

Selye János Egyetem
Bratislavská cesta 3322.,
945 01 Komárno
Juhász György rektor
Tel.: 00421-35-6408 853
E-mail: sje@selyeuni.sk

Konstantin Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara
Dražovská cesta 4., 949 74 Nitra
Bárczi Zsófia dékán
Tel.: 00421-37-6408 853
E-mail: dfss@ukf.sk

Comenius Egyetem
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Gondova 2., 818 01 Bratislava
Misad Katalin tanszékvezető
Tel.: 00421-2-593-39-484
E-mail: kmjl@fphil.uniba.sk

Katedra Alapítvány
Palác Duna Palota
Galantská cesta 658/2F
92901 Dunajská Streda
Tel. 00421-31-552 90 28
mobil: 0903 287 772
E-mail: katedra@katedra.sk
Németh Margit elnök

Vámbéry Polgári Társulás
Palác Duna Palota
Galantská cesta 658/2F
92901 Dunajská Streda
Tel. 00421-31-552 90 28
mobil: 0903 215 714
E-mail : vambery@vambery.sk
Hodossy Gyula igazgató

Mátyusföldi Muzeológiai Társaság
925 26 Boldog 159.
Tel.: 00421-2-459 15 298
Danter Izabella ügyvivő

Ára: 3 €

Új könyveink:

Borsos Mihály: Mindenkié akarok lenni, hogy Istené legyek. Naplók, levelek 1922–1945.
Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020, 336 p. /Borsos Mihály plébános írásai, I./

Bukovszky László – Simon Attila – Szeghy-Gayer Veronika: Kassától Košicéig. Molnár Miklós-életrajz. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020, 136 p.

Gecse Annabella: Gömör szíve. Tanulmányok a dél-szlovákiai Gömör népi vallásosságáról.
Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2021, 368 p. /Lokális és regionális monográfiák, 9./

Kőrös Zoltán: „Ma este indulunk a frontra...” Felvidékiek naplói és memoárjai a második világháborúból. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2019, 400 p. /Elbeszélte történelem, 6/

L. Juhász Ilona: Komárom emlékjelei az államfordulatok és rendszerváltások tükrében.
Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2018, 416 p. /Jelek a térben, 6./

Liszka József (összeáll.): Acta Acta Ethnologica Danubiana 22. Az Etnológiai Központ Évkönyve / Ročenka Výskumného centra európskej etnológie / Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020, 356 p.

Misad Katalin: Nyelvhasználat kétnyelvű környezetben. Tanulmányok a magyar–szlovák nyelvi kapcsolódások köréből. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Gamma Nyelvi Iroda, 2019, 240 p. /Nostra Tempora, 26./

Öllös László: Európai identitás. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2019, 240 p. /Nostra Tempora, 27./

Popély Árpád – Simon Attila (szerk.): „Akaratunk ellenére...” Dokumentumok a cseh-szlovákiai magyarság történetéből 1918–1992. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020, 464 p.

Popély Gyula: A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1914–1945. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020, 440 p. /Nostra Tempora, 28./

A szerkesztőség címe:
Fórum Kisebbségkutató Intézet
Parková 4, 931 01 Šamorín
www.forumszemle.eu
E-mail: csanda@foruminst.sk

Fórum Társadalomtudományi Szemle

A tartalomból:

Liszka József

A „szent raktár”, a „szent szemét” kérdésköréhez

Simon Attila

Az 1918–19-es államfordulat első hetei Losoncon, Rimaszombatban, Rozsnyón

Godzsák Attila

A dél-alföldi szlovák települések pártpreferenciáinak vizsgálata

Kara Anna

A Mécs-hagyaték és -versadatbázis

Dudás Róbert Gyula

A hagyományos diaszpóra magyarságképe

Mádi Gabriella

A kisebbségi lét a két világháború közötti Kárpátalján

Mierka Dóra

Nemzetiségi műsor-szolgáltatás a szlovák közszolgálati televízióban

Baki Attila–Gyurovszky László

Szlovákiai magyar választók és szlovákiai magyar pártok 1990–2020

Könyvek

2021

2

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET

Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: +421 908 400 441
E-mail: forum@foruminst.sk
Simon Attila igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Könyvtára – Bibliotheca Hungarica
Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: +421 908 400 498
E-mail: bibliohungarica@gmail.com
Roncz Melinda igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja – Komárom
P. O. Box 154., 945 01 Komárno 1
Tiszti pavilon, Hradná 2., Komárno
Tel.: +421 908 400 435
E-mail: etno@foruminst.sk
Liszka József igazgató

Gamma Nyelvi Iroda
Parková 4., 931 01 Šamorín
E-mail: gamma@foruminst.sk
Lanstyák István irodavezető

A folyóirat megrendelhető és előfizethető az intézet elektronikus könyvesboltjában: eshop.foruminst.sk

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XXIII. évfolyam

Főszerkesztő

CSANDA GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke

ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Biró A. Zoltán (Románia), Fedinec Csilla (Magyarország), Holger Fischer (Németország), Gyurgyík László (Szlovákia), Hunčík Péter (Szlovákia), Petteri Laihonen (Finnország), Lampl Zsuzsanna (Szlovákia), Lanstyák István (Szlovákia), Lengyel Zsolt (Németország), Liszka József (Szlovákia), Mészáros András (Szlovákia), Simon Attila (Szlovákia), Szarka László (Magyarország), Andrej Tóth (Csehország), Végh László (Szlovákia)

Tartalom

Tanulmányok

LISZKA JÓZSEF

„eszt elne dobáld...”

A deponia pia: „szent raktár” vagy a „szent szemét” kérdésköréhez 3

SIMON ATTILA

Az 1918–19-es államfordulat első hetei Losoncon, Rimaszombatban

és Rozsnyón 17

GODZSÁK ATTILA

A dél-alföldi szlovák települések pártpreferenciáinak vizsgálata

(1931–1947) 33

KARA ANNA

A Mécs-hagyaték és -versadatbázis a Gödöllői Premontrei Apátság

Levéltárában 55

DUDÁS RÓBERT GYULA

A hagyományos és a gazdasági diaszpóra magyarságképe 79

MÁDI GABRIELLA

A kisebbségi lét jellegzetességeinek megjelenése a két világháború

közötti Kárpátalján Tamás Mihály és Ivan Olbracht prózájában 89

MIERKA DÓRA

Nemzetiségi műsorszolgáltatás a szlovák közszolgálati televízióban 105

Közlemények

FÜLÖP LÁSZLÓ

Gróf Pálffy Kata, Illésházy nádorné vagyona 1612-ben 115

Agora

BAKI ATTILA–GYUROVSZKY LÁSZLÓ

A gödörben az a lényeg, hogy ne ássunk tovább. Szlovákiai magyar választók és szlovákiai magyar pártok 1990–2020 123

Könyvek

LampI Zsuzsanna: Jan Keller: Společnost věčného mládí 165

Mádi Gabriella: Fedinec Csilla–Cserniczkó István: Nyelvi Kirakós

Kárpátaljáról. Történeti és politikai dimenziók (1867–2019) 167

Bodnár Krisztián: Papp Klára–Püski Levente–Novák Ádám (szerk.):

A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai

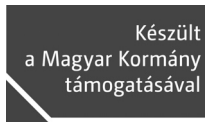
és szerepvállalása 170

Bodnár Krisztián: Orosz István: Tanulmányok az Alföld

mezőgazdaságáról 172

Lapunk része az Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus) folyóirat-minősítő rendszernek. Folyóiratunk a CEEOL nemzetközi adatbázis által jegyzett. Az MTA Történettudományi Bizottsága által elismert teljes értékű publikációs hely.

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Simon Attila igazgató • Nyomdai előkészítés: infopoint Kft. • Nyomta: Adecta, Kft., Csilizradvány • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja támogatásával • Példányszám: 600 • Ára: 3 € • 2021. június • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Attila Simon riaditeľ • Tlačiarenská príprava: infopoint s.r.o. • Tlač: Adecta, s.r.o., Čiližská Radvaň • S finančným príspevkom Fondu na podporu kultúry národnostných menšín • Náklad: 600 • Cena: 3 € • jún 2021 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

LISZKA JÓZSEF

„eszt elne dobáld...”

A deponia pia: „szent raktár” vagy a „szent szemét”,
avagy a megőrzés kérdésköréhez

JÓZSEF LISZKA

“Just Don’t Throw It Out...” Deponia Pia: a “Sacred Depot” or “Sacred Trash”, or the Issue of Preservation

Keywords: sacral ethnography, cult objects, small sacral monuments, deponia pia, culture of remembrance

Rainer Maria Rilke, 1907-ben, feleségéhez írott levelében, egy Cézanne-kép kapcsán úgy fogalmaz,¹ hogy annak mintha minden egyes részlete *tudna* az összes többről,² s ez a megfigyelés a széles értelemben vett kultúra rengeteg (szinte minden) vetületére érvényes. Az alábbiakban olyan jelenségkomplexumot szeretnék bemutatni, amelyeknek egyes „szereplői” első látásra talán messze állnak egymástól, de mintha mégis mindegyik nemcsak hogy „ismerné” az összes többit, hanem szoros rokonságban is állanának egymással.

A különféle búcsújárárhelyeken vagy még inkább, valami oknál fogva kiemelt fontosságúnak ítélt, gyakran temetői kápolnáknak a szó szoros értelmében vett fogadalmi tárgyak (képek, szobrok stb.) mellett gyakran tapasztaljuk, hogy megjelennek olyan holmik is, általában idejétmúlt vagy sérült tárgyak, amelyek eredendően nem fogadalmi (votív) célokból készültek. Ez a jelenség, ahogy arról Hans Dünninger beszámol, már a bajor vallási néprajz egyik meghatározó alakjának, Lenz Kriss-Rettenbecknek is feltűnt, aki „bizonyos holminak a megsemmisítést megkerülő félrerakásáról” beszélt, ám ezeket a fogadalmi tárgyakkal egyenértékűként kezelte. (Dünninger 1978, 239. p.) Ezzel

1 Vékás Lajos jogászprofesszor egy kolozsvári előadásában említette az idézett mondatot, s hozzájárulását, hogy ötletét „ellophassam”, ezúton is tisztelettel köszönöm.

2 „Es ist, als wüßte jede Stelle von allen.” (Rilke 1952, 43. p.) Egy másik levélben úgy fogalmaz, hogy életünket mindenféle határokkal szakaszoljuk, lezárunk, újrakezdünk, töprengünk, melyik irányba folytassuk, „aber wie sehr ist, was uns begegnet, aus einem Stück, in welcher Verwandtschaft steht eines zum anderen...” [de az, amivel szembe találjuk magunkat, mennyire egy darabból való, az egyik a másikával minő szoros rokonságban van...] (Rilke 1952, 38. p.)

szemben Hans Dünninger, egy kis esettanulmány keretében azt bizonyítja, hogy ezekben az esetekben egészen más indítékról van szó. Egy, a felesége családjához tartozó, frankföldi erdei kápolna kapcsán elmondja, hogy az építmény belterében időről időre idegen tárgyak jelentek meg. Hol egy rózsafüzér, hol egy szentkép, majd egy régi katekizmus, illetve egy budapesti kiadású, német nyelvű imakönyv³ három kiadása is. Utóbbiak alighanem egy, Magyarországról a második világháború után Németországba telepített német család birtokából kerülhettek az ő kápolnájukban, miközben nekik semmilyen magyarországi német rokonságuk nem volt. Nyilvánvaló tehát, hogy valaki ezektől a tárgytól úgy akart „megszabadulni”, hogy azért egyszersmind „méltó helyen” is tudhassa őket. Később, amikor a családi kápolna felújítása került napirendre, a család őt, Dünningert bízta meg a munkálatok irányításának lebonyolításával. Aki a szanálás végén az építményben található holmi közt selejtezve egy csomó tárgyat a továbbiakban nem megőrzendőnek ítélte, és az építkezési vállalkozót (kőművest) azzal bízta meg, hogy az építési hulladékkal együtt ezeket is „takarítsa el”. Néhány nap múlva fejszóvalva jelent meg a kőműves, mondván, hogy azokat „a dolgokat” mégsem lehet csak úgy a szemétkébe rakni, ezért úgy döntött, hogy majd a kertjében, ha a szomszédok nem lesznek otthon, inkább elégeti őket. A harmadik eset szintén ehhez a kápolnához kapcsolódik. Egy falubeli asszony egyszer megszólította Dünningert, volna-e kifogása az ellen, ha egy régi Mária-képet felakasztanának az erdei kápolna egyik oldalfalára. Dünningernek nem volt ellenvetése, s még azt is megjegyezte, köszöni, hogy szólt neki, mert az utóbbi időben egyre gyakrabban hordják oda, kérdés nélkül az emberek a különféle, kiszolgált szentképeiket, szobraikat, s ez már terhes nekik. Erre az asszony szemlesütve megjegyezte, hogy hát igen, ők is nemrégiben vettek egy új Mária-képet, s ezt a régit nem tudták hova tenni. A szerző ezekből a megfigyelésekből azt a tanulságot vonta le, hogy a fogadalmi (votív) tárgytól egyértelműen meg kell különböztetni az olyan, bizonyos szakralitással rendelkező, de idejétmúlt, sérült, lommá vált holmit, amelyet általában bizonyos félreeső kápolnáknak nem az Istennek vagy a kápolna védőszentjének tett följajlásból, hanem kegyeleti célból (mert a szemétkébe dobni nem tartják méltónak) itt helyeznek el. Tudomásom szerint először Dünninger írta körül ezt a jelenséget, a fogadalmi (votív) tárgyak lerakatától való megkülönböztetés céljából a *deponia pia* (szent raktár) terminussal.

A fogalom bekerült elsősorban a német szakrális népraiz nevezéktaába, miközben alkalmazási jogosultsága egyre szélesedik. A teljesség igénye nélkül említtem itt meg Walter Hartinger egy, kézikönyvként is funkcionáló áttekintését, ahol a *deponia pia* kérdésköre még a dünningeri értelemben van érintve. (Hartinger 1992, 99. p.) Christine Aka, aki több tanulmányában is feszegetett hasonló kérdéseket, az egyik legutóbbiban az „eldobási tabu” („*wegwerfen tabu*”) szemszögéből vizsgálta a többi között

3 Martin von Cochem: *Goldener Himmelsschlüssel* című rendkívül népszerű ima- és énekeskönyvének három, századforduló körüli budapesti kiadásáról van szó.

éppen a *deponia pia* problematikáját is. (Aka 1997) Konrad Köstlin egy, Szent József életét és legendáit a különféle ábrázolások tükrében bemutató kiállítás margójára írott tanulmányában szintén előhossa a kérdést, kiterjesztve a fogalmat az otthon, alapvetően minden szakrális funkciót nélkülöző, inkább családi kegyeletből (félíg-meddig babonáságból?) megőrzött különféle szakrális tárgyakra. (Köstlin 2001)⁴

Magyar vonatkozásban, a német előzmények említése nélkül, tudomásom szerint először Barna Gábor foglalkozott a kérdéssel, mégpedig egy, „szent raktárként” is funkcionáló tápéi temetői kápolna aprólékos bemutatásával, az ott található tárgyak katalógusszerű dokumentációval. (Barna 2003) Már Barna publikációját követően jelent meg Martin Scharfe elemző tanulmánya a kérdésről az innsbrucki egyetem néprajzi kiadványában. Scharfe a „szent szemét”⁵ kérdéskörét taglalva, megítélésem szerint kissé nagyobbat markolt a kelleténél, hiszen olyan jelenségeket is tárgyal, amelyek nyilvánvalóan nem ide tartoznak. A fa sír- és út menti keresztekről lehasított szilánknak, vagy bizonyos, jobbára szakrális célzatú építmények homokkő falából kikapart pornak a szerepe a népi hitvilágban és/vagy gyógyításban, aligha tartozik ebbe a kategóriába. (Scharfe 2004, 29. p.) Bizonyos megfigyelései viszont, noha első pillanatra meghökkentőek, de mégis ebbe a kategóriába tartoznak. Hogy csak egy példát mondjak, ilyen a bajor térségben elterjedt halotti deszka (*Totenbrett*) kérdése. Ezek a közelmúltban a temetőn kívül, utak mentén egy-egy elhunyra emlékeztetnek, sokszor verses formában. Eredendően az volt funkciójuk, hogy a halottat ezen ravatalozták fel, majd rajta vitték ki a temetőbe, aztán vagy beleásták a sírba, vagy elégették, vagy felállították valahol. Az utóbbi megoldás eredményei a mai, tájspecifikus bajor halotti deszkek. Megjegyzem, hasonló jelenség ez, mint a magyar *lábfiák* kérdése. Ez utóbbi esetben két

4 Az eredeti publikációhoz nem jutván hozzá, itt egy másodközlésre hivatkozom: <http://www.brauch.at/folge01/bi01.html#d5e25302> [utolsó megtekintés: 2021. 01. 23.]

5 A szerző különbséget tesz a hulladék (*Abfall*) és a szemét (*Müll*) között. Az előbbivel, a *hulladék* kérdésével nyilvánvaló, hogy esetünkben nem kell foglalkozni, miközben annak szemrevételezése is rendkívül érdekes lehet. A paraszti világban ugyanis (és érvényes ez mind a magyar, mind a német és természetesen az egyéb népek népi kultúráira), szóval a paraszti világban lényegében nem volt hulladék, mivel azt a legutolsó darabig, szilánkig fel tudták használni. Jó példa erre a teknővájó cigányok racionális anyagfelhasználása, amikor egy adott fatörzsből különféle méretű teknőket, majd a legkisebb belsejéből kivájt famaradékból különböző méretű fakanalakat, kaptisztítókat, s végül (ez már persze túlzás, de a lényegre világít rá!) a legvégéből fogpiszkálót készítettek. (Vö. Liszka 2010, 360. p.) A hőmezővásárhelyi parasztember, amennyiben kaszája pengéjét tovább már nem fenhette, akkor abból további vágóeszközöket, egyebek között szárvágot, kévevágót, káposztaszelőt, acatolót, disznóölő kést, illetve, ha azok is tovább koptak, akkor a maradék, annak megfelelő acélból zseb kés vagy borotva lett. (Vö. Kiss 1958, 83–84. p.; Scharfe 2004, 27–28. p.). A szemét viszont az, amivel nem tudunk mit kezdeni, ami tényleg feleslegesnek tűnik, tehát eldobandó. Scharfe szerint a német nyelvben ez viszonylag újkeletű szó, ami azt jelenti, hogy aligha nem a hozzá tartozó fogalom és reália sem lehet régi. A szemét inkább korunk terméke. De mi van a szakrális tartalmú, vagy családi vonatkozású „szeméttel”? A „szent szeméttel”.

rúdon keresztbe fektették a koporsót, s úgy vitték ki a temetőbe (a szokás Erdélyben és a közelmúltban még Gömörben is élt), ahol a koporsó elhantolását követően a két rudat, s ezek voltaképpen ekkor váltak lábfává, a halott lábához szúrták a sírba. (vö. Hartinger 1990; Liszka 2016, 126. p.)

A legutóbb Bartha Elek tért vissza a „szent raktárak” magyar vonatkozású kérdéseihez, lényegében a Barna Gábor által publikáltakra reflektálva, azokat továbbgondolva, a *szakralizáció* és *deszakralizáció* fogalom párt is beemelve a problémakörbe. (Bartha 2010; lásd még: Bartha 2012) Azóta pedig a bécsi Herbert Nikitsch egy esettanulmányában némileg más összefüggésben, egy bécsi képoszlop metamorfózisait nyomon követve, Martin Scharfe dolgozatára igen, Hans Dünningerére viszont nem hivatkozva ismét foglalkozott a kérdéssel. (Nikitsch 2015)

Magából a fogalomból, „raktár” („deponia”), önkéntelenül is adódik, hogy valamilyen építmény belső terével lehet dolgunk. Ilyen például Galántán, a temető közelében, a Diószegre vezető út mentén álló Nepomuki Szent János-kápolna, amelynek oltárán egy 1998-as megfigyelés alapján Nepomuki Szent János polichróm kő szobra mellett egy Madonna-kép, ráakasztott rózsafüzérrel, egy-egy Jézus szíve és Mária szíve kép, a sasvári templom képe, valamint egy házi használatú feszület volt található (SzKA: Galanta_02).⁶

Viszont mihelyt általában a szakrális kisemlékeket nézzük, gyorsan egyértelművé válik, hogy ez a „raktár” csakugyan lehet egy valós tárolóhelyiség, belső tér is (kápolna vagy szoborfülkés képoszlop belső tere), de lehet képletesen is értelmezni, s talán inkább lerakatnak nevezni. Az út menti, s még inkább temetői feszületek, szentek szobrainak talapzata ugyanis olykor szintén efféle szent raktárként, ha úgy tetszik, *szent lerakatként* funkcionálhat. Oda helyezik el azokat az idejét múlt és / vagy sérült szakrális rendeltetésű tárgyakat, amelyeket „kidobni kár, megőrizni nem érdemes” – fogalmazott egy adatközlőm. Nagycsalomján a római katolikus templom melletti lourdes-i barlangban egy halom rózsafüzér, különféle, összesen négy darab Szűz Mária-szobrocška, szent képek, kis fafeszületek sorakoznak, nyilvánvaló, hogy ebben az esetben is egy szent raktárról, lerakatról van szó. (SzKA: Nagycsalomja_02) Ipolynagyfalu település szélén áll egy meglehetősen elhanyagolt lourdes-i barlang, amelyben a többi között egy félbetörött, funkcióját veszített (mert épp a tartályrész hiányzik) porcelán szenteltvíztartó kapott elhelyezést. (SzKA: Ipolynagyfalu_06)

6 Az adat (és a következő adatok nagy része is) a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központja Szakrális Kisemlék Archívumából (SzKA) származik. Az adatbázis (jelenleg 1723 objektum adatait tartalmazza) egyrészt elérhető digitális formában is (<https://szka.adatbank.sk/>), másrészt klasszikus, papíralapú változatban, helyileg az intézmény komáromi részlegében. Utóbbi még mindig gazdagabb, mint a digitális változat, a hivatkozások is ezekre az adatlapokra utalnak.

1. kép. Lourdes-i barlang mint szent raktár (részlet). Nagycsalomja (Liszka József felv., 2020)

Tényleg csak mazsoláztatva a Szakrális Kisemlék Archívumból említek néhány konkrét példát, amikor egy-egy szakrális kisemlék lábazata körül egy nyilvánvaló szakrális raktár, lerakat (*deponia pia*) alakult ki vagy szemmel láthatóan⁷ van kialakulóban. A dunahidasi temetői fészület tövében egy öntöttvas korpusz, egy Krisztus-maszk, illetve egy Mária-kép van a lábazathoz támasztva. (SzKA: Dunahidas_03) Bodnár Mónika kutatásaiából tudjuk, hogy a Bódvendégből Amerikába kivándorolt család 1907-ben szülőfalujában egy Pádúai Szent Antal-kápolnát építtetett, amit a leszármazottak 2007-ben felújítottak. Azóta a kápolna afféle emlékhelyként szolgál, „amely nemcsak a falu kereszténységére utal, de felhívja a figyelmet az elődök tiszteletére és a magyarság összetartozására is. Erre utalnak az eredeti berendezésen (Szent Antal, Szűz Mária, Jézus Szíve

7 Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a *deponia pia* jelenségére a szakrális kisemlékek vizsgálatának kezdetén (az előzményeket nem számítva, a rendszeres kutató- és dokumentáló munka az 1990-es évek elején indult, először személyes érdeklődés keretében, majd 1997-től intézményes formában), szóval a kezdeti években a *deponia pia* jelenségére még nem figyeltem oda. Tudatosan nem kerestem, s még most is előfordul, hogy egy-egy régebbi felvételemen *utólag* tűnik fel a jelenség.

szobrok) túl az utóbbi években benne elhelyezett fotók és relikviák, mint az állíttató házaspár fotója, a kápolnát sokáig gondozó rokon házaspár régi sírfelirata, az EU-s határnyitás fotója és az egykori határsorompó egy darabja, valamint a magyar nemzeti trikolorból készült kokárda”. (SzKA: Bodvavendegi_07) Egy nyitragerecséri temetői pietà-szobor lábánál elhelyezett, agyagból készült, ütött-kopott kis Madonna-plasztika szintén a *deponia pia* jelenségére figyelmeztet. (SzKA: Nyitragerecseser_01)

Végezetül egy példa, amikor egy szakrális építményből, kápolnából valódi (tehát szent!) raktár lesz, majd a kápolna néhány darabja, egy kvázi szent raktár elemeként beolvad egy másik szakrális kisemlékbe. A köbökúti szőlőhegyre vezető út mentén, az annak bal oldalán sorjázó kálváriastációkkal szemben egykor egy, 1855-ben felszentelt Mária-kápolna állt. Gyerekkoromból még emlékszem a bezárt ajtajára, de belesve még szemrevételezhető ép berendezésével, Mária-képével. Valamikor az 1970-es években a körülötte elterülő kis akácost kiirtották és szőlőskerteknek parcellázták ki, a kápolna környezetében, az említett úttal párhuzamosan új présházak épültek, maga a kápolna nyilván alig megközelíthető magánterületre került. A kilencvenes években már romos állapotban volt, benne malterosládákkal és mindenféle építési anyaggal, hulladékkal. Valóban *deszakralizálódott*, tényleges raktárként funkcionált tehát. A süttői mészkőből készült, eredendően nyilván a bejárat fölött elhelyezett dedikációs tábla a fal mellett, fűvel benöve hevert. Az oromzat egy-egy sarkára épített kis áltornyokon valószínűleg a helyi téglagyárban készített egy-egy egyedi, kereszt formájú égetett téglából ekkor már csak az egyik állt a helyén. Hogy legalább ezeket megmentsék (az egykori kápolna épülete mára, úgy tűnik, végérvényesen betagozódott a szőlészeti építmények sorába), a helyi hívők az ezredfordulót követően a szőlőhegyi fészület alapjába betonozták be a süttői mészkőből készült emléktáblát és az egyik megmaradt, téglából kiégetett oromzati keresztet. Indíttatását illetően voltaképpen tehát ebben az esetben is a *deponia pia* jelenségével állunk szemben.

2. kép. Szűz Mária kápolnája maradványai, az oromzaton égetett-tégla-keresztrel. Köbökút (Liszka József felv., 1998)

3. kép. Az egykori Szűz Mária-kápolna dedikációs táblája és az égetett-tégla-kereszt bebetonozva a szőlőhegyi feszület talapzatába. Kőbölkút (Liszka József felv., 2019)

A továbbiakban első pillantásra a témához nem kapcsolódó jelenségről, egy komáromi régiségkereskedésben vásárolt, alaposan szétrongyolódott 19. századi katolikus imakönyvben⁸ végzett „leletmentésemről”, s annak a *deponia pia* irányába (is) mutató tanulságairól számolok be. Amik jelenleg figyelemre méltóvá teszik számunkra a könyvet, azok a családi vonatkozású beírogatások, illetve a másodlagosan belerakott különféle dokumentumok. Nem egyedi a jelenség, eddig még nem is annyira érdekes. Amire fölkaptam a fejem, az a családi szempontból fontos adatok megőrzésének a módja, illetve egy, vélhetően (déd)nagymama, bejegyzett utasítása.

De vegyük sorban! Maga a könyv az első előzéklapjának a belső fele van kitöltve korabeli (egy 1864-es adattal kezdődő és nagyjából 1944-ben záruló) születési, halálozási, esküvői adatokkal,⁹ különféle kézírásokkal, tintákkal, ceruzával. Némelyik erő-

8 A komáromi születésű Áts Benjámint (1806–1858) rendkívül közkedvelt, magyarul először 1855-ben megjelent, majd legalább öt, szlovákul két kiadást megért munkájának 1869-es kiadásáról van szó: *A hétfájdalmú boldogságos szűz Mária nyomait követőknek mennybe vezető arany koronája, azaz A mennyei fényességgel ragyogó Isten szent anyjához ébresztő imádságos és énekeskönyv*. Pest, Bucsánszky Alajos 1869.

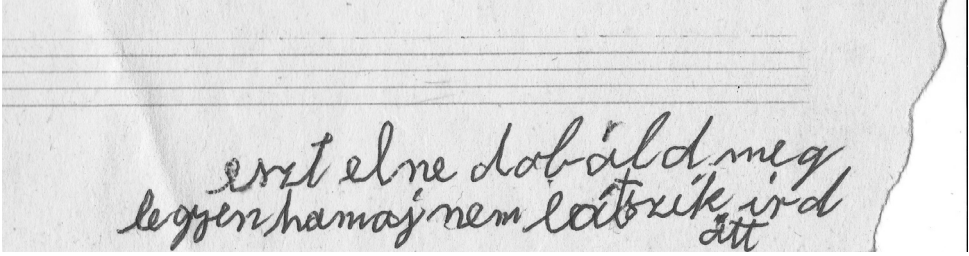
9 A könyv hátsó előzéklapja hiányzik, az adatok felsorolása ott valószínűleg folytatódott.

sen fakult. Nos, valaki, alighanem ez a (déd)nagymama az alig olvasható részeket tollal átírta, szépen követve az egykori bejegyző vonalvezetését. Erről az jutott az eszembe, hogy olyan valamilyen jelenség ez, mint egy palimpszeszt fonákja: abban az esetben ugyanis kikaparták a régi írást, hogy a nyert, többé-kevésbé tiszta felületre mást írhasanak (az a kikapart rész modern technikával ugyan többé-kevésbé újraolvasható, de annak idején az aktőr szándéka az újrahasonosítás, illetve olykor kifejezetten az eltüntetés volt), esetünkben meg éppenséggel újraátírásokkal igyekeztek megőrizni egy régi szöveget. Ez utóbbi eljárásnak viszont a levéltári gyakorlatban, szakirodalomban egyelőre nincs szakterminusa.¹⁰ Ember Győző levéltári terminológiai lexikonjában felsorol ugyan néhány, első pillantásra témánkat érintőnek tűnő kifejezést (*átírt irat, átíró irat, átírás*), de ezek egyike sem a most tárgyalt jelenséget magyarázza. (Ember 1982, 39. p.) Nem tudom megítélni, hogy mennyire egyedi vagy esetleg milyen mértékben általánosabb gyakorlattal van dolgunk (mindenesetre úgy tűnik, legalábbis ez ideig kellőképpen nem észlelt jelenségről van szó), ezért nem merészelek most terminológiai javaslatokat tenni. Csak jelen tanulmányom kedvéért jegyzem meg, hogy adódna a *felülírás* kifejezés, ha azt már nem foglalta volna le a mai digitális világ (Ember Győző kézikönyvében nem találom), s jelenleg, ugye, azt jelenti, hogy egy már meglévő digitális szöveget egy másikkal helyettesítünk, felülírunk. Ezáltal a régi éppen hogy eltűnik (valamiféle modern palimpszeszt ez, azzal a különbséggel, hogy az eredeti, kitörölt szöveget nem lehet többé elővarázsolni. Nem bánám, ha ezt a kijelentésem az informatikusok megcáfolnák). Szóval a felülírás kifejezés esetünkben nem használható. Talán valamiféle *nyomráírás* (vagy: *nyomátírás*) lenne a megfelelő terminus, hiszen az eredeti nyomán, annak fakuló vonalait több-kevesebb pontossággal követve ismét ráírják ugyanazt a szöveget. Szándékaik szerint nem csak ugyanazt, hanem *ugyanúgy!*

Aztán még többszörösen, külön lapokra is át- meg átmásolták, hogy a dokumentumok fennmaradását ezzel is biztosítsák. Az imakönyvbe helyezve megtaláljuk ugyanis ennek a (nevezzük így) családi krónikának két, részben kiegészített, folytatott másolatát. Az egyik egy, rovatokra tagolt előnyomtatott lap (eredendően talán valamilyen könyvelési nyomtatvány) két oldalára, különféle színű tintákkal és kézírásokkal feljegyezve, a rovatok figyelembevételével egy 1965-ös adattal zárul. A másik, piros színű golyóstollal készült, részben kiegészített¹¹ másolat egy kottavonalas füzetlap két oldalán található. Itt a legutolsó dátum 1972. Ennek a kottalapnak a jobb alsó sarkába (nyilván a következő generáció valamelyik tagjának szánt) utasítását is odajegyezte ez az általam (déd)nagymamának nevezett krónikás:

10 Nagy Edit, a budapesti Ráday Levéltár igazgatója, L. Balogh Béni, a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa, tudományos titkára szíves levélbeli közlésükben is ezt erősítették meg, amit ezúton is köszönök. Az adatok közvetítéséért pedig Filep Tamás Gusztávnak tartozom hálával.

11 Jelen tanulmány témája ezt nem indokolja, de a jövőben érdemes lesz foglalkozni azzal is, hogy a három változat milyen módosításokon ment át, az átmásoló milyen további, az előző változatokból még hiányzó információkat tartott fontosnak (pl. „nem volt eskü”) megőrizni.

„eszt elne dobáld meglegyen hamajnem látszik írd át”

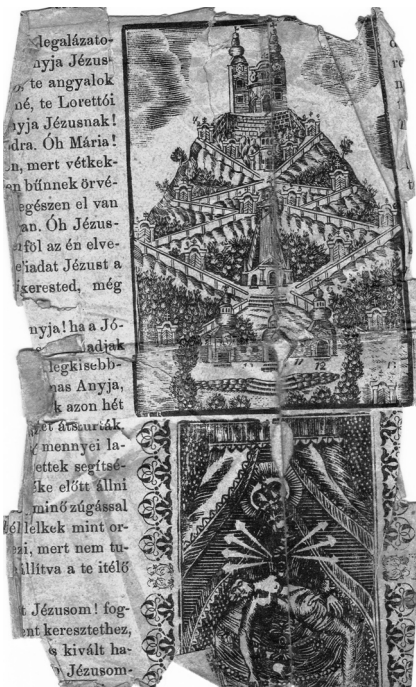
Barna Gábor a szent raktár fogalmát (a *deponia pia* kifejezést ő nem használja) összefüggésbe hozza azzal az emberi igénnyel (régí, értékes vagy történetileg jelentős tárgyak felhalmozása), aminek köszönhetően az egykori múzeumi gyűjtemények létrejöttek. (Barna 2003, 9–10. p.) Valami ilyesmi a szent raktárak is, és hasonlóképpen fogható fel, kézbe vehető, hordozható családi „múzeumként” a szóban forgó imakönyv is. Mi történik a muzeológiában? A múzeumi tárgyakat folyamatosan karbantartjuk, restauráljuk, hogy megőrizzük őket lehetőleg eredeti állapotukban. Hasonló eljárást figyelhetünk meg ebben az esetben is: a belerótt szövegek nyomát követve időnként felrészítették, átírták őket.

Egy másik párhuzam is felfedezhető, a muzeológia (műemlékvédelem) és a szóban forgó imakönyvvel való bánásmód között. Közismert, hogy a málladozó barokk homokkő szobrokat állagmegőrzés miatt általában múzeumba szállítjuk, ott állítjuk ki őket, s helyettük azok hű másolatát helyezzük ki a szabad ég alá. Nos, ez a másolat (két példányban is) esetünkben is jelen van. Valamelyik utód (utódok?) két változatban, külön-külön papírlapokra lemásolták az imakönyvből írt családi adatokat, hogy ezzel is biztosítsák fennmaradásukat.

További kapcsolódási pont az igazi múzeum és a mi kis, hordozható múzeumunk között, hogy az imakönyv lapjai közt különféle aprónyomatványokat (szentképeket, ponyvanyomatvány-foszlányokat, stencilezett Mária-énekeket), családi leveleket, újságkivágatokat őriznek. Szinte mindnek van valamilyen feltételezhető¹² vagy konkrétan kimutatható családi vonatkozása: a család valamelyik tagjának dedikált kis szentkép, a családi levelek (alighanem a második világháború után Magyarországra telepített rokonságtól), valamint egy cseh nyelvű újság, talán *Rudé právo*, fényképes cikk-kivágata, amelyen a család egyik, Csehországban dolgozó tagja látható, amint éppen

12 Egy, a selmecbányai búcsújáróhelyhez kapcsolódó, összeragasztgatott imalapfoszlányból, amelynek maradványait, vélhetően egy valamikori zarándoklat emlékeként, szemmel láthatóan generációkon keresztül nagy becsben tartották, magának a selmecbányai kálváriahegynek és a Fájdalmas Szűzanyának egy-egy metszete maradt meg, illetve a kísérő ima már szinte értelmezhetetlen maradványai. Szilágyi István közleménye alapján sikerült beazonosítani a nyomtatványt: *Imádság a fájdalmas Jézus-Anyjához a selmeczi szent Kálváriahegyén*. Javított kiadás. Budapest, Nyomtatja és kiadja Rózsa K. és neje 1900. (Szilágyi 2006, 25., 53. p.)

egy párkitüntetést vesz át. Egyértelmű, hogy noha a vallástól nem független, de az egész gyűjtemény (beleértve magát az imakönyvet is) az adott családnak inkább az elődök, ősök iránti tiszteletből, azok emlékének a megőrzése szempontjából volt fontos. Azzal, hogy régiségkereskedőhöz (majd onnan hozzám) került, szintén nincs ellentmondásban a megőrzési szándékkal. Christina Aka hangsúlyozza, hogy a Németországban a „megőrzés” (tehát a *nem szemétbe dobás*) egyik formája a bolhapiacokon való értékesítés. Ebben az esetben nem az adott tárgyért kapott pénzösszeg játssza általában a meghatározó szerepet, hanem annak biztosítása, hogy az adott tárgy, az új tulajdonoshoz kerülve, továbbra is bizonyos fokú megbecsülésben részesül. (Aka 1997, 433. p.)

5. kép. A selmecbányai búcsújáráhelyhez kapcsolódó ponyvanyomtatvány foszladozó maradványa a komáromszentpéteri imakönyvből

6. kép. A komáromszentpéteri imakönyvet birtokló család egyik tagjának kitüntetését ábrázoló kép egy cseh nyelvű újság kivágatán

Azt, hogy általában a szent raktáraknak ilyen, a családi kegyeleten alapuló vonatkozásai is vannak, az is bizonyítja, hogy a német nyelvterületen ilyen helyekre kerülnek, sokszor a több ezres (!) mennyiséget is elérve, a fényképes halotti értesítők. Noha bizonyos vallási vonatkozásaik ezeknek is vannak (a kereszt szimbóluma, vagy egy bibliai idézet gyakran előfordul rajtuk), de alapvetően mégiscsak egy-egy elhunyt családtag, barát, jó

ismerős neve, életkora, elhalálozási éve, a temetés időpontja és fényképe található rajtuk. Nos, ezekkel, ugye, mihez kezdjen az ember? A szemétkébe dobni nem illik („nem való”), így marad az a lehetőség, hogy egy ilyen szent raktárban helyezték el őket. Jómagam Dél-Csehországban, a Český Krumlovtól nem messze, az osztrák határ közelében fekvő a Svatý Kámen u Rychnova nad Malší (Heiliger Stein) nevű kis település búcsújáráhelyén figyeltem meg ilyen szent raktárt, ahol a több száznyi különféle szentkép, szobor, feszület, rózsafüzér és házi szenteltvíztartó társaságában kiszuperált cipősdobozokban halotti értesítők száza (ha nem ezrei) leltek végső (?) elhelyezést. Véleményem szerint nagyobb részét a különféle szakrális tárgyak esetében is, de a halotti értesítők vonatkozásában egyértelmű, hogy itt a halott hozzátartozói iránti kegyeletéről van szó.

Szakrális kisemlékekkel kezdtem eszmefuttatásomat, fejezzük is azzal a szűkebb témával, ami azért nem az a kategória, mint amiről eddig beszéltem, noha rokon vele. Itt is a mindenáron való megőrzésről és a családi folyamatosság fenntartása érdekében kifejtett tevékenységről (és annak eredményéről) lesz szó.

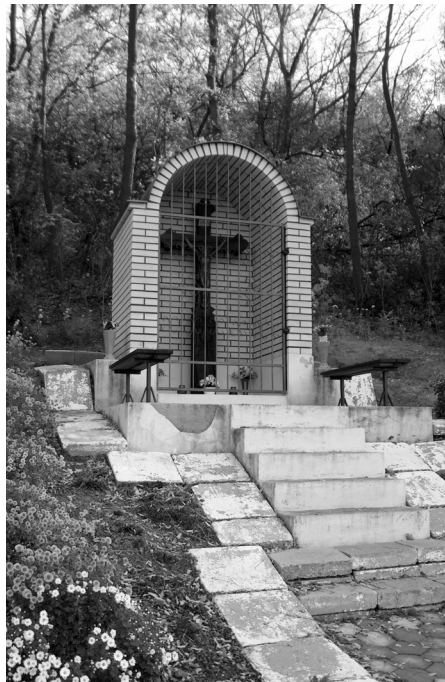
A Kürt kataszterében található ciglédi búcsújáráhely Szentháromság-kápolnájától nem messze, a *Góré-hegy* (Kopasz Góré) oldalában található egy fafeszület, a *góréi kereszt*. A feszületet, amelyet *barátok keresztjének* is hívják, öt falu népe (Kürt, Fúr, Szőgyén, Nagyölved, Hidegvölgy) közadakozásból állíttatta annak emlékére, hogy a török itt gyilkolta le a fehér barátokat (itt jegyzem meg, hogy a helyi hagyomány, miszerint a *Góré-hegy* tövében egykor pálos rendi kolostor lett volna, amit a hegyben található, s még az ötvenes évek során is megfigyelhető alagutak léte is alátámasztani látszik, a történeti irodalom alapján nem bizonyítható). A feszület közelében szántás során időközönként még ma is fel-felbukkanó emberi csontokat a szántóvető ennek a keresztnek a lábához dobálja. Felirata szerint 1904-ben állíttatták, ám a Szekeres család hagyománya szerint sokkal régebbi. A feszület szárán domború vésetek: az előlapon oltáriszentség, kétoldalt egy-egy gyertyával, alatta az évszám: 1904. Az alatt egy angyal kehellyel egy életfa mellett, majd koncentrikus körök és félhold, valamint hatágú csillag. A szár jobb oldalán vésetek, Krisztus szenvedéseinek jelképei: tövisszuszorú, három nyíl, ostor.

A Szekeres családban apáról fiúra szállt annak a feszületnek, a *góréi kereszt* karbantartásának az öröksége. 2004-ben a fafeszületet restaurálták és egy téglából készült, elöl nyitott védőépületet emeltek fölé:

...HA EGYSZER
KIDÓLNE. ÚJAT TÉGY
A HELYÉBE,
HOGY AZ ŐSEINK
EMLÉKE
FENNMARADJON...

7. kép. A góréi kereszt. Kürt
(Liszka József felv., 1993)

8. kép. A felújított góréi kereszt. Kürt
(Liszka József felv., 2013)

Az „*ezt el ne dobáld*”, illetve „*hogy őseink emléke fennmaradjon*” szóösszetételek jól jellemzik a szent raktárak (*deponia pia*) kialakítása során meghatározó szerepet játszó mentalitást. Összegzésként megállapítható, hogy jelenségkör, legalábbis Közép-Európában, széltében ismert és elterjedt. Lényegét tekintve tehát a vallási vagy kegyeleti okok miatt nem eldobandó tárgyak másodlagos, méltó gyűjtőhelye fogalom még tágítható is (épületek valódi belső terei, szakrális kisemlékek szabadtéri környezete, de akár egy családi Biblia vagy imakönyv is szemlélhető ilyen szempontból). Hogy a kegyeleti felhalmozás során a vallási áhítat vagy az elődök iránti kegyelet volt-e karakteresebb, az szinte a lerakatok tárgyai viszonylatában egyenként döntendő el. Nyilvánvaló, hogy ezek a szempontok külön-külön is szerepet játszhattak-játszhatnak. A halotti értesítők felhalmozása esetében alighanem kevesebb jelentőséggel bír a vallási áhítat, és sokkal inkább az elhunyt iránti kegyelet dominál, de egy Mária-kép vagy szenteltvíztartó esetében inkább a vallási érzület lehet lényegesebb. A bevezetőben említett szerzők a kérdést már alaposan körbejárták, mélyfúrászerű kutatásokkal azonban még tovább lehetne finomítani a témáról szerzett ismereteinket.

Irodalom

- Aka, Christine 1997. Wegwerfen tabu? Zeichen katholischer Sinnwelten im Säkularisierungsprozess. In Rolf Wilhelm Brednich–Heinz Schmitt (szerk.): *Symbole. Zur Bedeutung der Zeichen in der Kultur*. Münster–New York–München–Berlin, Waxmann, 427–434. p.
- Barna Gábor 2003. *Egy szent raktár. Tárgyak, szimbólumok, kommunikáció / A Sacred Depot. Objects, Symbols, Communication*. Szeged, Néprajzi Tanszék /Devotio Hungarorum, 10./
- Bartha Elek 2010. Szent raktárak a tájban. In Mód László–Simon András (szerk.): *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére*. Szeged, Gerhardus Kiadó, 248–251. p.
- Bartha Elek 2012. Szent helyek – profán tartalmak. Néprajzi adatok a deszakralizáció kérdéséhez. *Ethnographia*, 123, 428–434. p. [újraközölve: Bartha Elek: *Megszentelt tájak vonzásában*. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék 2017, 68–74. p.]
- Dünninger, Hans 1978. Deponia pia. *Jahrbuch für Volkskunde*, 1, 238–240. p.
- Ember Győző 1982. *Levéltári terminológiai lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó /A Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltár- és történeti forráskiadványok, 4./
- Harteringer, Walter 1990. Totenbretter im Bayerischen Wald und Böhmerwald. Überlegungen zu ihrer Entstehung und Funktion. *Ostbairische Grenzmarke*, 32, 123–138. p.
- Harteringer, Walter 1992. *Religion und Brauch*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kiss Lajos 1958: *Vásárhelyi hétköznapiak*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- Köstlin, Konrad 2001. Vom Breikocher zum Muskelmann. Der Hl. Josef in seiner Familie. In Bringéus, Nils-Arvid–Nilsson, Sten-Ake (szerk.): *Popular prints and imagery. Proceedings of an international conference in Lund 5–7 October 2000*. Stockholm 2001. Stockholm, Royal Academy of Letters, 334–352. p. /Konferenser/Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 53./ <http://www.brauch.at/folge01/bi01.html#d5e25302> [utolsó megtekintés: 2021. 01. 23.]
- Liszka József 2000. Szakrális kisemlék és szerepük egy faluközösség életében. Kürt példája. In Uő: *Állítatott keresztényi buzgóságból. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 33–63. p.
- Liszka József 2010. *Populáris kultúra*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet /Magyarok Szlovákiában, VI./
- Liszka József 2016. A halál és temetés Felsővályon. In Uő: *Határvidékek. Határok és határtalanságok az összehasonlító folklorisztika és etnológia szempontjából*. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 117–128. p.
- Nikitsch, Herbert 2015. Ein Wiener Bildstock – revisited. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 118, 53–69. p.
- Rilke, Rainer Maria 1952. *Briefe über Cézanne*. Herausgegeben von Clara Rilke. Wiesbaden, Insel-Verlag.
- Scharfe, Martin 2004. Heiliger Müll. Tastversuche im kulturellen Souterrain. *bricolage. Innsbrucker Zeitschrift für Europäische Ethnologie*. Heft 2: Müll / Abfall, 27–39. p.
- Szilágyi István 2006. *A selmecbányai kálvária és ábrázolásai*. Budapest–Sopron, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédiai Munkaközösség–Központi Bányászati Múzeum.

JÓZSEF LISZKA

“JUST DON ´T THROW IT OUT...” DEPONIA PIA: A “SACRED DEPOT” OR “SACRED TRASH”, OR THE ISSUE OF PRESERVATION

Certain cultural objects, crosses, pictures and statues of saints, rosaries, home holy water fonts left out of use often remain kept as a legacy, they are not thrown out but are placed, out of grace, in some sacred place (a secluded chapel, booths of wayside shrines) or simply at the foot of a wayside cross. This form and place of preservation is known in science as a “sacred depot” or deponia. This study presents examples of this phenomenon in southern Slovakia, putting it in parallel with similar attempts to preserve the memory of ancestors and also placing it in the broader context of the culture of remembrance.

Az 1918–19-es államfordulat első hetei Losoncon, Rimaszombatban és Rozsnyón¹

ATTILA SIMON

The First Weeks of the 1918–19 Regime Change in Losonc, Rimaszombat and Rozsnyó

Keywords: regime change, establishment of Czechoslovakia, Hungarian minority in Slovakia, Rimaszombat, Rimavská Sobota, Losonc, Lučenec, Rozsnyó, Rožňava

Az 1918 ősztől kezdődő egy év Közép-Európában eseményekben és fordulatokban rendkívül gazdag időszak volt, amikor a nagy háború ugyan hivatalosan már véget ért, de mindaz, amit a háború jelentett – az erőszak, a nélkülözés, a fegyveres megszállás, az internálás, a statárium stb. – tovább folytatódott. A jelen tanulmányban azt próbálom bemutatni, hogy a magyar nyelvterület északi peremén fekvő Losoncon, Rimaszombatban és Rozsnyón hogyan zajlott le az őszirózsás forradalom és miként került a nógrádi és a két gömöri település csehszlovák megszállás alá. A dolgozat nagyrészt korábban fel nem dolgozott levéltári forrásokra és a korabeli helyi sajtóra épül.

Az őszirózsás forradalom és következményei

A háború utolsó évére Magyarország megfáradt és megosztott országgá vált. A lakosság döntő többségének ekkorra már elege volt mindabból, ami a háborúval járt: a pótkávéből, a jegyrendszerből, abból, hogy a fiúk, férjek, apák évek óta távol vannak, az itthon maradt feleségek, anyák, özvegyek számára pedig egyre nehezebb az élet. Így volt ez Nógrádban és Gömörben is, nem véletlenül írta a Rimaszombatban megjelenő vármegyei közlöny 1918 farsangján, hogy „ma tele vagyunk panasszal, jajjal és sópánkodásokkal, elfásult a szívünk, fásult lett a kedélyünk és rossznak ismertünk meg mindent, ami azelőtt kedves volt, ami azelőtt jó volt, még az embereket is”.² 1918 őszén pedig ezt még

1 A jelen tanulmány része egy hosszabb munkának, amely a felvidéki területek 1918/19-es sorsát tárgyalja. Az *első év kisebbségben. Az 1918/1919-es impériumváltás a mai Dél-Szlovákia térségében* című kötet 2021 szeptemberében jelenik meg a Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában.

2 *Gömör-Kishont*, 1918. február 3., 1. p.

tetézte a spanyolnáthajárvány, amely mindkét régióban szép számmal szedte áldozatait. Mindez pedig lényegében megágyazott annak, hogy amikor 1918 őszén már a nyilvánosság számára is kiderült, hogy a háború elveszett, elemi erővel törjön fel a lakosságból az előző években felhalmozódott feszültség és elkeseredés. 1918. október 24-én, Budapesten megalakult a Károlyi Mihály vezette Magyar Nemzeti Tanács, amely a következő napokban fokozatosan átvette az utca fölötti irányítást, október 31-én pedig az uralkodó – engedve a nyomásnak – Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké. Ezzel győzött a polgári-demokratikus forradalom, amelynek következő állomásaként – miután Károly közben lemondott a trónról – november 16-án az ország államformáját köztársaságivá változtatták és kikiáltották a Magyar Népköztársaságot.

Bár sem a közlekedés, sem a hírközlés gyorsasága nem volt a maihoz mérhető, a vizsgált három város meglehetősen gyorsan reagált a pesti eseményekre.

Gömör vármegye 1918. október 25-én Rimaszombatban megtartott rendkívüli megyegyűlésén ugyanis – miután a jelenlévők elbúcsúztatták a vármegye frissen elhunyt alispánját, Bornemissza Lászlót – Szent-Ivány József emelkedett szólásra, s gyűjtő hangú beszédben szólította fel a megyegyűlést, hogy álljon ki a Pesten kibontakozó demokratikus átalakulás mellett, s tegyen meg mindent az ország integritásának megvédéséért.³ Beszéde az addig óvatos küldöttek között nagy lelkesedést váltott ki, aminek hatására a megyegyűlés elfogadta a szintén Szent-Ivány által előterjesztett és az Országgyűlésnek címzett követeléseket. A négy pontba foglalt követelések között helyet kapott a magyar ezredek hazahívásának és az idegen katonák elvitelének, illetve az ország integritását biztosító békének az óhaja, valamint a teljes állami függetlenség kimondásának és a demokratikus eszmék érvényre juttatásának a követelése. Vagyis csupa olyan dolgot kértek, ami teljesen szinkronban volt a Budapesten az előző nap megalakult MNT célkitűzéseivel. A határozati javaslat lelkes megszavazását követően azonban, mint mindenütt vidéken, néhány napig semmi sem történt. A vármegyei közlöny szerint október 31-én, amikor az első hírek Rimaszombatba érkeztek a budapesti eseményekről, még nagy volt a bizonytalanság, ám másnap, november 1-jén már Gömör is lelkesen csatlakozott a forradalmi eseményekhez: aznap a városházán létrehozták a (később ideiglenesnek nevezett) helyi MNT-t, a következő napokban pedig a környező falvakban is mindenütt hasonlók alakultak.⁴ Miközben a másik gömöri városban, Rozsnyón is november elsején játszódott le a fordulat és alakult meg a helyi MNT, a Budapesttel a három város közül a legjobb összeköttetéssel rendelkező Losoncon mindez már egy nappal korábban, október 31-én lejátszódott.

Amiben azonban a három város eseményei nagy hasonlóságot mutattak, az az volt, hogy Budapesttel vagy épp Kassával ellentétben, ahol az őszirózsás forradalom erőteljes elitváltást jelentett, és az addig marginális erőknek számító Károlyi-párt és a

3 *Gömör-Kishont*, 1918. október 27., 2–3. p.

4 *Gömör-Kishont*, 1918. november 3., 2. p.

szociáldemokraták kezébe került az irányítás, Gömörben és Nógrádban – más vidéki városokhoz hasonlóan – a forradalom tkp. felülről irányítva zajlott le, ami azzal járt, hogy a megalakuló helyi nemzeti tanácsok jórészt a korábbi hatalmi elit irányítása alatt maradtak. Ami még akkor is érvényes, ha tudjuk, hogy a régi elit hatalomátmentése előbb vagy utóbb feszültséget okozott a nemzeti tanácsokon belül, ami végül azok részleges megújításához vezetett.

A losonci eseményekben központi szerepet játszott a város népszerű polgármestere, Wagner Sándor. Miután ugyanis október 31-én városba megérkezett a pesti MNT távirata a hatalomátvételtől, a polgármester kora estére összehívta a város közgyűlését, ahol az oda delegált munkás- és katonaküldöttekkel egyetemben kimondták a losonci Magyar Nemzeti Tanács megalakulását. Az események végig Wagner irányítása alatt álltak, akit az MNT elnökének választottak, s akinek köszönhetően a nemzeti tanács 66 tagú intéző bizottságában a hagyományos városi elitiek meghatározó képviselőkkel rendelkeztek. 16 fő ugyanis a képviselő-testületből került ki, akik mellett az MNT tagja lett még a polgármester, a városi főügyész, a város rendőrkapitánya és ez egyik aljegyző. Szintén 16-16 tagot delegálhatott a katonaság (ebből 6 közkatonát) és a szervezett munkásság, 6 tagot küldhetett a MÁV, 3 tagot a posta és 3-3 helyet biztosítottak az egyházaknak és a helybéli nőknek is.⁵

A november 1-jei ülésen azonban már a nemzeti tanácson belül is repedések kezdtek mutatkozni. A munkások egyik küldöttje, Munka Ferenc ugyanis hosszabb felszólalásában kifogást emelt az ellen, hogy a képviselő-testület által delegált 16 személy között több olyan is van, akik az előző rendszer hívei és támaszai voltak, és akik csak a forradalmi események hatására változtatták meg álláspontjukat. Munka ezen tagok cseréjét és a nemzeti tanács elnökének szabályszerű megválasztását kérte. A tanács támogatta Munka javaslatát, és döntést hozott arról, hogy a város által delegált tagok egy részét vissza kell hívni, és helyettük új tagokat kell nevezni, illetve elnökválasztást rendelt el, amelyen nagy többséggel az addig is elnöklő Wagner Sándor polgármestert választották meg az MNT elnökének. A vita azonban ezzel még nem ért véget, mivel a városi ipartestület jelenlévő elnöke, Sörös Béla református lelkész MNT-tagsága ellen emelt szót, amelyet követően, a közhangulatot érzékelő lelkész elhagyta az üléstermet. A nemzeti tanács intéző bizottságában azonban más okokból is cserékre volt szükség. Az oda a helyőrség képviselőjében beválasztott Ebner ezredesről és Strom Ferenc alezredesről ugyanis kiderült, hogy nem magyar állampolgárok (amire a forradalom hevében senki nem figyelt), így ők két nappal a megválasztásuk után már le is mondtak tagságukról, s helyükre új katonatisztek kerültek.⁶

5 Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Lučenec (ŠA BB, PoLc), fond Magistrát mesta Lučenec (f. MMLc), k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. október 31-i üléséről.

6 ŠA BB, PoLc, f. MMLc, k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. november 2-i üléséről.

Rimaszombatban szintén hasonló volt a forgatókönyv, és a helyi MNT megalakulását kísérő kezdeti lelkesedést hamar felváltotta az elégedetlenség. A november 1-jén a Kovács László polgármester vezetésével megalakult rimaszombati MNT összetétele ugyanis egyáltalán nem tükrözte a város társadalmának valós erőviszonyait. Ez pedig heves elégedetlenséget váltott ki a városban, ami végül oda vezetett, hogy a városi MNT november 7-én kénytelen volt feloszlalni magát,⁷ majd november 10-én immár 105 tagúra kibővítve alakult újjá. Az előre meghatározott kulcs alapján összerakott új testületben ugyan az eredetinel több hely jutott az iparosoknak (20 fő) és munkásoknak (13), valamint a hazatérő katonáknak is (6), ám a tanács többségét továbbra is városi és megyei tisztviselők és az értelmiség képviselői alkották. Az újonnan összehívott nemzeti tanács elnökévé Törköly József ügyvédet, titkárává Telek A. Sándor asztalosmestert és egyben lírai költőt választották.⁸ Természetesen az ilyen nagy létszámú tanács hatékony munkát nem végezhetett, ezért az ügyek operatív intézésére egy szűkebb 30 tagú végrehajtó bizottságot is választottak.

És hasonlóan történt ez Rozsnyón is, ahol november 1-jén a „vének tanácsának mintájára” alakult meg a 30 fős helyi nemzeti tanács, élén dr. Markó János királyi közjegyzővel.⁹ Ennek összetétele azonban olyan felháborodást váltott ki a munkásság körében, hogy a szociáldemokraták és polgári radikálisok által november 3-ra összehívott népgyűlés lemondatta a tanács tagjait, és új testületet választott, amelynek élére a szerzetesi csuhából kivetkőzött szociáldemokrata párttag és főgimnáziumi tanár, Gorzó Nándor került, s amelyben erős pozíciói voltak a szociáldemokrata munkásságnak.

Az ország más részeihez hasonlóan a megalakuló helyi nemzeti tanácsok a helyi végrehajtó hatalom szerepét magukra véve kezdték irányítani a településeket, miközben tevékenységük egyik legfontosabb elemét a közrend fenntartása jelentette. A régi rend bukásával ugyanis tűzhányóként tört ki a társadalomban felhalmozott feszültség, a forradalmi eseményeket pedig sokan úgy értelmezték, hogy ezentúl „nem lesznek csendőrök, nem lesz adó, nem lesz hadsereg, de szabadon lehet majd pálinkát főzni és dohányt ültetni”. (Idézi Dončová 2006, 127. p.) Sőt – Hatos Pál szavaival élve – a napközben áhítatos és himnuszt éneklő tömeg estére fosztogató csöcselékké alakult. (Hatos 2018, 172. p.) Nem mindenhol és nem egyforma mértékben, de a zavargások Gömör és Nógrád térségét is erőteljesen érintették, amihez persze az is hozzájárult, hogy mindkét megye etnikailag erősen megosztott volt, Losonc, Rimaszombat és Rozsnyó lényegében a nyelvhatáron feküdtek, amelytől északra szlovákok, délre magyarok éltek.

7 Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota (ŠA BB, PoRs), fond Magistrát mesta Rimavská Sobota (f. MMRs), k. 14, 9492/18.

8 Štátny archív v Košiciach, pobočka Rožňava (a továbbiakban ŠA K, PoRv), fond Magistrát mesta Rožňava (a továbbiakban f. MMRv), zápisnice mestskej rady a zastup. sboru, kniha č. 164; Vö. *Gömöri Újság*, 1918. november 17. 2. p.

9 *Gömör-Kishont*, 1918. november 10. 1. p.

A „parasztság forradalmára”, hiszen alapvetően a vidéket, azon belül is a falvakat érintették a zavargások, nehezen húzható rá bármiféle képlet, hiszen – mint azt többek között Csíki Tamás is hangsúlyozza (Lásd Csíki, 2018, 129–149. p.) – településenként más lehetett a megmozdulások motivációja, más a résztvevők származása, más az események intenzitása. A legújabb kutatásokból pedig az is kiderül, hogy a november elejei zavarások alapvetően nem ideológiai hátterűek voltak, hanem sokkal inkább a frusztráció, a bosszúvágy, a háború éveiben átélt szenvedések megtorlásának a vágya motiválta azokat. (Révész 2019, 78–79. p.; Hatos 2018, 172–186. p.) Ezért támadtak rá a falvak lakói a régi rendszert szimbolizáló jegyzőkre (akik a falusiak szemében a rekvirálásokért és a háborús segély elmaradásáért vagy semmire sem elegendő nagyságáért felelősek voltak), illetve a nélkülözésekért hibáztatott kereskedőkre. Vagy a zsidó kocsmárosokra, aki elsősorban nem azért kerültek a támadások célkeresztjébe, mert zsidók voltak, hanem azért, mert kocsmát, boltot üzemeltettek.¹⁰

A zavargásokban a polgári lakosság erre kapható rétegei mellett a leszerelő katonák is komoly szerepet játszottak. Kezdetben elsősorban a hátország pótalakulataiban szolgálók, amely egységeknek a felbomlása már október folyamán megkezdődött. A széttűllőben lévő hadseregéből dezertált és céltalanul bolyongó, esetleg bandákba szerveződő ún. zöld káderek ebben az időben az egyik legnagyobb fenyegetést jelentették a magyarországi közrendre. Később pedig már a frontról hazatért, fegyverüket megtartó és a közrend meggyengülését kihasználó katonák is bekapcsolódtak a fosztogatásokba.

Az általunk vizsgált három városban – köszönhetően a nemzeti tanácsok működésének és az általuk felállított polgárőrségeknek – nem volt sehol komolyabb rendbontás. Losoncon ugyan – mint Budapesten tartózkodó apjának erről Szilassy Béla beszámolt – eleve azzal kezdődött a forradalom, hogy „délután az állomásnál garázda katonák kifosztottak néhány vagon, ebben segítségükre volt a városi lakosság is”.¹¹ Ám azt is hozzátette, hogy „ez nagyobb elfajulásra nem vezetett, sikerült megfékezni a rakoncátlanokat, és azóta erős rendfenntartó szervezet működik, polgárőrök, munkásgárda és a katonaság megbízható része – a többiek már haza széledtek”. Mindenesetre az esetből okulva a nemzeti tanács már aznap esti ülésén elrendelte a polgárőrség felállítását, amelybe minden 20 és 50 év közötti férfi jelentkezni volt köteles, és amelyben ugyan közös parancsnokság alatt, de három külön szerveződés jött létre: a polgárok, a katonák és a munkások őrsége.¹² Szilassy leveléből az is kiderül, hogy az őrség költségeit a polgárok viselték, akik megértették, hogy a nyugalomnak és a rend-

10 A szlovák etnikai területeken lezajlott zavargások zsidóellenes éléről lásd Szabó 2015, 35–55. p.; Jelínek 2005, 29–43. p.

11 Részlet a losonci birtokos Szilassy Béla apjához írt leveléből. A levelezést közli Gyarmati 2018.

12 ŠA BB, PoLc, f. MMLc, k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. november 1-jei üléséről.

nek ára van: „Az éjjel én is őrködtem reggelig. Meglehetősen sokba kerül ez az őrzés, a jelenlegi létszám mellett 13 500 K, amely összeget egyelőre adakozásból, illetve önkéntes felajánlásból fedezünk. De, ha így fenntartható lesz a rend, megéri. Mozgalom a városban nem érzékelhető, teljes nyugalom van, miben az őrszolgálaton kívül a sok esőnek is nagy része van.”¹³ Ennek is volt köszönhető az, hogy a városban a karácsonyi ünnepekig viszonylagos rend és nyugalom volt. Sőt a losonci polgárőrség szükség esetén a megye más településeire is kivonult és ott rendet teremtett.

Hasonlóan a gömöri megyeszékhely 30 tagú polgárőrségéhez, amelynek szintén a környék falvaiban volt több dolga, nem pedig a városban. Így egyebek között Felsőbalogon is, ahol a hazatérő katonák vezetésével az elégedetlen lakosság szétkergette a nemzeti tanácsot, elüldözte a bírót és a jegyzőt, mondván: nekik nem kell senki, aki parancsol. Majd nekiláttak a Coburg-birtok felparcellázásához, amiben csak a Rimaszombatból kiérkező polgárőrök akadályozták meg őket, akik elfogták a lázadás főkomposait.¹⁴

Gömörben elsősorban a megye szlovák részén található falvakban, például a Garamvölgyi járásba tartozó Koháryházá (Pohorelá) és Nándorhután, a Rima völgyében található Rimakokován és Klenócon, vagy a Rozsnyóhoz közeli Alsósajón, ahol bánya vagy kohó működött, gyakoribbak voltak a közrend ellenei cselekmények. Rimakokován (itt a fosztogató banda vezetőjét statáriális ítélet által halálra ítélték és ki is végezték) és Klenócon a jobb módú polgárokat, Forgácsfalván a postahivatalt és a postamestert fosztották ki,¹⁵ miközben hasonló esetekre került sor a Garamvölgyi járás településein is, ahonnan november 5-én azt táviratozták az alispáni hivatalba, hogy a „nép az egész járásban lázong, a nadrágos emberek minden községben kirabolva, részben elmenekültek”.¹⁶

Bár fosztogatások a megye magyar és szlovák falvaiban is előfordultak, az utóbbiakban bizonyára a nemzetiségi kérdés is kapott némi szerepet. A Sajó-Vidék tudósítása szerint a Rozsnyóhoz közeli Alsósajón lényegében „nemzetiségi jellegű lázadás tört ki,” amely során a „fellázadt és felbujtott tót lakosság megtámadta a hivatalos helyiségeket, letépte a magyar címereket, rabolt, fosztogatót, úgy, hogy a magyar nyelvű lakosság menekülni volt kénytelen...”¹⁷ Emiatt a rozsnyói MNT elnöke, Gorzó Nándor a losonci helyőrséghez fordult segítségért és 400 db fegyvert és szuronyt valamint 40 rakasz töltényt kért a népőrség számára, hogy az útját tudja állni a zavargásoknak.¹⁸ A járási

13 Gyarmati 2018, Szilassy Béla 1918. november 2-án keltezett levele.

14 *Gömöri Újság*, 1918. november 17., 2. p.; *Pesti Napló*, 1918. november 19., 9. p.

15 *Budapesti Hírlap*, 1918. november 10., 6. p.

16 Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL-OL), Az1918–1919. évi kormányhatóságek táviratgyűjteménye 1918-1919 (K 803), 606.f. 3/21. 1. cs.

17 *Sajó-Vidék*, 1918. november 7., 3. p.

18 MNL-OL, K 803, 606.f. 3/21. 3. cs.

nemzeti tanács pedig statáriumot hirdetett ki, a rend fenntartásához pedig a Rima-Murány Salgótarjáni Vasmű munkásságát hívta segítségül.¹⁹

Hasonló eseményekre a megye Nógráddal határos délnyugati csücskében található színmagyar falvakban is sor került, ahol (szintén) a bányászok, illetve a leszerelt katonák „dinamit patronokkal és egyéb lőszerrel ellátva” indultak fosztogatni.²⁰ A térségben a fosztogatások több napon át tartottak, s miközben nappal nagyrészt nyugalom volt, a korán beköszöntő sötétség leple alatt azonban felbátorodtak a garázda elemek, akik többek között Benyó Béla almágyi borospincéjét is kifosztották. Erre utal az ajnácskői csendőrőrs november 5-i jelentése, amely szinte szenttelenül számol be a fosztogatásokról, amelyekkel szemben nem tudtak mit tenni: „eddig Ajnácskőn egy uradalmat, egy kocsmát, egy üzletet kifosztottak, mintegy 350 hektoliter bort széthordtak, általános az ittasság. Most épp Almágyon fosztják a jegyzői lakot és malmot ittas katonák és polgári egyének.”²¹

Az általános elégedetlenséget a csupán magyar falvakat felölelő Tornaljai járás főszolgabírójának a budapesti MNT-hez küldött november 2-i távirata is jelzi, amely szerint „garázda katonai egyének és csöcselék járásomban tömegesen fosztogatnak és rombolnak. Élet és vagyonbiztonság azonnali megvédésére segítséget kérek, csendőri létszám csekély.”²²

A megszállás

A háború vége, a polgári demokratikus forradalom eseményei, majd a fosztogatások közepette Gömör és Nógrád lakói nem nagyon vettek tudomást arról, hogy közben megszületett Csehszlovákia, amelynek vezetői az általunk tárgyalt három város birtoklására is igényt tartottak.

A csehszlovák veszélyt elsőként valószínűleg a losonciak érzékelhették, hiszen a nógrádi város háterszága inkább szlovák volt, mint magyar, és a városban (Rimaszombathoz képest) erőteljesebben jelen volt a szlovákság, amelynek a mai Dél-Szlovákia térségében csupán itt volt tetten érhető a politikai önszerveződése. Ennek eredményeként november 13-án Lúdvít Bazovský vezetése alatt megalakult a Felső-nógrádi Szlovák Nemzeti Tanács, (Mičianik 2016, 123. p.) amely a november 28-án, Losoncon tartott nagygyűlésén nyilvánosan is deklarálta a Csehszlovákiához való csatlakozási szándékát.²³ Néhány nappal később pedig a közben már Prágába érkező

19 *Budapesti Hírlap*, 1918. november 10., 6. p.

20 MNL-OL, K 803, 606.f. 3/21. 1. cs.

21 Uo.

22 Uo.

23 *Losoncz és Vidéke*, 1918. december 3., 3. p. A korabeli zűrzavaros viszonyokat jelzi, hogy a 25. honvéd gyalogezred katonái a nagygyűlés után letartóztatták Bazovskýt, ám a helyi MNT közbelépésére még aznap szabadon engedték.

Bazovský levélben jelezte a losonci Magyar Nemzeti Tanácsnak, hogy Losonccal Csehszlovákia részeként számol.²⁴ Az MNT ekkor még határozottan elutasította Bazovský felvetésének még csak a gondolatát is: „soha, semminő körülmények között sem fogunk belenyugodni abba, hogy Losonc városát, amelynek lakossága tisztán magyar ajkú, amelynek területe összefüggő egységet képez Magyarország magyarlakta területeivel, idegen államhoz csatolják. Nem fogunk ebbe beletörődni akkor sem, ha a békekongresszus és a világ összes hatalmasságai is azt így határoznák” – írták levelükben.²⁵

A három tárgyalt város lakóit abban, hogy a csehszlovák veszélyt nem kell komolyan venni a december 6-án a magyar hadügyminiszter, Bartha Albert és a csehszlovák kormány budapesti képviselője, Milan Hodža között megkötött egyezmény is megerősítette, hiszen abban a demarkációs vonal nagyjából a nyelvhatárt követve, Losoncot, Rimaszombatot és Rozsnyót északra megkerülve lett meghúzva.

Amikor azonban a karácsony előtti napokban ismertté vált a Párizsban kijelölt demarkációs vonal, amelyet a Duna, az Ipoly és Pinctől az Ung folyó torkolatáig húzott vonal képezett, s amely szerint Losonc, Rimaszombat és Rozsnyó is a csehszlovák oldalra került, már a losonci közvélemény is megengedőbbé vált Bazovský javaslatait illetően. A december 25-én üléselő helyi Munkástanács határozata ugyan leszögezte, hogy sohasem fognak belenyugodni „a wilsoni elvek és az önrendelkező jognak e botrányos megsértésébe”, ám azt is kinyilvánította, hogy „elkeseredett nyugalommal és barátsággal várjuk tehát a cseh megszállást, és nem fogunk nekik ellenállni”. (Közli Barthó-Tyekvicska 2000, 94. p. 42. sz. dok.) Az ugyanezen a napon megjelenő *Losonci Hírlap* pedig már azzal vigasztalta az olvasóit, hogy a csehszlovák kormányzat által Nógrád élére zsupánként (ez lényegében a korábbi főispáni és kormánybiztosi jogköröket jelentette) kinevezett Bazovský személye lesz a biztosíték arra, hogy az új uralom elviselhető lesz.²⁶ Persze a cseh megszállás gondolata még így is csak nehezen volt emészthető, így amikor Bazovský – a városban a karácsonyi ünnepek alatt lezajlott rendezvényekről és fosztogatásokról értesülve – felajánlotta, hogy közbenjár azért, hogy a cseh csapatok mielőbb bevonuljanak a városba és ott rendet teremtsenek, az MNT felháborodottan utasította el ezt a megoldást.²⁷

A rozsnyóiak decemberben még hittek abban, hogy az új államhatár kialakításában a racionális érveknek is szerepük lesz. Ennek jegyében indítottak küldöttséget Krasznahorka várurának, gróf Andrássy Gézának a vezetésével a magyar kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott miniszteréhez, Jászi Oszkárhoz, akitől azonban arra a

24 *Losoncz és Vidéke*, 1918. december 17., 2. p.

25 Uo.

26 *Losoncz és Vidéke*, 1918. december 25., 2. p.

27 *ŠA BB, Polc, f. MMLc, k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. december 28-i üléséről.*

kérésükre, hogy városuk maradjon kívül a demarkációs vonalon, mást, mint általános ígéreteket tartalmazó semmitmondó választ nem kaptak.²⁸ Majd december 11-én Milan Hodžához is küldöttséget menesztettek, arra kérve, hogy az ismerje el Rozsnyó magyar jellegét. A szlovák politikus ezt állítólag meg is tette, sőt biztosított a küldöttséget, hogy a város a demarkáción kívül esik.²⁹ A rozsnóiak azonban nem elégedtek meg ezzel, és december 20-án egy ún. garanciális levelet küldtek Hodžának, amelyben emlékeztették a szlovák politikust a fenti találkozó eredményeire, és kötelezettséget vállaltak arra nézve, hogy a városban és a környékén fenntartják a közrendet, és így nincs szükség a megszállásra.

A karácsonyi ünnepek mindhárom városban annak a felismerésének a napjai voltak, hogy a csehszlovák megszállást nem lehet elkerülni. Ezért – noha az ezzel kapcsolatos tiltakozásuknak minden lehetséges módon igyekeztek hangot adni – az év utolsó és az új év első napjaiban már elsősorban azon ügyködtek, hogy a megszállás minél kevesebb sérelemmel járjon. Aki pedig nehezen fogadta el a megszállás realitását, azt Gömör vármegye kormánybiztosának, Reményik Aladárnak a december 29-én keltezett levele volt hivatott meggyőzni. A levélben a kormánybiztos informálta a megszállás elkerülhetetlen voltáról Rozsnyót és Rimaszombatot, és egyben felszólította a két várost, hogy a megszállást fegyelmezetten fogadják, mivel az esetleges ellenállás következményeit nekik kell majd viselniük.³⁰ A rozsnói MNT ezt meg sem várva már december 27-i ülésén megalakította azt az állandó bizottságot, amelynek a feladata egyfajta közvetítő szerep lett volna a megszállók és a város lakossága között: összegyűjtötte és tolmácsolta volna a sérelmeket, ill. ha túszedésre került volna sor, akkor feladata lett volna a túszok kiszabadítása iránt lépéseket tenni.³¹

Az ellenállás tüze helyett a beletörődés szomorúsága hatotta át a *Gömör-Kishont* című lapban ugyanezen napon megjelent írást is: „Szárnyaszegett bizakodások élnek a magyar szívekben, fáj a lélek, mely mióta világrapattant, magyarnak tudta magát, a gömöri magyarok között szomorúan száll a hír: ki tudja, leszünk-e még egyszer magyarok?! Nincs erőnk és nem is lenne célszerű eljárás ellenszegülni a nekünk diktáló hatalmak parancsának, belenyugszunk a szívünkben élő tiltakozás érzésével a változtathatatlanba és várjuk a megszállás szomorú napját.”³²

A rimaszombati képviselő-testület azért még tett egy utolsó kísérletet, december 30-i ülésén a budapesti kormánynak címzett tiltakozó jegyzéket fogadott el, amelyben több ízben is leszögezik, hogy nincs lehetőségük az ellenállásra, annak elmaradásáért a felelősségét a központi kormányra hárítják, hiszen „amíg a tetteleges ellenállás egysé-

28 Az *Est*, 1918. december 15., 2. p.

29 MNL-OL, Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka 1570-1964 (P 1494), P 1494-VII.-142.-(1915-1919)

30 ŠA BB, PoRs, f. MMRs, k. 14. 9902/18.; ŠA K, PoRv, f. MMRv, k. 211. 7/1919.

31 Uo. A rozsnói Magyar Nemzeti tanács 1918. december 27-i ülésének jegyzőkönyve.

32 *Gömör-Kishont*, 1919. december 29., 1. p.

gesen, az egész országra kiterjedőleg szervezve nincs, az ilyen elszigetelt és sehonnán nem támogatott ellenállás egyrészt tartós sikerre aligha vezetne, másrészt egy sikertelen ellenállás csak a megszálló csapatok bosszúállásának kihívására vezethetne”.³³ A nyilatkozat egyben erőteljesen utasítja el a megszállás jogosságát: „városunk megszállásának túrése nem azt jelenti, hogy az által bármiben elismernők annak jogosságát, nem jelenti azt, hogy a megszállás túrésából az általunk el nem ismert cseh-szlovák állam előtti meghajlásra lehessen következtetni és a legkevésbé jelenti azt, hogy bármi tekintetben is elismernők azt a minden tényvel és igazsággal merőben ellentétes állítást, hogy a mi színmagyar városunk, amely egy összefüggő egészet képező színmagyar területnek az északi szélén fekszik, akár a jelenben, akár a múltban a szlovák föld történelmi részét képezné, vagy képezte volna.”

A nyelvhatártól délre fekvő magyar többségű területek megszállása az Olaszországból december második felében hazahozott csehszlovák légiók feladata volt, amelyek főparancsnoka az olasz Luigi Piccione tábornok volt. Bevetésüket a tisztán katonai-stratégiai szempontok mellett elsősorban az indokolta, hogy a hazai csehszlovák hadsereg, amely részben a volt. cs. és kir. hadsereg Csehországban felállított csapataiból, részben a cseh országrészekben toborzott cseh (és kisebb számban szlovák) önkéntesekből állt, meglehetősen sok problémával küzdött: a tisztak nem tudtak rendet tartani, a légénység között pedig gyakori volt a részegeskedés, rablás, erőszaktevés és a korrupció. Miután december 29-én Kassa, 1919. január 1-jén pedig Pozsony is csehszlovák megszállás alá került, a légiók két irányból láttak neki a mai Dél-Szlovákia megszállásának. A Pozsonytól a Losonc melletti Pincig tartó szakasz elfoglalását a Giuseppe Boriani tábornok vezette 7. legionárius hadosztály kapta feladatául. A Pinctől a Kárpátaljáig húzódó keleti szakasz elfoglalását pedig a Gaston Rossi tábornok vezényelte 6. legionárius hadosztály hajtotta végre.

Az általunk vizsgált városok közül először Losonc került megszállás alá, meglepő módon azonban nem a Boriani vezette legionáriusok, hanem egy egyéni akció eredményeképpen, amelyre a január 2-áról 3-ára virradó hajnalban került sor. Végrehajtója a Zólyomban állomásozó hazai toborzású 30. gyalogezred főhadnagya, Jozef Ejem volt, aki mintegy 200 emberével foglalta el a nógrádi várost. A felettesei engedélye nélkül cselekedő Ejem és katonái a Zólyom–Losonc-vasútvonalon közlekedő szerelvényükkel hajnali 3 körül érték el Losoncot, ahol szinte egyetlen puska lövés nélkül szállták meg a vasútállomást, a város fontosabb kereszteződéseit és fegyverezték le a 25. gyalogezred mintegy 1000 katonáját, akik a laktanyában aludtak.³⁴ A csehszlovák szakirodalom szerint Ejem 5 főt vesztett az akció során, de egyebek mellett összesen 1200 puskát, 38 géppuskát, 21 táborigénykötényt, 100 láda lőszert és 10 vagonnyi tiszta gyapjút zsák-

33 ŠA BB, PoRs, f. MMRs. k. 15. 171/19

34 Ejem akciójáról lásd Puntigán 2019.

mányolt, nem beszélve arról, hogy milyen lélektani hatást válthatott ki akciójának eredménye az egyik és a másik oldalon. (Kuthan 2010, 38. p.)

Losonccal ellentétben, ahol a megszállás váratlanul következett be, Rimaszombatban lényegében felkészülve várták a megszállást, hiszen a város vezetése már a két ünnep között felvette a kapcsolatot a Šrobár által Gömör megye élére kinevezett Samuel Daxnerrel. Január első napjaiban pedig a megye élére Budapestről kinevezett kormánybiztos, Reményik Aladár kereste fel Tiszolcon Daxnert, hogy ott a megszállás körülményeiről egyeztessen vele.³⁵ Daxner egyebek között arról is biztosította magyar kollégáját, hogy a csehszlovák csapatok csupán a városokat szállják majd meg, a falvakba csak szükség esetén küldenek járőröket. A tisztviselők – ha az új államnak engedelmességet fogadnak – a helyükön maradhatnak, a szlovák nyelv pedig csak a megye szlovákok által lakott településein lesz hivatalos nyelv. Ezek az ígéretek és a korábban már megszállt Losoncról és Kassáról érkező hírek, amelyek a megszállók visszafogott magatartásáról szóltak, nem csupán Gömör megye tisztikarát, de a lakosságot is megnyugtatták. A megszállás előtti napokban azonban a gömöri megyeszékhelyen így is feszült volt a légkör, hiszen a közrend itt sem volt a legstabilabb. Január 4-én a falvakból érkező csöcselék kezdett fosztogatni a városban, sőt megtámadták a nemzetőrség körletét is, ám végül sikerült őket szétzavarni.³⁶

Január 11-én Rimaszombat már teljesen felkészülve várta a csehszlovák hadsereget. A járásbíróóság épületét előre kiürítették, hogy a katonákat legyen hová elszállásolni, a 12-én megjelenő vármegyei közlöny pedig biztos, ami biztos, leközlölte a prágai Nemzetgyűlés december 10-én kelt, Szlovákia igazgatásával kapcsolatos törvényét.³⁷ A sajtóban megjelent írásokból egyenesen az derül ki, mintha a lakosság már valamiféle türelmetlenséggel várta volna a karácsony óta lebegtetett megszállást. Így amikor 12-én, a délelőtti órákban elterjedt a városban, hogy a csehszlovák csapatok hamarosan megérkeznek, annak ellenére, hogy a polgármester kidoboltatta, mindenki maradjon otthon, valóságos tömegek indultak a vasútállomáshoz, mert mindenki látni akarta a „cseheket”.³⁸

A város csehszlovák bevétele Győry Dezső humort sem nélkülöző leírása szerint meglehetősen gyorsan lezajlott: „Egyik vasárnap délben érkeztek meg a légionisták a városba. Reguláris csapat. Velük jött a tiszolci vonattal Daxner Samu, a kiszemelt szlovák főispán is. (...) a város nem tudta, mit tegyen. Nem volt gyakorlata az impériumváltozásban. Ez a történelmi lámpaláz kölcsönös volt. A Károlyi-éra főispánja, Reményik Aladár kormánybiztos a megye fogatán hajtattott az állomásra, ahol már felsorakozott egy század. A katonák idegeskedtek. A parancsnok mellett állott a neves tiszolci

35 *Gömör-Kishont*, 1919. január 12., 1. p.

36 *Uo.* 3. p.

37 *Uo.* 1–2. p.

38 *Gömör-Kishont*, 1919. január 19., 1. p.

ügyvéd. Csak ő nem volt lámpalázás! Reményik hozzálépett és megköszönte a torkát, de Daxner mosolyogva megelőzte: Ne fáraszd magad. Tudom, hogy tiltakozni jöttél. Tudomásul veszem. Gyerünk a megyeházára.” (Győry 1960, 77–78. p.) Miközben a magyar s a csehszlovák kormánybiztos a helyi MNT elnökével együtt a megyeházán tárgyaltak, a bevonuló hadsereg birtokba vette a postát, a távírdát, a vasútállomást, és őrszemeket állított néhány fontos stratégiai pontra. Estére a csehszlovák csapatok már el is szállásolták magukat, Daxner pedig – biztos, ami biztos – visszautazott a számára biztonságosabbnak tűnő Tiszolcra.

Rimaszombat elfoglalását követően került sor Abaúj és Gömör még meg nem szállt régióinak az elfoglalásra, amely hadműveletek lezárását a Szilicei-fennsík és Aggtelek térségének az elfoglalása jelentette január 20-án. Másnap pedig Torna felől az 52-es legionárius gyalogezred egy kisebb létszámú előőrsze Rozsnyóra is bevonult, de a csak néhány órára, a város tényleges csehszlovák megszállására csupán január 24-án került sor, amikor is a 32-ik gyalogezred katonái bevonultak bányavárosba.³⁹

Rozsnyó megszállása lényegében lezárta a Felvidék elfoglalásának a folyamatát. A mai Szlovákia területéből a pozsonyi hídfő mellett ekkorra már csupán az érvényes demarkációs vonaltól délre fekvő részek, az akkori Füleki, Rimaszécsei és Tornaljai járás jó része, illetve a Bodroghköz maradt magyar fennhatóság alatt.

A csehszlovák megszállás a mai nézőpontból lezárt egy korszakot és egyben nyitánya volt egy újnak. A korabeli gömöri vagy nógrádi polgár azonban korántsem látta ilyen éles cezúrának. Az, hogy nem csupán a fenti három város, de a többi mai dél-szlovákiai város elfoglalása is ilyen könnyen, a helyiek érdemleges ellenállása nélkül zajlott le, jórészt annak köszönhető, hogy a helyi lakosság a csehszlovák megszállást átmenetinek tekintette. Ráadásul a legionáriusok olasz egyenruhája és olasz tisztikara is azt a meggyőződésüket erősítette, hogy antantcsapatokról van szó, akik nem megszállni, csupán rendet teremteni jöttek, és majd el is mennek. Ha ehhez hozzáveszem, hogy a csehszlovák hatalom is meglehetősen óvatosan és visszafogottan lépett fel az első napokban, akkor a megszállás akkor és ott nem tűnhetett nagyon szörnyűnek. Még akkor sem, ha a csehszlovák hadsereg parancsnokai rendeletek egész sorát plakátoztatták, illetve doboltatták ki. Elrendelték mindennemű fegyver beszolgáltatását, a tényleges és tartalékos tisztek jelentkezését (őket az internálás veszélye fenyegette), a táncmulatságok és egyéb vigadalmak rendezésének a tilalmát, több helyen éjszakai kijárási tilalmat rendeltek el, meghatározták a vendéglők és kávéházak zárórájának az időpontját, vagy esetleg alkoholárusítási tilalmat vezettek be.⁴⁰ A Rimaszombatban közzétett rendeletek szerint

³⁹ Rozsnyó és a Magyar Tanácsköztársaság. *A Hét*, 1971, 1. sz. 388–389. p.; *Rozsnyói Híradó*, 1919. január 26., 1–2. p.

⁴⁰ ŠA NI, PoLv, f. MMLv, k. 103., 1919/85.; ŠA K, PoRv, f. MMRv, k. 211.

például a zárórát, mint ahogy a kint tartózkodás időpontját is este 9 órában szabták meg,⁴¹ az égetett italok (pálinka) forgalmazását betiltották, bort és sört pedig csak az éttermekben és csak az étkezés mellé s korlátozott mértékben lehetett kiszolgálni. A várost a lakosok csak külön engedéllyel hagyhatták el, mint ahogy a vidékiek is csak a saját településükön kiállított papírossal jöhettek be a városba.

Az ilyen és hasonló rendeletek nemegyszer az első tüskét jelentették a lakosság és a megszállók kapcsolatában, hiszen a helyiek a mindennapi életükbe való indokolatlan beavatkozásnak tekintették a korlátozásokat. Ezért nem volt ritka és a megszállással szembeni valamiféle ellenállás kifejezése is volt, hogy megrongálták, leszaggatták a rendeleteket tartalmazó falragaszokat. Amire reakcióként hamarosan megjelentek azok a rendeletek, amelyek tiltották és büntetendőnek mondták a csehszlovák hadsereg plakátjainak a rongálását.⁴²

A konfliktusok hiánya és az, hogy a megszállás végül is nem volt olyan szörnyű, mint előzetesen gondolták, segített tovább éltetni a reményeket: „rend van és békésen élnek az emberek Rimaszombatban: ez a mai helyzet képe. (...) jól vagyunk, a rendes kisvárosi eszményeken kívül semmi újság sincs. (...) A megszállás egy napra sem zavarta meg a normális élet kerékvágását, a hivatalokban folyik a munka, az életnek legnagyobb feltétele. A megszálló csapatok rendfenntartó kötelességüket rendesen teljesítik, s alakosság az okos és higgadt emberek nyugalomával olyan állapotokat szilárdít meg, amelyekben az erélyesebb intézkedéseknek nem lehetnek szükségesek...”⁴³ – írta három héttel a csehszlovák csapatok bejövetelét követően a *Gömör-Kishont*.

Ebből az „idillből” azonban gyorsan ki kellett jőzanodnia a felvidéki magyar lakosságoknak. És a kijőzanodás épp Losoncon kezdődött, ahol január 15-én a csehszlovák legionáriusok ledöntötték Kossuth Lajos szobrát, amit aztán a következő hetekben újabb szobrok ledöntése, internálások, sortűzek követtek. Talán ez volt az a pillanat, amikor azoknak, akik nyílt szemmel jártak, nem csupán Losoncon, de Rimaszombatban, Rozsnyón és máshol is fel kellett ismerniük, hogy a csehszlovák hatalom hosszútávra akar berendezkedni és ennek eléréséhez nem fog válogatni az eszközökben.

41 *Gömör-Kishont*, 1919. január 12., 2–3. p.

42 ŠA K, PoRv, f. MMRv, k. 211.

43 *Gömör-Kishont*, 1919. január 26., 1. p.

Irodalom

Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL-OL), Az1918–1919. évi kormányhatóságok táviratgyűjteménye 1918-1919 (K 803), 606.f. 3/21. 1. cs.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (MNL-OL), Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka 1570-1964 (P 1494), P 1494-VII.-142.- (1915-1919)
- Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Lučenec (ŠA BB, PoLc), fond Magistrát mesta Lučenec (f. MMLc), k. 11.
- Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Rimavská Sobota (ŠA BB, PoRs), fond Magistrát mesta Rimavská Sobota (f. MMRs), k. 14.
- Štátny archív v Košiciach, pobočka Rožňava (a továbbiakban ŠA K, PoRv), fond Magistrát mesta Rožňava (f. MMRv), zápisnice mestskej rady a zastup. sboru, Kniha č. 164.

Szakirodalom

- Barthó Zsuzsanna–Tyekvicska Árpád (szerk.) 2000. *Civitas Fortissima. A balassagyarmati „cseh-kiverés” korának forrásai és irodalma*. Balassagyarmat, Nógrád Megyei Levéltár.
- Csíki Tamás 2018. A parasztság „forradalma” 1918-ban. In Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: A magyar társadalom 1918 után*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Dončová, Angelika 2006. Problematika včleňovania južných oblastí Slovenska do ČSR na príklade územia okresu Veľký Krtíš. *Acta Historica neosoliensia*.
- Gyarmati Enikő 2018. „...Mintha hadifogságban lennénk, pedig otthon volnánk?” – Szilassy Béla losonci levelei Szilassy Aladárhoz a Monarchia összeomlásának hónapjaiban (1918. november – 1920. január). *Archívnet*, 18. évf. 4. sz. <https://archivnet.hu/mintha-hadifogsagban-lennenk-pedig-otthon-volnank-szilassy-bela-losonci-levelei-szilassy-aladarhoz-a> (Letöltve: 2020. december 10.) Szilassy Béla 1918. november 2-án keltezett levele.
- Győry Dezső 1960. *A nagy érettségjé*. Budapest, Magvető.
- Hatos Pál 2018. *Az elétkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa.
- Jelínek, Yeshayahu Andrej 2005. Prevrát v rokoch 1918 – 1919 a Židia (poznámky a úvahy). In Bakoš, Vladimír (ed.): *„Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...” Pocta Jozefovi Jablonickému*. Bratislava, Veda.
- Kuthan, J. Pavel 2010. *V ťežkých dobách. Boje na Slovensku 1918–1919*. Praha, Nakladatelství Corona–Nakladatelství Ares.
- Mičianik, Pavel 2016. Vznik Česko-Slovenskej republiky a vpád maďarskej červenej armády v Hornom Novohrade 1918–1919. In Šesták, Mišo (zost.): *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie. Hradište, 26. november 2016*. Občianske združenie PreHradište.
- Puntigán József 2019. Mi történt Losoncon 100 évvel ezelőtt. III. rész. *Körkép.sk*, 2019. január 8. <https://korkep.sk/cikkek/tortenelem/2019/01/08/mi-tortent-losoncon-100-evvel-ezelott-iii-resz/> (Letöltve: 2020. november 15.)

Révész Tamás 2019. *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben.* Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

Szabó, Miloslav 2015. „Rabovačky“ v závere prvej svetovej vojny a ich ohlas na medzivojnovom Slovensku. *Forum Historiae*, 2. sz. 35–55. p.

ATTILA SIMON

THE FIRST WEEKS OF THE 1918–19 REGIME CHANGE IN LOSONC, RIMASZOMBAT AND ROZSNYÓ

This paper covers the regional peculiarities of the transformation that took place in the Central Europe after the First World War and examines how the regime change took place in three towns in the northern periphery of the central part of the Hungarian-speaking area, Losonc (Lučenec), Rimaszombat (Rimavská Sobota) and Rozsnyó (Rožňava). In the first half of the study, the author presents how the events of the Aster Revolution led by Mihály Károlyi happened in these towns. He shows the formation of the Hungarian National Councils and also figures the events and causes of the riots in the Nógrád (Novohrad) and Gömör (Gemer) area. The second part of the paper depicts the occupation of the examined region and towns by the Czechoslovak army. The author points out that the peaceful, non-violent course of the occupation is for the most part owing to the fact that the local Hungarian population did not see the Czechoslovak troops as invading forces but as temporary law enforcement units.

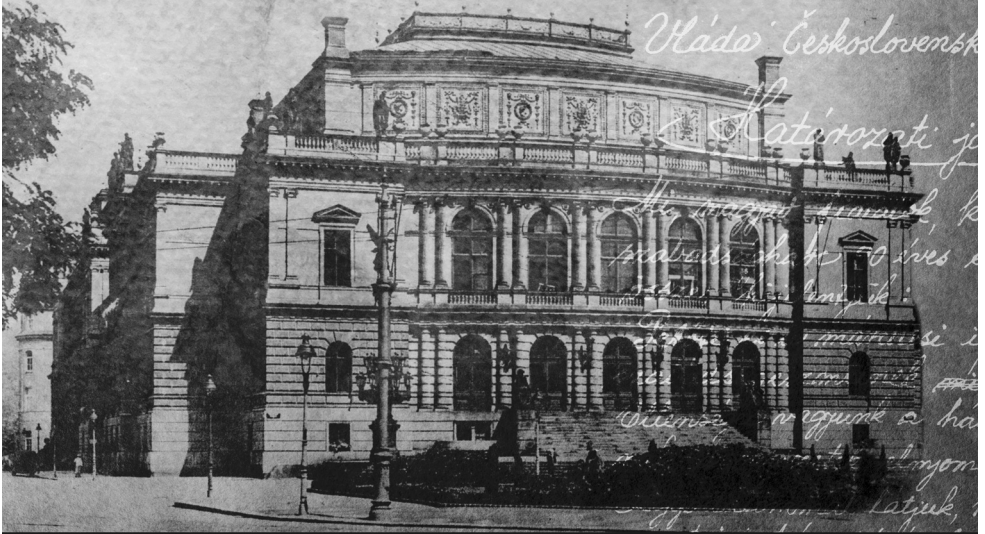

Popély Árpád – Simon Attila (szerk.)

„AKARATUNK ELLENÉRE...”

DOKUMENTUMOK A CSEHSZLOVÁKIAI
MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉBŐL

1918–1992

Fórum Kisebbségkutató Intézet

A dél-alföldi szlovák települések pártpreferenciáinak vizsgálata (1931–1947)¹

ATTILA GODZSÁK

Examination of Party Preferences of Slovak Municipalities in the Southern Great Plain (1931–1947)

Keywords: electoral geography, peaceful Slovaks, election history, 1939, Slovaks in Hungary, ethno-voting, regionality

A vizsgálati módszerek és célkijelölés

Először is tisztáznunk kell a vizsgálati módszert és területet. A választási földrajzot kívánjuk alkalmazni a kérdéskör vizsgálatához. A választási földrajz a társadalomföldrajzon belül elhelyezkedő politikai földrajz egyik meghatározó területe. (Hubai 2018, 6. p.)

A modern választási földrajz a 19. század végén alakult ki és a 20. században forrott ki, mint egy ok-okozati kapcsolatot vizsgáló kutatási ág. (Hajdú 2006, 138. p.)

Létezik egy elmélet – földrajzi determinizmus –, mely prekonceptiókat ébreszt a választáskutatókban. A földrajzi determinizmus szerint a földrajzi környezet meghatározó jelleggel bír a társadalmi, gazdasági, politikai folyamatokra. (Hajdú 2006, 137. p.)

A magyarországi országgyűlési választások 1990 után például jellemzően „hangulatválasztások” voltak, ezért is nehéz egy-egy tájegység vagy megye pártpreferenciáiról bármiféle stabil következtetést levonni. Ellenben léteznek olyan tájegységek, melyek jellegzetes ideológiai kötődésüket sokáig megőrzik, illetőleg kevésbé nagy mértékben módosítják, mint akár a környező részek, akár az országos átlag.

Ennek okai több mindenben is keresethetők, melyek nem is feltétlenül a földrajzi környezetben keresendők, hanem egyéb okok állhatnak mögötte, jelen kutatásunk egy ilyen vizsgálatot kísérel meg elvégezni, mégpedig az etnikai kötődés szerepét vizsgálja az 1931 és 1947 közötti országgyűlési választások tükrében, különös tekintettel az 1939. évi országgyűlésre. Eredeti kutatásunk egyik fő csapásiránya a magyarországi szlovákság viszonya a szélsőjobboldali (nemzetiszocialista típusú) pártokhoz, ezért fontos az 1939. évi országgyűlés vizsgálata, amikor a legjobban – majdhogynem egyedül – kutatható ez a kérdéskör.² De ahhoz, hogy ne tudja a kutatás objektivitását zavarni

1 A tanulmány részeredményeket közöl a magyarországi szlovákság 1939-es pártpreferencia-vizsgálatának folyó kutatásából.

2 Itt kapcsolódik a kutatás a szélsőjobboldal szavazóbázisának kutatásához, rétegzéséhez, azon belül az etnikai szavazókedv vizsgálatához.

több jelentős tényező – pl. a protest- és az aktuális választói hangulatból eredő szavazatok, továbbá az, hogy sok kerületben csupán két jelölt versengett egymással, így az egyetlen ellenzéki párt az összes ellenzéki szavazó egyetlen alternatívájaként működött –, pártcsaládokra bontva meg kell vizsgálnunk a két előtte és két utána lezajlott országgyűlési választást is. Bár kétségtelen, hogy kielégítően az öt választásból egyik sem nevezhető demokratikusnak – a szavazójognál az általánosság elvét tekintve, a jelölteknel pedig egyes pártok tiltását –, így a valós preferenciák is torzulhatnak.

Ezenfelül az 1947-es választásnál már a csehszlovák–magyar lakosságcsere is érintette a vizsgált területünket, ami magában a szavazolakosságban személycserét eredményezett, ennek vizsgálata sem lehetetlen, amennyiben megmaradtak községi szintű választói névjegyzékek 1945-ből és 1947-ből egyaránt. Ezek ismeretében súlyozhatnánk, hogy az esetleges 1945 és 1947 közötti eltérések mennyiben köszönhetők a lakosságcsereinek. A népszámlálások eltérő eredményeit azonban több minden befolyásolhatja a lakosságcsereén kívül is. Maga a háború és közvetlen következményei is követeltek áldozatokat a lakosság soraiból, bár a zsidó és német lakosságon kívül nagyjából azonos arányban. A szlovákok részéről akár pont a szülőföld elhagyásának kényszerű félelme is lehetett, ami miatt többen vallhatták magukat magyarnak 1949-ben, akik 1941-ben még nem. De a leegyszerűsítés kedvéért nézzük meg néhány településen a szlovákok arányát 1941 és 1949 között.

1. táblázat. A szlovákok aránya 1941 és 1949 között

Pitvaros	1941	1949
lakosságszám	2843	2162
szlovák anyanyelvűek	2576	540
szlovák nemzetiségűek	821	398

Medgyesháza	1941	1949
lakosságszám	4811	5003
szlovák anyanyelvűek	2133	655
szlovák nemzetiségűek	684	98

Békéscsaba	1941	1949
lakosságszám	53844	47244
szlovák anyanyelvűek	17633	6208
szlovák nemzetiségűek	3287	1257

Szarvas	1941	1949
lakosságszám	25023	22728
szlovák anyanyelvűek	3858	420
szlovák nemzetiségűek	389	69

Forrás: https://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php

Az összes településünket reprezentáló, véletlenszerűen kiválasztott települések adataiból több dolgot tudunk leolvasni. Egyrészt a magukat szlováknak vallók aránya jelentősen kisebb, mint a magukat szlovák anyanyelvűnek vallók, mindkét évben, ami egyféle asszimilációt jelölt. A nyelvüket igyekeznek megőrizni, de a magyar nemzethez tartozónak tartják magukat. Másrészről láthatjuk, hogy erőteljes változás állt be a települések nemzetiségi összetételében, legalábbis a népszámlálási adatok alapján.³

A pártcsaládokra tagolásnak pedig a fő oka a különböző pártok létrejötte, illetve megszűnése/betiltása. 1939-ben a törvényhatósági jogú városokat leszámítva – ahol csak listás szavazás volt – két szavazatot lehetett leadni, egyet egy egyéni választókerületi jelöltre és egyet egy pártlistára. A többi választáson azonban csak egy szavazólap – illetőleg a korábbi nyílt kerületekben a szó eredeti értelmében egy sem, de szavazatszám az egy – volt. Ezért a listás szavazatokat szeretném összevetni egymással, csupán kiegészítésként, „kontrollmezőként” alkalmazni az egyéni jelöltek eredményeit, melyek azonban akár igen eltérőek is lehetnek, hiszen nem feltétlenül ugyanazok a pártok tudtak megyei listát állítani, akik egyéni jelölteket is, így összevetve tisztább kép rajzolódhat ki számunkra az ellenzéki oldal rétegzéséről.

Másrészről pedig – és itt köszön vissza a választási földrajz determinista felfogásának esetünkben való „tűzkeresztisége” – a szlovákok által lakott vizsgált tájegységein belül a nem szlovákok által lakott szomszédos településeket is vizsgálnunk kell, hiszen abból tudjuk levonni azt a következtetést, hogy az adott tájegységben található meg bármiféle ok, motiváció a szavazások eredményét tekintve, vagy pedig az egymás mellett élő különböző nemzetiségű települések eltérő eredményeit tekintve, nagyobb szerep juthat a nemzetiségi akarathívónak.

Tovább árnyalja a képet – az etnikai akarathívón felé billentve a mércét – Káli Csaba 1997-es tanulmánya, melyben az 1945-ös nemzetgyűlési választásokkal foglalkozott. (Káli 1997) Ugyanis Káli eredményeiből kiderül, hogy egymással szomszédos, nagyjából azonos gazdasági, társadalmi feltételrendszerrel, illetve háttérrel rendelkező települések választópolgárai is sajátos eltéréseket produkáltak, azonban ebből a vizsgálatból ki volt hagyva az esetleges etnikai tényező, főként a németek és horvátok tekintetében. Érdekes kutatás lenne Káli eredményeit rávetíteni egy nemzetiségi felosztásra, vajon ad-e bármiféle új eredményt a vizsgálat, vagy pedig csak további kérdéseket vet fel, illetőleg semmi új eredménnyel nem gazdagítja a történettudományt.

Magyarországon nehezíti a választási földrajzi kutatásokat, hogy nem jöhettek létre jelentős szavazóbázissal rendelkező, nagy politikai hatású, regionális jellegű pártok. Ahogyan Hajdú Zoltán fogalmaz: „a regionális pártok tényleges hiánya azzal járt, hogy

3 Nem témánkhöz tartozik, de meg kell említenünk, hogy Tótkomlós produkált egy érdekes adatot. Az 1941-es adatok alapján 8427 személy vallotta magát szlovák anyanyelvűnek és 833 fő szlovák nemzetiségűnek, 1949-ben pedig 4981 szlovák anyanyelvűnek, 2065 lakos szlovák nemzetiségűnek. A vizsgált települések közül ez az egyetlen, ahol 1949-re nőtt a nemzetiségi alapon magukat szlováknak vallók száma, sőt több mint duplájára.

mindenkor az országos gazdasági, társadalmi, politikai kérdések álltak az országgyűlési választások fókuszában, a politikai kínálat azokat jelenítette meg az egyes választók előtt, s nem a választókat közvetlenül érintő területi, esetleg települési problémákat. A választási földrajzra nézve a szituáció negatív következménye az, hogy a regionális identitás a politikai választások során valójában nem jelenhetett meg közvetlenül, direkt módon, így lényegesen szűkebb a magyar választási földrajz mozgásteret, mint például a franciáé.” (Hajdú 2006, 139. p.) Azonban ez nem áll az etnikai szerep vizsgálatára, hiszen az eltérő pártoknak különböző nemzetiség politikája volt, más programot ígértek, másként tudták elérni a hazai nemzetiségeket. Persze árnyalja a Hajdú által leírtakat az is, hogy a mezőgazdasági program is más és más fogadtatásra találhat egy agrárvidéken, mint egy iparosodott vidéken.

„A magyar szavazópolgárok megosztottak voltak ugyan, de az ország sem nagytér-ségi, sem pedig megyei szinten nem kategorizálható tisztán szélsőjobboldali, valamint tisztán baloldali egységekre. A választókerületekben a „győzelem” inkább csak dominánsnak tekinthető a legtöbb esetben, s nem homogén politikai értékrend kifejezőjének.” (Hajdú 2006, 154. p.) Véli Hajdú, mely elgondolással egyetérthetünk.

De mint említettük, vannak erős kontinuitással rendelkező környékek, például a belső budai választókerületek keresztény, konzervatív eredményei már évszázadosak.⁴ És egyáltalán nem mindegy, hogy egy választókerületen belül a települések szavazati arányai milyen megoszlást mutatnak.

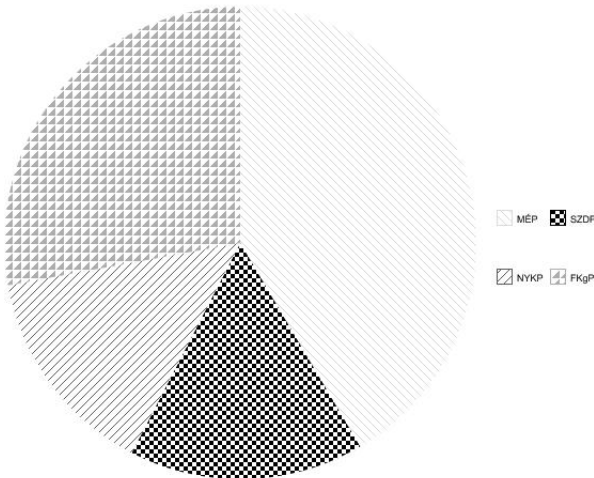
Visszatérve a pártcsaládokra való osztáshoz, ha 1848 és napjaink között vizsgálnánk egy-egy települést, akkor nem túlzás azt állítani, hogy akár 300 párt is „megjelent” a helyiek előtt, ezért mindenképpen pártcsaládokat kell elkülöníteni ideológiai, illetőleg program alapokon, hogy vizsgálni tudjunk nagyobb korszakokat is, egyes települések vagy területek pártpreferenciáit tekintve. Így hidaljuk át az elsődlegesen vizsgált – 1939-es – választást időben „körülölelő” négy választás nagy pártfluktuációját.

Ilyen nagyobb pártcsaládokként tudjuk kezelni a konzervatív/hagyományos jobboldalt, a szélsőjobboldalt, a polgári és liberális pártokat, az agrárpártokat, a politikai katolicizmust követő pártokat (keresztényszocialista, kereszténydemokrata) és a szocialista vagy kommunista jellegű pártokat. Persze néha egyes pártok besorolása sem egyszerű, például a Nemzeti Parasztpárt erőteljesen „vörös” volt. A Független Magyar Demokrata Párt liberális demokrata irányultságú volt, egy volt kispap katolikus pap vezetésével, alelnöke pedig a Nemzeti Parasztpárt korábbi főtitkára volt.

4 Mind a két világháború között és 1947-ben, mind pedig 1990 után hasonló eredmények születtek, ha a pártcsaládokat tekintjük. Bővebben I. Hubai 2002, 4. p.

2. táblázat és 1. diagram. A békési lista példának a pártcsaládokra való osztáshoz, a színekkel

	Békési lista	1939	1945	1947	
Pártok					
FKGP:		27,87%	39,92%	21,29%	agrár
NPP:			11,28%	16,40%	
MÉP:		41,52%			konzervatív jobb
MFP				8,81%	
MSZDP:		16,08%	21,42%	15,62%	munkás
MKP:			26,23%	28,51%	
MRP				0,58%	
NYKP:		14,53%			szélsőjobb
PDP:			1,16%	0,55%	liberális/polgári
DNP/KDNP:				3,38%	politikai katolicizmus
FMDP:				4,86%	

Forrás: A szerző táblázata

3. és 4. táblázat. A Mezőberényen született listás eredmények összevetve a Mezőberényben 1939-ben született egyéni eredményekkel

	Mezőberény	1931	1935	1939	1945	1947
Pártok						
FKGP:		48,97%		25,13%	49,91%	26,96%
NPP:						2,89%
MÉP:		41,03%		25,38%		
MFP						4,56%
MSZDP:				15,12%	31,99%	28,99%
MKP:					15,38%	23,48%
MRP						0,62%
NYKP:				34,37%		
PDP:						0,44%
DNP/KDNP:						0,75%
FMDP:						11,30%

	Mezőberény (békési kerület)
Pártok	
FKGP:	35,96%
MÉP:	29,51%
EKP	
MSZDP:	
NYKP	34,53%

Kiket vizsgálunk?

Definiálásra szorul az is, hogy tanulmányunkban mit értünk szlovák települések alatt. Úgy vélem, hogy a legegyszerűbb és legbiztosabb, ha a korszakban hivatalosan – egyebek között öndefiníció alapján – annak tartott településeket vizsgáljuk. Így sem a sokszínű Budapesttel – nem is lenne lehetséges –, sem pedig a már teljesen asszimilálódott nyírségi „tirpáksággal” nem foglalkozunk.⁵

A szlovákok térbeli elhelyezkedésében 5 térbeli régiót különítenek el – mai fogalmakkal – egyes kutatók:

- Északkelet-Magyarországon Borsod-Abaúj-Zemplén megye,
- Heves és Nógrád megye,
- Dunántúlon: Komárom, Esztergom, Fejér, Veszprém és Pest megye,
- A délkelet-alföldi Békés és Csongrád (az egykori Csanád) megye,
- Nyíregyháza és környékének tanyavilága.⁶

Ennek mintájára a fent említett okok miatt a Nyírséget kihagyva a négy egység vizsgálata célja a kutatásnak, továbbá néhány általunk „szórványtelepülésnek” sorolt község, mely a két világháború között szlovák nemzetiségüként volt számontartva, de a fenti területeken kívül helyezkedik el. Jelen beszámolómnak azonban csak a délkelet-alföldi települések vizsgálatáról szól. Mintegy részeredményeket, célokat és módszereket közölve.

⁵ A nyírségiek 1939-es, etnikai színezet nélküli politikai viszonyaihoz adalék: Godzsák 2016.

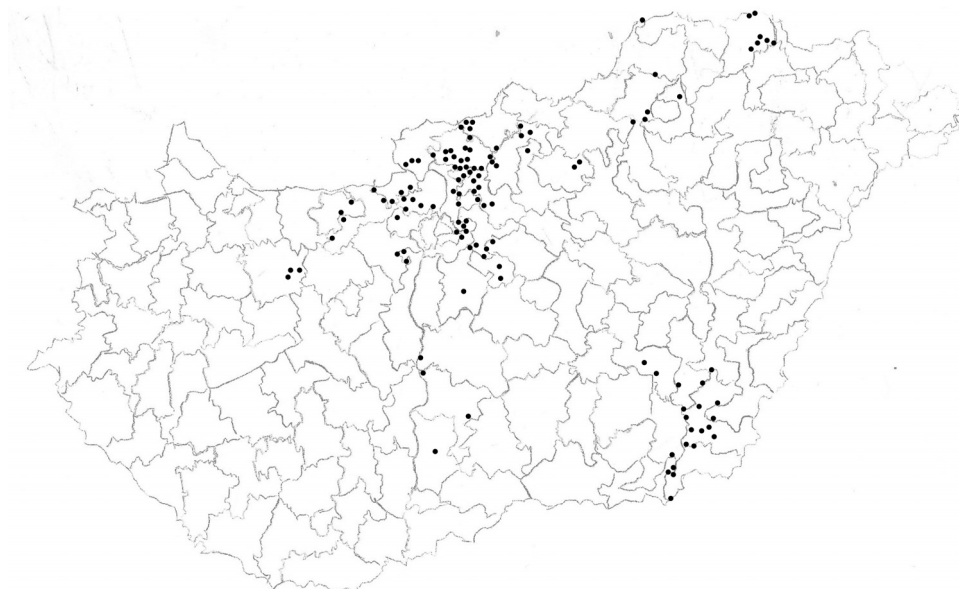
⁶ A magyarországi szlovákok, 1. p.

1. térkép. A szlováklakta települések

Forrás: Tilkovszky 1989

2. térkép. A Szlovákok által lakott települések rávetítve az 1939-es választókerületi határookra

Forrás: A szerző saját szerkesztése

Ki kell térnünk arra is, honnan és mikor érkeztek a vizsgált területekre szlovákok, hiszen nem egységesen érkeztek. A mai Magyarország területén a szlovákok tömeges megjelenését a szatmári békekötés és a török sereg kiűzésének korára tehetjük. A törökök alól felszabadult területek jelentős része elnéptelenedett, ami nagy munkaerőhiányt okozott, viszont a térség jó termőtalaja a túlnépesedett északi területekről szlovákokat, magyarokat, majd külföldről más nemzetiségű telepeseket, főleg németeket vonzott.

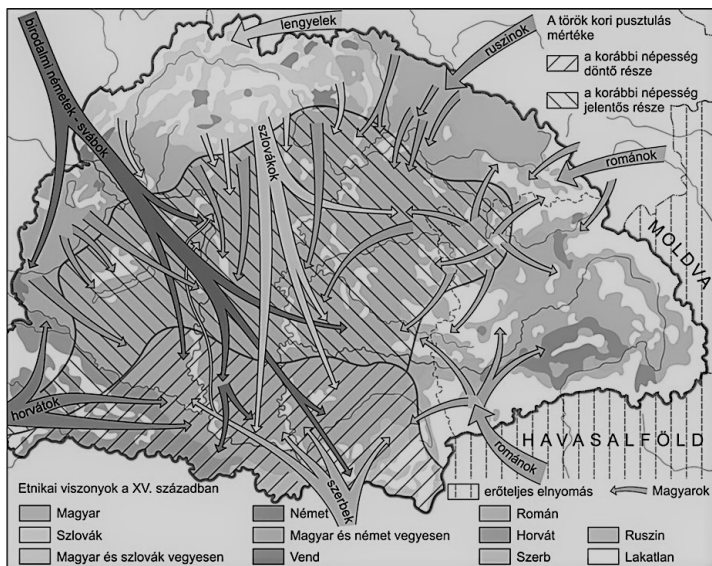
Az első nagy levándorlási hullámban három szakaszt különböztetünk meg. Az első 1690 és 1711 között zajlott le, ekkor a történeti Magyarország északi megyéiből a délebben fekvő területekre indultak útnak a telepések, Komárom, Nyitra, Esztergom, Hont, illetve Nógrád megyék irányába. Majd 1711 és 1740 között átlépték az akkori szlovák–magyar etnikai határt, és így kezdték benépesíteni Pest, Abaúj és Borsod megyéket is. A jobb megélhetés, kisebb mértékű adózási kötelezettség és vallási szabadságjogok reményében a szlovák földművesek először mint nyári idénymunkások, később mint csoportos telepések vándoroltak a délebben fekvő területekre. Emellett a vándorlás egyik gyakori formája a jobbágyszökés volt. (Szuda 2017)

Az első, a Bodrog, Sajó és Hernád völgyében megjelent szlovákok – a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területe –, majd Heves és Nógrád megyékben megtelepedettek többnyire evangélikus vallásúak voltak és vegyes magyar–szlovák, illetve német–szlovák településeket alkottak. A mai Dunántúlon megtelepedettek többsége viszont katolikus vallású volt.⁷

A Dél-Alföldre főleg földesúri telepítések zajlottak, melyeknek két fajtáját különböztethetjük meg. Azok a földesurak, akiknek északon is voltak területeik, a déli fekvésű birtokaikra hozatták alattvalóikat – főleg Nógrád, Hont, Gömör, Zólyom vármegyékből, de Liptó és Turóc területéről is. A másik típus az állami szervek engedélyével szervezett telepítéseké volt. (Szuda 2017)

7 A magyarországi szlovákok, 2. p.

3. térkép. A belső vándorlások térképen ábrázolva

Forrás: https://www.tiszaparti-szolnok.hu/files/XVIII_szzad_demografiai_vltozsok.pdf

Ők döntően azonos nemzetiségű településeken éltek, de vannak városok, ahol németekkel, magyarokkal, szerbekkel és románokkal vegyesen, nagy részük a szlovákok többségéhez hasonlóan evangélikus vallású volt.⁸

A délalföldi területek – Békés, Csongrád, Csanád és részben Arad vármegye – a török hódoltság miatt lakatlanná váltak, s bár ezeket a területeket jórészt pusztaság és mocsaras területek jellemezték, a földművelést tekintve kiváló minőségűek voltak. Az északi területek túlnépesedése, illetve a lakatlan területek földesurai által kínált szabad költözködési jog, vallásszabadság és pár éves adómentesség ígérete nagyban befolyásolta a nagyjából részben evangélikus vallású szlovákok vállalkozókedvét. Az ide vándorlás legintenzívebb szakasza az 1720-as és az 1750-es évek közé datálható. (Szuda 2017)

A nyírségi tírjákok pedig később, a 18. század közepén vándoroltak mai vidékükre Békésből egy fordított irányú vándorlással.⁹

8 A magyarországi szlovákok, 2. p.

9 A magyarországi szlovákok, 2. p.

4. térkép. A tzipákok telepedési irányát is bemutató térkép

Forrás: Szuda 2017

Mivel az első bécsi döntés értelmében és a Kárpátalja katonai megszállása során visszatért területeken nem tartottak választásokat, ezért azon területek szlovákságával sem foglalkozunk, hanem csupán a trianoni országterület szlovák nemzetiségű településeivel.

De mennyi települést és mekkora lakosságot is jelent ez? Korszakunkban a trianoni Magyarország területén 117 helység volt, amelyben a népszámlálások során szlovák kisebbséget találtak.¹⁰ Azonban néhány település nem volt közigazgatásilag önálló, ezáltal nincsenek rá vonatkozó külön szavazati adataink. A mélyebb szavazóköri adatok levéltári felderítése során talán lehetséges volna a rekonstrukció elvégzése, ám mivel szintén nemzetiségi településekhez tartozó részéről van szó, e települések adatait is tartalmazzák a vizsgált adatok. Ilyen később akár önállóvá is vált települések pl. Telekgerendás, Kamutpuszta, Kaszaperpuszta. Ráadásul ezek közül csak 65-öt látoga-

¹⁰ A szlovák nemzetiségi települések létszámát illetően a szakirodalomban nincs egységesség. Én a Tilkovszky Lóránt által összeállított adatokat használtam. (Tilkovszky 1989)

tott a nemzetiségi kormánybiztos. Kovács Alajos adataira támaszkodva Tilkovszky szerint 1930-ban csak 19 községben volt 50% feletti arányuk és további 49-ben 10–50% közötti arányuk. (Tilkovszky 1989, 13. p.) Tovább bonyolítja a kutathatóságot, hogy pl. Pusztatottlakán jelentős román anyanyelvű lakosság is élt, tulajdonképpen a szlovákság arányát majdnem megközelítően, a magyarok arányát felülmúlóan.

A 117 település több megye területén elszórva található, bár kétségtelen léteztek nagyobb tömbök. Összefüggőbb tömböt a már említett Nógrád, Pest, Békés és Csanád-Arad-Torontál megyei települések alkottak. A szlovák többségű települések csaknem fele aprófalunak számított. Mindössze 6 település tartozott a kétezernél népesebb kategóriába. Ezek között van Békéscsaba, Szarvas és Tótkomlós. (Szuda 2016, 315. p.) 1930-ban a szlovákok száma 104 819 főt tett ki Magyarországon. (Szuda 2016, 316. p.)

És vajon milyen önképpel rendelkeztek a vizsgált települések lakosai? Kétségtelen, hogy megfigyelhető volt már a 19. században is egy szétválási folyamat a „felföldi” és alföldi szlovákság között, de mégsem kezelhető külön kultúrájuk, nyelvük és történetük, még akkor sem, ha ötféle szlovák nyelvjárás alakult ki a mai országunk területén élő szlovákságnál. (Kiss 1990, 44–45. p.)

A 19. század végéig az alföldi szlovákokra az endogámia volt a jellemző, azaz hogy saját közösségükből választottak párt, így bár nyelvükben, szokásaikban sokan magyarosodtak, de mégsem keveredtek az egyéb nemzetiségű lakossággal, továbbá falvaik is izoláltak voltak a környező településektől, szemben az északabbra levő falvakkal. Ezért is tudták jobban megőrizni identitásuk és nyelvük az ország többi részén elhelyezkedő szlovákságnál, hiába voltak földrajzilag messzebb az „anyanemzettől”. A trianoni döntés után pedig mind az északi anyanemzettől, mind a déli és keleti szomszéd országok szlovák kisebbségeitől is egyaránt izolálva lettek az egész ország területét tekintve. (Tóth 1997, 84. p.) Hovatartozás-tudatuk azonban megszakítás nélkül az egységes szlovák nemzethez tartozó volt, annak ellenére, hogy ez nem feltétlenül a magyar nemzettel való szembehelyezkedést jelenti. (Tóth 1997, 85. p.)

Hogy a kutatások nehézségei kapcsán megemlítsünk még egy ténytet, érdemes leírni azt a nagyon érdekes különbséget, mely a KSH 1980-as adatai és a későbbi kutatói mintavételek adatai kapcsán találhatóak. Nyolc akkor megvizsgált településből Pilisszentkereszt kivételével mindegyik településen a hivatalos adatokhoz képest a személyek csekély töredéke – legkisebb különbségarányánál 84% a 29,5%-hoz, legnagyobb különbségnél, 82% a 2,1%-hoz – vallotta magát szlováknak. (Garami-Szántó 1992, 114. p.) Ugyan ez már nem korszakunk, de bepillantást enged abba, hogy miért is nehézkes bármiféle etnikai jellegű kutatást végezni, hiszen az önbevalláson alapuló népszámlálások rendre más eredményeket tudnak produkálni – itt elég a Felvidék esetében az 1910-es magyar, az 1930-as csehszlovák és az 1941-es magyar népszámlálás különbségeire rámutatni.

Kutatási előzmények

A magyarországi választások kutatásának egyik legnehezebben vizsgálható részterülete a nemzeti-etnikai hovatartozás és a választói magatartás összefüggése.

Ennek ellenére már többen foglalkoztak a közelmúltban a magyarországi németiség két világháború közötti pártpreferenciáival. Ezekből a kutatásokból mára kiderült, hogy tévhit, miszerint a magyarországi németiség kiemelten támogatta volna a nyilasokat.¹¹ Erre egyébként kiváló példa a nyilasoknak a Volksbunddal való ellentéte is, amely, mint az NSDAP hivatalos külföldi szerve, a – szövetségesnek bizonyuló – kormány támogatását kívánta propagálni, azzal lépett választási egyszégre.¹²

Kende Tamás tanulmánya a svábokról való vélekedést illetően jegyzi meg találón, hogy a baloldali diskurzusban a sváb-nyilas párosítás olyan szerepet töltött be, mint a jobboldaliban a zsidó-kommunista. Erre az 1938-as, a nyilasokról szóló csobánkai szociáldemokrata jelentés az egyik felhozható példa, amely így fogalmazott: a „nyilasmozgalom erősödik, mert a többség német ajkú, akiket könnyen félre lehet vezetni Hitlerrel... ezek azok, akik az egész falut félrevezették a nyilasmozgalommal”. (Kende 2009) Azonban mint említettük, eddig nem sikerült tudományosan alátámasztani az efféle vádakot.¹³

A mohácsi körzet kiélezett versengése, a kormánypárti listán induló Volksbund-jelölt és nyilaskeresztes ellenjelöltje küzdelméből is leszűrhető a következtetés, azonban a témával jelenleg bővebben nem tárgyunk foglalkozni.¹⁴

Az etnikai pártpreferenciákkal Egyri Gábor foglalkozott a legrészletesebben. Eredményei alapján a két világháború közti választások eredményei települési és választókerületi szinten sem mutatnak olyan jellegzetességet, amelyet csak az etnikai kötődések szerepével lehetne kielégítően megmagyarázni. (Egyri 2006, 190. p.) A két világháború közti választások közül az 1939-es eredményei utalnak leginkább az etnikai alapú választási preferenciák esetleges létére. Legalábbis feltűnő, hogy a szélső-jobboldal jelöltjei közül 26 olyan kerületben indult, ahol az Egyri kutatásának mintájába eső nemzetiségi települések találhatóak. Közülük a választásokon 12 győzni is tudott, igaz, a pótválasztások¹⁵ után csak 10-en lettek képviselők. Ezek közül azonban csak hét került ki olyan választókerületből, ahol a nemzetiségi lakosság nem csupán egy-egy

11 Néhány példa: Paksy 2013; Egyri 2006; Vonyó 1995.

12 A németek kérésére a magyar kormány három volksbundista, kormánypárti támogatottsággal való bejuttatására tett ígéretet. Ebből kettő valósult meg, ugyanis a választási harcban az egyik nyilas jelölt elütötte a népi német jelöltet a képviselőségtől.

13 Jelen sorok szerzője is foglalkozik a témával: Godzsák 2020.

14 Bővebben I. Vonyó 1995; Laczkóné 2003; Godzsák 2020.

15 A választási törvények alapján: ahol nem szerzett egyik jelölt sem 40%-os relatív többséget, ott a két legerősebb jelölt között új választást tartottak. 1990 után az ehhez hasonló eljárást nevezték második fordulónak.

településre korlátozódott. (Egry 2006, 193. p.) Ez azonban már az országos átlag győzelmi esélyeit tükrözi, sőt alul is múlja.

Az Egry által vizsgált nemzetiségi települések közül 120 helyen a Magyar Élet Pártja (MÉP), 55 helyen a szélsőjobb, 33 helyen a Független Kisgazdapárt (FKGP), két helyen az SZDP, egy helyen pedig az Egyesült Keresztény Párt (EKP) listája kapta a legtöbb szavazatot. Ha azonban nem vesszük figyelembe azt a 114 települést, amely olyan lajstromos választókerületben feküdt, melyben nem állítottak szélsőjobboldali listát, akkor az esetek felében a szélsőjobboldal győzött. Egyéni jelölteknél, ha szintén kivesszük azokat a helyeket, ahol nem indult szélsőjobboldali jelölt és kivesszük azt a 26 kerületet, ahol ellenjelölt híján a kormánypárt „egyhangú” győzelmet aratott, akkor az eredmény megdöbbentő, 115 voksolásból 76 esetben kerültek ki a szélsőjobboldaliak győztesen. (Egry 2006, 194. p.)

Egry részletesebb kutatásának eredményei azonban kizárják az etnikai alapú preferenciák érvényesülését: megállapítja, hogy nem általánosan kiemelkedő a nyilas listák támogatottsága a nemzetiségi településeken. Ám ez általánosságban – minden nemzetiségre érvényesen – elvégzett vizsgálat, érdekes lehetne nekünk csupán a szlovák lakosságú településekre vonatkoztatva újra elvégezni a vizsgálatokat. Továbbá arra az eredményre jut Egry, hogy a legtöbb helyütt – legyen szó bármilyen etnikumú lakosságról –, ahol indulni tudott szélsőjobboldali jelölt, ott erős támogatást tudhatott magáénak. Ahogyan fogalmaz: „A német azonosságot hangoztató Volksbund-jelölttel szemben a magyar nemzetiszocializmust képviselő (igaz, sváb) jelölt könnyedén diadalmaskodott. Ugyanez a magyar nemzetiszocializmus nyerte el a rétsági körzet szlovák választóinak tetszését és a pilishegyvidéki németek és szlovákok támogatását is.” (Egry 2006, 195. p.) Ez szintén azt mutatja, hogy specifikusságok nem felfedezhetőek egyik nemzetiséget sem tekintve.

A dél-alföldi szlovákok által lakott települések 1939-es választási eredményei

Dél-Alföld

Először az Alföld szlovákságát kívántuk megvizsgálni, mivel a leginkább tömbben élő szlovákság a mai országterületen. A vizsgált terület egészének legszembeötlőbb állandó tulajdonsága a szociáldemokrata párt erős helyzete az egész Horthy-korszakban. Azonban ez egyelőre csupán politika-földrajzi megállapítás, az etnicitáshoz semmi köze, hiszen a megyék többségét a magyar lakosság teszi ki.

Két megyei választókerület területét érintik az itt elhelyezkedő települések. A békéscsaba és a Csanád, Arad, Torontáli listáét öt (Békéscsaba, Gerendás, Mezőberény,

Szarvas, Tótkomlós), illetve hét (Ambrózfalva, Csanádalberti, Medgyesháza, Nagybánszék, Nagylak, Pitvaros, Pusztatölke) településsel.¹⁶

Rögtön a vizsgálat elején szembeötlött, hogy az eredmények az 1931. s az 1935. évi választásokat érintően egyrészt nagyon hiányosak, másrészt pedig sok volt – a korszakban egyébként sem ritka – úgynevezett egyhangú szavazás, ahol csupán egyetlen jelölt – kizárólagosan kormánypárti – indult, ezért a szavazás megtartása elmaradt, és „100%-os aránnyal” nyert a kormánypárti jelölt. A későbbi választások adatai azonban hiánytalanok.¹⁷

Békés 1939

1939 viszonylatában még azt is fontos kiemelnünk, hogy kevés helyen vált „négytényezőssé” a szavazás, amire az egyik legjobb példa Szarvas, ahol 20 és 28% közötti eredménye volt a kormánypárti, a kisgazda, a szociáldemokrata és a nyilas jelöltnek is. A sokszínűséget mutatja az egymástól légvonalban kevesebb, mint 40 km-re fekvő Szarvas és Mezőberény eredménye. Szarvason a Nyilaskeresztes Párt volt a leggyengébb, míg Mezőberényben a legtöbb szavazatot kapó párt (20,26% és 34,37%), bár még a szarvasi eredmény is felülmúlja a Nyilaskeresztes Párt megyei listás összesített eredményét (14,53%), ami országosan is alacsonynak számít. De mielőtt már előre beleesnénk abba a hibába, hogy levonnánk következtetésként, hogy a nyilas listának a szlovák falkákban nagyobb támogatottsága volt, mint az egyéb nemzetiségű falkákban, érdemes Gerendást és Tótkomlóst is megnéznünk, ahol 8,33 és 8,07%-ot kaptak.

A megyei listán a következő eredmények születtek: Magyar Élet Pártja 41,52%, Független Kisgazda Párt 27,87%, Szociáldemokrata Párt 16,08%, NYKP 14,53%. Az itt levő szlovák települések alacsony száma miatt – öt – könnyű dolgunk van az adatok összevetésével. A jelöltek megyei sorrendje is csupán két településen volt tetten érhető. Az öt település közül háromban volt első a kormánypárt (Békéscsaba, Tótkomlós és Gerendás), Mezőberényen a nyilasok, Szarvason pedig a kisgazdák kapták a legtöbb szavazatot. A verseny több településen is kiélezett volt.

Ha a szavazati arányokat összevetjük, láthatjuk, hogy a pártok szavazati arányai között nagy szórás van – leghatalmasabb pont a nyilaskereszteseknél tapasztalható – , az összesítés pedig azt mutatja, hogy a pártok sorrendje és arányaik is megközelítőleg egyeznek a megyei átlaggal. A kisgazdák és a kormánypárt valamivel gyengébbek (~2% és ~3%), a nyilasok és szociáldemokraták pedig erősebbek (~2,5% és ~3%). Ezek azonban nem kiugró eltérések.

A települések egyéni szavazati eredményeinél szórás tapasztalható a saját egyéni kerületeikhez és a listás szavazatokhoz viszonyítva is. Ennek oka azonban sokszor az,

16 Csak a 10%-ot meghaladó szlovák lakossággal rendelkező településeket vizsgáltuk, tehát kimaradt a mellékelt térképen jelölt Kondoros, Újkígyós, Csorvás és Csabacsúd, valamint Csanádapáca és Medgyesbodzás.

17 A választási eredmények forrása: Hubai 2001.

hogy nem feltétlenül ugyanazok a pártok szerepeltek a két listán. Először a mezőberényi eredményeket szeretném kiemelni, ahol listásan a NYKP nyert, egyéniben azonban valamivel kevesebb, mint 1,5%-kal lemaradt a befutó kisgazdapárti jelölt mögött – magában a kerületben pedig a harmadik helyre szorultak vissza, de ez számunkra nem releváns, hiszen a békési egyéni kerületben Mezőberény az egyetlen szlovák település, ezért túl kicsi a mintavételi alap. A mezőberényi egyéni kerület érdekességének oka, hogy a listán négytényezős választás (MÉP, SZDP, FKGP, NYKP) itt háromtényezősé vált, szociáldemokrata jelölt híján. A nyilasok nagyjából 0,1%-kal tudták növelni az arányukat, a kormánypárt pedig valamivel több, mint 4%-kal, ellenben a kisgazdapárt szavazati aránya több mint 10%-kal nőtt és lett – a listához képest – harmadikból első. Ez azt mutatja, hogy az átjárás – legalábbis ezen a területen – a kisgazdák és a szociáldemokraták között volt a legnagyobb, és a nyilasok és szociáldemokraták között a legkisebb.

Ha érdekességként megnézzük a külön nem vizsgált Kondorost, amit alacsony szlovák lakosságáránya miatt mi kihagytunk a vizsgálatok alól – gyomai egyéni kerület –, láthatjuk, hogy a kisgazdapárt egyetlen ellenzékiként több mint megduplázta szavazatait és a kormánypárt alig erősödött, ami azt bizonyítja, hogy könnyen lehetett átjárás bármelyik ellenzéki párt között, ha a szavazáson a fő motiváció a kormányellenesség volt. Ez azért fontos, mert a korábbi – 1931, 1935 – eredmények vizsgálatánál is főként két jelöltet fogunk találni, tehát nem is egyféle pártcsalád- vagy irányzatszimpatia mérhető, hanem sokkal inkább a kormánypártiság/ellenzékiség mértéke.

Békéscsabát is érdemes megvizsgálunk, hiszen a pártok közötti átjárhatóság azon településeken mérhető a leginkább, ahol csupán egy jelölttel van kevesebb az egyik szavazólapon, hiszen így könnyebben „nyomon követhetőek” az átpártolt szavazók, mert ha leszámítjuk a minimális eleve tervezett szavazatmegosztást, illetőleg „keresztbe szavazást”, akkor a „megmaradt” pártok erősödése a hiányzó párt bázisának köszönhető. Békéscsaba város eredményei azonban igencsak színesek. A kisgazdák több mint 7%-kal erősebbek, a kormánypárt több mint 11%-kal, a szociáldemokraták viszont gyengébbek több mint 4%-kal, amiből az látszik, hogy a nyilas szavazók legnagyobb mértékben a kormánypárthoz mentek át, szintén jelentős mértékben a kisgazdapárthoz, sőt még a szociáldemokratáktól is átpártolhattak az előbbi két párthoz.¹⁸ Tehát ismét azt láthatjuk, hogy a nyilaskeresztes és a szociáldemokrata szavazóbázisok állhattak a legtávolabb egymástól. Hiszen legkisebb értéknél nulla átszavazó volt, a legnagyobbban pedig szintén elenyésző számú lehetett, hiszen nem hogy emelkedett volna a párt szavazati aránya, de még csökkent is.¹⁹

18 A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a listás és egyéni szavazójoghoz enyhén eltérő feltételek voltak, tehát nem teljesen egyezik a két tábor. Továbbá az érvénytelen szavazatok vagy távolmaradók aránya is politikai akarat kifejezését mutathatja.

19 Nagyon fontosak ezek az egyelőre nem reprezentatív eredmények, hiszen a szakirodalom és közvélekedés épp a szociáldemokrata és nyilas szavazóbázist gondolja egymáshoz közelinek.

Békéscsaba választókerület eredményei pedig 1%-os eltérési határon belül ugyanúgy néznek ki, mint Békéscsaba város eredményei. Ami azt mutatja, hogy ugyan a választástörténet-kutatásban egy jelentős eredményre jutottunk, de etnicitástól függetlenül dologról beszélhetünk.

Az orosházi EVK²⁰-hez tartozó Tótkomlós is a Békéscsaba esetében mért adatokat mutatja a nyilas jelölt hiányával – leginkább erősödő kormánypárt, szintén erősödő kisgazdapárt és gyengülő szociáldemokrata párt. A szintén orosházi EVK-hoz tartozó Gerendáson kicsit már más a helyzet, ugyanis a kisgazdapárt nagyobb mértékben tudta növelni a saját bázisát, mint a kormánypárt és így kevesebb mint 1%-kal még első is tudott lenni, de a szociáldemokraták Gerendáson is kevesebb szavazatot kaptak egyéniben, mint listán. Az egész orosházi kerületnek a vizsgálata is a tótkomlói arányokhoz hasonlót mutat, tehát a gerendási eset tekinthető a kivételnek.

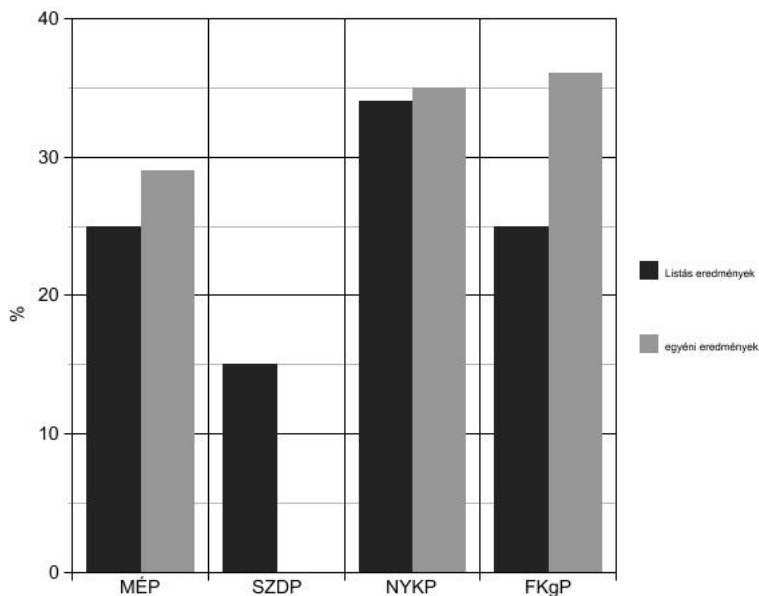
A tisztánlátást bonyolítja, hogy egyes esetekben az egyéniben leadott szavazatok száma jelentősen kisebb, mint a listásoké, aminek több oka is lehet, például a szavazati jog sem feltétlen járt együtt mind a két szavazólap esetében, másrésről az a személy, akinek a pártja nem indult csak az egyik módon, lehetséges, hogy nem szavazott, csak azon a lapon, ahol a „favoritja is indult”. Ez nagyon kézenfekvő és kétségtelven létező problematika és válasz lenne akár a fenti eredményekre is. Elég, ha mondjuk az orosházi kerületet megvizsgáljuk, ahol nem indult nyilas jelölt egyéniben és kevesebben is vettek részt a szavazáson. Ám a jogosultak köre is alacsonyabb volt, a jogosultak közötti részvételi arány pedig még nagyobb is, sőt a leadott érvényes szavazatok aránya is magasabb volt a listás adatokénál. Tehát nem mondhatjuk azt, hogy a nyilasok távol maradtak és nem köthetőek hozzájuk a szavazatarány-módosulások. Persze titkos szavazás lévén, még mindig lehet sok probléma, ami miatt bizonyosságot nem szerezhettünk a szavazatok eloszlásáról.

Hogy csak egyet említsünk, az orosházi EVK-ben a szociáldemokrata jelölt közel 1%-kal több szavazatot kapott, mint azon a területen a szociáldemokrata lista, viszont ha a szavazatok számát nézzük, 42 szavazattal kevesebbet kaptak! Tehát pontos adataink nem lehetnek a pártok közötti átjárásról, de kiugró arányok és változások esetén tudunk levonni részben igazolható és elfogadható következtetést.²¹

20 Egyéni Választókerület.

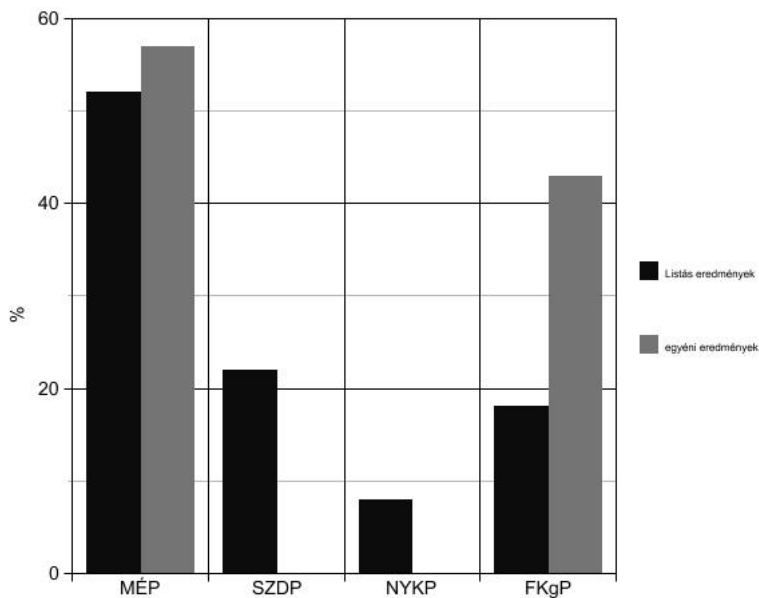
21 Mert ugyan csökkenő szociáldemokrata szavazatszámoknál is feltételezhető, hogy rengeteg nyilas szavazott a szociáldemokratákra, mikor nem indult jelöltjük, de csakis abban az esetben történhetett ez meg, ha közben még több szociáldemokrata „cserélte le” saját pártjának versenybe levő jelöltjét a kormánypártira és/vagy kisgazdapártira. De ennek valószínűsége igencsak csekély.

2. diagram. Mezőberény eredményei

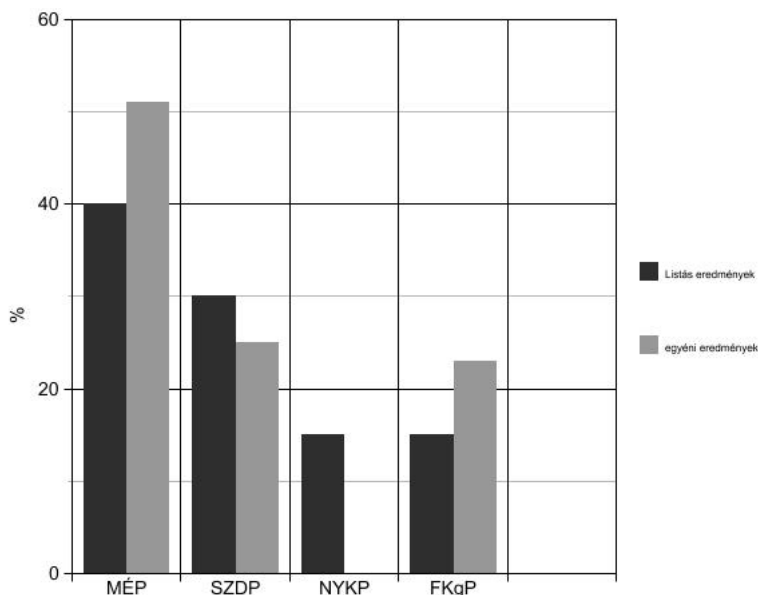
Forrás: A szerző diagramja

3. diagram. Kondoros eredményei

Forrás: A szerző diagramja

4. diagram. A békéscsabai eredmények

Forrás: A szerző diagramja

A korábbi és későbbi választások Békésben

Tegyük kísérletet a már említett pártcsaládokra osztás alapján megvizsgálni a tanulmányozott békési települések 1931 és 1947 közötti eredményeit, hogy bármiféle szavazati folytonosságnak nyomát tudjuk keresni – ennek segítségével tudjuk a protestszavazás valószínűségét kizárni. A választókerületek határváltozásai miatt azonban nem mindenhol fedik egymást a választókerületek, az 1939-es és 1945–47-es megyei összehasonlításokat torzíthatja ez a tény is. 1939 előtt kormánypárti fölény és kispap jelenlét látható.

A békési szlovák falvakban a baloldali pártok szavazati aránya szemben az országos tendenciákkal bár nem jelentős mértékben, de csökkent 1945 és 1947 között.

1945-ben az agrárpártok az országos arányt alulmúlva, a megyeit megközelítve szerepeltek, a munkáspártok az országos arányt felülmúlva, de szintén a megyeitől el nem térve, a liberális pártok pedig még a megyei arányt is mélyen alulmúlják, ami pedig magában is alacsonyabb az országosnál. Tehát egyetlen különbség a szlovák és a nem szlovák békési települések szavazatai között, hogy a térségre jellemző antiliberális még jobban tetten érhető az ő falvaikban.

1947-ben a munkáspártok a megyei eredményhez hasonlóan szerepelnek, az országos eredményeket felülmúlva. A kispapárti eredmények szintén a megyei átlagot hozzák, de az országos átlagot felülmúlva. Békéscsaba jelent kivételt ebből, de ez magyarázható városias jellegével.

A DNP eredményei még a megyei átlagot sem hozzák, esetünkben önmagában is mélyen alulmúlják az országos átlagot, és fontos kiemelni, hogy Gerendás település

az országos átlagot is felülmúló eredménye húzza fel a legtöbb helyen a megyei átlagot is jócskán alulmúló helyi eredményeket. A liberális pártok erősebbek a megyében, mint az országban, azonban a szlováklakta településekre ez nem jellemző, a konzervatív MFP pedig megyei szinten gyengébb, mint az országban.

Láthatjuk, hogy az országos átlagtól eltérő eredményekre jutottunk, de a megyei eredményekből nem rínak ki a békési szlovák települések eredményei sem, néhány apró hibahatáron belüli eltérést leszámítva.

Csanád-Arad, Torontál

A Csanád-Arad és torontáli listához tartozó településeken jóval kevesebb mozgástere volt a szavazópolgároknak 1939-ben, ugyanis csupán két listára, a kormánypártira és a kisgazdapártira voksolhattak, így a korábbi szavazások kapcsán említett kormánypárti-ellenzéki szembenállás inkább levezethető az eredményekből.

Három településen a kisgazdapárt győzött, négy településen pedig a kormánypárt, a kisgazdapárt néhol több mint a kormánypárti szavazatok kétszeresét szerezte meg (Pitvaros, Pusztatollaka), a kormánypárt kevésbé változó fölényrel diadalmaskodott, 1,5 és 9% között változott a fölénye (Nagybánhegyes és Ambrózfalva a két szélső érték).

Itt már szembeötlő, hogy az egész megyét tekintve ugyan nem nagy aránnyal (~3%-kal) de a kisgazdapárt nyerte a listát, ennek ellenére a szlovák települések nagyobb hányadában a kormánypárté lett az elsőség. Ha viszont összevetjük a települések eredményeit százalékosan, akkor 54–46%-ra jönnek ki az eredmények a kisgazdapárt javára, ami viszont sokkal közelebb hoz minket a megyei listás eredményekhez, tehát az első eredmények ellenére nincs szignifikáns különbség a szlovák falvak és a megye többi települése között, csupán falu és falu között.

1939 előtt a fennmaradt adatok rekonstrukciója alapján inkább kormánypárti települések voltak ezek a települések, mint a békési listán szereplő szlovák települések. De vajon van-e bármiféle különbség az 1940-es évek választásain a megyén belül? 1945-ben az agrárpártok szavazati arányai mintegy 30%-kal elmaradnak a szlovák településeken a megyei összesítéshez képest, a munkáspártok pedig hasonló arányban voltak erősebbek, ami már igen jelentős eltolódásnak tekinthető. A liberális PDP pedig alacsonyabb eredményeket szerzett a megyei átlagnál a szlovák településeken.

1947-ben csökkent a megyében a munkáspártok aránya, ami szembemegy az országos eredményekkel, ellenben a vizsgált településeken ez csak esetenként ment végbe. A megyei átlag alatt egyetlen településen sem szerepeltek, mindenhol magasan a megyei ~42%-s arány felett, ami pedig önmagában is valamivel nagyobb volt az országos aránytól.

Összesítve a településeket közel 30%-kal fölülreprezentáltak a munkáspárti szavazatok a megyén belül a többi településhez képest és még jobban az országos eredményekhez képest. Tehát kijelenthetjük, hogy az 1945-ös és 1947-es választásokon a csanádi kerületbe – ekkor ez volt a neve a kerületnek – tartozó szlovák településeken erősebbek voltak a munkáspártok, mérhető és igazolható mértékben. A vizsgált települések szavazatai megközelíteni sem tudták a megyében erős, sőt 31,76% százalékkal

abszolút legerősebb MFP-t (néhol még a 3%-ot sem érte el). Az agrárpártok erőteljes szórást mutatnak, hol az átlag alatt, hol fölötte szerepelve, de összesítve nagyjából a megyei átlagot hozzák. A DNP szinte mindenhol alulmúlja a megyei átlagot a szlovák településeken, és a liberális pártokat tekintve sincs kirívó település, a megyei átlag alatt maradnak az eredmények, mint megszoktuk.

Tehát az alföldi szlovákság egyik részénél csupán egyetlen újabb jelentős eredmény szűrhető le, mégpedig, hogy a már Horthy-korszakban is erős munkáspárti „fészeknek” tekinthető területen belül is kiemelkedő eredményeket értek el a munkáspártok 1945-ben és 1947-ben a magyar és egyéb nemzetiségű településekhez viszonyítva is. Főként ha azt tekintjük, hogy a megyei átlagba beleszámítanak a szlovák falvak kiemelkedő szavazati arányai is. Az érem másik oldala, hogy a munkáspárttal talán leginkább ellentétbe állítható konzervatív MFP a szlovák településeken gyengébben szerepelt, mint a magyar településeken. És bár mindenhol alulmúlták az átlagot, az arányok változóak voltak.

Ha megvizsgáljuk a csanádi 1939-es egyéni jelölteket is, hogy súlyozzuk vele az eredményeinket, egyből szembetűnik egy fontos különbség. A kormánypárt nem indított egyéni jelöltet némely kerületben, hanem a vele szövetséges Egyesült Keresztény Pártnak jelöltjére lehetett voksolni, ami elviekben egy új pártcsalád megjelenését jelentené – a politikai katolicizmusét –, azonban esetünkben a kormánypárt alternatívájáról beszélhetünk, tehát annak felettetjük meg az eredményeiket. Az EKP egyébként csupán 5 jelöltet indított az egész országban, ebből hármat úgy, hogy nem volt kormánypárti ellenfele. Az egyéni eredmények – mivel ugyancsak két jelölt közül lehetett választani – megközelítőleg megegyeznek a listás eredményekkel, még ha több százalékpontnyi is az eltérés, a pártok sorrendjében nincs változás egyik település esetében sem.

Összegzés

A kutatás még a kezdeti szakaszában jár, de máris leszűrhetünk néhány eredményt.

- Nem várt hozadékként az 1939-es békési eredmények alapján feltételezhetjük, hogy a nyilaskeresztes párt és a szociáldemokrata párt szavazóbázisa közötti átjárás minimális volt.²²

- Az 1945–47-es békési eredmények alapján valószínűsíthetjük, hogy a baloldal regionálisan volt erős, a települések etnikai arculatától függetlenül. A helyi eredmények

²² Azért nem várt, mert jelen kutatás nem ilyen jellegű mélyfúrás volt, de mégis fontos eredmény, hiszen a szakirodalom és általános vélekedés szerint a két csoport között erős átjárás létezett, akár a különböző szavazásokra vonatkozóan, akár az elsődlegesen preferált jelölt nem indulása esetén az 1939-es évre vonatkozóan. Az 1935-ös szociáldemokrata és az 1939-es nyilas szavazóbázis össze nem moshatóságára kiváló módszertannal hívja fel a figyelmet Ignác Károly: *Budapest választ.* Napvilág Kiadó, 2013, illetve a Séta Budapest 20. századi választásai körül. *Tekintet*, 2014/4.

eltérnek az országos átlagtól, de a megyeitől nem, leszámítva 1947-ben a liberális pártok megyei és országos átlagát is alulmúló arányát.

– A csanádi lista esetében 1945-ben mintegy 30%-kal elmaradnak az agrárpártok szavazati arányai a szlovák településeken a megyei összesítéshez képest, a munkáspártok pedig hasonló arányban voltak erősebbek, ami már jelentős eltolódásnak tekinthető. A liberális PDP szintén alacsonyabb eredményeket szerzett az eleve alacsony megyei átlagnál is a szlovák településeken.

– 1947-ben csökkent Csanád kerületben a munkáspártok aránya, ami szembemegy az országos eredményekkel, ellenben a vizsgált településeiken ez nem ment végbe. Magasan a megyei ~42%-s arány felett szerepeltek a vizsgált településeken, ami pedig a csökkenés ellenére önmagában is valamivel nagyobb volt az országos aránynál.

– Ebben a megyében a konzervatív irányzat kiemelkedően erős volt 1947-ben, azonban a szlovák településeken alig mérhetőek a szavazataik.

– Tehát a vizsgált két lista egymásnak igen ellentmondó – egyik esetében regionalizmus figyelhető meg, míg a másiknál az etnicitás is előtérbe kerülhet – tanulságokkal szolgál.

Így a kérdés továbbra is eldöntetlen, folytatni kell a további területek, települések vizsgálatát, hogy átfogóbb képet kaphassuk, egyrészt a szlovák települések és a más etnikumú szomszédos települések közötti pártpreferencia-viszony, másrészt pedig a különböző területeken elhelyezkedő szlovák települések egymáshoz való preferencia-viszonyának tekintetében.

Felhasznált irodalom

- A magyarországi szlovákok: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbsgek/2008/Nepi_konyha/pages/002_magyarorsz_szlovakok.htm (utolsó letöltés 2019.02.01.)
- Egry Gábor 2006. A nemzeti és etnikai kötődés szerepe a választói magatartás alakulásában Magyarországon a 20. században *Múltunk*, 51. évf. 1. sz. 170–197. p.
- Garami Erika – Szántó János 1992. A magyarországi szlovákok identitása. *Regio*, 3. évf. 2. sz. 113–134. p.
- Godzsák Attila 2016. Az 1939-es választások és a szélsőjobboldal Szabolcs vármegyében *Jósa András Múzeum Évkönyve* 58. 347–369. p.
- Godzsák Attila 2020. Gurultak-e a márkák? *Létünk*, 50. évf. 1. sz. 65–83. p.
- Hajdú Zoltán 2006. A 20. századi magyar parlamenti választások választási földrajzi kérdései. *Múltunk*, 51. évf. 1. sz. 137–169. p.
- Hubai László 2001. *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000*. Budapest, Napvilág kiadó. I–III. + CD
- Hubai László 2002. Kis magyar választási földrajz. *Rubicon*, 13. évf. 4–5. sz. 4–15. p.
- Hubai László 2018. *Választási földrajz*. Budapest, Dialóg Campus.
- Káli Csaba 1997. Az 1945. évi nemzetgyűlési választások Zala megyében. *Zalai Történeti Tanulmányok*, 42. 299–340. p.

- Kende Tamás 2009 „Sürgősen és kimerítően...” – A nyilasok és a szociáldemokraták egymás szemében. *Beszélő*, 14. évf. 4. sz. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9E%2%80%9D> (utolsó letöltés: 2015.09.20.)
- Kiss Gy. Csaba 1990: Alföldi szlovákokból szórványnemzetiség. *Regio*, 1. évf. 1. sz. 44–48. p.
- Laczkóné Dr. Tuka Ágnes 2003. Az 1939-es országgyűlési választások Baranya vármegyében http://www.publikon.hu/application/essay/186_1.pdf (utolsó letöltés: 2013.01.27.)
- A népszámlálási adatok forrása: https://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php (utolsó letöltés: 2021.01.24.)
- Paksy Zoltán 2013. *Nyilas mozgalom Magyarországon, 1932–1939*. Budapest, Gondolat.
- Szuda Krisztina Eszter 2016. A magyarországi szlovákok számaránya az 1920-as és 1930-as népszámlálások tükrében. *Kelet-európai sorsfordulók: Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére*. Budapest, L'Harmattan–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 311–319. p.
- Szuda Krisztina Eszter 2017. A szlovák kisebbség története a mai Magyarország területén – I. rész: A szlovákság 18. századi letelepedése. <http://ujkor.hu/content/a-szlovak-kisebbség-története-a-mai-magyarország-területén-i-rész-a-szlovákság-18-századi-letelepedése> (utolsó letöltés: 2019.02.01.)
- Tilkovszky Lóránt 1989. *A szlovákok történetéhez Magyarországon 1919–1945. Kormánybiztosi és más jelentések nemzetiségpolitikai céllal látogatott szlovák lakosságú településekről*. Budapest, Magyar–Csehszlovák Történész Vegyesbizottság Magyar Tagozata. /Hungaro-Bohemicoslovaca, 3./
- Tóth István 1997. Adalékok az alföldi szlovákok nemzeti azonosság tudatának kérdésköréhez (XIX–XX. század). *Palócföld*, 31. évf. 1. sz. 82–85. p.
- Vonyó József 1995. Adatok és dokumentumok két parlamenti választásról (Mohács, 1935. és 1939.) *Baranyai történetírás 1992–1995*. Pécs, 117–135. p.

ATTILA GODZSÁK

EXAMINATION OF PARTY PREFERENCES OF SLOVAK MUNICIPALITIES IN THE SOUTHERN GREAT PLAIN (1931–1947)

This paper presents the first results of a larger study. The research attempts to examine the party preferences and attitudes of Slovaks in Hungary, especially focusing on 1939, as it is demonstrably different from that of other national minorities, and where it does not differ, we can find that we cannot speak about ethnic-based voting in their case. The research uses the methodologies of political geography and election research. As this study is the first one on the research, it presents the methodological bases and publications that can be considered as research antecedents conducted by others. It also attempts to analyse the 1939 election results of the Slovak diaspora in the Southern Great Planes, and, as a control, it also examines the elections of 1931, 1935, 1945 and 1947, comparing the results of the two constituencies inhabited in part by Slovak population with the results of municipalities with Slovak majority population and with the national results. The first results already include unexpected data beyond the margin of error that require further examination.

A Mécs-hagyaték és -versadatbázis a Gödöllői Premontrei Apátság Levéltárában¹

ANNA KARA

The Mécs Legacy and Poems Database in the Archives of the Prémontre Abbey in Gödöllő

Keywords: László Mécs (1895–1978), database of Mécs's poems, Archives of the Prémontre Abbey in Gödöllő

„Kérem szépen, szeretném maguknak elmondani, hogy én hogyan *nem* találkoztam Mécs Lászlóval! Tudom, ez az első pillanatra hihetetlennek tűnik, pedig higgyék el, hogy igaz. Én vagyok az, aki az életben sohasem találkozott Mécs Lászlóval!”

Sinkó Péter kabarészámának (Sinkó 1981) parafrázisa hű görbe tükre azoknak a fikciós narratíváknak, amelyek Mécs László halála után évtizedekkel később is felbukkantak.

Példának okáért a *Confessio* című folyóiratban *Üzen a rab* címmel közöltek (Mécs 1993, 36–37. p.) egy ismeretlen, idézőjeles Mécs-verset. A mű keletkezéstörténetét Nagy Lajos, kosdi² református gyülekezeti gondnok jegyezte le. (Nagy 1993, 36–37. p.) Eszerint a költeményt Mécs László 1947-ben,³ a budapesti Gyűjtőfogházban⁴ mondta el cellatársainak. Egyikük, a halálra ítélt katonatiszt⁵ Szarka János (1934–2016), a kéznél levő végpapírra jegyezte fel a verset. Csakhogy Mécs László 1953-ban került fogdába, az említett vers eredeti címe *A fogoly bíboros*, s valójában az újságíró Marschalkó Lajos (1903–1968) alkotása.

-
- 1 Ezzel a tanulmánnyal szeretném tiszteletemet kifejezni az alapításának 900 éves jubileumát ünneplő premontrei rend iránt.
 - 2 Kosd Pest megyében fekvő község.
 - 3 Szarka Jánosra vonatkoztatva téves az évszám. Helyesen: 1957-ben.
 - 4 A Gyűjtőfogház a kőbányai Kozma utca 13. sz. alatti Országos Börtön (más néven Budapesti Országos Börtön) rövidített neve volt.
 - 5 Téves információ. Bár a történet főszereplője részt vett az 1956. évi forradalom és szabadságharcban – a kispesti tanácsházi csoport tagjaként –, de nem mint katonatiszt. (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [= ÁBTL] 3.1.5.-0-16797/2. 223. Budapesti ellenforradalmárok. 2.) Aki viszont az volt, az az 1927-ben született Szarka János főhadnagy, a Corvin köziek egyik szakaszparancsnoka. (ÁBTL-3.1.5.-0-10274/1. 32. Corvin köziek. 1. Összefoglaló jelentés [a Dienes csoport ügyében]. Budapest, 1958. július 21.)

De hamis narratívák Mécsnek nemcsak költeményeivel, hanem költeményeiből kiindulva, habitusával kapcsolatban is születtek. Mint Rónay László (1937–2018) irodalomtörténész summázata a szerzetes költő első plébánosi kinevezése⁶ említésekor: „Merőben új, neki való életforma: a szívéhez közel álló emberek sorsában osztozva vezethette őket Isten felé.” (Rónay 1997, 21. p.) A valóságban azonban Mécsnek ehhez semmi kedve nem volt, amit két idézet is bizonyít:

„Mikor ide készülődtem, Méltóságod kegyes volt megígérni, hogy ha a pasztoráció nem felel meg lelkem hajlamainak, akkor kegyeskedik visszadisponálni Jászóra. – Immár harmadik hónapja vagyok itten s lelkem nem tud belehelyezkedni ebbe a munkakörbe teljesen, amelyben eredményeket csak teljes odaadással lehet elérni. [...] Azért kérem Méltóságodat, hogy ha terveivel és a Rend érdekeivel nem ellenkezik, kegyeskedjék engem a pasztoráció alól fölmenteni.”⁷

*

„Az Akarat úgy intézkedett, [...] hogy én plébános legyek Nagykaposon, ami legtávolabbi álmaimban sem szerepelt. Akaratom és vergődéseim ellenére, így hozott az akarat a primitív élethez, a barázdához, a paraszthoz, a szegényekhez, a hétköznapiakhoz, a szürkékhez, akik között úgy éreztem magam, mint egy inkognito királyfi a harmadosztályú váróteremben...”⁸

Ugyanakkor Mártoncsik József önmaga számára is alkotott egy új narratívát: költői énjé szerzői álnév mögé bújva jelent meg a nyilvánosság előtt. A közismert Mécs Lászlón kívül még másik hármat is használt: a Mécstászkyt,⁹ az Élő Illést¹⁰ és a Pannonius Anonymust.¹¹ S nem feledkezhetünk meg sajtósági premontrai „névjegyéről” sem – a

6 A Nagykaposra helyezéséről szóló dokumentum 1920. június 24-én kelt, de 30-ától volt hatályos.

7 Mártoncsik [Mécs] László levele Takács Menyhért prépost-prelátusnak. Nagykapos, 1920. szeptember 15. Slovenský národný archív (Pozsony) Premonštrátska prepozitúra Jasov (= SNA PrJ) 184. doboz (= d.) 290.

8 Mécs László: Önvallomásom. Hely és dátum nélkül (= h. d. n.). Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára (= PIMK) V.4142/509.

9 Lásd: „Sírfelirat 1222-ből”. *Prágai Magyar Hírlap*, 1922. december 3., 5. p.

10 Lásd: „Húsvéti Levelezőlap”. *Független Kisgazda* (Győr), 1946. április 26., 2. p.

11 Lásd: „A mai Erdély”, „Márciusi széljegyzet”, „Napos délelőtt”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Youngstown, USA), 1970. október 11., 4. p.; „Ünnepi» versül”, „Néhány perc a régi házban”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1970. október 18. 3., 7. p.; „Kötéltáncos költő”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1970. december 20., 7. p.

zsolozsma horáit indító verzikus rövidítéséről –, amely 73¹² verskéziratán, valamint önéletrajzi írásán,¹³ a lap tetején olvasható: **+ D + i + a + m + i + D + a + a + m + f.**¹⁴

E bevezető után összefoglaljuk a Mécs-hagyaték történetét, jellemezzük összetételét, felsoroljuk lelőhelyeit, különös tekintettel a leggazdagabb anyagot őrző gyűjteményre, a Gödöllői Premontrei Apátság Levéltárára (a továbbiakban GPAL).

Mécs László szellemi hagyatékának története

A szerzetes költő szellemi hagyatéka születési anyakönyvi kivonatától halotti anyakönyvig 83 évet ölel fel. Súlypontját alkotásai képezik. Több közülük elkallódott a történelem viharában. Mécs szellemi tőkájének két nagy veszteségéről saját maga számol be:

12 Ezek a következők: *cím nélküli* (1965), *A baba balladája* (1957), *A hold véres arca emberivé érett* (1933), *A kérdőjeles emberek* (1933), *A két kezem: parasztokól* (1942), *A kút románca* (1945), *A különös költő* (1934), *A mesebeli Mirkó herceg* (1965), *Aquincum*. 1960 (dátum nélkül = d. n.), *Aranygyapjú* (1969), *A szélmalom* (1933), *A vihar fiú aludni vágyik* (1963), *Az én mosolyomból lesz a te kenyered!* (1933), *Az öreg gróf* (1934), *Az öreg tekintetes* (1961), *Ballada a hajóról* (1934), *Beszélgettem a téli fákkal* (1961), *Bujdosik a tavasz* (1945), *Cyrenei Simon* (1955), *Egyedül* (1959), *Egy lepke szállt a kalapomra* (1969), *Egy optikai boltban* (d. n.), *Egy végrehajtó megbolondult* (1932), *Ellibeggett tündérieren* (1943), *Ephesusi Diána* (1959), *Farkaskutyá* (1958), *Fekete madarak* (1945), *Gulliver tovább utazék* (d. n.), *Januárban születtem* (1941), *Járszallaggal, vagy anélkül* (1960), *Jázón* (d. n.), *Karácsonyesti elmélkedés* (d. n.), *Karácsonyfaszüret* (1958), *Kibujdosók receptje* (1959), *Királyhelmei gyerekek* (1933), *Krisztus ügyvédje* (d. n.), *Látófa* (1961), *Lekvár Laci nincsen többé!* (1959), *Levél Rákóczihoz* (d. n.), *Magyar pünkösöd kell!* (1941), *Magyar szimfónia* (1942), *„Megszántott-vetett az élet.” Írta Tibor* (d. n.), *Mindenki mást mond uraim rólam* (1965), *Mors bona nihil aliud!* (1932), *Nagy dolog a szerelem* (1932), *Nagy hegyek közt kis regény* (1961), *Nagykaposi vadászok* (d. n.), *Nem hiába csavarogtam!* (d. n.), *Némó kapitány* (1965), *Nyári breviárium* (d. n.), *Óbudai vadgesztenyefa* (d. n.), *Operett-korszak* (1932), *Ó szegény tulipánok* (1941), *Ó* (1942), *Őszi kikirics* (1933), *Pannónia grófnő kocsija* (d. n.), *Parancs az parancs* (1965), *Pesti hamupipőke* (1959), *Puhány* (d. n.), *Riport egy álomról* (d. n.), *Roráte a Balatonnál* (1957), *Rózsabimbó* (1939), *Siess, ne fogjon köntösöd tüzet!* (d. n.), *Somlyó-hegyi elégia* (d. n.), *Szétdőlt magyar fészkek* (1945), *Tartozni fűnek fának!* (1941), *Tavaszdik* (d. n.), *Tél*. 1972 (d. n.), *Titáni léptek útvesztőkben* (1941), *Túlvilági röntgen* (1971), *Üzenet Judásnak* (1933), *Vándorúton* (1942), *Virágos virgács: víg tavasz* (1932). GPAL-PrG-Szem-Mécs, Mécs-versadatbázis (= MVA). A versek lelőhelyének raktári jelzetét lásd a tanulmányt követő *Forrásoknál*.

13 Mécs László: *Életem regénye: Gyerekkor*. H. d. n. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára (= MTAK) Ms-10.585/2.

14 Feloldása: „**Deus, in adiutorium meum intende! Domine, ad adiuvandum me festina!**” Magyarul: „Isten, figyelmezz az én segítségemre! Uram, siess megsegíteni engem!”

„A tizediket¹⁵ is Jóska¹⁶ állította össze s Kassán a kezembe nyomta, mikor 1944 október végén „bujdosni”¹⁷ kezdtem. [...] Elindultam két bőrönddel. – Otthagya Mindent Királyhelmeccen:¹⁸ [...] könyvtáramat, szekrényeimet, fiókjaimat (!!) kulcsokkal a zárokban. Három hadsereg tisztjei tanyáztak otthonomban. A bútorokat leszámítva, szabad préda lett minden...”¹⁹

*

„Egy Szilva Irén²⁰ [nevű] egyetemista írt nekem (jó 30 éve), hogy Hankiss²¹ Mécs László költészetét adta neki doktori értekezési anyagul, küldjek adatokat. Nagy paksamétát küldtem neki a legértékesebb anyagból. Azóta se láttam!!!”²²

Keresztfia, a későbbi újságíró, publicista Skultéty Csaba (1920–2015) 2015. évi szóbeli közlése szerint Mécsnek számos, az 1910-es évek végén és az 1920-as években született verse tűnt el vagy semmisült meg Nagykaposon. S valóban: az ismert keltezésű verskéziratok közül, nem számítva Mécs László börtönben töltött, 1953–1956 közötti időszakát, az 1920-as évekből maradt fenn a legkevesebb (lásd a *Melléklet* I. táblázatát).

A szerzetes költő alkotásainak gyűjtését, másolását, később illegális, szamizdat terjesztését Horváth Jordán (1911–1972) dominikánus atya kezdte el,²³ s folytatta

15 Vö.: „Isten segítségével összeállítottam tizedik verskötetemet. [...] A kötetnek ezt a címet adtuk: »Mélyül a vándor lábnyma.«” (Mécs László levele Gerinczy Pál apátnak. Jászóvár, 1944. október 18. SNA PrJ 210. d. 316., 317.) Mécs László e műve kötetként nem jelent meg, de 215 verséből 104 különböző kiadványokban (folyóiratokban, könyvekben) külön-külön igen. A versek összes elsőpéldányos kéz- és gépiratát a GPAL őrzi; közülük 79 db csak itt található autográf kézirat. 36 másolat a PIMK-ban, 15 a pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban (= FK), 1 az MTAK-ban kutatható (GPAL-PrG-Szem-Mécs MVA).

16 Semetkay József Mécs László kassai premontrei főgimnáziumi osztálytársa, barátja, művei kötet szerkesztője.

17 Mécs László 1944 októberétől letartóztatásáig, 1953. augusztus 22-éig 11 településen rejtőzött hosszabb-rövidebb ideig. Ez idő alatt született költeményeit Kerkai Jenő (1904–1970) jezsuita szerzetes „bunker” verseknek nevezte (Mécs László kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1953. szeptember 28. ÁBTL-3.1.9.-V-111727. 10-452. sz. Vizsgálati dosszié. I–II. Mécs László és társa [Horváth Jordán]. [= ÁBTL VD] I. 89.). Mécs bujdosásáról bővebben lásd: Kara 2014, 33–45., 34–36. p.

18 Mécs László 1929. november közepétől volt Királyhelmeccen plébános.

19 Mécs László levele Kardos Talbot Bélának. Pannonhalma, 1967. március 31. PIMK-V.4725/18/3.

20 Férjezett nevén Simonka Istvánné (1915–?) 1939-ben szerezte meg diplomáját a debreceni egyetemen.

21 Hankiss János (1893–1959) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

22 Mécs László levele Kardos Talbot Bélának. Pannonhalma, 1967. március 31. PIMK-V.4725/18/3.

23 Vö.: „Horváth Jordán dominikánus testvéremnél voltak újabb verseim vagy 70 százalékban; utálkoztam hozzáfordulni, mert neki köszönhettem bebörtönzésemet.” (Mécs László levele Beresztóczy Miklósnak. Pannonhalma, 1967. október 29. PIMK-V.4725/3/2.). De az igazság ennél árnyaltabb: Mécs, egyéb versei mellett, a *Magyarok Miskolcnyelve* kéziratpéldányát

1953. évi letartóztatásáig. Egészen más okból az ÁVH-nál is számon tartották Mécs verseit.²⁴ Őket 1959-től Brudi Zsuzsa (1906?–1983),²⁵ később a premontrei szerzetes Zimándi Piusz (1909–1973) és Fényi Ottó (1917–2002), majd a GPAL követte/követi, illetve velük párhuzamosan az USA-ban Kardos Talbot Béla (1902–1974).

1968. május 6-án Sáfrány Györgyi, az MTA Könyvtárának kézirattárosa felkereste a pannonhalmi szeretetotthonban élő Mécs Lászlót, aki írásban megbízta Brudi Zsuzsát, hogy „Életem regénye c. alkotásának I. részét képező *Gyerekkorom* kéziratát az MTA-nál” „zárt anyagként” elhelyezze. „A kiadási és szerzői jogot magamnak tartom fenn. Tanulmány céljára is, csak engedéllyel használható fel.”²⁶ Végül az MTA Könyvtárába ezen kívül, s még ebben az évben, Brudi Zsuzsán keresztül további Mécs-anyagok is bekerültek: versek gépiratmásolatai, kisnyomtatványok, levelek, fényképek.

Brudi Zsuzsa 1973. február 19-én Mécs László 105 költeményének címjegyzékét vette át a költő keresztlányától, Bedő Imrénétől. 1974. február 10-én írt levelében Brudi emlékeztette Mécs Lászlót egy 1959-ben neki tett kijelentésére, miszerint: „nálam nin-

(megjelent: [Washington], [1972]; Budapest, 1991) Jordán atyán kívül keresztlányának, Bedő Imrénének (leánykori nevén Lőrincz Pálmának [1919–2011]) is átadta, csak hogy őt nem említette ÁVH-s kihallgató tisztjeinek (lásd a 28. lábjegyzetet).

- 24 A szerzetes költő 1953. augusztus 22-ei és Horváth Jordán 1953. szeptember 10-ei előállításai előtti házkutatás során előkerült Mécs-versiratok, valamint a *Magyarok Miskolcnyelve* c. stencilezett kiadvány példánya – mint vádirati bizonyítékok – fennmaradtak, így napjainkban is tanulmányozhatók Budapest Főváros Levéltárában (XXV.4.f.4.-1953-0638. Fővárosi Bíróság Iratai, Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai, Mécs [Mártoncsik] József László. [= BFL-XXV.4.f.4.-1953-0638.] 221–410.). A Mécstől elkobzott költemények konkrét száma ismeretlen („sok vers kéziratban”; JELENTÉS Mécs László házkutatási anyagának kiértékeléséről. Budapest, 1953. október 8. ÁBTL VD I. 38–39.). Mécs Lászlóval – letartóztatását követő másnap – az ÁVH-sok az alábbi levelet írták Horváth Jordánnak: „Kedves Jordán! Nálad levő verseimet a sorok felmutatóinak add át.” Az ezt követő eseményeket Horváth Jordán így foglalta össze: „Próbáltam kitérni különböző trükkökkel. Amikor további lehetőség nem volt, nyomozó kíséretében a templompadlásról lehoztuk és átadtam a kiküldött belügyminisztériumi megbízottaknak. Ők este 10-kor az átvételi jegyzőkönyv aláírása után eltávoztak.” (Horváth Jordán: Mécs László 18. Letartóztatás és börtön. 1953–1956. FK Horváth Jordán-hagyaték. 10a.H7.) Horváth Jordánnál, pontosabban a soproni Keresztelő Szent János-templom padlásán, ahova az atya eldugta, 202 (más iratban 200, illetve 210) db Mécs-költeményt találtak (ÁVH Házkutatási jegyzőkönyv 1953. augusztus 24-én. ÁBTL VD II. 389.). Megjegyezzük, Horváth Jordánt az ÁVH „ellenforradalmi propagandaanyag rejtegetése és terjesztése miatt” 1953. szeptember 10-én előállította (ÁVH Házkutatási jegyzőkönyv, H. d. n. ÁBTL VD II. 391.). 1953. december 19-én a Budapesti Megyei Bíróság Horváth Jordánt – Mécs László másodrendű vádlott-társaként – bűnösnek mondta ki a demokratikus államrend elleni folytatólagos gyűlöletre izgatás bűntettében. Ezért őt 6 évi börtönre, teljes vagyonelkobzásra és a közügyektől 10 évi eltiltásra ítélte (BFL-XXV.4.f.4.-1953.-0638. 67–68.). Az Elnöki Tanács 1955. október 12-ei, 8. sz. határozata alapján, kegyelemből előbb szabadult (BFL-XXV.4.f.4.-1953-0638. 183.).
- 25 Brudi Zsuzsa Mécs László tisztelője, önkéntes személyi titkára, új és régi verseinek gépelője/másolója.
- 26 Mécs László megbízólevele. Pannonhalma, 1968. május 6. MTAK-Ms-10.585/43.

csenek is [mármint a versek], azt sem tudom, kinél mi van, szerte-széjjel az országban.” „Kértem Laci bácsit, írjon mindazoknak, akiknél tudja, hogy vannak versei. Gyűjtse össze, ha majd újra lesz alkalom (kiadási ajánlat), legyenek kéznél a versei, különben sohase lesz verseskötete.”²⁷ Brudi – abból a célból, hogy Mécs László műveit átmentse a jövő számára – több példányban tervezte gépelni a verseket: az első példány Mécs Lászlóé, a második a premontrei szerzetes Szabadka Medárdon keresztül a pannonthalmi FK-é, a harmadikat – majd – az MTAK-ra gondolta hagyni.²⁸ „Laci bácsi számára – és mindenki számára – a legmegtisztelőbb az, ha az MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi kéziratait, nem is beszélve arról, hogy a legbiztonságosabb is. És ami ott van: az nemzeti kincs.”²⁹ Valószínűsíthető, hogy a FK-ban és a PIMK-ban őrzött, összesen 867 versgépírat(-másolat) jelentős része Brudító³⁰ származik, s csak kisebb hányada Horváth Jordántól és egyéb személyektől.

Mécs László halála előtt 18 nappal, 1978. október 22-én írta alá hatályos, irodalmi hagyatékára vonatkozó végrendeletét.³¹ Eszerint versei és életrajza kéziratait, levelezése, nyomtatásban megjelent és még meg nem jelent írásai szerzői, kiadási és fordítási jogait Magyarországon és külföldön, magyarul és bármelyik idegen nyelven a Pannonthalmi Bencés Főapátságra hagyományozza. „Egyetlen kérésem, hogy ha egyszer Rendem, a premontrei kanonokrend³² Magyarországon újraéledne, juttassa a Pannonthalmi Főapátság a fent felsorolt hagyatékot és jogokat vissza Szent Norbert rendjéhez.”³³ Mécs László végakarata a Győrben 1980. július 29-én lefolytatott hagyatéki tárgyaláson³⁴ emelkedett jogerőre. Ezzel kapcsolatban az összes törvényes örökös írásban úgy nyilatkozott,³⁵ hogy elfogadják az örökgyógyó végrendeletét, ergo, lemondanak a szerzetes költő szellemi hagyatékáról.

27 Brudi Zsuzsa levele Mécs Lászlónak. Budapest, 1974. február 10. PIMK-V.4725/197/121.

28 Ugyanakkor saját végrendeletében örököséként a PIM-ot jelölte meg (Halmos János jogtanácsos levele Budapest Főváros XI. Kerületi Tanács VB Igazgatási Osztály Hagyatéki Csoportjának. Budapest, 1983. március 14. GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs).

29 Brudi Zsuzsa levele Mécs Lászlónak. Budapest, 1974. február 10. PIMK-V.4725/197/121.

30 Brudi Zsuzsa Mécs László halálát követően, 1978. november 27-én egy 80 Mécs-verset tartalmazó gyűjteményt adott át Bedő Imrénének, azzal, hogy azt Szennay András (1921–2012) pannonthalmi főapáthoz juttassa el. Az elején és a végén összesen három dátumot (P. 1951. november 3., Doba-Pannonthalma 1971 őszi, Budapest, 1975. május 10.) is tartalmazó köteg jelenleg a PIMK-ban kutatható (Mécs László verskéziratai tartalomjegyzékkel, kötetbe foglalva. Doba-Pannonthalma, 1921–1951. PIMK-V.4725/292.).

31 Mécs László: Végrendeletem irodalmi hagyatékomra vonatkozóan. Pannonthalma, 1978. október 22. Fénymásolat. GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs.

32 Értsd itt: a Jászóvári Premontrei Kanonokrend gödöllői ága.

33 Mécs László: Végrendeletem irodalmi hagyatékomra vonatkozóan. Pannonthalma, 1978. október 22. Fénymásolat. GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs.

34 HAGYATÉKTÁRGYALÁSI jegyzőkönyv. Győr, 1980. július 29. Fénymásolat. GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs.

35 HAGYATÉKTÁRGYALÁSI jegyzőkönyv. Győr, 1980. július 29. Fénymásolat. GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs.

Zimándi Piusz Mécs-monográfiájához gyűjtött anyaga 1944–1945-ben eltűnt. Az 1960-as években újakezdett kutatása elsősorban az 1920-as évek időszaki kiadványaira terjedt ki. Fényi Ottó szintén az 1960-as években, titokban kezdte el azt az alapos, következetes és mindenre kiterjedő rendtörténeti szellemi és tárgyi emlékméntést, amelynek gyümölcse levéltárunk törzsanyaga. S természetesen ebbe beletartozott a Mécs-relikviák felkutatása és összegyűjtése.

A rend jogaiba való visszaállítását, azaz a Gödöllői Premontrei Perjelség jogi személyként való elismerését – 1990. január 6-át – követően megállapodás³⁶ született Várszegi Asztrik pannonhalmi főapát és Fényi Ottó kormányzó perjel között, a Mécs László-művek szerzői jogának a Gödöllői Premontrei Perjelségnek való átadásáról. Mindez a szellemi hagyaték kéziratának gödöllői átvételét is jelentette. Pannonhalmán így napjainkban már „csak” Horváth Jordán Mécs-anyaga tanulmányozható.³⁷

Az 1990-es évektől Fényi Ottó még intenzívebben folytathatta a Mécs-hagyaték további darabjainak felkutatását és megszerzését, így a 21. századra perjelsége birtokolta Magyarországon a leggazdagabb Mécs-anyagot, igaz, feldolgozatlanul.

A GPAL Mécs-versadatbázisa

A GPAL próbál megfelelni a nagy elődök, Zimándi Piusz és Fényi Ottó eredményei támasztotta kihívásoknak. 2010–2015 között átnéztük, kijegyzeteltük, lemásoltuk a Kárpát-medence jelenleg ismert legfontosabb lelőhelyei, a pannonhalmi FK, a PIMK, valamint az MTAK Mécs-anyagát, illetve kutattunk egyéb, kevesebb Mécs-relikviát magukénak tudható köz- és magángyűjteményekben, mint például az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában,³⁸ a nagykaposi Magyar Közösségi Ház Mécs László Dokumentumportálján,³⁹ a kismarosi Ciszterci Növérök Levéltárában őrzött Hetényi Varga Károly-hagyatékban, a Szociális Testvérek Történeti Irattárában és a Csornai Premontrei Apátság Levéltárában.

Új, elegendig ismeretlen Mécs-kéziratokat fedeztünk fel az ÁBTL-ban, BFL-ban, az esztergomi Prímási Levéltárban és a pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban letétként lévő Jászóvári Premontrei Kanonokrend iratai között. Felkutattunk Mécs-dokumentumokat őrző magánszemélyeket, akiktől – egyebek mellett – közel 90, ismeretlen és

36 MEGÁLLAPODÁS a Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Főapátság és a Gödöllői Premontrei Perjelség között. Pannonhalma, 1991. december 16., Gödöllő, 1991. december 23. GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs. 6/1992.

37 Állományát Bárczi Zsófia dolgozta fel *Mécs László lírai beszédmódja* című PhD-dolgozatában (Budapest, 2005. ELTE Egyetemi Könyvtár, Kd 10 961.).

38 A Soproni Levéltárban 2013-ban, a Csornai Premontrei Kanonokrend hiteleshelyi iratainak feldolgozása közben került elő az oda elrejtett, 34 db (+ két duplum) autográf Mécs-verskézirat, amelyeket először Turbuly Éva írt le. Lásd: Turbuly 2015, 114–118. p.

39 Állománya Skultéty Csaba adományára épül.

nem publikált Mécs-verskézirat, valamint Kardos Talbot Béla Mécs László-gyűjteménye⁴⁰ származik. Ezenkívül több tízezer periodika-, kötet- és weboldalt lapoztunk át.

Minden megtalált versnek rögzítettük a címét, első sorát, esetleges variánsát, a keltezés helyét, idejét, kéziratanak lelőhelyét, raktári jelzetét, jellemzőit, megjelenését, idegen nyelvű fordítását (a cím és a fordító mellett a korábban felsorolt leírási szempontokat itt is feltüntettük), illetve bármelyik kategóriához fűzött megjegyzést. Példa ezekre:

Cím: <i>Fehéren és kéken</i>	
Első sor:	
<i>„Itt élek a hajdani magyar Felvidéken...”</i>	<i>„Itt élek a hajdani magyar...”</i>
Kel(e)t(k)ezés helye: <i>Ismeretlen</i>	
Kel(e)t(k)ezés ideje: <i>Ismeretlen</i>	
A kézirat lelőhelye, jelzete: <i>GPAL-PrG-Szem-Mécs</i>	
A kézirat jellemzői: <i>Autográf kézirat, autográf aláírással.⁴¹</i> <i>Ajánlás: Gluck E. Mária asszonynek emlékéül. Királyhelmece, 1936. május 8.</i>	
Megjelenés: <i>Napkelet (1934. 12. sz. 708–709.), Fehéren és kéken (Budapest, 1937), Összes versei (Budapest, 1941), Aranygyapjú (Budapest, 1987), Vadócba rózsát oltok (Pozsony, [1993]), Piros csizmán őszi harmat... (H. n., 2006), Fényt hagyni magunk után... Katolikus papköltők antológiája (Nagyvárad, 2007)</i>	
Idegen nyelvű fordításai:	
Cím: <i>Weiss und blau.</i> ⁴² Első sor: <i>„Hier lebe ich in einem Land, das ich noch Ungarn heiss...”</i> Fordította: <i>Maria E. Gluck. A kézirat lelőhelye és jellemzője:</i> <i>GPAL-PrG-Szem-Mécs, gépirat</i> ⁴³ <i>(2 példány); A kézirat lelőhelye és jellemzője:</i> <i>FK-10a.H7 Másolatok az 1944 előtti évekből, gépirat; A kézirat lelőhelye és jellemzője:</i> <i>PIMK-V.4725/316/43., kézirat. Megjelenés: -.</i>	
Cím: <i>Baltai ir mėlynai.</i> ⁴⁴ Első sor: <i>„Baltai ir mėlynai nešioju...”</i> Fordította (franciáról litvánra): <i>Antanas Vaičiulaitis. A kézirat lelőhelye és jellemzője: -.</i> Megjelenés: <i>Židinys (Kaunas, 1937. 5–6. sz. 559–560.)</i>	
Cím: <i>Vêtu de blanc et de bleu.</i> Első sor: <i>„Vêtu de blanc et de bleu...”</i> Fordította: <i>Ladislav Gáldi, Mathilde Pomès. A kézirat lelőhelye és jellemzője:</i> <i>GPAL-PrG-Szem-Mécs, gépirat; A kézirat lelőhelye és jellemzője:</i> <i>PIMK-V.4725/315/3., gépelt másolat. Megjelenés:</i> <i>Poèmes (Paris, 1944)</i>	
Cím: <i>Vestito di bianco e di azzurro.</i> Első sor: <i>„Vivo nell’alta Ungheria d’altri tempi...”</i> Fordította: <i>Lina Linari. A kézirat lelőhelye és jellemzője: -.</i> Megjelenés: <i>Confessione semplice incontro. 1920–1970 (Washington, [1972]), Poesie [H. d. n.]</i>	

40 Kardos Talbot Béla – egyebek között – háromnyelvű, 150 oldalas Mécs László *Bibliográfia és Dokumentumgyűjtemény*t állított össze. 1973. augusztus 11-én bizottságot szervezett ennek kezelésére, értékesítésére és megjelenítésére.

41 Molnos (Müller) Lipót (1897–1982) irodalomtörténész hagyatékából.

A digitális Mécs-versadatbázis az eddig feltárt 2380 költeményről tartalmaz egy vagy több szempontú lekérdezési lehetőségű információkat. Néhány példa olyan versekre, amelyek...

Azonos címűek – de eltérő szövegűek (vagyis 1 cím, több vers)

Csend		
„Május este. Szélcsend. Békesség a földön...”	„A gyertya alszik. Alszik a vadász-ház...”	„Fekszem páfrányos erdőn...”
Korunk hőse		
„Ki tud még a homéri nagy kacajról...”		„Ó mennyi most a pipogya...”
Önéletrajz		
„Mikor én gyermek voltam, megvolt még Nagymagyarország...”		„Szentistvánban születtem. Talán tegnap...”
Örökarcú magyar		
„Huszadik század hangyaboly-magyarja...”		„Nem...”
Téli elégia		
„Lent a tiszta téli táj...”		„Dicsőséget daloltak s égi békét...”

(Kisebbségi eltéréssel) azonos szövegűek – eltérő címűek (vagyis 1 vers, több cím)

A legutolsó magyar úr		A vértanú püspök	
„A kor nem kedvez már a hősnak...”		„A kor nem kedvez a hősnak...”	
Bakonyi látomás		Bakonyi ballada	Bakonyi legenda
„Őszbe borult a Bakony...”		„Őszbefordult a Bakony...”	
Pannonhalmi ballagók		Pannonhalmi levelezőlap	
„Pannonhalma baloldali szárnya...”		„Pannonhalma jobboldali szárnya...”	
Játsszunk királykát!		Játsszunk lovacskátl!	
„Kirándulás. A víg gyereksereg...”			
Karácsony 1921	Karácsony	Karácsony a Kárpátok alján	Magyar karácsony
„Mesével nagy gyermekszemedben megjöttél újra szent karácsony...”			

Az adatbázis 809 számítógépes oldal, terjedelme 499 369 n, vagyis közel 12,5 szerzői ív. Az adatbázishoz 430 tételes Mécs-bibliográfia kapcsolódik.

42 Fényi Ottó megjegyzései a gépiratot tartalmazó borítékon: „20 vers. A versek egy része Mécs László hagyatékából [van], a másik részt Pataki Bernardin [1914–2000] kapta 1951-ben egy kb. 50 év körüli hölgytől a Pozsonyi úti [premontrei] kápolnában. (Gluck Mária rokonától, mert a környéken lakott. Szigeti Remig [1913–1994] még ismerte.)

43 A lap alján ismeretlen személy (a fordító?) ceruzás megjegyzése: „A nekem 1938-ban dedikált kézirat megvan még.”

44 Lásd Molnos (Müller) Lipót (Párizs, 1937. május 20. GPAL-PrG-Szem-Mécs) és Antanas Vaičiulaitis levelét Mécs Lászlónak (Párizs, 1937. június 10. GPAL-PrG-Szem-Mécs).

A Mécs-hagyaték összetétele

A hagyaték 99%-ban dokumentumokból áll, s elenyésző részben kiadványokból, folyóirat-kivágatokból, hangzó anyagokból, személyes tárgyakból, a szerzetes költőt ábrázoló képző- és fotóművészeti alkotásokból. A dokumentumok csoportján belül megkülönböztethetők a Mécs-, illetve a hozzá írt, valamint a róla szóló dokumentumok.

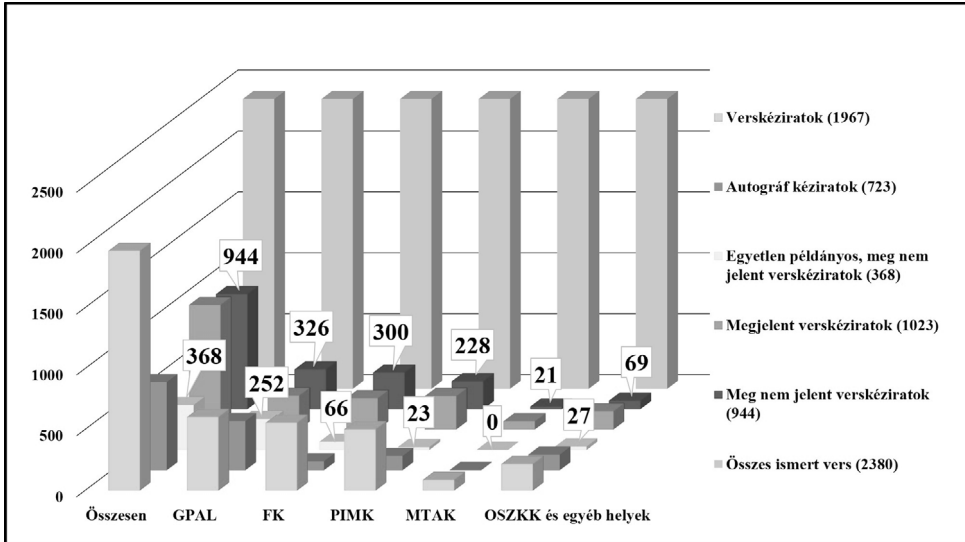
Ezek, egyben a hagyaték alapját, a verskéziratok képezik. A levél- és könyvtári kutatásaink eredményeként megismert, 1912–1973 között keletkezett Mécs-költemények száma 2380. De ez még korántsem a végleges érték, mert, ha kis túlzással bármelyik, a két világháború között megjelent magyarországi folyóiratot fellapozzuk, biztos, hogy találunk benne egy Mécs-verset.

Tíz évvel ezelőtt, Zimándi Piusz munkáját folytatva, még az Arcanum Adatbázis Kiadó periodikai és egyéb kiadványi digitalizációs programjának kiteljesedése előtt, kezdtük el átnézni szisztematikusan a folyóiratokat, lapokat, naptárakat, repertóriumokat, könyveket. Ez később a digitális tartalmak böngészésével bővült. E, napjainkban sem befejezett szellemi aranymosás nagy türelmet igényel, de a kitartás elnyeri jutalmát. Így azonosíthattuk Mécs László Mécstászký szerzői álnéven írt versét, a *Sírfelirat 1222-ből* címűt, a Prágai Magyar Hírlap 1922. december 3-ai számában.

A *2111 Szada*⁴⁵ című folyóirattól, a kaunasi (litván) *Židinysig*⁴⁶ bezárólag, 2015-ig 263 periodikában közel 2000 Mécs-költeményt találtunk. Az eddig ismert 2380 Mécs-vers közel 30%-a kizárólag kiadványokból, kötetekből és/vagy periodikákból került elő. E 712 mű közül 371 periodikában és kötetben, 198 csak periodikában, 143 csak kötetben látott napvilágot. Ezenkívül 263 könyvben leltünk minimum egy Mécs-versre.

45 Lásd Mécs László, „Fényt hagyni magunk után!”. *2111 Szada* 10. sz. (2006), 3. p.

46 Lásd „Baltai ir mélynai”. [„Fehéren és kéken”. Franciáról litván nyelvre fordította Antanas Vaičiulaitis], „Lygiu žingsniu” [„Vigyázz állásban”. Franciáról litván nyelvre fordította Antanas Vaičiulaitis] *Židinys*, 14. 5–6. sz. (1937), 559–561. p.

A Mécs-verskéziratok (1912–1973) száma az összes versek arányában, másolatok nélkül (Szerkesztette: Kara Anna)

A 2380 költemény 82,6%-áról (1967 db-ról) létezik minimum egy kéziratos (lásd az ábrát). 368 költemény viszont csak egyetlen kéziratosban maradt fenn. Az autográf kéziratok aránya 36,8% (723 db), a gépiratosoké 63,2% (1244 db). Egy versnek további két-három vagy akár több másolata is lehet, úgy, hogy ezek más-más gyűjteményben találhatóak, például Pannonthalmán és a PIMK-ban, ahol nem feltétlenül számítják másolatnak. A verskéziratok közel egyharmadával (603 db, 31%) a GPAL dicsekedhet. Az autográf verskéziratoknak több mint a fele (402 db, 56%), az egyetlen példányú, meg nem jelent verskéziratok legnagyobb arányban (252 db, 68,5%) is itt találhatóak (lásd a *Melléklet* III. táblázatát). A legtöbb gépiratos verskéziratot a FK jegyzi (482 db, 38,7%). 26 Mécs-költeménynek csak a címét⁴⁷ ismerjük. A Mécs-versek 52%-a (1023 db) 1912-től 2015-ig napvilágot látott már valamilyen kiadványban, 48%-uk (944 db) nem (lásd

47 Ezek: A cella; A Diktátor; A Hold kettős élete; Álomország balladája; A műszak; Az erdőszélen kivirult a somfa; Ballada a népről; Ballag a hold csillagjával; Boldog vagyok, mert boldoggá leszek; Ernő bácsi; Gond; Kinyújtott kezek balladája; Külön ítélet; Levél a pokolba; Levél egy madárjlesztőhöz; Megy a hajó; Mézes imája; Mikor; Mint egy jól nevelt vadászkutyta; Oleander; Örök mozdulat; Pannónia nagy hete; Stiglicem; Szamár a parkban; Szent József menekül Egyiptomba; Válaszúton (GPAL-PrG-Szem-Mécs MVA). A címek raktári jelzetét lásd a tanulmány utáni *Forrásoknál*.

a *Melléklet* II. táblázatát). Az idegen nyelvű fordítások száma 354. 23 országban⁴⁸ 14 nyelven olvashatnak Mécs-verset.

A költemények mellett Mécs Lászlónak 2015-ig 55 prózai művét kutattuk fel. Ezek közül kiemelkedik az eredetileg háromrészes önéletrajzi írása, amelyből csak az első és az utolsó készült el, s eleddig csak részletek jelentek meg belőle. Mécs írt még novellákat, kritikákat, tárcákat, s *Hotel Ferli* címmel belekezdett egy regénybe is.

Ezenkívül fennmaradtak tőle prédikáció-, vers- és beszédvázlatok, -jegyzetek is. A személyes vonatkozású iratok, a verskéziratok és levelek számához képest, szerényebb mértékben képviseltetik magukat; a személyes tárgyak darabja minimális.

Kiterjedt társadalmi kapcsolatainak lenyomatai, a levelek viszont nagy számban találhatóak a hagyatékban, ahogy a Mécs-kötetek, illetve verseihez, fellépéseihez köthető és egyéb folyóirat-kivágatok, valamint fotók is.

A GPAL Mécs-hagyatéka

A GPAL mondhatja magáénak a legnagyobb Mécs-gyűjteményt, közel 3 ifm-rel. Feldolgozása jelenleg is tart. Mint már korábban említettük, Gödöllőn található a Mécs-verskéziratok legnagyobb része (603 db, 31%), s ugyanez igaz az autográf kéziratokra (402 db, 56%) és az egyetlen példányos, meg nem jelent versek kézírataira (252 db, 68,5%). A levéltárunkban levő Mécs-verskéziratok 54%-át nem adták ki. Állományunk rendelkezik a legtöbb megjelent (277 db) és meg nem jelent költeménnyel (326 db; lásd a *Melléklet* I–III. táblázatát).

Az 1912–1973 között keletkezett versek közül 110-et Mécs László 17 és 20 éves kora között szerzett. Kis füzetbe írta ezeket. Gyűjteményünkben e ritkaságon kívül megtalálható önéletrajza első részének gépelt másolata is.

Zimándi Piusz és Fényi Ottó szorgalma révén jelentős számú folyóirat-kivágat gyűlt össze. Ezek versek, prózai művek, meghívók, Mécs-rendezvény beszámolóí, könyvajánlók, -kritikák.

Nagy dokumentációs értéket képviselnek Zimándi Piusz, valamint Fényi Ottó Mécs-kutatás közbeni feljegyzései, illetve Horváth Jordán gépiratos Mécs-dolgozatai.

A másolatok közül kiemelhetők a BFL-ban készítettek. Az itt felfedezett 22 kiadatlan Mécs-vers megmaradása az utókornak az ÁVH-sok időzöjeles gondosságának

48 Ezek a következők (zárójelben a kiadás nyelve): Argentína (magyar), Ausztrália (magyar), Ausztria (magyar), Belgium (magyar), Brazília (magyar), Csehország (magyar), - (eszperantó), Franciaország (magyar, francia), Hollandia (holland), Izrael (magyar, héber), Kanada (magyar, angol), Lengyelország (lengyel), Litvánia (litván), Magyarország (magyar, angol, francia, német), Nagy-Britannia (magyar, angol), Németország (magyar, német), Olaszország (olasz, angol), Románia (magyar, román), Spanyolország (spanyol), Szerbia (szerb), Szlovákia (magyar, szlovák), Ukrajna (magyar), USA (magyar, angol), Venezuela (magyar). (GPAL-PrG-Szem-Mécs MVA).

köszönhető. De a BFL-ban még számtalan, eredeti vagy másolat Mécs-vers lapulhat bizonyítékként más dossziékban. Mint például Fekete Gabriella és társai büntetőügyében, a 10-51651/55. sz. vizsgálati dosszié 9. kötetében, ahol 41 db, 53 gépelt oldalnyi szamizdatot („Összeszedett versek”⁴⁹) a tartalomjegyzékben névtelen és „Címnélküli versesfüzet”-ként írtak le,⁵⁰ de nem azonosítottak Mécs-versekként.

A GPAL Mécs-anyaga tekintélyes nagyságú levélgyűjteményt mondhat magáénak. Megtalálhatók benne a Mécs László által írtak, a hozzá és a róla szólók is. Kuriózumként tartjuk számon a Mécs-rajongók leveleit. A fényképállomány időintervalluma a szerzetes költő kisgyermekkorától haláláig terjed.

Kardos Talbot Béla gyűjteménye a következő nagyobb egységekből áll: 1. költemények, 2. levelek, 3. bibliográfia és dokumentumgyűjtemény (1923–1973), 4. a *Magyarok Miskönyve* gépirata, 5. fényképalbum, 6. Farkas Gyula *Mécs László*,⁵¹ valamint 7. Horváth Jordán *Mécs László szocializmusa* című műve.

A GPAL szinte minden, magyar és idegen nyelven megjelent önálló Mécs-verseskötettel rendelkezik.

A GPAL állományában levő személyes tárgyak közül kiemelkedik a szerzetes költő fogva tartása idejéből származó, 1953–1956 közötti, saját készítésű kenyérbél rózsafüzér és titkolt miséinek szertartásához használt bádageszközök (lásd a képet).

Mécs László kenyérbél rózsafüzére
(Forrás: GPAL, fotó: Kara Anna)

49 ÖSSZESZEDETT versek. H. d. n. BFL-XXV.4.f.7.-1956-6099. Fővárosi Bíróság Iratai, Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai, 337. d. Fekete Gabriella és társai. 10-51651/55. sz. vizsgálati dosszié. 9. kötet (= BFL-XXV.4.f.7.-1956-6099.). 5267–5320.

50 TARTALOMJEGYZÉK a 10-51651/55. sz. 9. vizsgálati dossziében lévő anyagokról. BFL-XXV.4.f.7.-1956-6099. 5218.

51 Farkas 1929.

Összegzés

Mécs László szellemi hagyatéka nem egy helyre koncentrálódik a Kárpát-medencében. A legnagyobb állománya a GPAL-ban található. A MVA segítséget nyújt az esetlegesen előkerülő Mécs-mű(vek) azonosításában, a már ismertek irodalomtörténeti vizsgálatához. Mécs László alkotásainak, dokumentumainak, tárgyainak felkutatása jelenleg is tart, ezért előre köszönjük levéltárunk értesítését,⁵² ha valaki tud olyan személyről vagy helyről, akinél/ahol valamilyen Mécs-relikvia lehet.

Melléklet

I. táblázat. Az ismert verskéziratok (1912–1973)
száma összesen és lelőhelyenként, másolatok nélkül
(Összeállította: Kara Anna)

	Ö. v. sz. ⁵³	GPAL ⁵⁴	FK ⁵⁵	PIMK ⁵⁶	MTAK ⁵⁷	OSZKK ⁵⁸
1912–1915	110	110	0	0	0	0
1918	1	1	0	0	0	0
1921/1922	1/1	0/1	0	1/0	0/0	0/0
1925/1926	1/5	0/2	1/1	0/1	0/1	0/0
1927/1928	25/20	8/6	8/6	8/8	0/0	1 ⁵⁹ /0
1929/1930	17/23	1/8	7/6	9/9	0/0	0/0
1931/1932	3/16	¼	0/1	2/2	0/0	0/9
1933/1934	32/30	2/2	0/1	3/2	0/0	27/25
1935/1936	7/4	1/1	0/0	2/2	0/0	4/1 ⁶⁰
1937/1938	8/10	6/7	1/1	1/2	0/0	0/0
1939/1940	8/9	4/9	3/0	1/0	0/0	0/0
1941/1942	70/71	53/54	6/5	9/11	1/1	1/0
1943/1944	65/70	52/45	6/13	5/6	2/4	0/2 ⁶¹
1945/1946	90/74	17/10	30/28	1/29	2/5	40 ⁶² /2 ⁶³
1947/1948	79/98	18/18	26/35	25/38	8/4	2 ⁶⁴ /3 ⁶⁵
1949/1950	95/56	28/12	32/21	30/22	3/0	2 ⁶⁶ /1 ⁶⁷
1951/1952	101/73	8/8	41/26	40/33	5/0	7 ⁶⁸ /6 ⁶⁹
1953/1954	20/3	2/0	12/2	1/1	0/0	5 ⁷⁰ /0
1955/1956	8/1	2/0	4/0	1/1	1/0	0/0
1957/1958	71/8	6/0	27/4	20/2	18/2	0/0

53 Az összes verskézirat száma (másolatok nélkül).

54 Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára.

55 Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma.

56 Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára.

57 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára.

58 Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és egyéb gyűjtemények.

59 Magyar Közösségi Ház (Nagykasos) Mécs László Dokumentumportálja (= MLD).

60 Szociális Testvérek Történeti Irattára (= SZTTI).

61 Budapest Főváros Levéltára (= BFL), egyéb.

62 Magyar Nemzeti Levéltár Soproni Levéltára (= SL): 32, BFL: 3, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTL): 2, Primási Levéltár, Esztergom (= PL): 2, egyéb: 1.

63 BFL, SL.

64 BFL.

65 BFL.

66 BFL.

67 BFL.

68 BFL.

69 BFL.

70 BFL.

1959/1960	23/8	4/1	13/3	4/2	2/2	0/0
1961/1962	32/48	3/11	17/24	7/6	5/7	0/0
1963/1964	32/79	4/4	21/36	4/36	3/3	0/0
1965/1966	29/15	1/0	16/8	12/7	0/0	0/0
1967/1968	16/4	2/1	7/2	6/1	1/0	0/0
1969/1970	9/1	0/0	5/1	4/0	0/0	0/0
1971/1972	2/3	0/1	1/1	1/1	0/0	0/0
1973	1	1	0	0	0	0/0
D. n. ⁷¹	281	63	47	83	8	80 ⁷²
Összesen	1967	603	556	502	88	218 ⁷³
Össz. ⁷⁴	3227	1192	1046	676	93	220

II. táblázat. Az ismert verskéziratok csoportosítása megjelenésük szerint (Összeállította: Kara Anna)
Megjelent = I, nem jelent meg = N

	Ö. v. sz. ⁷⁵		GPAL ⁷⁶		FK ⁷⁷		PIMK ⁷⁸		MTAK ⁷⁹		OSZKK ⁸⁰	
	I	N	I	N	I	N	I	N	I	N	I	N
1912–1915	4	106	4	106	0	0	0	0	0	0	0	0
1918	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1921/1922	1/0	0/1	0/0	0/1	0/0	0/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1925/1926	0/2	1/3	0/1	0/1	0/0	1/1	0/0	0/1	0/1	0/0	0/0	0/0
1927/1928	8/8	17/12	4/3	4/3	2/2	6/4	1/3	7/5	0/0	0/0	1 ^{81/0}	0/0
1929/1930	6/8	11/15	0/5	1/3	3/0	4/6	3/3	6/6	0/0	0/0	0/0	0/0
1931/1932	2/9	1/7	0/0	1/4	0/0	0/1	2/1	0/1	0/0	0/0	0/8	0/1
1933/1934	30/23	3/8	2/2	0/0	0/0	0/1	3/1	0/1	0/0	0/0	26/17	1/8
1935/1936	7/4	0/0	1/1	0/0	0/0	0/0	2/2	0/0	0/0	0/0	4/1 ⁸²	0/0
1937/1938	6/10	2/0	6/7	0/0	0/1	1/0	0/2	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1939/1940	5/5	3/4	2/5	2/4	2/0	1/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1941/1942	32/42	37/29	24/29	29/25	5/5	1/0	2/7	7/4	1/1	0/0	1/0	0/0
1943/1944	39/39	26/31	27/25	25/20	6/6	0/7	4/4	1/2	2/3	0/1	0/1 ⁸³	0/1 ⁸⁴

71 Dátum nélkül.

72 OSZKK: 76, MLD: 1, SL: 1, egyéb: 2.

73 OSZKK: 142, SL: 34, BFL: 31, egyéb: 4, ÁBTL: 2, MLD: 2, PL: 2, SZTTI: 1.

74 Összesen, másod- és sokadpéldányokkal együtt.

75 Az összes verskézirat száma (másolatok nélkül).

76 Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára.

77 Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma.

78 Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára.

79 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára.

80 Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és egyéb gyűjtemények.

81 Magyar Közösségi Ház (Nagykasos) Mécs László Dokumentumportálja (= MLD).

82 Szociális Testvérek Történeti Irattára (= SZTTI).

83 Egyéb.

84 Budapest Főváros Levéltára (= BFL).

1945/1946	29/34	61/40	9/8	8/2	11/11	19/17	0/10	1/19	2/5	0/0	7 ⁸⁵ /0	33 ⁸⁶ / 2 ⁸⁷
1947/1948	56/46	23/52	14/9	4/9	18/15	8/20	16/19	9/19	7/3	1/1	1 ⁸⁸ /0	1 ⁸⁹ / 3 ⁹⁰
1949/1950	43/20	52/36	12/2	16/10	14/8	18/13	14/9	16/13	3/0	0/0	0/1 ⁹¹	2 ⁹² /0
1951/1952	62/31	39/42	7/3	1/5	24/10	17/16	25/16	15/17	5/0	0/0	1 ⁹³ / 2 ⁹⁴	6 ⁹⁵ / 4 ⁹⁶
1953/1954	4/0	16/3	1/0	1/0	2/0	10/2	1/0	0/1	0/0	0/0	0/0	5 ⁹⁷ /0
1955/1956	2/0	6/1	1/0	1/0	1/0	3/0	0/0	1/1	0/0	1/0	0/0	0/0
1957/1958	39/6	32/2	3/0	3/0	15/2	12/2	11/2	9/0	10/2	8/0	0/0	0/0
1959/1960	12/6	11/2	4/1	0/0	6/2	7/1	1/1	3/1	1/2	1/0	0/0	0/0
1961/1962	21/28	11/20	2/5	1/6	11/13	6/11	3/4	4/2	5/6	0/1	0/0	0/0
1963/1964	10/48	22/31	0/3	4/1	7/20	14/16	0/22	4/14	3/3	0/0	0/0	0/0
1965/1966	15/7	14/8	1/0	0/0	7/4	9/4	7/3	5/4	0/0	0/0	0/0	0/0
1967/1968	5/1	11/3	1/0	1/1	2/1	5/1	2/0	4/1	0/0	1/0	0/0	0/0
1969/1970	4/0	5/1	0/0	0/0	2/0	3/1	2/0	2/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1971/1972	2/3	0/0	0/1	0/0	1/1	0/0	1/1	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1973	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
D. n.⁹⁸	198	83	40	23	16	31	62	21	2	6	78 ⁹⁹	2 ¹⁰⁰
Összesen	1023	944	277	326	256	300	274	228	67	21	149 ¹⁰¹	69 ¹⁰²

- 85 Magyar Nemzeti Levéltár Soproni Levéltára (= SL): 3, BFL: 2, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTL): 1, Prímási Levéltár, Esztergom (PL): 1.
- 86 SL: 29, ÁBTL: 1, BFL: 1, PL: 1, egyéb: 1.
- 87 BFL, SL.
- 88 BFL.
- 89 BFL.
- 90 BFL.
- 91 BFL.
- 92 BFL.
- 93 BFL.
- 94 BFL.
- 95 BFL.
- 96 BFL.
- 97 BFL.
- 98 Dátum nélkül.
- 99 OSZKK: 75, egyéb: 2, MLD: 1.
- 100 OSZKK, SL.
- 101 OSZKK: 131, BFL: 7, egyéb: 3, SL: 3, MLD: 2, ÁBTL: 1, PL: 1, SZTTI: 1.
- 102 SL: 31, BFL: 24, OSZKK: 11, ÁBTL: 1, egyéb: 1, PL: 1.

III. táblázat. Az ismert (1912–1973) verskéziratok csoportosítása jellegük szerint (Összeállította: Kara Anna)
Autográf kézirat = AK, gépirat = G, egyetlen példányos kézirat = EK

	Ö. m. n. j. v. ¹⁰³			GPAL ¹⁰⁴			FK ¹⁰⁵			PIMK ¹⁰⁶			MTAK ¹⁰⁷			OSZKK ¹⁰⁸		
	AK	G	EK	AK	G	EK	AK	G	EK	AK	G	EK	AK	G	EK	AK	G	EK
1912–1915	110	0	106	110	0	106	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1918	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1921/1922	0/1	1/0	0/1	0/1	0/0	0/1	0/0	0/0	0/0	0/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1925/1926	1/0	0/5	0/1	0/0	0/2	0/1	1/0	0/1	0/0	0/0	0/1	0/0	0/0	0/1	0/0	0/0	0/0	0/0
1927/1928	2/1	23/19	5/4	0/0	8/6	4/3	0/0	8/6	0/0	1/1	7/7	1/1	0/0	0/0	0/0	1 ¹⁰⁹ /0	0/0	0/0
1929/1930	3/3	14/20	1/2	1/2	0/6	0/2	0/0	7/6	0/0	2/1	7/8	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1931/1932	0/11	3/5	1/3	0/2	1/2	0/3	0/0	0/1	0/0	0/0	2/2	1/0	0/0	0/0	0/0	0/9	0/0	0/0
1933/1934	28/27	5/4	3/6	0/1	2/1	0/0	0/0	0/1	0/0	0/0	3/2	0/0	0/0	0/0	0/0	27/25	0/0	3/6
1935/1936	5/1	2/3	0/0	1/0	0/1	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	2/2	0/0	0/0	0/0	0/0	4/1 ¹¹⁰	0/0	0/0
1937/1938	6/5	2/5	0/0	5/5	1/2	0/0	0/0	1/1	0/0	1/0	0/2	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1939/1940	5/7	3/2	1/4	3/7	1/2	1/4	1/0	2/0	0/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1941/1942	47/48	22/23	23/20	47/47	6/7	23/20	0/1	6/4	0/0	0/0	9/11	0/0	0/0	1/1	0/0	1/0	0/0	0/0
1943/1944	36/32	29/38	25/14	36/29	16/16	25/13	0/1	6/12	0/1	0/2	5/4	0/0	0/0	2/4	0/0	0/0	0/2 ¹¹¹	0/0
1945/1946	39/6	51/68	23/3	3/3	14/7	3/1	3/1	27/27	4/0	0/1	1/28	0/1	0/0	2/5	0/0	33 ¹¹² / ₁₁₃	7 ¹¹⁴ / ₁₁₅	16 ¹¹⁶ / ₁₁₇
1947/1948	13/7	66/91	3/0	8/4	10/14	0/0	4/1	22/34	1/0	0/1	25/37	2/0	0/0	8/4	0/0	1 ¹¹⁸ / ₁₁₉	1 ¹²⁰ / ₁₂₁	0/0
1949/1950	28/17	67/39	7/10	27/12	1/0	6/8	1/2	31/19	1/1	0/2	30/20	0/1	0/0	3/0	0/0	0/ ₁₁₂₂	2 ¹²³ / ₀	0/0

103 Összes meg nem jelent vers.

104 Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára.

105 Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma.

106 Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára.

107 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára.

108 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és egyéb gyűjtemények.

109 Magyar Közösségi Ház (Nagykasos) Mécs László Dokumentumportálja (MLD).

110 Szociális Testvérek Történeti Irattára (= SZTTI).

111 Budapest Főváros Levéltára (= BFL).

112 Magyar Nemzeti Levéltár Soproni Levéltára (= SL): 32, egyéb: 1.

113 SL.

114 BFL: 3, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTL): 2, Prímási Levéltár, Esztergom (= PL): 2.

115 BFL.

116 SL.

117 SL.

118 BFL.

119 BFL.

120 BFL.

121 BFL.

122 BFL.

123 BFL.

1951/1952	11/1 7	90/56	3/2	4/6	4/2	0/1	1/0	40/ 26	2/0	0/5	40/ 28	1/1	0/0	5/0	0/0	6 ^{124/} 6 ^{125/}	1 ¹²⁶ /0	0/0
1953/1954	6/1	14/2	3/3	1/0	1/0	0/0	0/0	12/2	3/2	0/1	1/0	0/1	0/0	0/0	0/0	5 ^{127/0}	0/0	0/0
1955/1956	3/1	5/0	1/1	1/0	1/0	0/0	1/0	3/0	1/0	1/1	0/0	0/1	0/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1957/1958	29/4	42/4	0/2	5/0	1/0	0/0	5/2	22/2	0/2	19/2	1/0	0/0	0/0	18/2	0/0	0/0	0/0	0/0
1959/1960	10/4	13/4	3/2	2/1	2/0	0/0	5/1	8/2	3/1	3/2	1/0	0/1	0/0	2/2	0/0	0/0	0/0	0/0
1961/1962	16/1 1	16/37	6/12	0/6	3/5	0/5	9/0	8/24	4/6	7/5	0/1	2/1	0/0	5/7	0/0	0/0	0/0	0/0
1963/1964	5/9	27/70	7/2	0/0	4/4	1/1	1/0	20/ 36	6/0	4/9	0/27	0/1	0/0	3/3	0/0	0/0	0/0	0/0
1965/1966	18/8	11/7	4/0	1/0	0/0	0/0	6/2	10/6	4/0	11/6	1/1	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1967/1968	4/1	12/3	2/0	0/0	2/1	1/0	0/1	7/1	1/0	3/0	3/1	0/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1969/1970	6/1	3/0	3/1	0/0	0/0	0/0	2/1	3/0	2/1	4/0	0/0	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1971/1972	1/1	1/2	0/0	0/0	0/1	0/0	1/0	0/1	0/0	0/1	1/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
1973	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
D. n.¹²⁸	66	214	42	20	43	18	20	27	20	20	63	5	1	7	0	6 ¹²⁹	74 ¹³⁰	1 ¹³¹
Összesen	723	1244	368	402	201	252	74	482	66	117	385	23	2	86	0	128¹³²	90¹³³	27¹³⁴

124 BFL.

125 BFL: 5, egyéb: 1.

126 BFL.

127 BFL.

128 Dátum nélkül.

129 OSZKK: 3, MLD: 1, SL: 1, egyéb: 1.

130 OSZKK: 73, egyéb: 1.

131 SL.

132 SL: 34, BFL: 19, egyéb: 3, OSZKK: 69, MLD: 2, SZTTI: 1.

133 OSZKK: 73, BFL: 12, ÁBTL: 2, PL: 2, egyéb: 1.

134 SL: 18, OSZKK: 9.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest)

- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. 10-452. sz. Vizsgálati dosszié. Mécs László és társa [Horváth János] I–II. (= ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD) II. 205–209. Mécs László: *Válaszúton*. H. d. n. Földes György ÁVH-s főhadnagy összefoglaló jelentése Mécs Lászlóról. Budapest, 1953. [máj.–jún.]
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD II. 389. ÁVH HÁZKUTATÁSI JEGYZŐKÖNYV 1953. augusztus 24-én.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD II. 391. ÁVH HÁZKUTATÁSI JEGYZŐKÖNYV, H. d. n.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD I. 62–65. Mécs László: *Ernő bácsi*. H. d. n. Mécs László kihallgatási jegyzőkönyve. 1953. szept. 2.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD I. 62–65. Mécs László: *Megy a hajó*. H. d. n. Mécs László kihallgatási jegyzőkönyve. 1953. szept. 2.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD I. 62–65. Mécs László: *Szent József menekül Egyiptomba*. H. d. n. Mécs László kihallgatási jegyzőkönyve. 1953. szept. 2.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD I. 67–68. Mécs László: *Stiglicem*. H. d. n. Mécs László kihallgatási jegyzőkönyve. 1953. szept. 3.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD I. 67–68. Mécs László: *Szamár a parkban*. H. d. n. Mécs László kihallgatási jegyzőkönyve. 1953. szept. 3.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD I. 89. Mécs László kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest, 1953. szept. 28.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD I. 38–39. JELENTÉS Mécs László házkutatási anyagának kiértékeléséről. Budapest, 1953. okt. 8.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD II. 249–253. Mécs László: *Gond*. H. d. n. Mózes¹³⁵ jelentése Mécs László fogdai viselkedéséről. Budapest, 1953. okt. 29.
- ÁBTL-3.1.9.-V-111727. VD II. 444–445. Mécs László: *Oleander*. H. d. n. Németh István¹³⁶ tanúkihallgatási jegyzőkönyve. Szombathely, 1953. nov. 13.
- ÁBTL-3.1.5.-O-10274/1. 32. Corvin köziek. 1. Összefoglaló jelentés [a Dienes csoport ügyében]. Budapest, 1958. júl. 21.
- ÁBTL-3.1.5.-O-16797/2. 223. Budapesti ellenforradalmárok. 2.

Budapest Főváros Levéltára

- BFL-XXV.4.f.4.-1953-0638. Fővárosi Bíróság Iratai, Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai, Mécs [Mártoncsik] József László. (= BFL-XXV.4.f.4.-1953-0638.) 221–410. Mécs László versei és a Magyarok Misekönyve.
- BFL-XXV.4.f.4.-1953-0638. 67–68. A BUDAPESTI MEGYEI BÍRÓSÁG Horváth Jordánt elmarasztaló ítélete. Budapest, 1953. dec. 19.

135 Mózes (eredetileg Elekes [Einsidler] József) fedőnéven az ÁVH-sok fogdaügynököket helyeztek Mécs László magáncellájába. Mózeset 1953. október 19-én szállították át a Gyűjtőfogházból a Házifogdába, s november 9-én vissza. Első jelentését 22-én, az utolsót, a tizenkettediket november 3-án körmölte le. Összesen 47 oldalt írt. Részletesebben lásd: KARA, „Én, Mécs...”, 2014, 33–45., 39–44. p.

136 Németh István (1906–1991) ekkor a Vas megyei Salköveskúton plébános.

- BFL-XXV.4.f.4.-1953-0638. 183. Az ELNÖKI TANÁCS 8. sz. kegyelmi határozata Horváth Jordán ügyében. Budapest, 1955. okt. 12.
- BFL-XXV.4.f.7.-1956-6099. Fővárosi Bíróság Iratai, Titkos ügykezelés alól kivont perek iratai, 337. d. Fekete Gabriella és társai. 10-51651/55. sz. vizsgálati dosszié. 9. kötet (= BFL-XXV.-4.f.7.-1956-6099.). 5267–5320. ÖSSZESZEDETT versek. H. d. n.
- BFL-XXV.4.f.7.-1956-6099. 5218. TARTALOMJEGYZÉK a 10-51651/55. sz. 9. vizsgálati dossziében lévő anyagokról.

Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma. Horváth Jordán hagyatéka

- FK-10a.H7. Horváth Jordán: Mécs László 18. Letartóztatás és börtön. 1953–1956.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Cyrenei Simon*. Budapest, 1955.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Roráte a Balatonnál*. Balatonalmádi, 1957. dec. 12.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *A baba balladája*. Óbuda, 1957. dec. 23.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Karácsonyfaszüret*. Budapest, 1958. jan. 11.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Farkaskutya*. Óbuda, 1958. febr. 7.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Pesti hamupipőke*. Ó., 1959. márc. 9.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Ephesusi Diána*. Óbuda, 1959. márc. 11.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Egyedül*. Óbuda, 1959. júl. 16.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Kibujdosók receptje*. Hely nélkül (= h. n.), 1959. júl. 16.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Lekvár Laci nincsen többé!* Ó., 1959. aug. 13.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Járszallaggal, vagy anélkül*. Óbuda, 1960. ápr. 14.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Az öreg tekintetes*. P., 1961. máj.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Látófa*. Ó., 1961. nov.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Nagy hegyek közt kis regény*. H. n. 1961. dec. 4.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Beszélgettem a téli fákkal*. Ó., 1961. dec. 13.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *A vihar fiú aludni vágyik*. P., 1963. szept. 14.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Némó kapitány*. P. h., 1965. jan. 3.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *A mesebeli Mirkó herceg*. P. h., 1965. jan. 18.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Mindenki mást mond uraim rólam*. P. h., 1965. jan. 25.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Parancs az parancs*. P., 1965. febr. 5.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László cím nélküli verse. P. h., 1965. jún. 8.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Egy lepke szállt a kalapomra*. Pannonhalma, 1969. nov. 4.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Aquincum*. 1960. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Egy optikai boltban*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Gulliver tovább utazék*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Jázon*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Karácsonyesti elmélkedés*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Krisztus ügyvédje*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Levél Rákóczihoz*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *„Megszántott-vetett az élet.” Írta Tibor*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Mézes imája*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Nagykaposi vadászok*. P., aug. 18.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Óbudai vadgesztenyefa*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Riport egy álomról*. H. d. n.
- FK-10a.H7-I.-I/5. c. Mécs László: *Somlyó-hegyi elégia*. H. d. n.

FK-10a.H7-I-I/5. c. Mécs László: *Tavaszdodik*. H. d. n.

FK-10a.H7-I-I/5. c. Mécs László: *Tél*. 1972. H. d. n.

Gödöllői Premontrei Apátság Levéltára

GPAL-PrG-Szem-Mécs Molnos (Müller) Lipót levele Mécs Lászlónak. Párizs, 1937. máj. 20.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Antanas Vaičiulaitis levele Mécs Lászlónak. Párizs, 1937. jún. 10.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Rózsabimbó*. Budapest, 1939. júl.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Tartozni fűnek fának!* Budapest, 1941. jan. 4.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Januárban születtem*. Királyhelmece, 1941. jan. 27.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Ó szegény tulipánok*. H., 1941. ápr. 5.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Magyar pünkösöd kell!* H., 1941. máj. 7.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Titáni léptek útvesztőkben*. H., 1941. jún. 12.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *A két kezem: parasztököl*. H., 1942. ápr. 29.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Magyar szimfónia*. Budapest, 1942. nov. 19.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Ő*. H. n., 1942. nov.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Vándorúton*. Pest, 1942. dec. 30.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Ellibegett tündérieren*. H., 1943. ápr. 19.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Nem hiába csavarogtam!* H. n., nov. 1.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *A cella*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *A Diktátor*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *A Hold kettős élete*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Álomország balladája*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *A műzsák*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Az erdőszélen kivirult a somfa*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Ballada a népről*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Ballag a hold csillagjával*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Boldog vagyok, mert boldoggá leszek*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Kinyújtott kezek balladája*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Külön ítélet*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Levél a pokolba*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Levél egy madárijesztőhöz*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Mikor*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Mint egy jólnevelt vadászkutya*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Nyári breviárium*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Örök mozdulat*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Pannónia nagy hete*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Puhány*. H. d. n.

GPAL-PrG-Szem-Mécs Mécs László: *Siess, ne fogjon köntösöd tüzet!* H. d. n.

GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs Mécs László: *VÉGRENDELETEM* irodalmi hagyatékomra vonatkozóan. Pannonhalma, 1978. okt. 22. Fénymásolat.

GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs HAGYATÉKTÁRGYALÁSI JEGYZŐKÖNYV. Győr, 1980. júl. 29. Fénymásolat.

GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs Halmos János jogtanácsos levele Budapest Főváros XI. Kerületi Tanács VB Igazgatási Osztály Hagyatéki Csoportjának. Budapest, 1983. márc. 14.

GPAL-PrG-Végrendeletek-Mécs. 6/1992. MEGÁLLAPODÁS a Pannonhalmi Szent Benedek Rendi Főapátság és a Gödöllői Premontrei Perjelség között. Pannonhalma, 1991. december 16., Gödöllő, 1991. dec. 23.

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára

Mécs László: *A kút románca*. Csorna, 1945. jún. 28.
 – *Szétdőlt magyar fészkek*. Csorna, 1945. aug. 21.
 – *Fekete madarak*. Csorna, 1945. okt. 4.
 – *Bujdosik a tavasz*. Csorna, 1945. okt. 6.
 – *Pannónia grófnő kocsjaja*. H. d. n.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára (Budapest)

MTAK-Ms-10.585/43. Mécs László megbízólevele. Pannonhalma, 1968. máj. 6.
 MTAK-Ms-10.585/2. Mécs László: *Életem regénye: Gyerekkor*. H. d. n.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest)

OSZKK-11.775/21. Mécs László: *Nagy dolog a szerelem*. H., 1932. szept. 16.
 OSZKK-11.777/1. Mécs László: *Mors bona nihil aliud!* H., 1932. szept. 26.
 OSZKK-11.777/2. Mécs László: *Egy végrehajtó megbolondult*. H., 1932. dec. 6.
 OSZKK-11.777/3. Mécs László: *Operett-korszak*. H., 1932. dec. 16.
 OSZKK-11.776/3. Mécs László: *Virágos virgács: víg tavasz*. H., 1932. dec. 23.
 OSZKK-11.776/6. Mécs László: *A szélmalom*. H., 1933. febr. 20.
 OSZKK-11.776/7. Mécs László: *A kérdőjeles emberek*. H., 1933. máj. 12.
 OSZKK-11.775/25. Mécs László: *Az én mosolyomból lesz a te kenyered!* H., 1933. máj. 26.
 OSZKK-11.775/1. Mécs László: *A hold véres arca emberivé érett*. H., 1933. aug. 22.
 OSZKK-11.777/5. Mécs László: *Üzenet Judásnak*. H., 1933. szept. 14.
 OSZKK-11.777/6. Mécs László: *Őszi kikirics*. H., 1933. szept. 29.
 OSZKK-11.775/13. Mécs László: *Királyhelmei gyerekek*. H., 1933. dec. 26.
 OSZKK-11.775/28. Mécs László: *A különös költő. Királyhelmei*, 1934. jan. 3.(?)
 OSZKK-11.775/29. Mécs László: *Az öreg gróf*. H., 1934. jan. 4.
 OSZKK-11.775/42. Mécs László: *Ballada a hajóról*. H., 1934. jún. 15.

Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára (Budapest)

PIMK-V.4725/292. Mécs László verskéziratai tartalomjegyzékkel, kötetbe foglalva. Doba-Pannonhalma, 1921–1951.
 PIMK-V.4725/18/3. Mécs László levele Kardos Talbot Bélának. Pannonhalma, 1967. márc. 31.
 PIMK-V.4725/3/2. Mécs László levele Beresztóczy Miklósnak. Pannonhalma, 1967. okt. 29.
 PIMK-V.4724/292. Mécs László: *Aranygyapjú*. Pannonhalma, 1969. ápr. 15.
 PIMK-V.4724/292. Mécs László: *Túlvilági röntgen*. Doba-Pannonhalma, 1971. ősz.
 PIMK-V.4725/197/121. Brudi Zsuzsa levele Mécs Lászlónak. Budapest, 1974. febr. 10.
 PIMK-V.4142/509. Mécs László: *Önvallomásom*. H. d. n.

Slovenský národný archív (Pozsony)

- SNA Premonštrátska prepozitúra Jasov (= PrJ) 184. d. 290. Mártoncsik [Mécs] László levele Takács Menyhértnek. Nagykapos, 1920. szept. 15.
SNA PrJ 210. d. 316., 317. Mécs László levele Gerinczy Pál apátnak. Jászóvár, 1944. okt. 18.

Felhasznált irodalom

- Bárczi Zsófia 2005. *Mécs László lírai beszédmodja*. PhD-dolgozat. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, Kd 10 961.
- Farkas Gyula [1929]. *Mécs László*. Kortársaink. Budapest, Studium.
- Kara Anna 2014. „Én, Mécs...» Önéletrajz – másodkézből”. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 16. évf. 3. sz. 33–45. p.
- Mécs László. „Sír felirat 1222-ből”. *Prágai Magyar Hírlap*, 1922. dec. 3., 5. p.
- „Húsvéti Levelezőlap”. *Független Kisgazda* (Győr), 1946. ápr. 26., 2.
 - „A mai Erdély”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Youngstown, USA), 1970. okt. 11., 4. p.
 - „Márciusi széljegyzet”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Youngstown, USA), 1970. okt. 11., 4. p.
 - „Napos délelőtt”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Youngstown, USA), 1970. okt. 11., 4. p.
 - „Ünnepi» versül”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Youngstown, USA), 1970. okt. 18. 3. p.
 - „Néhány perc a régi házban”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Youngstown, USA), 1970. okt. 18. 7. p.
 - „Kötéltáncos költő”. *Katolikus Magyarok Vasárnapja* (Youngstown, USA), 1970. dec. 20. 7. p.
 - *Magyarok Miskönyve*. [Washington:] [Agape.] [1972]; Budapest, Új Ember Kiadó, 1991.
 - „Üzen a rab” 1993. *Confessio*, 17. évf. 1. sz. 36–37. p.
 - „Fényt hagyni magunk után!” 2006. *2111 Szada*, 10. sz. 3. p.
- Nagy Lajos 1993. „Mécs László: Üzen a rab c. versének keletkezéstörténete”. *Confessio*, 17. évf. 1. sz. 36–37. p.
- Rónay László 1997. *Mécs László*. Kortársaink. Budapest, Balassi Kiadó.
- Sinkó Péter 1981. *Hogyan nem találkoztam Bartók Bélával*.
- Turbuly Éva 2015. „Mécs László ismeretlen versei a Csornai Prépostság Hiteleshelyi Levéltárában”. *Vigilia*, 80. évf. 2. sz. 114–118. p.
- Vaičiulaitis, Antanas 1937. „Baltai ir mélynai”. *Židinys*, 14. évf. 5–6. sz. 559–560. p.
- „Lygiu žingsniu” 1937. *Židinys*, 14. évf. 5–6. sz. 560–561. p.

ANNA KARA

THE MÉCS LEGACY AND POEMS DATABASE IN THE ARCHIVES OF THE PRÉMONTRÉ ABBEY IN GÖDÖLLŐ

The spiritual legacy of László Mécs is not concentrated in one place in the Carpathian Basin. Its largest stock is in the Archives of the Prémontré Abbey in Gödöllő, Hungary. The Mécs poem database, also created here, helps to identify any work(s) of Mécs that may be found in the future and to make a research on those already available in the database.

A hagyományos és a gazdasági diaszpóra magyarságképe

RÓBERT GYULA DUDÁS

The Image of Hungarians in the Traditional and Economic Diaspora

Keywords: diaspora, indigenous diaspora, migratory diaspora, economic diaspora, churches

1. Bevezetés

Ma a világon nagyjából 15 millió olyan személy él, aki magát magyarnak tartja. Ebből nagyjából 9,8 millió fő él Magyarország jelenlegi határain belül, a többi pedig a diaszpórában, akiket határon túli magyaroknak, illetve emigránsoknak nevezünk.

Írásomban – miután átgondolom, s kibővítem a diaszpóra fogalmát, alkalmazva a magyar helyzetre – a különféle diaszpóracsoportok képviselőinek választát vizsgálom, s ez alapján szeretném kimutatni a magyar nyelvű közösségek elengedhetetlen szerepét a magyarság megtartásának feladatában. Teszem ezt azért is, mivel meggyőződésem, s ezt is szeretném írásomban bizonyítani, hogy a diaszpóra megmaradásának kérdése összefügg azzal, hogy küldünk-e megfelelő lelkipásztorokat a – ma már missziós-nak tekinthető – magyarlakta vidékekre.

2. A diaszpórakutatásról

2.1. A diaszpóra fogalma

A diaszpóra kifejezésnek számos értelmezése van. Az eredeti görög kifejezés, a διασπορά szó a magok elvetését, illetve szétszóródását jelenti. A köznapi értelemben vett diaszpóra meghatározás arra vonatkozik, amikor egy-egy etnikum vagy vallás követője, illetve valamilyen közösség valamely kényszer hatására elhagyja a szülőföldjét, és a világ egy másik pontján, más népek közé kerülve folytatja tovább életét, többé-kevésbé megismerve az új kultúrát, s azt beépíti saját életébe, saját szokásai, életkörülményei közé. Természetesen az új környezet szokásai nagy hatással vannak rá, de identitását megőrizve az eredeti nemzetiség tagjának tartja magát. Lényegét érintve a diasz-

póra egy adott országban jelen levő nagyobb létszámú, az ország eredeti népességétől eltérő népcsoport, amely tartósan az adott területen telepedett le.

A diaszpóra kialakulásának fő követelménye az emigráció. Az emigráció – az Idegen szavak szótára szerint: „Az állam területének (...) önként vagy kényszerűségből történő tartós, tömeges elhagyása” (Bakos 2003) – tehát egy olyan tevékenység, amikor egy országot lakosa elhagyja azzal a céllal, hogy egy idegen országban vagy területen telepedjen le, ott egzisztenciát alakítson ki. A másik ország vagy terület szempontjából ez a tevékenység az immigráció.¹

Az emigráció jelenségén belül egy külön pont a kulturális, azon belül is a vallási migráció kérdése. A kulturális migrációt vizsgálva kijelenthetjük, hogy „a kulturális migráció nem más, mint hogy az egyes földrészekre, országokra vagy országrészekre jellemző szokások, az ember és az információ áramlása révén távoli területekre is eljutnak, integrálódnak.” (Hautzinger–Hegedűs–Klenner 2014, 16. p.) T. S. Eliot szerint a kultúra és a vallás között eltéphetetlen kötelék áll fenn: „minden egyes kultúra a vallással együtt jelent meg és bontakozott ki.” (Eliot 2003, 17. p.)

Vallási emigráción jelen írásomban azt értem, amikor egy-egy adott terület egyházi vezetése megtapasztalja, hogy híveinek egy része új lakóhelyet választott magának, s oda, az emberek lelkipásztori ellátása céljából vallási szolgáltatást nyújtó személyt enged vagy küld. A kikergetett pap, társadalmi helyzeténél fogva a közösség vezetője lesz, ezáltal mind a vallás, mind pedig a közösség kulturális irányítójává válik. Az, hogy egy-egy terület imigrált közössége mennyire tud beilleszkedni, s eközben mennyire tudja megtartani saját identitását, jelentős mértékben függ az adott (esetünkben) pap vagy lelkipásztor személyiségétől, hozzáállásától.

Összegezve a diaszpóra fogalmát négy fontos tényezőnek kell megfelelni ahhoz, hogy egy közösség életképes diaszpóracsoport lehessen:

1. Bár földrajzilag széttagolt közösségekről beszélünk, mégis fontos, hogy ezek nem külön élő egyének szóránya, hanem – bizonyos szinten összetartó – migrációs eredetű makroközösségek legyenek.

2. Noha integrálódnak az őket körülvevő közösségekbe, de nem olvadnak be, identitásukat – legtöbb esetben kibővítve az új közösség identitásával – megtartják.

3. Bizonyos szintű kapcsolatban vannak a hasonló, azonos származásúnak tekintett közösségekkel, valamint lehetőség szerint az óhazával.

4. A közösségnek konszenzussal megválasztott vagy elfogadott vezetőjének kell lennie, aki összetartja a csoportot.

Megfigyelhető, hogy ma a világon sajnos egyre kevesebb magyar él. Számukat Magyarországon az évtizedek óta tartó népességfogyás, a határokon túl pedig – a természetes fogyáson túl – a beilleszkedés, az asszimiláció csökkentti.

1 Vö.: Idegen szavak gyűjteménye. <https://idegen-szavak.hu/immigr%C3%A1ci%C3%B3> (2020. július 1.)

2.2. A diaszpóra összetételének kérdései

A diaszpóra összetételét a szakirodalom² – általában – két fő csoportra tagolja. Az egyik a határváltoztatások miatt (gyakorlatilag a trianoni, illetve kisebb mértékben a 2. világháborút lezáró határváltoztatások) külföldre került és ott kisebbségi létben élő, de gyakorlatilag őshonos (autochton) kisebbségi közösségek, míg a második a migrációs eredetű (allochton), a Kárpát-medencén kívül élő magyar diaszpóráközösségek. Az autochton csoport nagyjából 3,2 millió főből áll, jellemzőjük, hogy a magyart – többnyire – még mindig első nyelvként használják, valamint a többször módosított, a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény alapján „második” állampolgárságnak a magyart is megszerezték.

A második része, amely nagyjából 2,7 millió főt tartalmaz, a migrációs eredetű (allochton), a Kárpát-medencén kívül élő magyarok diaszpóráközössége. Ez a csoport sokkal összetettebb, hiszen sokkal nagyobb területen is helyezkedik el, valamint a külföldön tartózkodás céljai szempontjából is eltérőek a szándékaik. Egyik jelentősebb csoportja a hosszabb ideje külföldön, elsődlegesen Európán kívül élő, az új országban állampolgárságot szerzett személyek csoportja. Legtöbbjüknél a hazatelepülés szándéka – noha Cserháti Ferenc, a külföldi magyarok lelkipásztori ellátásával megbízott esztergom–budapesti segédpüspök véleménye szerint a magyarsághoz az is hozzátartozik, hogy legalább életük végén hazatérnek – nem szerepel.³ Sok esetben a magyar nyelvet már mint második, ünnepnap nyelvként használják.

Számukra – s őseik számára, hiszen nagyobb részük már második vagy harmadik generációs magyar – a templom, a lelkipásztorral való közösség nagyon sokat jelent. „...az Isten háza, egy-egy templom egy darabka Magyarországot jelent. Ahányszor templomba megy a magyar kivándorló és hallja a magyar köszöntést, a magyar éneket, a magyar prédikációt, valahogy úgy érzi magát, mintha látogatóba menne szülőhazájába... Az idegen világban alapított templomaikban az emigránsok magyarul imádkozhattak, magyarul beszélgethettek, magyarul végezheték vallási rítusaikat, és magyarul mondhatták el egymásnak örömeiket és bánataikat.” (Kende 1927, 264., 366. p.)

Véleményem szerint ez a kettős összetétel ma már nem tartható, mivel – különösen Magyarországnak az Európai Unióhoz történt csatlakozása következtében – megjelent egy harmadik diaszpóracsoport is, amely gazdasági diaszpórának nevezhető. E csoport tagjai az elsődlegesen gazdasági okokból (főleg) Nyugat-Európában letelepedett személyek, akik hosszabb-rövidebb időre választottak maguknak új hazát. Helyzetük jól összevethető a múlt század első évtizedeire jellemző, az Amerikai Egye-

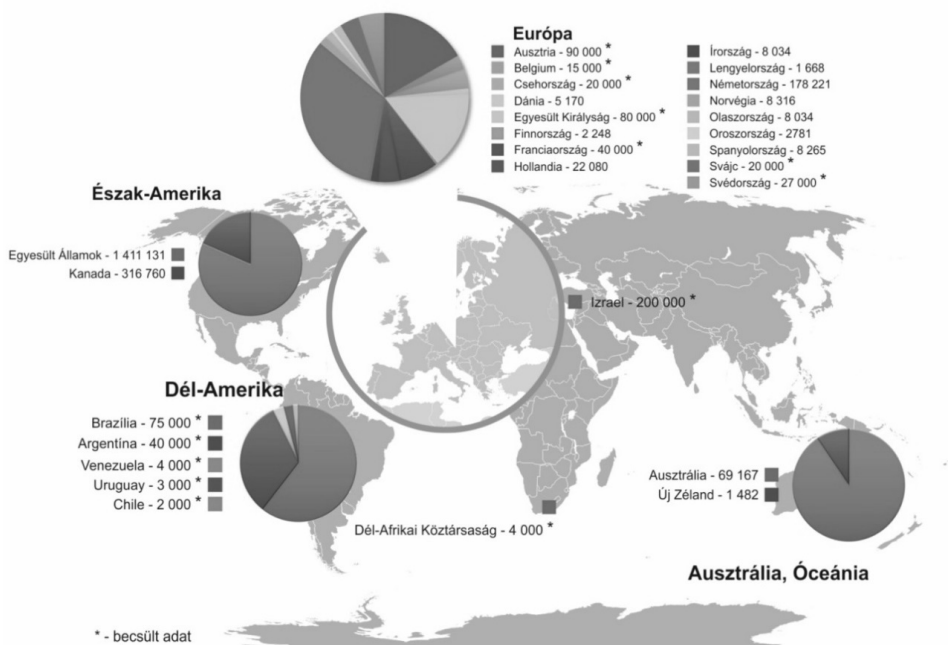
2 Vö. Sík Endre: A migráció szociológiája 2. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_15_Sik_Endre_Migracio_szociologiaja_2_Valogatta_es_szerk_Sik_Endre/ch07.html (2020. szeptember 25.)

3 Elmer István: A magyar vándorok püspöke hazatért. *Új Ember*, <https://ujember.hu/a-magyar-vandorok-puspoke-hazatert/> (2021. április 14.)

sült Államok irányába lezajlott „gazdasági” emigráció jelentős része által gyakorolt „vándormadár” léttel, hiszen ők is egyik nap itt vannak, másik nap pedig ott, gyakorlatban nem alakítva ki önmaguknak valódi otthonot. Ez a csoport azért is kifejezetten érdekes, mivel ma szinte nem akad olyan család Magyarországon, akinek ne volna olyan rokona, aki Nyugaton él. Viszont ez a csoport a kutatók számára a leginkább eldugott, csoportdinamikailag leginkább összetettebb közösség, akiket gyakorlatilag egy kizárólagos cél, az anyagi források biztosítása fog össze.

Mind a három csoport más-más módon reagál a magyarsággal kapcsolatos bizonyos kérdésekre, amely témával a későbbiekben bővebben foglalkozom.

1. kép. A diaszpórában élő magyarok becsült létszáma

Forrás: <https://www.korosiprogram.hu/diaszpora> (2020. július 1.)

3. A diaszpóracsoportok főbb mozgatórugói

Írásom korábbi részében megjegyeztem, hogy véleményem szerint a külhoni magyarság három nagy diaszpóracsoportba osztható fel, az őshonos, a migrációs eredetű, valamint az ún. gazdasági migrációs csoportra. E személyek között végeztem egy öt kérdésre korlátozódó (mini)felmérést. A felmérés válaszai nem tekinthetők reprezentatívnak, mivel aránylag kis létszámú csoportot mértem fel, viszont válaszaik elgondolkodtatóak lehetnek, s további kérdéseket vethetnek fel. A felmérés 2019 tavaszán zajlott le a Facebookon, kiválasztott csoportokon belül, véletlenszerű személyes üzenet-

ben történt felkérés által. Az őshonos csoportot az „Ótelek Timis” nevű csoporton keresztül értem el, ez a Romániában található Ótelek nevű település csoportja. Ismeretségem a község lakóival Ótelek 2005-ben lezajlott árvizéhez köthető, amikor több héten át önkéntesként voltam kinn. A kiment 20 üzenetre 5 válasz érkezett. Rajtuk kívül egy fő nagyváradi és egy fő révkomáromi ismerősöm is válaszolt a kérdésekre. A diaszporális csoportot a St. Stephen Roman Catholic Magyar Church (Passaic, New Jersey, USA), valamint a Clevelandi Magyar Közösség oldal tagsága jelentette. Innen 15 fő válaszolt. A válaszok nagyobb száma annak köszönhető, hogy több mint egy évig segítettem a passaici magyar templom közösségét, így ismeretségem jelentősebb. A gazdasági diaszpórának nincsen külön csoportja, öt ismerősömet szólítottam meg, akik válaszoltak a kérdéseimre. Fontos megjegyezni, hogy ez a felmérés további létszámbővítésre szorul, jelen írásomban elsődlegesen alap gondolatokat, alapproblémákat vetek fel.

Az öt kérdéskör a nemzethez, az állampolgársághoz, a hazatérés szándékáról, a helyi magyar közösségekhez való hozzáállásról, illetve a magyar vallási közösség iránti igényről szóltak.

3.1. A magyar nemzethez való hozzáállás kérdése

Ebben a kérdésben azt vizsgáltam, hogy az adott személynek mennyire számít, mennyire lényeges az, hogy ő magyar származású. Magyar származásának tekintettem azokat a személyeket, akiknek legalább az egyik olyan ősük, akit ismertek, magyarnak vallotta magát.

Az őshonos magyarok körében ez természetes kategória volt, noha válaszukban általában kiegészítették a tartózkodási területükön regnáló állam megnevezésével (tehát romániai magyar, szlovákiai magyar, vagy a terület hagyományos megnevezésével erdélyi magyar, felvidéki magyar).

A migrációs eredetű magyarság esetén a nemzethez való hozzáállás elsősorban érzelmi kérdésnek bizonyult (onnan jöttek az őseim), de ez számukra (különösen a második vagy harmadik generációs magyarok válaszoltak ezzel kapcsolatosan) kulturális közösséget jelent, tehát elmegy egy magyar estre (még ha nem ért is mindent), tud néhány népdalt, esetleg a gyermekének megtanít néhány mondókát és/vagy verset. Külön érdekes volt az, hogy akadt egy olyan személy, akinek egyetlen őse sem volt magyar, maga sem beszéli a nyelvet, viszont mivel a magyar templomba jár, ezért ő magát a közösséghez tartozva magyarnak vallja. Másik oldalról viszont olyan személy is került vizsgálatom célcsoportjába, akire a fenti származási kritérium tökéletesen megfelelt, de ő elhárítja magától magyar származását, s kizárólag annak az országnak a nemzetiségét vallja sajátjának, ahol él.

A gazdasági migrációs csoport számára ez egy nagyon összetett kérdés, hiszen legtöbbször a mai napig magyar állampolgár, viszont némi sértettség van az „óhaza” irányában, mert – mint ahogy egyikük megfogalmazta – nekik azért kellett innen elmenniük, mert anyagilag nem tudtak otthon megélni, s ezért kénytelenek idegenben élni s másodrendű polgárokként „tengetni” életüket.

3.2. A magyar állampolgárság kérdése

A trianoni, illetve a 2. világháborút lezáró békeszerződések következtében több millió magyar nemzetiségű személy veszítette el automatikusan magyar állampolgárságát, valamint kapta meg az akkor és ott regnáló államalakulat állampolgárságát (bár ez utóbbit nem automatikusan és nem mindegyikük). Az emigrált magyarok nagy részét pedig – különösen 1956 után – büntetőintézkedés gyanánt fosztották meg állampolgárságuktól, s kapták meg – bizonyos idő után – annak az országnak az állampolgárságát, amely befogadta őket. Éppen ezért az állampolgárság kérdése elsődlegesen szimbolikus jelentőségű az autochton és az allochton csoportok számára is, noha az előbbinek kézzelfogható előnnyel is járhat, mivel bizonyos, nem az Európai Unió tagállamából származó, magyar állampolgárságot is (vissza)szerzett polgárok ezzel az útlevelel sokkal könnyebben tudnak érvényesülni az unió területén is.

A migrációs eredetű személyek magyar állampolgársága viszont szinte csak érzelmi kérdés, hiszen magyar állampolgárságukat, útleveleket nem akarják használni, de ezzel is a nemzethez való tartozás tudata erősödik bennük. Sokan közülük (különösen a másod- és harmadgenerációs magyarok) soha nem jártak Magyarországon, és sokan nem is tervezik a látogatást, mivel azt – elsődlegesen anyagi okokból – nem engedhetik meg maguknak. Magyarországot könyvekből, valamint a médiából ismerik, de a többség fontosnak tartja, hogy az óhaza ügyeivel kapcsolatosan véleményt nyilvánítson, például a választási törvény adta lehetőséggel élve az ún. levélszavazás útján.⁴ Külön érdekes, hogy – elsősorban az amerikai egészségügyi ellátás visszasságai miatt – a magyar tajkártya⁵ komoly értéket jelent, mivel sok esetben még akkor is olcsóbban jön ki egy orvosi kezelés, ha haza kell utazni s itt szállást kell bérelni.

A gazdasági diaszpóra tagjai részére a magyar állampolgárság kérdése nem igazán releváns, hiszen – szinte – mindegyikük magyar állampolgár (az általam megkérdezettek között egy olyan személy volt, aki magyar nemzetiségű, az autochton csoport tagjaként költözött az EU egyik tagállamába, s ezért őt a gazdasági diaszpóra csoportba soroltam), viszont többségüknek távoli célja, hogy az adott ország állampolgárságát is megszerezzék, mivel így – véleményük szerint – sokkal jobban tudnak érvényesülni, valamint az esetleges juttatásokat (munkanélküli-segély, nyugdíj, egészségügyi ellátás) sokkal jobbnak gondolják, mint Magyarországon.

3.3. A hazatérés szándéka

A kérdés arról szólt, hogy az adott személynek mennyire van távlati céljaként a (jelenlegi) Magyarország területére való tartós, életvitelszerű letelepülés szándéka. Az ősho-

4 ö. Országgyűlési képviselők választása 2018 – levélszavazás, in: <https://www.valasztas.hu/levelszavazas-jegyzo-konyv> (2020. szeptember 25.)

5 taj: társadalombiztosítási azonosító jel

nos magyarság körében ez a kérdés nem számított relevánsnak, mivel a többségük nem vagy csak különleges helyzetben tervezi az áttelepülést. Az 1980-as évek végén jól megfigyelhető, Erdélyből történő áttelepülési hullám már megszűnt, ma maximum tanulni, illetve munkát vállalni költöznek át.

A migrációs eredetű csoportban a hazatelepülés terve szinte elenyésző, mindössze egy személy mondta, hogy ha időse lesz, akkor tervei szerint áttelepül, mivel az ottani nyugdíjából itt sokkal jobb körülmények között tud majd megélni. Többen jegyezték meg, hogy ők gondoltak rá, de már késő, s nem tudják vállalni az átköltözéssel járó terheket és nehézségeket.

A gazdasági migrációs csoport tagjai belátható időn belül (viszont ez akár lehet elég nagy időszak is) tervezik a hazatérést. Mozgatórugóik között az esetleges gyermek iskoláztatása, a helyzet remélhető javulása mutatható ki.

3.4. A helyi magyar közösséghez való tartozás kérdése

Shvoy Lajos korábbi székesfehérvári püspök Amerikai levelek című kötetében így fogalmazott: „Amerikában a templom az egyetlen hely, hol a népek nagy tengerében anyanyelvén hall beszélni a magyar, ahol az ének, az imádság, a szentbeszéd, a festés, a kép, a zászló mind magyar. A templomok tulajdonképpen várai és őrhelyei a magyar szellemnek.” (Shvoy 1938, 207. p.) Még ha eltekintünk is a konkrét vallási tartalomtól, kijelenthető, hogy a magyar csoport, közösség, legyen az sportklub vagy cserkészcsapat vagy magyar iskola, egyfajta megtartóerővel bír, kicsit leegyszerűsítve, aki ezekbe a csoportokba jár, az meg tud maradni magyarnak, míg a többiek (legalábbis a tapasztalat alapján jelentős részük) igen rövid időn belül asszimilálódnak a többségi társadalomba.

Az őshonos csoport esetében a magyar közösséghez tartozás – általában – nem releváns kérdés, mivel a magyarság tömbökben él, s alapvető, hogy a kapcsolatot tartják, s a kommunikáció nyelve a magyar. Igaz, a hivatalos ügyek intézésében, illetve az ezekről történő beszélgetésekben már egyfajta keveréknyelv jelenik meg, mivel sok ügyre, valamint iratra nem ismerik a magyar nyelvű kifejezést. Több esetben megfigyelhető, hogy bár a kulturális eseményekre magyar nyelvűre járnak, de a gyermekeiket az adott ország hivatalos nyelvét használó iskolába íratják be, mivel úgy látják, hogy akkor jobban tud majd érvényesülni az életben, a magyar nyelv pedig kvázi ünnepi, családi nyelv marad.

A diaszpóráközösségben, a már fentebb írtak szerint a magyar közösség egyet jelent a magyarság meg-, illetve visszaszerzésével. Egyre inkább megfigyelhető, hogy sok fiatal jelentkezik a közösségeknél, olyanok is, akik a nyelvet nem vagy csak minimálisan ismerik, s céljuk őseik kultúrájának, valamint nyelvének megismerése, nem egy esetben megtanulása.

A gazdasági diaszpóra esetén a magyar közösségekkel való kapcsolattartás gyakorlatilag nem létezik. A megkérdezettek közül senki nem tartotta fontosnak, hogy ilyen közösségbe járjon. Az előfordul szórványos esetben, hogy az egymáshoz közel élő vagy dolgozó személyek időszakonként találkoznak, de ez nem nevezhető rendszeresnek vagy szervezettnek.

3.5. A magyar nyelvű vallási közösségekhez való tartozás kérdése

A vallási közösség annyiban is különbözik az általános közösségtől, hogy – az esetek többségében, különösen az általam vizsgált katolikus közösségeken belül – felülről szervezett, tehát egy adott egyházmegye vezetője (püspöke) ad joghatóságot egy-egy papnak az adott közösség irányítására.

Az őshonos közösségek esetén a magyar lelkipásztori ellátás (felekezettől függetlenül) jól megoldott, szinte minden közösséghez van rendelve – még ha csak oldallagosan is – lelkipásztor. Természetesen itt figyelembe kell venni az aktuális (egyház)politikai kérdéseket, mint például a magyar nyelvű csángók körüli vitákat. Viszont minden olyan közösségben, ahol van magyar lelkipásztor, teljesen természetes, hogy a hívek annak a szertartásán vesznek részt.

A diaszporális közösség ellátottsága az elmúlt évtizedekben drámaian romlott. Sajnos jól megfigyelhető, hogy a „bevethető” papok száma a minimálisra csökkent. A Külföldi Magyar Katolikus Lelkipásztori Szolgálat kimutatása szerint a kinn szolgáló lelkipásztorok által elért magyar hívek aránya például Észak-Amerikában a kinn élő magyarok mindössze kettő százaléka.⁶ Pedig – különösen a hagyományos okok miatt, miszerint az emberi élet második szakaszában egyre inkább igény van a lelkipásztori támogatásra – igény volna arra, hogy legalább időszakosan érkezzen az adott közösségbe egy lelkipásztor, legyen az felszentelt pap, diakónus, vagy akár ezzel megbízott világi hívő.

Különösen érdekes, hogy az allochton csoportokban megjelenik a nyelvi ökumenizmus jelensége, ami azt jelenti, hogy az adott terület hívei akár másik felekezet templomába is eljárnak (akár rendszeresen, hétről hétre), hogy a magyar istentiszteleten részt tudjanak venni. Nem akarják elhagyni saját vallásukat, de a saját nyelven történő imát is fontosnak tartják, ezért vállalják ezt a lépést.

A gazdasági diaszpóra esetén jól megfigyelhető, hogy sem az adott személyek, sem pedig az esetlegesen kinn élő lelkipásztorok nem keresik egymást. Ennek elsődleges oka az lehet, hogy a kinn élő személyek célja nem a beilleszkedés, hanem az anyagi források megteremtése, aminek köszönhetően később haza tud települni, a lelkipásztorok részéről pedig olyan szintű a leterheltség, hogy egyszerűen sem idejük, sem energiájuk nincsen arra, hogy a – különösen egyes területeken nagy számban kiköltöző – híveket felkutassa. Meggyőződésem, hogy ebben a kérdésben is kifejezetten nagy lenne a feladata a világi lelkipásztori munkatársaknak.

6 <https://prezi.com/p/rrncjwsip3cv/kulfoldi-magyar-lelkipasztori-szolgalat> (2020. szeptember 25.)

4. Összefoglalás és kérdésfelvetés

A magyar katolikus missziók több mint 120 éve alakítják a külhoni magyarok magyarságképét, magyarsághoz való hozzáállását. A külhoni magyarságot, éljen a Partiumban vagy akár Chicagóban, összeköti a magyar szó. Viszont ez a magyar szó egyre inkább kihalóban van, s ennek nem csak az az oka, hogy a diaszpóra magyarsága sokak szerint egyre öregebb, s egyre kevesebben lélekszámú. Ez részben igaz. A diaszpóra magyarságában egyre több az idős ember, s nagyon sokan el is hunynak közülük. Viszont jól megfigyelhető, hogy nagy igény volna a sokadik generációs magyar fiatalok körében egy magyar közösségre, magyar helyre, ahol megismerhetik és gyakorolhatják nyelvüket, szokásait, s ezt a közösséget nem pótolja a felgyorsult informatikai világ sem.

Ma a világon – a Kárpát-medencén kívül – nagyjából 2,5 millió magyar él. Vallási összetételükről nincsen adat, de ha a magyarországi adatokból indulunk ki, akkor a magát vallásosnak tartók nagyjából kétharmada katolikus. Természetesen ennek az embertömegnek jelentős része nem vagy csak ritkán gyakorolja a vallását, mégis felmerül a kérdés, hogy mindazok, akik szeretnék a hitüket gyakorolni, s úgy szeretnék, hogy ezt magyar templomban tehessék meg, milyen lehetőségekkel szembesülnek. A külföldi magyar pasztoráció a végnapjait éli, a túléléséért küzd. Cserháti Ferenc püspök több évvel ezelőtt az alábbiakat nyilatkozta az Új Ember című hetilapban: „...egyre nehezebb papot találni a külföldi magyar szolgálatra, és a hazai püspöktestvérek közül sem mindenki tekinti feladatának ezt a munkát. Elismerem, hogy nagy a hazai paphiány is, mégsem mondhatunk le a külföldi magyarokról, hiszen ők is a nemzettesthez tartoznak.”⁷ 2002-ben a világon – a környező magyarlakta területeket leszámítva – 294 magyar római és görögkatolikus pap szolgált, 2016-ban ez a szám 118 fő volt. Ha a Magyarországon szolgáló papok számát nézzük, 2005-ben 2575 fő volt, 2015-ben ez a szám 2110 lelkipásztort jelentett. Mind a két csoportban nemcsak az aktív papok szerepelnek, hanem a nyugalmazott lelkipásztorok is. Mind a két területen – a határon belül és a diaszpórában egyaránt – látható a visszaesés a papság számában, de míg ez külföldön több mint 50%-os, addig ez Magyarország határain belül 19%-os. S fontos különbség még, hogy – a kényszer miatt – a legtöbb egyházmegye elkezdte alkalmazni a számos főiskolán képzett katekétákat, lelkipásztori munkatársakat, így az onnan kikerülő hallgatóknak most már egyre nagyobb száma legalább rövid ideig szolgál a lelkipásztori ellátásban. Ez a diaszpórában jelenleg még ismeretlen fogalom. 2016-ban egyetlen fő, egy hollandiai magyar akolitus vett részt mint imavezető a szolgálatban. Ahhoz, hogy ez a szám változzon, akarat szükséges. Akarat, hogy legyenek olyanok, akik vállalják azt, hogy néhány évre egy közösség mellé szegődnek, s akarat, hogy ennek induló költségeit valaki vállalja.

A külföldön élő magyarság nemzethez tartozását leginkább a közösségek határozzák meg. Azok a közösségek, ahova tartozhatnak. Ehhez pedig – mint minden ilyen jel-

7 Új Ember, 2012. augusztus 19.

legű csoporthoz – vezető kell. Sajnos ma Magyarországon nincsen olyan képzés, amely a diaszpóra segítését szolgálná. Pedig igény magyar papra, magyar lelkipásztori munkatársra, magyar közösségvezetőre volna. Félő, hogy hiányukban néhány évtizeden belül már nem beszélhetünk a külhoni magyarok magyarságképéről, mert nem lesz, amiről beszéljünk.

Irodalom

- Bakos Ferenc (szerk.) 2003. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Eliot, T. S. 2003. *A kultúra meghatározása*. Ford. Lukácsi Huba. Budapest, Szent István Társulat.
- Elmer István 2012. A magyar vándorok püspöke hazatért. *Új Ember*, <https://ujember.hu/a-magyar-vandorok-puspoke-hazatert/> (2021. április 14.)
- Hautzinger Zoltán–Hegedűs Judit–Klenner Zoltán 2014. *A migráció elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszerkesztési Központ Nemzeti Rendészettudományi Kar.
- Idegen szavak gyűjteménye. <https://idegen-szavak.hu/immigr%C3%A1ci%C3%B3>
- Kende Géza 1927. *Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története 1583–1926. I–II.* Cleveland, Szabadság.
- Országgyűlési képviselők választása 2018 – levélszavazás. <https://www.valasztas.hu/levelsza-vazas-jegyzokonyv> (2020. szeptember 25.)
- <https://prezi.com/p/rrncjwsp3cv/kulfoldi-magyar-lelkipasztori-szolgalat> (2021. április 14.)
- Sík Endre: A migráció szociológiája 2. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_15_Sik_Endre_Migracio_szociologiaja_2_Valogatta_es_szerk_Sik_Endre/ch07.html (2020. szeptember 25.)
- Shvoy Lajos 1938. *Amerikai levelek*. Székesfehérvár, Vörösmarty Nyomda.

RÓBERT GYULA DUDÁS

THE IMAGE OF HUNGARIANS IN THE TRADITIONAL AND ECONOMIC DIASPORA

Today, there are about 15 million people in the world who consider themselves Hungarian. One third of these people experience their Hungarianness outside the Trianon borders. Academic literature divides Hungarians living outside the country into two large groups, the native and the migrant diaspora. In my paper, I examine whether this division is tenable after the accession of Hungary and, with the exception of Ukraine and Serbia, the neighbouring countries to the European Union and the opportunities provided by the open labour market, or whether it is necessary to introduce a third diaspora group. I specifically examined the attitude of the members of the two groups to the Hungariennes, the nation, the citizenship, the local Hungarian community and the ecclesial communities, and I call on the readers and decision-makers to think together about what can be done for the preservation of the declining Hungarian diaspora.

A kisebbségi lét jellegzetességeinek megjelenése a két világháború közötti Kárpátalján Tamás Mihály és Ivan Olbracht prózájában¹

GABRIELLA MÁDI

Appearance of the Characteristics of Living in Minority in Transcarpathia between the Two World Wars in the Prose of Mihály Tamás and Ivan Olbracht

Keywords: Transcarpathia, multilingualism, minority, identity, fiction

Bevezetés

A ma Kárpátaljaként ismert régióban több etnikum, nyelv, kultúra, felekezet képviselői élnek egymás mellett. Ez leginkább a régió fordultatos történelmével magyarázható, hiszen csak a 20. században számos államalakulathoz tartozott a terület. Az első világháború után Kárpátalja Csehszlovákia kötelékébe került, amelynek vezetése arra törekedett, hogy nemzetállamot hozzon létre, ez a törekvés pedig nem minden esetben kedvezett az ország kisebbségeinek. (Csernicskó 2019, 117. p; Szakál 2017a, 35. p.) A mai Kárpátalja területén a ruszin nemzetiségűek voltak többségben, őket a kor népszámlálási adatai szerint létszámban a magyarok követték. (Molnár D. 2018) Az első Csehszlovák Köztársaság megalakulásával azonban a kárpátaljai magyarság először élte meg azt, hogy az országban, amelyhez politikailag tartoznak, nem a többségi nemzet részei, s kisebbségbe kerültek. A helyi magyar irodalom művelői számára nagyobb törést jelentett ez a változás, mint mondjuk az erdélyi magyar irodalom esetében, hiszen utóbbi egy jóval önállóbb egységet alkotott évszázadokra visszamenően magyar kötetekben is. Szlovénia és Ruszinszko azonban sokkal erősebben kötődött Budapesthez mind gazdasági, mind kulturális szempontból, hiszen sokkal közelebb estek a fővároshoz. (Szvatókó é.n.) A magyar könyvkiadás viszonylag hamar kiheverte a politikai megrázkódtatást, kis idő múlva különböző irodalmi folyóiratok is újraindultak. Korábbi hasonló témájú kutatásaimból (Mádi 2020) már bizonyítást nyert, hogy a regé-

1 „AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-19-3 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.”

nyek lapjain életre kelnek azok a társadalmi folyamatok, amelyek között azok születtek, feltéve, hogy a szerző a saját korabeli közösségek életét ábrázolja a művében. Ebből kiindulva választottam elemzésre két olyan szerző prózáját, akik a csehszlovák Kárpátaljáról írtak. Tamás Mihály *Két part közt fut a víz* című regénye részben az államfordulatot követő időszak Kárpátalja, részben Budapest társadalmi, politikai viszonyai-
ba enged bepillantást, míg Ivan Olbracht *Átok völgye* című novelláskötete a Kárpátalja hegyvidékén élő zsidó közösség társadalmát, a vallás jegyében megélt mindennapjait hivatott szemléltetni. Mivel azonban egy magyar és egy cseh szerző művei alapján vizsgálom a kárpátaljai nemzetiségek helyzetét, így két igen eltérő nézőpont összevetésére nyílik lehetőség.

Kárpátalja a csehszlovák korszakban

Csehszlovákia 1918. október 28-án jött létre egyesítve Csehországot, Morvaországot, Cseh-Sziléziát Szlovákiával, 1919 folyamán pedig kiegészült a mai Kárpátalja teljes területével. Az újonnan alakult állam célja az volt, hogy nemzetállamként működjön, a kisebbségek jogainak védelme nem játszott különösebb szerepet az alkotmány 1920-as elkészülésénél. (Csernicskó–Fedinec 2019) Az első világháborút lezáró békerendszer a győztesek által szabott feltételek alakították, a háborúból vesztesként kikerülő Magyarország követői ugyan tehettek megjegyzéseket, bemutathatták az elcsatolandó területek etnikai térképét, ám maguk is tisztában voltak azzal, hogy a már megszületett döntésre ezek nem lesznek semmilyen hatással, hiszen azok sokkal inkább stratégiai szempontból születtek, semmint etnikai szempontok figyelembevételével. 1919 folyamán pedig katonailag kialakított kész helyzet állt be az elcsatolt területeken.

Az északkelet-magyarországi régió a Magyarország kötelékében is az egyik legszegényebb terület volt, az itt lakók többnyire földművelésből tartották fenn magukat, és ezen a helyzeten a háború még tovább rontott. A csehszlovák vezetésnek többnyire másodkézből származó információk alapján volt alkalma megismerni a területet. Kárpátalja első alkormányzója, Peter Ehrendfeld szavaival élve Prága olyannyira elmaradottnak képzelte a vidéket, hogy szerintük medvék futkostak az utcákon. (Szakál 2017a, 17. p.) Ez részben valószínűleg annak volt köszönhető, hogy a terület a történelem során soha nem tartozott Prágához, másrészt viszonylag távol esett a cseh központtól. A Csehszlovák állam Kárpátaljának a békeszerződés értelmében hivatalosan autonómiát biztosított, ez azonban a gyakorlatban csak 1938-ban valósult meg. (Szakál 2017a, 15. p.)

Az első csehszlovák népszámlálásra 1921-ben került sor, melyből kiderült, hogy a lakosság száma Kárpátalján 612 442 fő volt. Ez enyhe növekedésnek minősült az előző, 1910-es népszámlálás adataihoz képest, ám a terület magyar lakosságának számában csökkenés volt tapasztalható. Ez leginkább annak tudható be, hogy 1918 és 1924 között nagyszámú magyar kényszerült elvándorlásra. (Molnár D. 2018, 89. p.) Az elcsatolt területeken rekedt magyarságból sokan menekültek az anyaországba.

Kárpátalját túlnyomórészt ruszinok lakták ebben az időben, ők az összlakosság 60,8%-át tették ki. A második legnépesebb náció a magyar volt, 18,1%-kal, akiket a zsidó lakosság követett 13,1%-kal, illetve kisebb arányban éltek még csehszlovák, német és egyéb nemzetiségű lakosok is Kárpátalján. (Molnár D. 2018, 91. p.) Láthatjuk tehát, hogy az általam vizsgált időszakban, a két vizsgált nemzetiség, a magyar és a zsidó kisebbség hasonló arányban képviseltette magát a területen.

1920-ban született az a nyelvtörvény, melynek értelmében Kárpátalján szabadon használható a legnépesebb csoport, a szláv kisebbség nyelve a közigazgatásban, a hivatalokban, a kultúrában és oktatásban is. (Cserniczkó–Fedinec 2019) Ugyanezen nyelvtörvény rendelkezik a többi kisebbség nyelvéről, így a magyarról is. A törvény értelmében azoknak a kisebbségeknek a nyelvén biztosított volt a hivatalos ügyintézés, akik legalább 20%-ban képviseltették magukat a bírósági eljárásokban. Az ennél is nagyobb létszámú kisebbségek számára még kedvezőbb nyelvhasználati jogokat biztosított a csehszlovák állam – elméletben, ám a gyakorlat azt mutatta, hogy ettől függetlenül volt panasz a kisebbségi nyelvet beszélőknek a nyelvhasználati jogok kérdésében, közigazgatási reformok révén ugyanis lehetőség nyílt a járásbírók határainak módosítására, ami a 20%-os küszöbre is hatással volt. (Cserniczkó 2013, 124. p.)

Kisebbség helyzet külső és belső nézőpontból

Marék Antal (1935) szavaival élve Tamás Mihály a „kis regények nagy mestere”, kárpátaljai, beregszászi magyar író, aki 1897-ben született, így Kárpátalja csehszlovák kötelekben eltöltött időszakáról első kézből szerzett tapasztalatot. 1927-es regénye, a *Szép Angéla háza* hatalmas botrányt kavart, minek következtében a feltételezett főhősnő az öngyilkosságba menekült, az író pedig több hónapos fogházbüntetéssel sújtották. (Féja 1933) Bár az író később amnesztiát kapott, a regény nem jelenhetett meg egy ideig, Tamás pedig Ruszinszkból Szlovénia kényszerült költözni. A közfelháborodás oka az volt, hogy az író igaz történetet dolgozott fel, melyben a neven változtatott ugyan, ám ettől függetlenül felismerhető volt, hogy kik a történet valós szereplői. Ez már önmagában jelzi, hogy Tamás Mihály előszeretettel merített írásai témáit a környezetéből, a valós életből. Kortársa, Fábry Zoltán így nyilatkozott erről: „Az író joga és kötelessége, hogy a saját és mások életét úgy teremtsen újra, hogy az teljes igazság legyen.” (Fábry 1968) Mivel a vizsgált regény főhősével, Bodák Ivánnal az író élete több ponton összecseng, azt feltételezem, hogy az általa ábrázolt környezet, hangulat szintén megfelel annak, amit fiatalok során megélt. Így egyfajta belső nézőpontból tudósít a kárpátaljai magyarság kisebbségi létbe került állapotáról, hiszen ő maga is ennek a közösségnek volt a része.

Ivan Olbracht Tamás Mihályhoz hasonlóan a 20. század fordulóján élt és alkotott, ám ő a többségi nemzet tagjaként a cseh, azaz a külső nézőpontot képviseli, amikor műveiben a Kárpátalján élő nemzetiségeket ábrázolja. 1931 és 1936 között több alkalommal látogatott Kárpátaljára, többnyire Alsókalocsa (Kolocsa) és Ökörmező (1953-

ig Volove, ma Mizshirja) településeken szállt meg, de tartózkodásai során általában bejárta a környező településeket és városokat is. Megfigyeléseit szociográfiai írásokban, tudósításokban jegyezte le, melyek előbb a Literárni noviny című lap hasábjain jelentek meg, egy sorozat darabjaiként, később pedig összegyűjtve könyv formájában is több alkalommal átdolgozásra, majd kiadásra kerültek. (Száz 2018) Előszóval tudósít a régióban tapasztalt etnográfiai, kulturális és politikai viszonyokról, s teszi mindezt szépirodalmi köntösbe bújtatva. Több művében is visszaköszönnek témaként a Kárpátalja hegyvidékein lévő falvak közösségei, a *Nyikola Suhaj*, a *betyár* című műve ruszin, míg az *Átok völgye* című írása zsidó közegben játszódik. Elhamarkodott lenne azonban azt hinnünk, hogy az általa oly részletesen ábrázolt zsidóság életét csak kívülről ismerhette, hiszen édesanyja zsidó származású volt, de katolikus vallású szerelme kedvéért áttért a katolikus hitre. (Stašek 2009) Párhuzamba állítható ez az életrajzi elem az *Átok völgye* című kötet egyik történetével, amelyben a közösség kivet magából egy fiatal zsidó lányt, aki egy nem hívő zsidóhoz szeretne feleségül menni. Olbracht szándéka az volt, hogy tudósítson Kárpátalja kulturális és társadalmi viszonyairól, s tette mindezt, Száz Pál szavaival élve (2016) „műfaji hibridként” jellemezhető riportokban, sajátos, kevert írástechnikát alkalmazva.

Teljesen eltérő tehát a két írói attitűd, a többségi nemzethez tartozó író tudósít, a szerinte leginkább kiszolgáltatott népek helyzetét mutatja be elsősorban a cseh olvasók számára. Tamás Mihály irodalmi programjáról saját maga így vall a *Tátra* című folyóirat első számában: „Egyik célunk: tartóssá és közvetlenné tenni az író és olvasója kapcsolatát. A másik: megszervezett erőinkkel együtt munkálkodni mindenkivel, aki tiszta szándékkal indul a magyar irodalmi élet megteremtése felé Csehszlovákiában. Mi nem szlovenszkói irodalmat akarunk: ez a meghatározás provincializmust, enyhébb elbánást, egzotikumot, alacsonyabbrendűséget jelent. A mi ideálunk: dúsan termő magyar irodalmi élet Szlovenszón, melynek eredményei, ha magukon hordják is a szlovenszkói magyarság kisebbségi sorsának és az együtt élő népek egymásra hatásának lelki és szellemi nyomait – mégis osztatlan részei a velük kiteljesedő magyar irodalomnak. Ebben a jegyben indulunk.” (Balla 1988) Az egymástól élesen eltérő kétfajta írói szándék már önmagában hordozza azt, hogy teljesen eltérő nemzetek különböző társadalmi rétegei kerülnek bemutatásra a két író által.

Két part közt fut a víz...

Csanda Sándor irodalomtörténész Tamás Mihály életművéről írt cikkében (1966) „társadalmi-életrajzi jellegű” műként értékeli a regényt, amelynek első változata novellaként 1919 címen jelent meg az *Új Auróra Irodalmi Almanach 1930. évre* című antológiában, később *Halálugrás* címmel került közlésre 1934-ben a *Magyar Írás* hasábjain, majd regény formában 1936-ban a Franklin Társulat kiadásában már *Két part közt fut a víz...* címmel. A *Szép Angéla háza* című művét követő botrány emléke nem múlt el nyomtalanul, néhány szlovenszkói és kárpátaljai író, a háttérben Korláth Endrével, meg-

próbálta megakadályozni a Franklin Társulatnál a könyv megjelenését. (Balla 1988, 1085. p.) Korláth Endre keresztényszocialista szenátor volt, és feltehetően politikai okokból támadta Tamást, amihez korábban a *Szép Angéla háza*, később a *Két part közt fut a víz* ürügyet szolgáltatott. Az ellenszenv valódi oka feltehetően Tamás Mihály politikai hovatartozása lehetett, amit Szvatkó Pál (é.n. 23. p.) úgy jellemez, hogy a szlovensz-kói magyar írók többsége valamilyen politikai alapon szerveződő csoportosuláshoz tartozik, Tamás Mihály azonban, néhány társával együtt, független maradt. Az ügy hatalmas sajtóvisszhangot kapott, de a kiadás megakadályozása végül nem sikerült az ellenlábasoknak.

A regény története az államfordulat idejébe kalauzolja az olvasót, a főszereplő, Bodák Iván életét kísérhetjük figyelemmel, aki mérnökhallgatóként ingázik lakóhelye (Beregszász) és tanulmányainak helyszíne (Budapest) között. A főhős az íróhoz hasonlóan építészmérnöki pályára készül, otthonában a helyi magyar értelmiség körébe tartozik, bár szláv hangzású vezetékneve miatt a regénybeli ellensége olykor megkérdőjelezi magyarságát. Balla Gyula (1988, 1083. p.) utal rá, hogy Tamás Mihályt is érte hasonló támadás: „Forma szerint lehet az ilyen író magyar, de lényegében minden lehet, csak az nem...” – arra azonban nem derül fény, hogy pontosan kitől származik ez a támadás. A két helyszín közötti ingázással pedig lehetősége nyílik az írónak bemutatni mind a kisváros társadalmát, mind a korabeli budapesti viszonyokat. A regény szereplői először akkor szembesülnek a politikai fordulattal, amikor Budapestről Beregszászba tartanak vonaton.

„Ebéd után együtt mentek az állomásra, hogy a vonat indulása felől érdeklődjenek. A váróterem ajtajánál cseh katona állt őrt, és amikor otthonos nyugalommal akartak belépni, útjukat állta.

– Nem lehet!

Ez volt az első pillanata életüknek, amikor a nagy háború és a világpolitika konzekvenciája az ő szűkös kispolgári mindennapjukba betolakodott. Iván szemét ködös fájdalom lepte el, szólni akart valamit, nagyon gorombát, öklével az arcába szeretett volna sújtani a Šumava tájáról magyar rónára vetődött cseh fiúnak, de fátyolos szeme a katonára csillogó bajonettjén akadt meg, az emberi jogok legörökebb forrásán.

Csendesen, szótlanul mentek odébb, egy régifajta hordárt láttak meg, akitől aztán megtudták, hogy a vonatjuk csak este indul.

– Rendben van az útlevelük?

Iván elbámult.

– Milyen útlevél?

– Hát útlevél.

– Hát Beregszászra útlevél kell?

A hordár jóízűen nevetett.

– Hát eddig hogy jöttek?

Klári naiv jó szándékkal adta meg a választ:

– Szekéren...

– Akkor szerencsájük volt, mert ide már csak az antantmisszió útlevelével lehet bejönni.

Akkor vette észre Iván, amire eddig nem is figyelt, hogy az állomás körül ritkás csoportokban idegen katonák álldogálnak.” (Tamás é.n., 19. p.)

A regénybeli Beregszász polgársága, értelmisége nem hisz az államfordulat tartóságában, meg vannak győződve arról, hogy ez az állapot csupán átmeneti. A regény lapjain ezeket a sorokat olvashatjuk:

„Másnap reggel, ahogy az utcára lépett, látott ugyan Iván a házakon imitt-amott idegen feliratokat, valahogy megértette, mert hasonlított az oroszhoz, de amit keresett, azt nem találta.

Az utcák olyanok voltak, mint máskor, a nagy történések csak pillanatokig tartó külső nyomokat hagynak a kisvárosi utcák életén. Ismerősöket látott, a hivatalnokok munkába indultak, kicsit kókadt fejvel, de azért reménykedve, hogy nem tart ez az egész sokáig.” (Tamás é.n., 30–31. p.)

Néhány oldallal később pedig így ábrázolja az író a kisváros lakóinak a helyzetét: „A kábulat már engedni kezdett, az emberek hideg szemmel kezdték nézni az eseményeket, de senki se hitte, hogy az állapot állandó maradjon. Mindenki valami megváltó csodát várt. Abban az érzésben élt minden, hogy odaát még mindig lélegzik a húszmillió magyar állam, és nem látta senki, hogy a túlsó oldalon egy agyonsújtott ember hever a porban, aki magán se tud segíteni, nemhogy még a gyerekei védelmére siethetne.” (Tamás é.n., 41. p.)

Az államfordulatot tehát nem kész tényként kezelték eleinte az emberek, bíztak ugyanis abban, hogy Magyarország előbb-utóbb visszafoglalja a területet. A regény egyik arisztokrata szereplője, Nyáry báró, aki már a regény nyitólapján is felbukkan a főhős útitársaként, így vélekedik a helyzetéről:

„A báró politikai előadásba kezdett. Nem volt rossz szándékú ember, csak éppen a saját osztálya élte ki magát benne. A Szent Korona egységét és a magyar fiatalság kötelességét emlegette. Közben pedig mellesleg megemlítette azt is, hogy a birtokát is, a kerületét is elfoglalták az új uralom katonái. Az eset nem olyan súlyos, az antant valószínűleg meggondolja a dolgot, mielőtt véglegesen dönt. Mindenesetre egy belső megmozdulás esetleg döntő befolyással lenne a párizsi urakra.” (Tamás é.n., 11–12. p.)

Az elbeszélő külső nézőpontból szemléli a regénybeli történéseket, de többnyire a főszereplő nézőpontjával azonosul, érezhető továbbá ebből a részletből is, hogy az arisztokrata szereplőt negatívan szemléli. Ebből is kitűnik a csehszlovákiai magyar közösségtől nem idegen, baloldali társadalomszemlélet. Ezt csak tovább erősíti a főhősnek a báróról megfogalmazott vélekedése: „Semmi nagyvonalúság, semmi erő. Amikor tettekre lenne szükség, akkor iktatnak, könyvelnek, lajstromoznak kényelmes hivatalok puha székében. Hol a vezér, hol a mindent kockáztató lendület? Amíg a lépcsőn leért, Iván leverten állapította meg, hogy nincsen, és az a munka, ahová társnak szegődött, kis termetű emberek ártatlan játéka csak, akik szeretik hazájukat, szeretnének tenni is azért valamit, de legfőképpen szeretik a saját kényes bőrüket. A nagy pil-

lanatok hozzájuk illő nagy ember hiánya miatt lassan-lassan magtalan remények hosszú óráivá idültek.” (Tamás é.n., 65. p.)

A regény címe feltehetően egyrészt a főhős két helyszín, két attitűd közötti helyzetét hivatott szemléltetni, másrészt a kárpátaljai magyarság Magyarország és Csehszlovákia közé szakadt állapotát. Valamivel merészebb címválasztás volt a téma 1934-ben közölt változatáé, hiszen a *Halálugrás* egy sokkal negatívabb, veszélyesebb, végzetesebb mozgást sejtet, mint a két part között folyó víz képe. Utóbbi viszont jobban illeszkedik a regény megoldásához, hiszen azt sugallja, hogy a „két part” között feszülő ellentét ellenére, az élet, a víz „fut” tovább, benne van a véget nem érő folytonosság. A regény megoldása vagy lezárása is ezt sugallja, hiszen a zárófejezetben a főhős számára eltörpül a politikai események jelentősége, az ominózus kék boríték tartalmán Bodák csak nevetni szeretett volna, hiszen nem számít. A gyermeke világra jöttével teljesen új fényt kap számára az élet: „Itt bent pedig az ő élete folyt: az ott kint és ez itt bent együtt az élet egyetlen formája, most már biztosan tudta, hogy az egyetlen. És a folytatás, amely örök és mindenképp fölötte való.” (Tamás é.n., 205. p.)

Papp Adrien tanulmányában (2014) sorra vizsgálja a műben felbukkanó identitásalakító tényezőket, a határ fogalmát, a nyelvhez való viszonyulást, a bekövetkezett trauma feldolgozását, illetve a szülőföldre való viszonyulást. A főhős első útja során ugyan nincs tisztában azzal, hogy a határ átlépéséhez az államfordulat eredményeként útlevele is szükség van, ezt követően azonban többször is szándékosan útlevele nélkül közlekedik Beregszász és Budapest között dacból, saját és az őt segítő emberek testi epéségét is kockáztatva szökik, ezzel is jelezve, hogy nem hajlandó az új állam hatalmát elismerni. Papp Adrien azt is megállapítja (2014), hogy a regényben a nyelvet illetően egy ellentétes viszonyulás figyelhető meg, hiszen a főhős látszólag nem zárkózik el a cseh nyelv használatától, ám a szerző minden, a magyartól eltérő nyelvű megnyilatkozást magyar nyelven tár az olvasó elé, és ez utóbbi a más nyelvet elutasító, attól idegenkedő attitűdről árulkodik. Szerintem inkább annak tudható be ez a tény, hogy Tamás Mihály a művét nem csupán a kárpátaljai vagy szlovén nyelvű olvasókörözésnek szánta, akik feltehetően ismerték volna a cseh nyelvet is, hiszen már a *Tátra* című folyóiratban megfogalmazott programjából is kitűnik, hogy Szlovén nyelvű irodalmát a teljes magyar irodalom szerves részének tekinti. Úgy vélem tehát, hogy inkább a célközönség, a magyar olvasók számára könnyítette így a mű olvasását, semmint a más nyelvekkel szembeni ellenérzését fejezte volna ki. Annál is inkább, mivel a korabeli demográfiai adatokból is kitűnik (Molnár D. 2018), hogy Kárpátalja már a 19–20. század fordulóján is egy többnemzetiségű, így értelemszerűen többnyelvű régió volt, természetes volt tehát, hogy az itt lakók jelentős része nem magyar anyanyelvű.

A bekövetkezett trauma feldolgozása a regénybeli közösségnek hosszú időbe telt, hiszen egyrészt kevéssé tűnt hihetőnek, hogy az állandónak képelt környezet egyik pillanatról a másikra gyökeresen megváltozhat, másrészt az anyaországból folyamatosan érkező irredenta buzdítások hamis reménnyel kecsegtették a tanácstalan értelmiséget. „Minden munkát és minden nyugalmat megemészítő bizonytalanságban éltek az emberek, és ezt a bizonytalanságot kívülről a felelőtlenül, de pontos dátummal meg-

adott felszabadító ígéretések, belülről az új hatalom tétova kapkodása és gyakori bejődése elképzelhetetlen mértékig élesztették.” (Tamás é.n., 180. p.)

A szülőföldhöz való viszonyulást leginkább a főhős nézőpontja képviseli, hiszen ő az, aki a két világ között ingázik. Diplomaszerezése után apósa és anyósa arról győzködi Ivánt, hogy költözzön feleségével Budapestre a biztosabb megélhetés reményében. Erre a főhős reakciója egyértelmű elutasítás: „Nem! Nekem otthon a helyem, én hazamegyek...” (Tamás é.n., 173. p.) Anyósa lemondó véleményére, miszerint: „Hiszen az már nem is hazánk nekünk.” (Tamás é.n., 173. p.) Iván a következőképpen reagál: „A föld a haza és nem a király, haza a hegyek és az erdők, de nem a kupec, aki a bort megveszi, és nem a gatter, amely a fák törzsét deszkává aprítja... haza a virágos almafa és az ácsorgó emberek a templom kerítésén... én nem maradhatok... nekem haza kell mennem...” (Tamás é.n., 173–174. p.) Ez a hozzáállás ugyan csak részben tükrözi a kisebbségben élő magyarok viszonyulását a szülőföldhöz, hiszen az államfordulatot követően 18 600 magyar nemzetiségű lakos hagyta el Kárpátalját. (Molnár D. 2018, 136. p.)

Átok völgye

Tamás Mihály a két világháború közötti Kárpátalján, majd Felvidéken élő magyar íróként hiteles képet fest kora társadalmi és politikai viszonyairól, hiszen a saját tapasztalatai, élményei szolgáltatták művésze alapját. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy mennyire lehet hiteles a kárpátaljai kisebbségek ábrázolása egy cseh író tollából. Ivan Olbracht első ruszin témájú írása 1909-ben jelent meg, de uralkodó témává a kárpátaljai kisebbség csak az első, 1931-es Kárpátalján tett látogatása után válik. (Horváth 2013a) Olbracht minden kárpátaljai írásából kitűnik, hogy erős rokonszenvet táplál a mélyszegénységben élő helyi ruszin és zsidó lakosság iránt, olyannyira, hogy kritikái észrevételeket fogalmaz meg a magyar és a cseh kormányzással szemben is. (Horváth 2013b) Ami írásművészetét illeti, az Ivan Olbracht műveit magyarra lefordító Zádor András talán kissé elfogultan így nyilatkozik: „Olbracht [...] művészi teljesítményeiben: a legkisebb részletekig pontosan megfigyelt valóság és a képzelet szülte tünemények, mai kifejezéssel: a fiction és a non fiction tökéletes szintetizálásának képessége, amely e műveket a költészet szférájába emeli.” (Zádor 1987, 50. p.) A kritika egyértelműen két műben látja Olbracht prózai teljesítményének csúcspontját, az 1933-ban megjelent *Nyikola Suhaj, a betyár*, illetve az 1937-ben publikált *Átok völgye* című írásaiban. Spiró György remekműnek tekinti mindkettőt, Olbrachtól írt portréját a következő mondattal zárja: „Őszintén szólva ezt a két művet egész földrészek modern irodalmáért nem adnám oda.” (Spiró 1983, 69. p.)

Az *Átok völgye* eredeti cseh címe *Golet v údolí*, igazából csak félig cseh cím, a *golet* szó ugyanis a jiddis „galut” kifejezésből származik, amelynek pontosabb jelentése a „fogság” vagy „számkivettség”, a zsidók száműzetésének a helyére vonatkozik. (Passia 2016) Tükörfordításban valahogy úgy hangzana a cím, hogy *Számkivettség a*

völgyben, amelynél a tényleges magyar cím kétségkívül jobban hangzik, de az eredeti cím talán könnyebben értelmezhető a szövegekkel összefüggésben. A kötet három novellaszerű írást foglal magába, két rövidebb terjedelműt s egy hosszabbat, amelyek eseményei nincsenek összefüggésben, a közös helyszín, egyes visszatérő szereplők azok, amelyek összefogják ezt a három írást, melyek egyértelműen a vallás tematikája köré összpontosulnak. Az elbeszélői nézőpont itt is külső, Spiró (1983, 67. p.) Mikszáth és Tömörkény hangjához hasonlítja, ami az első két novella anekdotikus történetmesélésében fedezhető fel leginkább. A történetek egy olyan zsidó közösséget mutatnak be, amely békésen él együtt a falu ruszinságával, kilátástalan nyomorban, amelyben csak a vallás és az ahhoz való ragaszkodás nyújt némi vigaszt. A zsidó tematika miatt támadták a művet, hol antiszemitának, hol cionistának bélyegezve. (Spiró 1983, 68. p.) 1939-ben pedig, egyéb művek mellett, betiltották a terjesztését és postai szállítását.

A csehszlovák államfordulat csak háttér az egyik történetben, vagy még annyi sem, hiszen a politikai vagy akár társadalmi változásoknak ez az elzárt, archaikus közösség látszólag ellenáll. Erről a *Sáfár Hanna szomorú szeméről* című írásban a következőt olvashatjuk: „Senki se tudja, mik Isten szándékai Izraellel. Ki uralkodjék rajta? Először a magyarok voltak itt. Azután az oroszok. Azután a németek. Azután a románok. És most a csehek foglalják el az országot. Polanában egyébként ezeket a változásokat csak a csendőrök és fináncok sapkájáról lehetett észrevenni.” (Olbracht 1973, 139. p.) Ebből a részletből arra a következtetésre juthat az olvasó, hogy ez a mélyen vallásos kárpátaljai zsidó közösség a hatalomváltásokat úgy élte meg, mintha ezek Isten akaratából történnének, de a közösség életét alapvetően nem befolyásolnák különösebb mértékben. A novella végére azonban egyértelművé válik, hogy Polana sem képes megőrizni ezt az idilli „történelmen kívüli” állapotát, Sáfár Hanna minden igyekezetük ellenére elhagyja a közösséget.

Az, hogy a polanai zsidók inkább a magyar nemzethez éreztek kötődést, több helyen is kiténik, viszont nem hangsúlyos. Az egyik ilyen az Egán Edéhez fűződő anekdota, amelyben a zsidó szereplő, Sáfár Ábrám lányai derekukon a magyar trikólórt viselik, Egánt pedig három kis pohárban piros, fehér és zöld színű likőrrel kínálják. A hatalomváltáshoz fűződő legnagyobb kérdése a mélyszegénységben tengődő közösségnek csupán az, hogy a politikai változásoknak milyen gazdasági hozadékai lesznek rájuk nézve. A regény alábbi részlete is erről árulkodik: „A családi vagyon egyre fogyott, akárki is uralkodott. A csehek kiadtak egy rendeletet, amely szerint kereskedelmi forgalomban nem szabad magyar pénzt használni, mert fizetési eszközül kizárólag a cseh pénz szolgál. De hajlandók voltak beváltani a magyar pénzt: 100:100 arányban; száz magyar koronáért száz csehszlovák koronát adtak. Szörnyű helyzet volt ez; kétségbeejtő bizonytalanság.” (Olbracht 1973, 139. p.) A bizonytalanság abból származott, hogy a Tamás Mihály által ábrázolt kisvárosi környezethez hasonlóan itt is terjedtek irredenta eszmék, a helyiek nem tudták eldönteni, hogy a bekövetkezett állapot mennyire maradandó.

Multietnikus közeg – többnyelvűségi vonások

Az, hogy a vizsgált művek történései többnyelvű világba lettek helyezve, Tamás Mihálynál hangsúlyosabb. Regényében több alkalommal történik utalás arra, hogy a főszereplőt a regény nyelvétől eltérő nyelvi impulzus éri. Utazása során egy alkalommal például egy cseh katona is megszólal, ám ez a regényben többnyire magyar nyelven zajlik. Az alábbi jelenetben például ezt olvassuk: „A váróterem ajtajánál cseh katona állt őrt, és amikor otthonos nyugalommal akartak belépni, útjukat állta. – Nem lehet!” (Tamás é.n., 19. p.) Feltételezhetjük, hogy a valóságban egy ehhez hasonló jelenet csehül vagy esetleg németül zajlott volna, ám az író úgy döntött, ezt nem érzékelteti az olvasóval. Hasonló jelenetnek lehet az olvasó tanúja a regény végén, amikor újra megjelennek az utcák falain a sorozást hirdető plakátok. Erre a mozgósításra feltehetően IV. Károly puccskísérletének a következtében került sor. Egy korábbi, sikertelen próbálkozást követően Károly katonai erővel szerette volna végrehajtani a trónfoglalást, a később kudarcba fulladt kísérlet elején, 1921. október 20-án repülőjével érkezett Dénesfára. (Ormos 1998, 97. p.) A regény félreérthetetlenül erre az eseményre utal az alábbi mondatával: „Nem, ez a király már nem lóra ült, mint hajdani ősei, hanem aeroplán szárnyán vitte a magában erjedő végzetet a napfényes ősz ökönyállal átszótt nyugodalmass levegőjében.” (Tamás é.n., 199. p.) A főszereplőt, Ivánt is újra besorozzák, és az őrmestere így szól hozzá: „Nézzé csak, ott az a harminc ember, vigye át őket a másik kaszárnyába. – Azután hozzátette magyarázatképpen. – Utóvégre tiszt volt, ennyit magára bízhatok...” (Tamás é.n., 200. p.) A hivatali nyelvhasználatot 1919-ben kettősség jellemezte, a polgári közigazgatás és Beregszász vezetése között még magyar nyelvű volt a kommunikáció, a katonai parancsnoksággal való kapcsolattartás pedig német nyelven folyt. (Szakál 2017b, 66–67. p.) Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében használt közös nyelv egyébként a német volt, bár törvény szerint a katonai vezetőknek meg kellett tanulniuk minden olyan kisebbségi nyelvet, amelyet legalább az újoncok 1/5-e beszélt. (Stergar 2019) Így a magyar katonák, akik szolgáltak a Monarchia hadseregében, egyértelműen a német vezényszavakhoz voltak szokva, és ez Tamás Mihály regényében is megjelenik. A fentebb idézett jelenet folytatásaként a főszereplő így fordul katonatársaihoz:

„– Fiúk, aztán milyen nyelven értitek a kommandót?

Az egyik hosszú, erős legény kiállt a sorból.

– Hát mi csak leginkább a német kommandót értjük, hadnagy úr.” (Tamás é.n., 200. p.)

A főszereplő azonban mindezek ellenére magyar nyelven kezd el vezényelni, amire az őrmester az alábbi módon reagál:

„– Így is jó... csak menjetek... az a fontos, hogy menjetek...” (Tamás é.n., 201. p.)

Kevésbé valószínű tehát, hogy a csehszlovák tiszt magyar nyelven fordult volna a jelenet elején a katonához. Előfordul azonban olyan helyzet is, amikor a szerző idegen szavakat helyez a magyar szövegbe. Erre példa az alábbi jelenet:

„Az egyik csendőr a tenyerét nyujtotta feléje.

– Legitimáце...

Iván előrehajolt, mint aki nem tudja, mit akarnak tőle.

– Legitimáце.

Iván németül felelt.

– Legitimation?

A csendőr már tudta, hogy aki ilyen nehezen ért, annak nincsen igazolványa. Németre fordította ő is a beszédet, a táskához lépett és intett Ivánnak.

– Kommen Sie...” (Tamás é.n., 50. p.)

A mindennapi, illetve hivatali nyelvhasználat mellett egy közösség nyelvi tájképében is tetten érhető a többnyelvűség, és nincs ez másképp a vizsgált regény esetében sem. Több utalás is történik a szövegben arra, hogy az államfordulat következtében megváltozott a Beregszász utcáin látható feliratok nyelve. Ilyen a már korábban idézett jelenet, melyben a főszereplő az utcán sétálva idegen feliratokat lát, illetve az alábbi leírás is: „Bent a városban a megcsendesült utcák képe fogadta őket. Lassanként eltűntek már a boltajtók fölül az egy nyelvű táblák, és a cégfestők nehezen győzték a sok munkát.” (Tamás é.n., 128. p.) A többnyelvű környezet megjelenésének e formái teljesen természetesek voltak egy városi közegben, ám az is magától értetődő, hogy az Olbracht által közvetített hegyvidéki közegben nem feltétlenül jelennek meg ugyanezek a jelenségek.

Ivan Olbracht egy kis falu közössége életének egyes epizódjait mutatja be, és bár nála is kiderül, hogy együtt élnek itt ruszinok a zsidókkal, de a színes nyelvi közeg a szövegben nem jelenik meg. Az *Átok völgye* három novellája közül az első az, amelyben két, feltehetően cseh turista bukkan fel Polanán, akiket az egyik helyi, Ziszovics Bajnis kalauzol napokon át a vidéken. A hármójuk beszélgetése valószínűleg cseh nyelven folyt, csak helyenként jelennek meg a szövegben jiddis kifejezések, melyeket a szerző minden alkalommal lábjegyzetben magyaráz. Erre példa a novellából az alábbi részlet: „S így azalatt, míg a gömbölyded asszonyka turistakabátja zsebéből a melle fölött – ez az asszonyka igazán csinos! – kivieszi aranyszélű kis noteszét, és mindent beleír, Ziszovics Bajnis mindenféle nevet gondol ki: Cickesz és Tóchesz, Sameszova, Mikve, Ganef, Kóvetni, Tóla, Nagy Minhórec, Kis Minhórec, Nagy Kélev, és ha kell, akár három hétig is folytatja.” (Olbracht 1973, 40–41. p.) A többi történetben is felbukkannak időről időre jiddis kifejezések, ezzel éreztetve a helyi zsidó közösség nyelvhasználatát. Kiderül azonban a könyvből az is, hogy a helyi zsidók beszéltek magyarul, hiszen a *Sáfár Hanna szomorú szeméről* című történet egyik epizódjaként az egyik helyi zsidó, Sáfár Ábrám Egán Edével beszélget, feltehetően magyar nyelven, hiszen a lányai is a magyar trikólórt viselik az említett epizódban, illetve Egánt három pohárkából piros, fehér és zöld színű likőrrel kínálják. Utóbbiak alapján jutottam arra a következtetésre, hogy a beszélgetés is magyar nyelven folyhatott, ám Egán a korszak értelmiségijeként feltehetően kiválóan beszélt németül s csehül is. Olbracht tehát törekszik arra, hogy a hegyi közösség nyelvhasználatát, legalábbis a zsidó közösségét, a lehető leginkább érzékeltesse az olvasóval. A jiddis használata a novella történetének csúcspontján a közösségen kívül álló

szereplő, Ivo kirekesztésére szolgál. „A béder jiddis nyelven beszélt, és olyan gyorsan ejtette ki a szavakat, hogy Ivo semmit sem értett a beszédéből. Az a tudat, hogy ő, az üzletember, akit nehezen lehetne eladni Európa bármelyik országában is, most a saját hazájában nem érti meg az emberek beszédét, elkedvetlenítette és ingerelte.” (Olbracht 1973, 292. p.) A nyelvválasztásnak, illetve a kódváltásnak ez a módja általánosan ismert és alkalmazott kommunikációs stratégia többnyelvű közösségekben, s célja az egynyelvű, kívülálló személy kizárása a társalgásból, az interakcióból, illetve annak jelzése, hogy a kirekesztett nem része a csoportnak. (lásd pl. Beregszászi 2004, 39. p.; Márku 2013, 146–147. p.)

Összefoglalás

Tanulmányomban a kisebbségi lét egyes aspektusainak megjelenését vizsgáltam a két világháború közötti kárpátaljai prózában. Két prózaíró, Tamás Mihály és Ivan Olbracht művei alapján dolgoztam, mivel mindketten a vizsgált időszakban éltek és alkottak, így feltételeztem, hogy az általuk ábrázolt közösségekben megjelenik az a társadalmi, kulturális, nyelvi és politikai valóság, amelyben ezek a művek születtek. A két szerző által lehetőségem nyílt két különböző írói nézőpontot megfigyelni, hiszen Tamás Mihály belülről, az általa ábrázolt magyar kisebbség egyik tagjaként írt erről a korszakról, míg Ivan Olbracht cseh író a többségi nemzet tagjaként, a kívülálló szemével látja és láttatja azokat a hegyi közösségeket, akiről riportjaiban és novelláiban ír.

A vizsgált művekben tetten érhető a többnyelvű közeg, bár ennek ábrázolását mindkét szerző más-más módon oldotta meg. Tamás Mihálnál a környezet, a közeg leírásaiban jelenik meg legtöbbször az, hogy a magyar mellett más nyelv is jelen volt Beregszászban az államfordulat idején. Az esetlegesen nem magyar anyanyelvű vagy nem magyarul megszólaló szereplők megnyilatkozásai szinte kivétel nélkül magyarul olvashatók a regény lapjain. Ez feltételezésem szerint annak tudható be, hogy a szerző a művét a teljes magyar olvasóközönségnek szánta, akik nem feltétlenül voltak a cseh nyelv ismerői. A nyelvi tájképre való utalásokból azonban egyértelműen kiderül, hogy a helyszín egy többnyelvű közeg. Ivan Olbrachtnál ezzel szemben kissé háttérbe szorul a többnyelvűség, illetve annak megjelenése a hegyvidéki falu mindennapjaiban. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy a szereplők többnyire egymással érintkeznek a történetekben. Összesen három alkalommal kerül kívülálló Polanába, két cseh turista, a magyar gazdasági szakember Egán Ede, illetve Sáfár Hanna kérője, Ivo Karadžič, aki csehül próbál a helyiekkel kommunikálni. Utóbbi szereplő az egyetlen, aki kommunikációs nehézségekbe ütközik, a helyiek ugyanis megpróbálják kirekeszteni őt azzal, hogy az általa kevésbé ismert jiddist használják, szándékosan kiszorítva őt a társalgásból.

Mindkét szerzőnél felbukkan a korban tapasztalható bizonytalanság; a művekben szereplő emberek nem gondolták tartósnak a bekövetkezett helyzetet, hiszen a két világháború közötti Közép-Európa fordulatokban gazdag történelemmel büszkélkedhet. Ez a bizonytalanság, a helyzet ideiglenesnek tekintése megjelenik a régió történeti

szakirodalmában is (Szakál 2016), ami azt jelzi, hogy a két szerző (e téren legalábbis) valós helyzetet ábrázolt.

Ivan Olbracht vizsgált művében egy hegyvidéki falu közösségét ábrázolja, annak rétegződését, a kilátástalan szegénységet, illetve ami ez utóbbit valamelyest elviselhetővé teszi, az élet minden területére kiterjedő mély vallásosságot. Tamás Mihály regényében hangsúlyos szerep jut a kisebbségi létet most először megtapasztaló magyarságnak az új helyzethez való hozzáállásának. Érdekes megfigyelni, ahogyan a szereplők a határhoz viszonyulnak, hogyan állnak hozzá az államfordulathoz s a szülőföldjükhöz, és ezekből következtethetünk arra, mi jellemezte a két világháború közötti kárpátaljai magyarok mindennapjait.

Irodalom

- Balla Gyula 1988. Korlátok és Korláthok ellen. Tamás Mihály életművéről. *Irodalmi Szemle*, 31. évf. 9. sz. 1078–1088. p.
- Beregszászi Anikó 2004. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In Beregszászi Anikó és Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, PoliPrint, 36–43. p.
- Csanda Sándor 1966. Tamás Mihály. *Irodalmi Szemle*, 9. évf. 8. sz. 727–729. p.
- Csanda Gábor 2012. Tamás Mihály és Tamás Mihályné levélváltása Csanda Sándorral II. *Irodalmi Szemle*, 55. évf. 9. sz. 37–45. p. (<https://irodalmiszemle.sk/2012/09/csanda-gabor-tamas-mihaly-es-tamas-mihalyne-levelvaltasa-csanda-sandorral-ii/>)
- Csernicskó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek*. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest, Gondolat Kiadó.
- Csernicskó István–Fedinec Csilla 2019. Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok. In Csernicskó István és Fedinec Csilla (szerk.): *„Ruszin voltam, vagyok, leszek...” Népiismereti olvasókönyv*. Budapest, Charta XXI Egyesület–Gondolat Kiadó, 117–137. p.
- Fábry Zoltán 1968. Tamás Mihályra emlékezve. *Irodalmi Szemle*, 11. évf. 2. sz. 97–98. p.
- Féja Géza 1933. Az írói szabadság sírjánál. *Literatura*, 8. évf. 201–202. p.
- Horváth Krisztián 2013a. Egy (ön)kritikus cseh Kárpátalján. *Nyelv és Tudomány*, 2013. szeptember 17. (https://www.nyest.hu/hirek/egy-on-kritikus-cseh-karpataljan?force_desktop)
- Horváth Krisztián 2013b. A gyarmat neve: Kárpátalja. *Nyelv és Tudomány*, 2013. október 2. (<https://www.nyest.hu/hirek/a-gyarmat-neve-karpatalja-2>)
- Mádi Gabriella, 2020. The representation of the characteristics of minority identity in Péter Hunčík's novel Borderline Case. In Tódor, Erika-Mária–Pál, Enikő–Dégi, Zsuzsanna–Mihály, Vilma–Iréen (szerk.): *Spații Intermediare/Spaces in Between*. Cluj-Napoca, Editura Scientia, 151–164. p.
- Marék Antal 1935. Tamás Mihály. *Magyar Minerva*, 6. évf. 4. sz. 120–121. p.
- Márku Anita 2003. „Po zákarpátszki. Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár, Poligráfcentr Lira.
- Molnár D. István 2018. *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. Budapest, MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Kalligram.

- Olbracht, Ivan. 1973. *Átok völgye. Nyikola Suhaj, a betyár*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Ormos Mária 1998. *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Papp Adrienn 2014. Identitást alakító tényezők Tamás Mihály Két part között fut a víz című regényében. In Fedinec Csilla–Szoták Szilvia (szerk.): *Közösség és identitás a Kárpát-medencében*. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 268–282. p.
- Passia, Radoslav 2016. Idegen a határon. A Keleti-Kárpátok a XX. századi közép-európai irodalmakban. *Irodalmi Szemle*, 59. évf. 10. sz. 11–32. p.
- Plachta, Miloš 2009. *Antal Stašek (JUDr. Antonín Zeman)*, 2. část (1843–1931). Semilské noviny. Informační měsíčník občanů Semilská. 31. březem 2009, roč. XVII, čís. 3, s. 13.
- Spiró György 1983. Ivan Olbracht. Kelet-európai íróportrék, III. *Jelenkor*, 26. évf. 1. sz. 61–69. p.
- Stergar, Rok 2019. Evolution of Linguistic Policies and Practices of the Austro-Hungarian Armed Forces in the Era of Ethnic Nationalisms: The Case of Ljubljana-Laibach. In Prokopovych, Markian–Bethke, Carl–Scheer, Tamara (szerk.): *Language Diversity in the Late Habsburg Empire*. Leiden–Boston, Brill, 50–71. p.
- Szakál Imre 2016. „...Egymásra zuhanó sűrű történések...” A csehszlovák hatalomátvétel Beregszászban az első világháborút követően. In Kónya Peter (szerk.): *Prvá svetová vojna v Karpatoch– Első világháború a Kárpátokban– Перша світова війна в Карпатах*. Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 295–308. p.
- Szakál Imre 2017a. *Telepesek és telepés falvak a Csehszlovák Kárpátalján*. Budapest, MTA TK Kisebbségkutató Intézet–Kalligram, 181. p.
- Szakál Imre 2017b. „rendeletek szóról-szóra lefordítassanak...” Hivatali nyelvhasználat Beregszászban 1919–1920-ban. In Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.*, Ungvár, RIK-U, 61–72. p.
- Száz Pál 2016. Az etnográfiai írás sajátosságai és az idegenség alakzatai Ivan Olbracht kárpátaljai riportjaiban. *Irodalmi Szemle*, 50. évf. 1–2. sz. 60–81. p. (<https://irodalmiszemle.sk/2016/02/4000/>)
- Száz Pál 2018. Ethnographic writing and the Subcarpathian reportages of Ivan Olbracht. In Németh, Zoltán–Roguska, Magdalena (szerk.): *Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban. Transzkulturalizmus a bilingvizmus v literatúre*. Nyitra, Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 61–70. p.
- Szvatkó Pál é.n. Szlovenszkói magyar irodalom. In *Szlovenszkói magyar elbeszélők*. Budapest, Franklin, 5–24. p.
- Tamás Mihály é.n. *Két part közt fut a víz*. Budapest, Franklin, 206. p.
- Tamás Mihály 1984. *Szép Angéla háza*. Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó, 134. p.
- Zádor András 1987. Cseh irodalomról, cseh írókról. *Irodalmi Szemle*, 30. évf. 1. sz. 48–53. p.

GABRIELLA MÁDI

APPEARANCE OF THE CHARACTERISTICS OF LIVING IN MINORITY IN TRANSCARPATHIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS IN THE PROSE OF MIHÁLY TAMÁS AND IVAN OLBRACHT

The territory of today's Transcarpathia was an integral part of Hungary until the peace treaties that ended the First World War. After the annexation of the area to Czechoslovakia, the concept of Transcarpathia, the Hungarians of Transcarpathia, developed. Assuming that literature reflects reality in some form, literary works born in the area have a good chance of carrying the linguistic, cultural, and other features of an emerging national minority being. And by examining the literature between the two world wars, we can gain insight into the process of the formation of a minority. Tamás Mihály's novel *Két part közt fut a víz* [Water between Two Shores] reveals the period when the Hungarians of Transcarpathia became a minority from one moment to the next, while the Czech writer Ivan Olbracht describes the situation of the Jewish and Ruthenian ethnic minorities of the same period in his works. Through the analysis of the prose of the two authors, we can observe how the representatives of different ethnicities living in the present-day Transcarpathia were confronted with the changed social, political, economic, linguistic and cultural conditions of and how the multilingual, colourful cultural reality is reflected in their fiction.

Acta Ethnologica Danubiana

22

Az Etnológiai Központ Évkönyve

Ročenka Výskumného centra európskej etnológie

Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie

2020

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Etnológiai Központ

Nemzetiségi műsorszolgáltatás a szlovák közszolgálati televízióban

DÓRA MIERKA

Broadcasting for National Minorities on the Slovak Public Television

Keywords: public service media (public media), national minority, broadcasting, television, media impact, Slovak, citizen of Slovakia, Hungarian

Bevezetés

A közszolgálati műsorszolgáltatók működési szempontjukat tekintve a legtöbb európai országban hasonló elvekre támaszkodnak. A közszolgálati médiaszolgáltatás alapjai elsősorban a közvélemény kiegyensúlyozott informálására vonatkoznak, kereskedelmi érdekek nélkül, technikailag széleskörűen hozzáférhetők olyan programok bemutatásával, amelyek képet nyújtanak a társadalomról és mentesek a diszkriminációtól. A közmédiának mindenki számára elérhetőnek kellene lennie, beleértve a nemzeti kisebbségeket is.

A szlovák közszolgálati média, a Rozhlas a televízia Slovenska (a továbbiakban RTVS), tevékenységét a nyilvánosságnak nyújtott szolgáltatásként deklarálja, a lakosság koncessziós díjaiból finanszírozzák. Az RTVS fő feladatait a 532/2010 Z. z. számú Törvény 5. §-a határozza meg. Ez magában foglalja a „Szlovák Köztársaság területén élő nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok nyelvein a Szlovák Köztársaság lakosságának nemzeti és etnikai összetételének megfelelő időtartamon belüli tartalmilag és regionálisan egyensúlyban levő programok közvetítését”.¹

Amellett, hogy az európai közszolgálati médiák működésére jellemző egy globális szint, kiemelten fontos az úgynevezett nemzeti vagy regionális szint, amit az erős lokalizáció jellemez. A globális szint bizonyos működési szabályokat, elveket jelent, melyeket a legtöbb európai országban alkalmaznak. „A közszolgálati műsorszolgáltatás politikai kereteit az 1994. december 8-án, Prágában megrendezett, a tömegkommunikáció

1 Ministerstvo kultúry SR. Elérhető: <http://www.culture.gov.sk>

területén folytatott, politikáról szóló negyedik európai miniszteri konferencia »A közszolgálati műsorszolgáltatás jövője« című határozatával szabta meg. Az Európa Tanács tagországai megerősítették elkötelezettségüket: a programozás és a szolgáltatások szervezése oly módon, hogy széles közönség számára érdekes legyen, és ugyanakkor megfeleljen a kisebbségi csoportok igényeinek.” (Sečík 2008, 21–53. p.)

A nemzeti vagy regionális szint inkább a belső környezeti tényezőkre vonatkozik, különösen az aktuális politikai és társadalmi helyzetre, a média törvény általi szabályozásra, a lakosság nemzetiségi összetételére, igényeire, a médiakultúrára, de a társadalom morális szintjére, demokratikus gondolkodására is. Bár a globalizációs trendek már nagyban befolyásolják a közmédia tartalmi kínálatát is, a szakirodalom úgy véli, hogy ez az ún. globális hálózat inkább decentralizált és erősen lokalizált (Rétfalvi 2012, 388. p.). Sőt, még országos szinten sem egy homogén közegről beszélünk, beleértve a nemzeti kisebbségeket érintő viszonyrendszereket. Éppen ezért a nemzetiségi műsorszolgáltatás vizsgálatánál, az általános működési elvek figyelembevételével mellett, a funkcionalitás és a célcsoport igényeinek pontos definiálása legalább olyan fontos tényezők. A médiakommunikációs szakemberek a befogadó közeget sem egy teljes mértékben a médiaüzenet alárendelt, passzív résztvevőjének tekintik. (Jirák 2015, 223. p.) Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy azon túl, amit a média „kódolva” közvetít, adott esetben a képernyő sugároz, a közönség képes ki-, illetve átértékelni és a maga módján értelmezni vagy úgymond „dekódolni.” (Bajomi-Lázár 2008, 179. p.)

McLuhan (McLuhan 2011, 326. p.) a televízió hatásainál megjegyzi, hogy maga a fogyasztó is egyfajta képernyővé válik. Hogy milyen mértékben tükröződnek vissza a látottak és hallottak, folyamatos kutatás és vita tárgya (kultivációs elmélet – Griffin 2003, 359. p.), az azonban vitathatatlan, hogy valamilyen mértékben a fogyasztó magáévá teszi ezt a tartalmat és az leképződik gondolkodásán és magatartásán is. Arra a kérdésre, hogy miért fontos a közszolgálati média szempontjából a műsorkészítés a nemzeti kisebbségek számára, nemcsak a kisebbségek szempontjából lehet érdemleges választ adni, hanem a nemzeti többség demokratikus gondolkodása és szociális érzékenysége szempontjából is.

Demográfiai kitekintő

Szlovákia sajátos a lakosság nemzetiségi összetételét tekintve. A szakirodalom több-nemzetiségű országgént is definiálja. (Poláčková 2017, 102. p.) A magyar nemzetiségű lakosság jelenleg csaknem 8-9%-át alkotja az összlakosságnak. A szakirodalom több helyen is felhívja a figyelmet a szlovák–magyar kisebbségi viszonyok és kapcsolatrendszerek egyediségére. A történelmi háttér tehát még száz év elteltével is meghatározó a két nemzet kapcsolatában és önmaguk definiálásában. A kisebbségi kérdéseket és a kapcsolódó jogszabályokat számos monográfiában és tanulmányban tárgyalják. Jelenleg a magyar szerzők több publikációja elérhető a témában. „A környező országokban élő magyar közösségek demográfiai, kulturális, társadalmi, politikai és jogi helyzete soha nem volt azonos. Ez a tény természetes következménye a számuk alakulásá-

nak, a területi struktúrájuknak, de az egyes államokban bekövetkezett politikai fejleményeknek is.” (Halász–Petráš 2018, 122. p.)

A nemzeti kisebbség definíciója szerint „egy adott társadalom azon tagjainak csoportja, akik nem a többségi nemzettel identifikálódnak, hanem egy olyan másik nemzettel, amelynek van állama, vagy egy olyan nemzet tagjainak tartják magukat, amelynek ugyan nincs állama, de saját állam létrehozására törekszik. A nemzeti identitás ideáltípusa magában foglalja a közös nyelvet vagy nyelvjárást, a közös kultúrát, szokásokat, a közös történelemre vonatkozó emlékeket, továbbá a közös lakóterületet”. (Andorka 2003, 335–336. p.)

A 2011. évi népszámláláson alapuló demográfiai mutatók szerint Szlovákiában a magyar nemzetiségű állampolgárok a lakosság 8,5%-át teszik ki, azaz 458 467 lakosról beszélünk. Tíz évvel korábban, 2001-ben ez a szám még magasabb volt: 9,7%. A magukat magyar nemzetiségűnek valló lakosok száma 1961 óta folyamatosan csökken, 1961-ben az összlakosság 12%-át tették ki.

A legnagyobb etnikai csoportot Szlovákiában a romák alkotják. A magukat romáknak valló lakosok száma a legutóbbi, 2011-es népszámláláskor nőtt, körülbelül 100 ezer volt, és a népesség 2%-át képviselik. Tíz évvel korábban, 2001-ben, ez az arány 1,7 százalék volt. A további nemzetiségek és etnikumok Szlovákiában a népesség kevesebb mint 1%-át teszik ki: a csehek 0,6%-ot, a ruszinok 0,6%-ot, az ukránok 0,1%-ot.²

Magyarországon a legnagyobb arányában a roma etnikai csoport van képviselve. A legutóbbi, 2011-es népszámlálás alapján a népesség körülbelül 3,18%-át teszi ki, ami 315 583 lakos. A második legnagyobb nemzeti kisebbség a németek (1,8%), 185 696 lakos. Más nemzeti kisebbségek kevesebb mint egy százalékát teszik ki az összlakosságnak. A szlovák nemzetiségű népesség Magyarországon kb. 0,35%-ot tesz ki, azaz 35 208 lakost jelent. Összehasonlítva a 2011. évi adatokat a 2001. évi adatokkal, kiderül, hogy 2011-ben több lakos (315 583) vallotta magát roma nemzetiséghez tartozónak, mint 2001-ben (205 720). Körülbelül 120 000 lakos vallotta magát a német nemzetiséghez tartozónak 2001-ben, ez a szám tíz évvel később, 2011-ben 185 696-ra nőtt.³

Szociológusok által hangsúlyozott, hogy az önrendelkezési adatok sokszor nem a nemzetiségek asszimilációjának vagy népességnövekedésének valódi növekedését tükrözik, hanem inkább egy adott társadalmi környezetben fennálló politikai-társadalmi légkört és önértékelést. Ehhez kétségkívül hozzájárulhat a nemzeti kisebbségeknek a médiában történő természetes megjelenése is, valamint a nemzetiségi műsorok minősége, ami annak igyekezetét jelezheti a társadalomban, hogy a kisebbségek értékes részét képezik a közösségnek.

2 Štatistický úrad Slovenskej republiky. <https://slovak.statistics.sk>

3 Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <https://www.ksh.hu>

Műsoridő

A szlovák RTVS közszolgálati televíziónak három televíziócsatornája van, 2019 decemberétől gyarapodott a harmadikkal, amely főként a televíziós archívumból meríti a tartalmat. Műsorokat és programokat a nemzeti kisebbségek számára rendszeresen a Dvojka csatorna sugároz.

Az RTVS fő feladatait a 2. sz. Törvény 5. §-a (532/2010 Coll.) határozza meg. A törvény magában foglalja többek között azt is, hogy a Szlovák Köztársaságban élő nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok nyelvein a lakosság nemzetiségi összetételének arányaiban megfelelő időtartományban biztosítanak programokat.⁴ A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy például a nemzetiségi kisebbségek számára készített programnak a teljes sugárzási idő kb. 8-9%-át kellene kitenniük, de a valóságban a napi sugárzási idő közel 3%-át sem töltik be.

A nemzeti kisebbségek képviselői úgy vélik, hogy ez az időkeret nem megfelelő, mert a nemzeti adások aránya nem felel meg a lakosság és a nemzeti kisebbségek összetételének. 2019-ben jelentette be az RTVS nemzeti műsorszórás igazgatója, Lovász Attila, hogy a nemzeti kisebbségi műsorok aránya növekedni fog, ennek feltétele a Trojka csatorna elindítása volt. Sajnos a gyakorlatban, egyelőre, a harmadik csatorna nem tölt be olyan funkciót a műsorszolgáltatásban, amellyel gyarapítaná a saját gyártású szlovák nyelvű programok számát és amellyel egy komolyabb koncepció kidolgozását sejtetné a néző számára, feltételezve, hogy így nagyobb időkeret jutna a nemzetiségi műsoroknak. 2020 augusztusában az RTVS tanácsának ülésén mutatta be a nemzetiségi műsorszolgáltatás állapotáról és fejlődéséről szóló, a 2011–2019 közötti időszakra vonatkozó komplex jelentést Lovász Attila, a nemzetiségi adások részlegének igazgatója. A roma adás esetében megháromszorozódott, a magyar adás esetében pedig megduplázódott az adásidő: „Míg 2011-ben 1–1,5 százalékos körül mozgott, jelenleg a becslés szerint eléri a 3,7 százalékos szintet. A nemzetiségi műsorszolgáltatásnak 154 000 állandó hallgatója van” – részletezte Lovász.⁵ Ez azonban még mindig nem éri el azt az időtartományt, amelynek a magyar nemzetiségű lakosok százalékban kimutatott arányának (kb. 8%) kellene megfelelni.

Az időkeret megnövelésére való törekvés mellett fontos volna egy olyan célkitűzés vagy koncepció kidolgozása is, hogy milyen tartalom lenne a legoptimálisabb a nemzeti kisebbségeknek. Vagy talán pont fordítva. Először egy konstruktív, hosszú távú programterv kidolgozását kellene sürgetni, annak pozitív integrációját a műsorkínálatba, küldetését és üzenetét a célközönség felé. Például a hírműsorok esetében a nemzeti kisebbségek nyelvén közvetített híradásoknak a „hírblokk” egy stabil részét kellene

4 Rozhlas a televízia Slovenska. Elérhető: <https://www.rtv.sk>

5 Új Szó online. Elérhető: <https://ujso.com/kozelet/lovasz-a-nemzetisegi-adasnak-reagalnial-kell-a-digitalis-kor-kihivasaira>

képeznie. Másfelől feltételezhető, hogy az eddig kisebbségi műsoroknak otthont adó Dvojka csatorna lenne a jövőben egy ún. közösségi (nemzetiségi) vagy regionális csatornája a közmédiának, mely egyfajta kommunikációs „csatornává” válna a kultúrák, a kisebbségek és a régiók közötti párbeszédben. Itt korrekt műsoridőt kaphatnának a kisebbségi nyelvű adások, de beépíthetők lennének olyan szlovák nyelvű műsorok is, melyek a térség sokszínű jegeit mutatnák be a gasztronómián, művészetben, turizmuson keresztül a közép-európai térségre kivetítve.

Kisebbségi nyelvű televízió-adások

Az RTVS híreket közvetít magyar, ruszin, szerb és roma nyelven is. A magyar nyelvű hírfomátum hétköznapi látható a Dvojka csatornán, a hazai és a déli régiók híreit tartalmazza. A magyar nyelvű hírek jellemzője, hogy többnyire teljes egészében magyar nyelven készülnek, szlovák felirattal, vagy szlovák nyelven készített interjúknál magyar felirattal. Adásidőjük kb. 8 perc. Ruszin és szerb nyelven a hírek hetente egyszer egy hírcsokorban láthatók 8 perces időkeretben. Gyakorlati szempontokat figyelembe véve az utóbbiak szerepe a kisebbségi hírszolgáltatásban nehezen értelmezhető. A hírek alapfunkciója ugyanis az, hogy friss, aktuális információkat tartalmazzanak. A karácsonyi ünnepek előtt és alatt megfigyelhető ezeknek a programoknak a hiánya, ami szintén nehezen értelmezhető, hiszen ha ezek a műsorok abból a célból készülnek, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén is elérhetőek legyenek a legaktuálisabb információk, akkor ennek általános érvényűnek kellene lennie, nem pedig időszakosnak. Ezekre a formátumokra jellemző, hogy a vizuális kompozíció, illetve a háttér más, egyszerűbb, mint a szlovák nyelvű híreknél. A vizuális megkülönböztetés önmagában nem negatív jelenség, akár számos objektív oka is lehet, de ilyenkor is fontos tényező az *arculat*⁶ kialakítása, ami magában foglalja a kifelé irányuló tudatos kommunikációt is.

A közszolgálati médiákra jellemző, hogy erősen lokalizáltak, adottságaikat nézve nehezen állítható fel egy általános mérce, mégis érdemes kitekinteni a környező országokba, konkrétan a nemzetiségi vagy idegen nyelvű műsorok terén. A magyar közmédia (Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, a továbbiakban MTVA) a híreket angol, német, orosz és kínai nyelven közvetíti a késő esti órákban, időtartamuk körülbelül 7-8 perc. Megjegyezhető e téren, hogy a magyar közmédia egy külön hírcsatornával rendelkezik, ahol ezekkel az idegen nyelvű hírösszefoglalókkal naponta élőben jelentkezik és a hírcsatorna szerves részét képezik.

6 Az *arculat* fogalom meghatározására a nemzetközi szakirodalom igen színes és szemléletes szóképeket használ. Ha az angol nyelvű *corporate identity* szópárból indulunk ki, akkor „egy olyan stratégiai irányítást és ennek megfelelő cselekvési tervet, olyan intézkedések összegét jelenti, amely összehangolva (...) a cég belső és külső arculatának sikeres és tervszerű alakítását, építését célozza meg.” (Sándor 2000)

A cseh közszolgálati média (Česká televize, a továbbiakban ČT) lengyel nyelven közöl hírösszefoglalót. Csehországban a morva kisebbség után a szlovákok (1,4%), az ukránok (0,5%) és a lengyelek alkotják (0,4%) a legnagyobb számú nemzeti kisebbségeket. Számszerűsítve a 2011-es népszámlálás alapján az ukrán kisebbség 53 253 lakost jelent, a lengyel pedig 39 096-ot.⁷ A cseh ČT közmédia lengyel nyelven közöl hírösszefoglalót heti egy alkalommal. A 2011-es népszámlálás során Csehországban kb. 24% nem vállalta fel nemzetiségét vagy nem vallotta magát egyik nemzetiséghez tartozónak sem, ami magas szám.

A nemzetiségi műsorszolgáltatás tekintetében a hírösszefoglalók mellett valamivel nagyobb teret kapnak az ún. „magazin formátumú” műsorok vagy olyan programok, amelyek a nemzeti kisebbségek kultúráját és életét mutatják be.

A szlovák közszolgálati média az *Otthon vagyunk – Sme doma* című magyar nyelvű magazint 2015 áprilisa óta minden szerdán adja a Dvojka csatornán. A műsor nyáron és például a karácsonyi ünnepek alatt sem látható, ami sajnálatos nézői szempontból, hiszen ezekben az időszakokban a déli régiókban megrendezésre kerülő fesztiválok, vásárok, hagyományos táborok is helyet kaphatnának a műsorban, illetve az ünnepi hagyományok bemutatása, receptek elkészítése is alternatív megoldás lehetne egy ünnepi adásban. A Szlovák Rádió épületében rendszeresen koncertet adnak magyar zenészek is, ezek felvételei időközönként szintén teret kaphatnának a műsorban. A magazin terjedelme 25 perc és általában három témát tartalmaz, nézői szemmel sokszor hiányzik az exkluzív tartalom vagy az aktualitás a riportokat illetően, emellett gyakran a kellő dinamika is hiányzik.

Az *Otthon vagyunk – Sam khere* című roma magazin 2017 januárja óta látható a Dvojkan, ugyancsak hetente egyszer 25 perces időtartamban. A műsor nyáron szintén nem található a kínálatban, és 2019 decemberében is csak kétszer jelent meg a televízió képernyőjén. Meglehetősen monotematikus, főként szlovák nyelven adják roma felirattal. Ez esetben is sokszor hiányozik az autentikusság, egy-egy ismert arc megjelenése programban, ami életszerűbb és melegebb hangvételt adna a műsornak.

A ruszin magazin havonta kétszer – a nyár kivételével – látható a Dvojka képernyőjén, és a Szlovákiában élő ruszin nemzeti kisebbség életéről számol be.

A fent említett programokon kívül a Dvojka havonta háromszor, 25 percben adja a Szláv magazint *Slovanský magazin*. A szlovák közszolgálati televízió heti egyszer jelentkezik *Família* c. műsorával, amely szlovák nyelven látható és egy-egy olyan családot mutat be, amelyben különböző kultúrák és nyelvek találkoznak, vagy olyan családot, melynek egy része Szlovákiából elköltözött, vagy épp Szlovákiában talált új otthonra.

Az említett magazinszerű műsorok esetében a legnagyobb hiányosság a programok pozicionálása és definiálása a célközönség számára. Ezt a kérdést egyszerűbben is fel lehet tenni: milyen céllal készülnek ezek a műsorok? A kisebbségi műsorok bebiz-

7 Český statistický úřad. Elérhető: www.czso.cz

tosítása iránti elvárás teljesítéseként, vagy valóban a közösség szolgálatában állva a kisebbségek támogatása érdekében? Ugyanakkor különbséget kell tenni azok között a műsorok között, amelyek a kisebbségek nyelvén a kisebbségekhez szeretnének szólni és azok között, amelyek a kisebbség által képviselt kultúra és tevékenység által a többségi nemzethez is szeretnének szólni.

Érdemes ezen a téren is kitekinteni a környező országokba, és bár minden ország sajátos összetételű a nemzeti kisebbségek tekintetében, közös bennük, hogy valahány közép-európai országban számottevő nemzeti kisebbség él.

Csehországot, Magyarországot és Szlovákiát összevetve, Szlovákia „rendelkezik” a legnagyobb arányban egy adott nemzetiséghez tartozó kisebbséggel. Magyarországon a sokkal kisebb arányban képviselt nemzeti kisebbségek sokszor hasonló időtartamban kapnak anyanyelvükön készített saját magazinműsorokat, mint a szlovák közmédiában.

A *Roma magazin* a legnagyobb számú etnikum számára nyújt tartalmat. A magazin magyar nyelven van közvetítve. Ez összefügghet a 2011-es népszámlálási adatokkal, amelyekből kiderül, hogy a roma (a statisztikai kimutatás „cigány” megnevezést használ) nemzetiségűek közül nagyon csekély azok száma, akik anyanyelvüként nem a magyart jelölték volna meg. „A magazin célja a roma közösség megismertetése, hagyományainak ápolása, pozitív üzenetek közvetítésével. A műsorban általában több, különböző témájú bejátszást láthatnak a nézők, amelyek között a közéleti szereplők, események, hírek, aktualitások bemutatása, valamint miniportrék, művészek, hétköznapi emberek, közösségek, szociális problémák, ezek megoldására irányuló állami és civil kezdeményezések, kulturális események megjelenítése egyaránt helyet kap.”⁸

A szlovák nyelven és a Magyarországon élő szlovák nemzeti kisebbség számára *Domovina* c. szlovák magazin látható heti egy alkalommal a DUNA TV csatornáján 25 perces időtartományban. A televízióban kétperces ajánlóval is találkozhat a néző. A program neve csak szlovákul van megnevezve, és a szlovák nemzet gyökereihez nyúl vissza, mivel a „domovina” szót magyarra fordítva tágabb értelemben úgy értjük, mint otthon vagy a szülőföld. A magazin felvezető zenéje Karol Duchoň V dolinách c. dalának akkordjaiból áll.

„A *Domovina* hetente jelentkező szlovák kulturális magazin. Tájékoztat a magyarországi szlovákság kultúrájáról, történelmi, zenei, eszme- és művelődéstörténeti, tudományos, gasztronómiai, etnográfiai értékeiről, valamint küldetésének tartja az anyaország, Szlovákia értékeinek bemutatását is. A műsorban rendszeresen készülnek tematikus adások, dokumentumfilmek is.”⁹

A *Rondó Magazin* egy magazin hat nemzeti kisebbség – a bolgárok, görögök, lengyelek, örmények, ruszinok és ukránok – számára, amelyek különféle kultúráik mindennapi életét vizsgálják. Az adás ideje mindig csütörtökön, 19:20-kor a Duna TV-n.

8 Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA). Elérhető www.mediaklikk.hu

9 Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA). Elérhető www.mediaklikk.hu

Csehországban nagyon alacsony egy konkrét nemzeti kisebbséghez magukat valló lakosok száma. A morva után a legnagyobb arányában a szlovák kisebbség van képviselve, utána az ukrán és a lengyel. Az előbbi kettőnél nem találtunk nemzetiségi nyelvű műsort a kínálatban, egyedül lengyel nyelvű hírösszefoglalót. Ezen kívül érdekes népszámlálási adat, hogy közel 23% vallotta magát más nemzetiségűnek, mint cseh, de hivatalosan egyikhez sem sorolta magát. Ezért talán indokolt is, hogy a cseh közszolgálati média mindjárt három magazint is kínál a többnyelvűség, sokszínűség, multietnikusság témáira fókuszálva. Ilyen program például a *Sousede* (magyarul „Szomszédok”), a *Domov můj* (magyarul „Az én otthonom”) és a *Babylon* c. műsor.¹⁰ A *Sousede* c. program havi egy alkalommal 25 perces időtartományban látható, a műsorkészítők pedig így jellemzik a televízió weboldalán: „A Szomszédok (*Sousede*) című havi magazin naprakész képet nyújt a nézőknek a kisebbségek és a külföldiek életéről hazánkban, annak érdekében, hogy erősítsék a társadalomban élő más nemzetiségek általános tudatosságát. A ciklus feltérképezi a kulturális és élethabások összefonódását és kölcsönös hatását, a kisebbségek tagjai által történő megőrzésüket, valamint a cseh környezet esetleges változásait. A társadalmi integráció általános szempontjaival, valamint az együttélés hosszú távú és mindennapi problémáival foglalkozik. A megkomponált műsor mottója, amelyből a neve származott, hogy a szomszédaink ablakaiba kell nézni. Megérteni és megismerni társadalmunk sokszínűségét, és megkönnyíteni a közös kommunikációt közös házunkban, amely a Cseh Köztársaság.”¹¹

A *Babylon* c. műsor egy dokumentumsorozat, amely hetente egyszer látható a cseh közmédia képernyőjén. Egy hosszú múltra visszatekintő műsor, amely már 2004 óta megtalálható a televízió állandó műsorai között. Jelenleg heti egyszer adják, témaiban pedig nagyon átfogó, és az életből merített történetekre fókuszál. A televízió honlapján röviden a következő olvasható: „A külföldön élő csehek, a Csehországban élő külföldiek története, a különféle nemzeti és etnikai kisebbségeket képviselő személyiségek története.”¹²

A *Domov můj* c. műsor pedig kivételesen a bevándorlók, főleg bevándorolt családok helyzetét mutatja be Csehországban, főként abból a célból, hogy a többségi nemzet előítéletek nélkül tudjon alkalmazkodni a kisebbségekhez és integrálni tudjanak egy másik kultúrából érkező közösséget: „Az Otthonom című műsor azoknak a családoknak az életét térképezi fel, akik a világ különböző pontjairól érkeztek, és Csehországot választották új otthonuknak.”¹³

E rövid kitekintőt elemezve is látható, hogy a három vázolt ország különbözik nemzetiségi összetételét tekintve, és sajátos módon próbálják a különböző nemzetiségi műsorokat beépíteni a közmédia műsorkészítésébe. És ez nem csak a nemzeti műso-

10 Česká televize. Elérhető: <https://www.ceskatelevize.cz>

11 Česká televize. Elérhető: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11690334848-sousede/>

12 Česká televize. Elérhető: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1131721572-babylon/>

13 Česká televize. Elérhető: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11746244530-domov-muj/>

rokat érinti, hanem minden olyan programot, amely a nyelvi és kulturális különbséget érinti. Ezeknek a műsoroknak az üzenete és küldetése pedig sokkal nagyobb annál, minthogy egy kötelezően letudott és beiktatott műsor legyen a programtervben.

Médiaszemlélet, fogyasztói elvárások és piaci adottságok

Ma már egyáltalán nem vitatható, hogy a médiának nagyon nagy szerepe van a világról alkotott képünk megformálásában. Hatással van ránk az, amit a képernyőn látunk, észlelünk és az, aminek a média kiemelt fontosságot tulajdonít. Minden, amit látunk a televízió képernyőjén vagy fordítva, nem tapasztalunk, valamilyen formában nyomot hagy a gondolkodásunkban. Számos tömegkommunikációs szakértő egyetért abban, hogy a média szimbolikus hatalommal bír. Pozitív üzenettel bírhat a nemzeti kisebbség számára nyújtott programok pusztán létezése is, ami képviselheti azt az általános nézetet, hogy társadalmunk bizonyos fokú toleranciát elvár a többségi társadalomtól a mindennapi életben is. Kétségkívül befolyásolja a kisebbségekről alkotott kollektív képünket az is, hogy a kisebbségi nemzethez tartozó személyek hogyan jelennek meg a képernyőn. A magyar anyanyelvű vagy magyar gyökerekkel rendelkező meghívott vendégek egyes szóragoztató programokban a jó humor garanciáját képviselik-e, vagy az ironia tárgyát képezik-e a rossz kiejtés miatt.

A médiát a társadalom alrendszerének is definiálják. „A médiarendszer kifejezés a társadalmi rendszer lényegére utal, a médiális-szociális rendszer nagy hatással van a lakosság széles rétegeinek gondolkodására és viselkedésére, valamint az egész társadalmi rendszer minőségére.” (Remišová 2012, 20. p.)

Példaként említhető az is, hogy a szlovák közmédiában a szlovák nyelvű hírek és a nemzetiségi kisebbségek nyelvén sugárzott hírek más vizuális kompozícióban jelennek meg (az utóbbiak rovására), minimális időtartamban és előnytelen műsoridőben. Ez is egy példa arra, hogy a média milyen eszközökkel képes pozitív példát mutatni a többségi nemzet és nemzeti kisebbségek részére készített műsorok észlelése között. A magyar közmédia például e tekintetben kreatívabb és innovatívabb, bár a kulturális sokszínűséget azért nagyon óvatosan közelíti meg. A cseh közszolgálati televízió a nemzeti kisebbségek nyelvén alig közöl műsorokat, ennek egyik oka lehet a nemzeti kisebbséghez tartozó (valló) lakosok alacsony száma. Ezzel ellentétben meglehetősen aktuális és a társadalom egészét érintő kérdésekkel is foglalkozik a nemzeti hovatartozás megfogalmazása terén, és főként a Csehországba bevándorolt lakosok bemutatására fókuszál. Ezeket dokumentumsorozatokban dolgozza fel.

Szlovákia mondhatni valóban specifikus e tekintetben, és kimagaslóan magas a magyar nemzeti kisebbség aránya az említett országok nemzetiségeivel összevetve. A szlovák közszolgálati televízió láthatóan igyekszik több nemzeti kisebbség részére is anyanyelven műsorokat biztosítani, ami pozitív jelenség. A legnagyobb számban képviselt kisebbségeknek heti szinten magazinnal is jelentkeznek. Ami hiányossága ezeknek

a műsoroknak, az az, hogy hangnemük sokszor nagyon kimért, témáikat és időtartamukat illetően pedig nagyon limitáltak a célközönséget tekintve.

Összességében elmondható, hogy a nemzetiségi nyelvű és a kisebbségekről szóló műsorok tekintetében szükséges volna egy egyértelmű pozicionálásra, definiálásra és tartalmi szinten egy hosszú távú koncepció kidolgozására a szlovák közszolgálati televízióban, illetve az online térben való aktívabb megjelenésre is, ezenkívül vagy ezzel együtt pedig olyan programok készítésére, amelyek elősegítik a megismerés és egymásról alkotott kép kiszélesítését is. Az online platform összekapcsolása más tömegkommunikációs csatornákon lévő mediális tartalommal ma már szinte elengedhetetlen. A hagyományos közlésmódok ma már önmagukban nehezen értelmezhetőek, ugyanis ezeket a gátakat a technológia felszámolta és a mediális tartalom „konvertálhatóvá” vált. A tartalom pedig nem csak nézőket, hallgatókat és olvasókat szólít meg, de közösségeket alakít ki, amelyek a tartalomhoz bármikor hozzáférhetnek, megoszthatják azt időkeret és műsoridő nélkül.

Irodalom

- Andorka Rudolf 2003. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Bajomi-Lázár Péter 2008. *Média és társadalom*. Második, bővített kiadás. Antenna Hungária.
- Halász, Ivan–Petráš, René 2018. *Menšiny, vysoké školy a právo*. Praha, Auditorium.
- Jiráček, Ján–Köpplová, Barbara 2015. *Masová média*. 2. přepracované vydání. Praha, Portál.
- McLuhan, Marshall 2011. *Jak rozumět médiím*. Druhé, revidované vydání, Mladá fronta.
- Reichardt, David 2017. Ethnicity in Slovakia: Hungarians, Slovaks and the Search For a Cross-Cutting Effect In Poláčková, Zuzana et al. 2017. *Minority Policies in Central and Eastern Europe in Comparative Perspective*. Bratislava, Vydavateľstvo SAV.
- Remišová, Anna 2012. *Etika médií*. Bratislava, Kalligram.
- Rétfalvi Györgyi 2012. Új média. In B. Bernáth István–Pais Károlyné–Rétfalvi Györgyi–Szilágyi Erzsébet–Turi László: *Média, kultúra, kommunikáció*. Budapest, Libri.
- Sándor Imre 2000. *Marketingkommunikáció kézikönyve*. Budapest.
- Sečík, Ivan 2008. Význam verejnoprávnych médií v politickom a kultúrnom systéme spoločnosti. *Studia Politica Slovaca*, 1. évf. 1. sz. 21–53. p.

DÓRA MIERKA

BROADCASTING FOR NATIONAL MINORITIES ON THE SLOVAK PUBLIC TELEVISION

The basic purpose of public media and media services is to provide customer service. This service plays a key role in the television media market, which consists mainly of commercial channels. In addition to non-commercial interests and balanced, objective news service, demanding and wide-ranging programming should also be a fundamental task of (good) public service. The duration of programs for national minorities and programs presenting national minorities is determined by law. In addition, however, it is worth examining the practical aspects of defining and positioning ethnic programs in Slovakia and their impact on the thinking of society.

FÜLÖP LÁSZLÓ Gróf Pálffy Kata, Illésházy nádorné vagyoná 1612-ben

A végrendelet az írásbeli kommunikációnak nagyon sajátos műfaja. Az egyik legjellemzőbb tulajdonsága, hogy mindig az igazságot tartalmazza egy adott időben. Sőt, írója a lehető legpontosabban kívánja bemutatni vagyonát, örökösait, a közeli és távoli rokonokat, ismerősöket, hogy azok később megfelelően értelmezzék, kapják meg a nekik jutó örökséget. Éppen ezért tudjuk meg olyan személyek pontos nevét, rangját, akik csak abban szerepelnek, és nagyon sok esetben a családok, főként nemesi familiák hiányzó láncszemeit is pótolni lehet a családfájukon, több száz éves genealógiájukban.

Pálffy Kata végrendelete¹ még abban is különbözik másokétól, hogy nem lévén közvetlen örököse (élő férj, gyermek, unoka), testamentumában mindenét szétosztja. Tehát megtudhatjuk belőle, hogy egy főúrnő mekkora vagyonnal rendelkezett a 17. század elején. És ez csak az övé volt, nincs benne a férjéé. Hogy mindezt megértsük, ismernünk kell hozzá a házastársa végrendeletét is: ebben olvashatjuk, a két fél megállapodott, hogy mindegyikük maga rendelkezik a házasságba hozott, a saját maga által később szerzett, kapott, ingó és ingatlan vagyonrészéről. A férj így ír erről: „E vallás noha nem alkalmasnak tetszik vala nekem, de azért én ellene nem szóllottam, mint-hogy az én szerelmes atyámfia szabad volt az övével...”

Mielőtt részletesen tárgyalnánk a címben adott témát, meg kell ismerkednünk részletesebben a két fél családjával, életével és a férj által saját kezűleg írt végrendelettel is – bár valójában nem annak az elemzése a célunk.

A férj, illésházai Illésházy István² a maga korának talán leggazdagabb főura volt az akkori Magyarországon. 1541 márciusában született, 1609. május 5-én halt meg Bécsben. Az egyik birtokán, Bazinban temették el 68 éves korában. Apja Illésházy Tamás Pozsony vármegyei alispán, édesanyja pedig Földes Zsófia volt. Az ő halála után

-
- 1 Merényi Lajos: Illésházy István és Pálffy Kata végrendelete. *Történelmi Társulat*, 1897, 747–767. p. Eredetije 1897-ben a kismartoni főlevéltárban volt megtalálható. A benne szereplő neveket a mai helyesírás szerint közöljük, pl. Illésházi, Esterházy, Bosniak, Veselényi stb. Néhány nevet a régi formában hagytunk meg idézőjelben.
 - 2 Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. Pest, 1859, 222–229. p.

az apa újra nősült, csebi Pogány Annát vette feleségül, aki a férje halála után Eördögh Ferenc felesége lett. (E névre később lesz még szükségünk.) Illésházy első felesége monyorókeréki Erdődy Péter horvát bán lánya, Anna (szerdahelyi Dersffy István özvegye) volt, kitől gyermekük nem született. Ennek halála után erdődi Pálffy Katát vette nőül. Istvánék heten voltak (élő) testvérek, róluk, a házastársaikról, gyermekeikről a későbbiekben lesz szó az öröklődésnél. A történészek eléggé eltérően ítélik meg Illésházy magánéletét és a politikában betöltött szerepét. Második nősülését kimondottan érdekházasságként írják le. Azonban a fennmaradt levelezésük ennek többszörösen ellentmond. 1603-ban a király elleni hűtlenséggel, felségsértéssel vádolták meg, ekkor Lengyelországba távozott, s ott élt önkéntes száműzetésben három évig. Vagyonának nagy részét elkobozták (így Likava várát, a pozsonyi házat), feleségének pedig – mint az írja – néha szinte nem volt hol aludnia sem. Ez a kijelentés túlzás, hisz birtokaiból több is megmaradt, a kiterjedt rokonságuk bármelyik tagja pedig befogadta volna a feleséget akár hosszabb időre is, ahogy a nemesi családoknál ez szokásban volt. A lengyel tartózkodás idején Pálffy Kata mindent megtett, hogy férjét felmentsék a hűtlenség vádjától. Sokat utazott ezért Olmützbe, Prágába, Pozsonyba, leveleket írt, nagy összegeket ajándékozott a vélt pártfogóknak. Nem hinnénk azt, hogy mindezt csupán azért tette, hogy a birtokaikat visszanyerjék. Végül 1606-ban a férjet fölmentették a vád alól, visszatérhetett Magyarországra, s jószágai nagy részét vissza is kapták. És hogy a királyi bizalom nem rendült meg Illésházy iránt, azt legfőképp az bizonyítja, hogy későbbi vitézi tettei miatt 1608-ban az ország első emberévé választották, sőt, ő lett Magyarország első protestáns vallású (nem katolikus) nádora. Ezt a tisztséget haláláig töltötte be. Hogy miért írt 1596. július 6-án „Rozomberghben”³ végrendeletet, nem derül rá fény, hisz nem volt beteg, és csak 13 év múlva halálozott el. (Későbbi testamentumáról, vagy az előzőnek a megváltoztatásáról nem maradt fenn okirat. Pedig azalatt sok esemény történt a családban: halálozások, házasságkötések, a korábban említett gyermekek felnőttek már, újabb rokonokkal bővült a család stb.). Második házasságát 1586-ban, mai szemmel nézve fiatalon, körülbelül 45 évesen kötötte, azonban ebből sem maradt utóda, gyermeke, aki tovább vitte volna a családnevet, és örökölhette volna a hatalmas vagyont.

Nézzük ezután, hogy mit tudunk a második feleségről, Pálffy Katáról,⁴ aki 74 (!) évesen halt meg (*1542. december – †1616), természetesen csak azt, ami e témához kapcsolódik. Apja, Pálffy Péter 1568-ban egy törökök elleni ütközetben esett el. Anyja Dersffy Zsófia volt, aki nyolc élő gyermeknek adott életet. Katalin első férje a később kihalt, horvát eredetű lepoglavai Krusics János⁵ volt (*1525? – †1581). Családnevüket

3 Rózsahegy város Liptó vármegyében. Németül: Rosenberg, szlovákul: Ružomberok. Nem írnak arról a végrendeletekben, hogy lett volna ott birtokuk.

4 Nagy I. i. m. IX. Pest, 1862, 34–82. p.

5 Nagy I. i. m. VI. Pest, 1860, 473. p.

többféleképpen rögzítették: Krusit, Krusith, Krusich stb. Előbb korponai kapitány, majd utóbb török fogoly, szabadulása után pedig Liptó vármegye főispánja volt. Eredetileg övé volt Likava (Lika), Bazin és Szentgyörgy vára, amely halála után a Pálffy családra szállt. Házasságukból egy leány született, Ilona (később gróf Dietrichstein Miksáné⁶), aki korán, öt évvel apja elhunytá után, 1586-ban elhalálozott. Ekkor a dúsgazdag Krusics család kihaltával minden vagyonuk véglegesen Pálffy Kataé lett. Egy év múlva, 1582-ben az özvegy újra férjhez ment a szintén özvegy, fenn már bemutatott Illésházy Istvánhoz.

Néhány mondatot érdemes szentelnünk magának a Pálffy családnak is. Ősrégi magyar család, amely eredetét a 10. századig tudja visszavezetni. Hatalmas és terjedelmes anyaggal, közel ötven oldallal szolgáltak Nagy Ivánnak, amikor az megírta a kilencedik kötetét. Népes família volt, rengeteg híres családdal kerültek házasságaik révén rokoni kapcsolatba. Nem csoda, hisz egy-egy frigyből gyakran nyolc-tíz gyermek is származott. (Csupán érdekességként emelünk ki egyet az utódok közül: a 18. században élt II. Rudolf őrnagynak egyetlen feleségétől 15 gyermeke született.) Sok híres, magas rangú, országos tisztséget betöltött családtagot olvashatunk a nemzedékrendi táblájukon, mint például: nádor (IV. Pál), kancellár, országbíró, titkos tanácsos, császári kamarás stb. A már említett, leadott rengeteg adat, mint az ezután ismertetett végrendeletekből kiderül, azonban néhol tartalmaz kisebb hiányokat, pontatlanságokat, amelyeket természetesen korrigáltunk ezen írásban. Az okiratok nyelvezete néha meg is téveszti az olvasót, mivel a kor szokása szerint a rokonsági fokokat más szóval nevezték meg, mint ma. Példaként csupán egy mondatot idézünk: „Forgács Péterné asszonyomnak és az ő két öccsének egyaránt, a kik még leányok: Ujfalusi Erzsébetnek és Annokának⁷ az öccsének...” Szerencsére leírja a keresztnévüket, így nem kell fiúgyermekekre gondolnunk.

Mindezek után tekintsük át Pálffy Kata (második), 1612. augusztus 15-én keltezett, Pozsonyban íratott végrendeletét. Azaz más írta, talán valamelyik, a testamentumában is szereplő deákok közül. Nem úgy, mint a férje, aki saját kezűleg írta azt, pedig az úrnő maga is tudott írni. Hogy egy második végrendeletéről van szó, azt ő maga is jelzi. Az elsőt közvetlenül a férje halála után, 1609. december 20-án íratta. Maga a második rendelkezés is utal előzményekre, hiszen néhol abból átvesznek részleteket. A szövegezés folyamata is több helyen megtörik, a szerkesztése sem folyamatos, s úgy tűnik, hogy egyes helyeken némi változással ismétlődések is olvashatók. Utaltunk már arra, hogy a házaspár megegyezett valamikor egy örökítési elvben, hogy mindegyikük maga rendelkezik az akkori vagyonával. Katalin csak két ingatlant tartott meg magának

6 A végrendeletben: Maximilian Deitrichstan.

7 A lányoknál kedvelték a becéző neveket: Eörsik, Erzse, Annok, Magoc (esetleg Magocs), Modli stb.

addig, míg meg nem hal. Az egyik a Mutemicsen lévő levő úgynevezett „Zlach nemes ház”, a másik Hodolinban három nemes udvarház az „ingó marháival”.

Elsőként szóljunk az örökösöknek adott *pénzről*. Mindenki kapott belőle, még a legfiatalabb Jancsika nevű kis inas is 50 (!) arany forintot. Az összegek nagyságából el lehet döntené, hogy családtagról vagy szolgáról van-e szó. Ugyanis a közvetlen rokonok hatalmas összegeket örököltek, például Magdolna nevű testvére 200 000, Borbála és Kata nevű unokahúga kereken tíz-tízezer aranyat. Nem tudjuk pontosan összeadni, hogy mennyi pénzt osztott szét (voltak, akik még tartoztak neki; van jószága, amely még el van zálogosítva stb.), de százezrekre tehető az említett aranyforintok száma.

Ezzel ellentétben szinte hihetetlennek tűnik, hogy mennyire kevés ékszere volt a nagyszonyoknak. Egy mondatban össze lehet foglalni őket: nyakbavetők (nyakláncok), gyémántos és ékköves násfák, gyöngy- és köves láncok, különböző drágaköves gyűrűk. Ezekon kívül ezüst és arany „mívek”, használati tárgyak: például arany pohár, amit Bocskai fejedelem adott valamikor az urának, csészék, aranyveder. Komolyabb értéként említi a férje és saját *öltöző ruháit, a szőnyeget és a kárpitokat*.

Külön kell szólnunk arról, hogy rengeteg *szőleje* volt, ezek közül kettőnek a nevét is megtudjuk: Grinavában a szőlő neve Lanszenpasli, Bazinban pedig „Somperg Ispán szőlő”. *Rétek, kertek* tartoznak az egyes *udvarházakhoz*, valamint több *malom*, amelyet akkor „molna” alakban ejtettek és írtak. Néhány *házukat* is pontosabban megnevezi, ezek feltehetően az előző tulajdonosának a nevét idézik: „Zai-ház Szentgyörgyben és Paulovicsi nemes ház Hodolinban.”

Pálffy Kata birtokai, várai, házai, udvarházai és *egyéb ingatlanjai* a következő helyeken voltak, elsősorban Trencsén és Nyitra vármegyében, de olvashatunk távolabbi helyeken lévőket is. Ezek:⁸

Bán, Banka, Bori (Vágbori), Bozin/Bazin, Csábrág (Hont megye), Grinava/Grina (Grinád), Hodolin és Mutemics (Dél-Morvaországban a határ mellett. Mutemics Hodolintól északnyugatra a szomszéd falu, ma is nagy szőlőültetvényei vannak.), Korotna (Talán a Verőce vármegyei Koritna, amelyet első férjétől örökölhettek?), Óvár (a Vág jobb partján), Pozsonyban ház, Surán (Nagysurány), Szentgyörgy (Pozsonyszentgyörgy), Szerdahely (Nyitraszerdahely), Terling (Térlény), Trincsin (Trencsén), Vereskő (Vöröskő), Veselien (Veselény).

A férj, Illésházy István végrendeletében még a *következő birtokokat* olvashatjuk, amelyeknek többsége Pozsony és Nyitra vármegyében található. Ideiglenesen ezeket is örökölte a férje halála után: Behence (Bőfalu), Devény/Divén (Dévény), Gajár, Illésháza, Kislevár (Kislévárd), Kismagyar, Körtvéles (Nyitrakörtvéles), Likava/Lika (Liptó vármegye), Loarjo/Locsi (Kis- és Nagylócsa, Bars megye), Magyarbél, Merecsje (Sáros vármegye).

8 A településnevek azonosítása a következő kötet alapján történt: Lelkes György: *Magyar helységnev-azonosító szótár*. Argumentum, 2011. A sok 16-17. századi név mai szlovák megfelelőjének megnevezésétől most eltekintünk.

gye), Nagytapolcsány, Serhasháza (Szerhášháza, elpusztult falu), Stomfa, Sz. Mihályfalva (Szentmihályfalva), Tankháza (Tonkháza/Magyartonk) és Vata (Bélvata).⁹

Pálffy Kata végrendeletében száznál több nevet (teljes név, csak asszonynev vagy keresztnév) olvashatunk. A kisebb összegeket öröklőket, akik nem tartoztak a családhoz, a rokonságához, elhagytuk. Ilyenek: udvari szolgák, inasok, tisztartók, porkolábok, segítő „leányasszonyok” stb. Ezek alól csupán pár esetben tettünk kivételt a névsor végén, ha azok valamelyike nagy szolgálatot tett a családnak, vagy ritkaságnak számít. Az alább olvasható személyeket próbáljuk csoportosítani a könnyebb eligazodás érdekében. Azonban a többszörös beházasodás miatt ezt a sorrendet nem sikerült mindig betartani. A már említett, elhunyt személyeket nem ismétljük meg (pl. Kruzics János, Kruzics Ilona, Maximilian Dietrichstein stb.), csak azokat, akik örökölték. Elsőként tekintsük át a *Pálffyakat*, azok házastársait, gyermekeit és unokáit. Természetesen csak azokat, akik szerepelnek a végakarat szövegében.

Tamás és György nevű bátyjai, valamint Tamás fia (szintén Tamás) már meghaltak, ezért nem is említi őket.

Korban az első örökös **Erzse** (*1538 ☉ báró Révay László) és annak gyermekei, unokái. Az egyik fúnak, Istvánnak már volt egy lánya, Erzsébet. (A feleség nevét nem írja.) A másíknak, Mártonnak a felesége Eszterházy Zsófia volt. A fiatalabbik lányuknak, Krisztinának a férje Újfalussy János, kitől három gyermekük született: Erzsébet (☉ Petróczy Dávid), „Annoka” (☉ Eszterházy Gábor) és Gergely (róla később nincs feljegyzés, talán elhunyt). Másik lányuk Anna, Czobor Istvánné.¹⁰

Nagyon kedves húga lehetett a végrendeletben már özvegyként szereplő **Magdolna** (*1546 – †1623), hisz neki és gyermekeinek nagy vagyont hagyott örökül. Férjétől, báró belasi Khuen Rudolftól négy gyermeke volt: Kán János Euseb(ius), Erzsébet (☉ Cavriani Octavian/Octavio), Anna Zsuzsanna (☉ Meggau Lénárt és Kata (☉ Hermstainer¹¹ Ádám). Ahogy írja, „ők be vannak Morvába vétetve”, azaz ott élhettek.

Jánosnak (*1548) három gyermeke volt. Mihály (róla többet nem tudunk); Anna, Andrásy Mátyás (†1595) felesége, illetve özvegye (és gyermekei név nélkül – Mátyás és Zsuzsa?); Fruzsina (☉ Rátkay György) és gyermekei, egyikük neve Tamás. Nagy Ivánnál szerepel egy Bora nevű leány is, aki a végrendeletben nem olvasható, talán ekkorra meghalhatott.¹²

9 A települések közül több olvasható a következő könyv névmutatójában is: Ötvös Péter (szerk.): *Pálffy Kata leveleskönyve. Iratok Illésházy István bujdosásának történetéhez 1602–1606*. Szeged, Scriptorum Kft., 1991.

10 Másutt Zsófia a neve.

11 Annak nem tudjuk az okát, hogy a Khuen családnévet miért írták mindketten mindig Kán vagy Kaán alakban. A Meggau előfordul Mekau, Mekgau, a Hermstainer pedig Herberstein formában is.

12 Ennél a résznél nagy eltérések vannak a Nagy Iván által közölt családfa és a végrendelet nevei között.

István öccsénél (*1550 – †1596 előtt) sem említi a felesége, Bogacsóczy Márta nevét. Lányai: Erzse, Daróczy Ferencné, kinek egy leánya élt, Czobor Pálné (a keresztnévét nem tudjuk meg); Ilona, Kornis Zsigmondné. Egy bátyjukat is érinti a szövegben, sajnos név nélkül.

A családjukban 8. gyermekként született **Miklós** (*1552 – †1600), akinek a felesége, Fugger Mária sem található a testamentumban. Gyermekei: István, Pál (a későbbi nádor), Miklós (később pozsonyi prépost), Kata, Forgách Zsigmondné, Zsófia (Sophi) és Magdolna (aki mindig becenevén szerepel: Modli). Ez utóbbi akkor még nagyon fiatal lehetett (csak a halálozási évét ismerjük: 1629), ugyanis a három férjének neve már nem olvasható a végrendeletekben (Balassa Péter, Móricz Márton és Perényi György).

A Pálffy testvérek és családtagjaik után következzenek Kata édesanyja, *Dersffy* Zsófia rokonai. Már nem sokan voltak életben, a család nevének kihalása megkezdődött. Két fiútestvére gyermekei viszik még egy darabig tovább a családnevet. Az egyikük Farkas fia, István. Rajta kívül István, kassai főkapitány, akinek két gyermekét említik: Borbálát, oszgyáni Bakos Jánosnét, valamint Miklós Hont megyei főispán leányát, Katát, akinek a férje Wesselényi István. Nekik két fiúgyermekük volt, azonban sem az anya (az előbb említett Kata), sem a két unoka neve nem szerepel a végrendeletben. Természetesen e két hölgy, Borbála és Kata házasságával már megszakadt a *Dersffy*ek családfája.

Mindezek után nézzük át e testamentumban olvasható, a férj, *Illésházy* István maradékait is, akik szintén örökölték az özvegy nádornétól. Közülük a leghíresebb Gáspár (*1593 – †1648), aki a lipcsei egyetemen tanult. Hazatérve Trencsén és Liptó, majd később Árva megye (azaz egy időben három vármegye) főispánja lett. A végrendeletben még a mátkájáról esik szó (Thurzó Ilona), aki egy násfát kapott Katától. Testvére Ferenc, akinek majd Szirmay Kata lesz a felesége. Az örökösök között három nő is szerepel. A férj testvére, Zsófia, kinek a férje Eszterházy Ferenc volt. (Meg kell jegyezni, e családdal többszörös volt a házassági kapcsolat.) A másik lánytestvér Kata, Bosnyák Andrásné, akinek a lánya Anna (Baranyai Istvánné), a fiuk, lányuk, sajnos itt is név nélkül. A harmadik Brigitta¹³ (Brigida), férje Thurn Fülöp,¹⁴ ők Olaszországban éltek. Eördögh Zsófia (férje: Mártonfalvay László) és fia, Ferenc is bekerült az okiratba, ők Pogány Anna második férjének, Eördögh Ferencnek az utódai. Még három nevet sorolhatunk az *Illésházy* családhoz, de a pontos kapcsolatot nem tudjuk megállapítani: Drusa Györgyné és két lánya; Aor János;¹⁵ és Bajcsi (Baicsi) Jánosné és lánya. Állítólag Bajcsy János *Illésházy* sógora volt, ám erre semmiféle hiteles adatot nem találunk egyetlen helyen sem.

13 Akkor kedvelt női név volt. Régi magyaros formája megegyezett a kelta-ír eredetű alakkal: Brigida.

14 Meg kell jegyeznünk, hogy az idegen családnevű férjek keresztnévét legtöbbször magyarosított alakban és sorrendben írják le a végrendeletben: Khuen, Megkau, Thurn stb.

15 Valószínűleg Aur a családneve.

Végül azon az egyéb *távoli* „rokonok” nevét gyűjtöttük egy fejezetbe, akik valamely családtagjuk házassága révén kerültek az Illésházy–Pálffy családokkal kapcsolatba: Bosnyák Tamás, Bosnyák Magdolna Fancsi Ferencné, Bosnyák Brigitta és férje, Tersztyánszky Gáspár, Eszterházy Magdolna, Kubinyi László özvegye és gyermekei. Az Eszterházy családból még: Gábor, Anna, Tamás, Dávid és Pál. A továbbiak még: Czobor Pálné, Ecsi Gáspárné és a lánya (Ecsi Orsik), Thurzó Szaniszló (Stanislo), Forgách Péterné és Forgách Imre.

Ezek voltak a házaspár azon rokonai, akik mind örököltek a végakarásban konkrétan név szerint vagy kisebb körülírással (gyermekei, lánya stb.)

Amint fentebb említettem, a rajtuk kívül szereplő sok névből csak néhányat fogunk kiemelni. Mégpedig azokat, akiknek a nevéhez valamilyen esemény vagy érdekesség fűződik. Leszenei János szolgált a családnak, amikor a férj Lengyelországban élt, ő segítette Pálffy Katát ezen években. Így Sirotniczki Károly¹⁶ (és lányai), Hodolin kapitánya, valamint Posgai György, Trencsén tisztartója. Rajtuk kívül örökölt kisebb összeget még két kislány: Hatvani „Magocz és Hatvani Eörsik”, „kicsinységüktől fogva én neveltem és tartottam fel őket” – e mondattal indokolja Katalin a döntését.

Érdemes megfigyelni, hogy a közvetlen rokonok közül kik azok, akik a legtöbbet kaptak a vagyomból, pénzből, ingatlanokból. Már a férj, Illésházy is a birtokai legnagyobb részét egyetlen rokonának, Illésházy Gáspárnak hagyta. Pálffy Kata esetében két személy között oszlik meg a legnagyobb örökség. Az egyikük Magdolna nevű lánytestvére és annak a családja. Nagyon szerethette őket, soraiból kiolvasható a hozzájuk való erős kötődés. Ennek egyik oka az lehetett, hogy Kata – ugyan ragaszkodott Trencsénhez is, de – imádta a morva települést, Hodolint. Magdolna családja, lányai az idegen származású férjeikkel pedig szerettek ott tartózkodni. A másik általa kedvezményezett örökös, még ha furcsának tűnik is, szintén Illésházy Gáspár volt, a férje unokaöccse. Ő maga is elgondolkodhatott ezen a döntésén, ugyanis Gáspárnak a testaméntumban közel egy oldal személyes hangú, szinte anyai figyelmeztetést ír. Hivatkozik a két család tagjaira, azok védelmére, segítségére, a vallására, az Istenre, amikor azt írja: „kérlek és intelek”, ezeket tartsd be. Hogy milyen ember lehetett ez az Illésházy Gáspár, arról nem esik szó. Csupán kérdőjellel írhatjuk le: vitéz, értelmes, tanult, családszerető, megbízható, megnyerő modorú – vagy csak ő volt akkor a családban a legidősebb férfi, akire a családfői teendőket bízni lehetett? Nem tudjuk.

Végül szólni kell egy olyan döntéséről, amely nem a családjával kapcsolatos. Ő maga írja, hogy már a férje szeretett volna iskolákat alapítani és építeni Trencsénben és Bánban, ebben azonban megakadályozták különböző események. Pedig már „Magistert hozatott Vitembergából”, mellé egy másik kollégát és egy kántort. Ezt a két iskolát szeretné Pálffy Kata még felépíttetni, hogy „itt is lehessen jobb iskola a magyar

16 A végrendeletben említett szolgálóknak a családneve mind magyar volt. Ez alól csupán pár személy a kivétel, köztük a hodolini kapitány.

nemzetnek tanítására”. Mindehhez már adott pénzt, ezenkívül komolyabb összeget különített el, amelynek a kamatait is föl tudják majd használni a fenntartásukhoz.

A leírtak alapján láthatjuk, hogy mekkora vagyona volt a nádornénak, amelyet teljes egészében széosztott a rokonai és alattvalói között: ingatlanok (várak, udvarházak, települések, házak, szőlők stb.), ingóságok, ékszerek és rengeteg pénz. Csupán két kívánsága volt halála előtt: hogy a már említett, később Magdolnának szánt két ingatlant (Hodolinban és Mutemicsen) megtarthassa a haláláig. És hogy a férje mellé temessék el Bazinban¹⁷ a templomban. A végrendelete megírása után még négy évet élt. Bízunk benne, hogy családtagjai mindkettőt betartották és teljesítették. S békében élte le e négy esztendő kedvelt városában, és elhunytá után valóban a férje mellé helyezték holttestét örök nyugalomra.

¹⁷ A Wikipédián olvasható Illésházy Istvánról, hogy „a 19. század utolsó évtizedéig ott volt már-vány síremléke is.”

BAKI ATTILA–GYUROVSZKY LÁSZLÓ

A gödörben az a lényeg, hogy ne ássunk tovább

Szlovákiai magyar választók és szlovákiai magyar pártok 1990–2020

A szlovákiai magyar politikai reprezentáció iránti bizalom és a magyar közhangulat Szlovákiában 2021-ben a mélypontra van. Nincsenek parlamenti képviselőink és kiszorultunk az Európai Parlamentből is. Nehéz belenyugodni, de az érdekvédelem képességünk néhány más pártban tevékenykedő magyar vagy magyar származású politikus jóindulatán és aktuális befolyásán múlik. Csehszlovákia létrehozása óta csak egy alkalommal voltunk ilyen helyzetben, 1945 és 1948 között, igaz, akkor még állampolgárságunk sem volt, ma van (már akitől nem vette el önhatalmúlag a kissé gyanakvónak tűnő szlovák állam). Minden más időszakban, még a kommunista rendszer alatt is voltak számarányunknak megfelelő számú megválasztott parlamenti képviselőink, akik legalább formálisan tudtak tenni valamit, s ha mást nem, legalább szóltak, ha baj volt. Ma országos szintű szlovákiai magyar politika gyakorlatilag nem létezik. Helyette megyei, valamint helyi képviselők keresik egyéni boldogulásukat és próbálják központi elképzelés nélkül érvényesíteni szűkebb régiójuk vélt érdekeit. A helyzet tragikumát fokozza, hogy ezt nem valamiféle elnyomó államhatalomnak, hanem önmagunknak köszönhetjük. Gödörbe kerültünk, még pontosabban fokozatosan, tizenkét év alatt kitapostuk, elmélyítettük, elmocsarítottuk és közben belecsúszunk. A mai szlovákiai magyar politikának ma nincs meg a perspektívája és önbizalma. A legrosszabb viszont az, hogy elvesztették a választóikba vetett hitüket is. Tanulmányunkban arra szeretnénk rámutatni, hogy ez a hitetlenkedés mélységes tévedés és a passzivitást igazoló félreértés. A szlovákiai magyar választói közösség továbbra is életképes, csak éppen ma megfelelő magyar képviselet nélkül kénytelen létezni.

Előzmények

A szlovákiai magyar politika válságával foglalkozott e folyóirat hasábjain, 2019 elején megjelent *Hogyan tovább* című tanulmány is. A mostani elemzés annak folytatása és kiegészítése.¹ A két évvel ezelőtti anyag időrendbe állította a Szlovákia területén 1990

1 Gyurovszky László: A szlovákiai magyar pártok választási eredményéről. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2019/2.

óta lezajlott parlamenti választások magyar vonatkozású, járási szintű összegzett adatait, majd elemezte azokat. Az értékelés elsősorban politikai szemszögből történt, nem voltak szociológiai, nemzetiségi és más társadalomtudományi ambíciói.

Annak idején többen jogosan állapították meg, hogy az akkori tanulmány nem támaszkodott szociológiai felmérésekre, közvélemény-kutatásokra, exit pollokra vagy népszámlálási adatokra, esetleg más, ezzel a témával foglalkozó kutatásokra sem. Tény, hogy az anyag csak és kizárólag a megkérdőjelezhetetlen választási számokra épített, de ez a korlátozás tudatos volt. Amíg egy választás általános és titkos, addig az ott leadott egyéni szavazat objektív jellegű, vagyis megfelel az adott választó akkor megfogalmazott, akkor érvényes véleményének (beleértve azt is, hogy esetleg egy év múlva egy másik választáson más pártra szavaz). Ugyanez az objektivitás érvényes az adott pártok összegzett választási eredményére is. Ezek nem felmérések, nem következtetések, nem reprezentatív szeletek, hanem ez maga a valóságos politikai vélemény.

Ezzel szemben a választást megelőző szociológiai felmérések és a közvélemény-kutatások szlovákiai magyar szemszögből nézve két szempontból is torzítják a politikai valóságot: az egyik a kérdező személyes jelenléte (vagy a kérdőív személyes begyűjtése), a második pedig a kérdezés, a tudakozás nyelve. S végül, nem tekinthetünk el attól a tényről sem, hogy minden felmérésben csak jobban vagy rosszabbul összeállított társadalmi mintáról van szó, nem a társadalom egészének választáson megfogalmazott álláspontjáról. Nem azt állítjuk, hogy ezek a felmérések nem fontosak és nem segíthetnek a kutatásban, csupán azt, hogy a politikai elemzés szempontjából másodlagosak. Úgy véljük, nem szabad őket összekeverni a valóságos választási adatokkal. A politika alapvetően a választáson leadott érvényes szavazatokról, nem pedig a közvélemény kutatásáról szól. A politikusok számára nem a választó olykor változó véleménye a mérvadó, hanem elsősorban a ciklus végén meghozott érvényes döntés. Olyankor a választópolgár általában felelősebben mérlegel, mint egy-egy telefonos vagy internetes válaszadás során. Ezért a mostani anyagban szinte kizárólag választási adatokat elemzünk.

Természetesen az elmúlt évtizedekben több értékes tanulmány és kiadvány jelent meg a szlovákiai magyar politikai események és a választások értékelése terén.² Ezek fontos következtetéseket és figyelemre méltó számításokat tartalmaznak. A két évvel ezelőtti írás ezekre ugyanazon okok miatt nem támaszkodhatott, mint ami miatt kimaradtak a felmérés jellegű adatok is: a korábbi elemzés is csak és kizárólag a választási adatokból kiindulva kívánt általános politikai következtetéseket levonni. A tanulmánynak nem állt szándékában bármilyen addigi kutatással vitába szállni, hiszen más volt a kiindulópont és mások voltak a célok. Az akkori tanulmány és a korábbi munkák egymás mellett léteznek, kiegészítik egymást. Vannak persze eltérések, de ne feledjük, hogy mi csak választási adatokkal és politikai kategóriákkal dolgozunk, míg mások szo-

2 Például Harrach Gábor – Rákóczi Krisztián: Külön utakon; Mózes Szabolcs: A 2016-os szlovákiai parlamenti választások exit polljának magyar eredményei; Lampl Zsuzsanna: A rejtőzködés misztériuma, avagy adatok az MKP és a Most-Híd választási eredményeihez stb.

ciológiai felméréseket és közvélemény-kutatásokat elemeznek, majd társadalmi, etnikai, nemzeti síkon mozognak. Jelen tanulmány az eseményeket és a számokat elsősorban politikai és választási stratégiák szempontjából vizsgálja. Nem titkolt célunk olyan bázist teremteni, melyre alapozva jó politikai döntéseket lehet hozni. Ezért a vizsgált időszak 30 év, és a vizsgált téma a szlovákiai magyar választói bázis, valamint annak politikai képviselete. Következtetéseink politikai jellegűek. Az külön öröm számunkra, hogy mi, akik csak a választási eredményekből indultunk ki, sok esetben hasonló következtetésekre jutottunk, mint mások. Tény ugyanakkor, hogy vannak kisebb, de itt-ott jelentősebb eltérések is. Ezek közül a legmarkánsabbak a választók etnikai és politikai hovatartozását érintik. Számunkra választástechnikai és kampányvezetési szempontból nem a választók magyar nemzetisége és magyar anyanyelve a mérvadó, hanem magyar etnikai kötődésük és politikai értékrendjük.

2018-as következtetések

Az akkori írás egyebek között arra a következtetésre jutott, hogy a szlovákiai magyar kötődésű pártok választási bázisa az elmúlt 30 év során megközelítette a 470-500 ezres létszámot. Ugyanakkor az is világos, hogy a képviselet céljából létrehozott politikai pártok ilyen kiváló eredményt csak egy rövid időszakra tudtak elérni. Ennek részben valószínűleg demográfiai vonatkozásai is vannak, a fő ok azonban az akkori vélemény szerint döntő mértékben politikai természetű volt.

A politikai különbségek és megközelítések alapján ugyanakkor azt a következtetést is le kellett vonni, hogy a 2019 után következő választások során nem lesz magyar képviselet Szlovákiában. Az azóta lezajlott események sajnos igazolták az akkori pesszimista véleményt. A katasztrofális 2019-es európai parlamenti és 2020-as szlovák parlamenti választásokat követően a pártok végre levonták a megfelelő következtetést és egyesülési tárgyalásokat kezdtek. Kissé túlzó egyszerűsítéssel élve megállapíthatjuk, hogy a szemünk előtt igazolták a régi mondás igazságtartalmát: a politikában a racionális megoldások csak azt követően jönnek számításba, ha már minden más lehetőséget kimerítettek.

Mai célok és metodika

Jelen elemzésben tovább folytatjuk a 2018-ban elkezdett munkát, céljaink viszont kiterjedtebbek. Elsősorban olyan objektív és megkérdőjelezhetetlen adatsorokat kívánunk összegyűjteni, rendszerezni és közzétenni, melyek segítségével aránylag egyszerűen össze lehet vetni az elmúlt harminc év parlamenti választásait. Célunk az is, hogy ez az adatbázis a jövőben további parlamenti választások adatsoraival feltölthető legyen, miáltal tartós és objektív alapot nyújthat a kutatások és politikai döntések számára. Az adatokat természetesen sokféle szempont alapján lehet értékelni, és azokból különféle következtetéseket lehet levonni. Azonban rendkívül fontosnak tartjuk, hogy létezzen egy egységes adatbázis és általánosan elfogadott metodika. E célból jelenleg

a megyei választások és egyes nagyobb települések hasonló jellegű adatsorain is dolgozunk. Az adatok rendszerezését követően itt is elemzésnek vetjük alá azokat. Célul tűztük ki továbbá a szlovákiai magyar választói báziscsoport meghatározását, számszerűsítését, valamint belső struktúrájának felvázolását. S legvégül javaslatot teszünk a közvetlen s távolabbi tennivalókra is.

A két évvel ezelőtti anyag az idő szűke miatt csak járási szintű adatokat tudott elemezni. Ezt a hiányosságot azóta bepótoltuk: a jelenlegi adatbázis tartalmazza minden olyan dél szlovákiai település magyar vonatkozású parlamenti választási számait, ahol az elmúlt harminc év során a magyar vonatkozású pártok (Együttélés, Magyar kereszténydemokrata mozgalom, MPP, MKP, Híd, MK, MKDSZ) bármelyik parlamenti választás során legalább 10 százaléknyi eredményt értek el. Ilyen községből van 538, beleértve Pozsony és Kassa városok adatait is (az egyedüli magyar jellegű községgként az Aranyosmaróti járásba tartozó Lédec regionális kötődése miatt a Nyitrai járás falvai közt van feltüntetve). Feldolgoztuk a többi, elsősorban szlovákok lakta területet is, ez utóbbiakat azonban érthető okok miatt csak járási szinten összegzett adatokkal. Mindenhol a hivatalos választási számsorokkal dolgoztunk és azok találhatóak a táblázatban is.³ Kivételt a Független Magyar Kezdeményezésre 1990-ben leadott szavazatok jelentenek. Itt becslésről van szó, mely során figyelembe vettük a magyarlakta településeken abban az időben számottevő választási eredményt elérő tömörülések eredményeit (Együttélés, VPN-lista, Kommunista Párt, Mezőgazdaság és Vidék Szövetsége, romák), valamint az adott községek népszámlálási adatait a lakosság nemzetiségi összetételéről.⁴

A vizsgálat során természetesen felmerül az igény a vizsgált pártok választóinak pontosabb meghatározására. A legegyszerűbb válasznak az tűnik, ha a szlovákiai magyarságról beszélünk. A kép azonban ennél sokkal bonyolultabb. Ki a fenti pártok potenciális választója? Aki a népszámláláson magyar nemzetiségűnek vallotta magát? Vagy az is, aki szlovák, esetleg roma nemzetiségűként anyanyelvnek a magyart jelölte be? Talán az is, aki sem nem magyar nemzetiségű, sem nem a magyar az anyanyelve, hanem egyszerűen magyar kötődésűként csak többé-kevésbé beszéli a magyar nyelvet? Esetleg olyan, aki csak érti, és nem beszéli? Vagy ide tartozhat a magyar választó szlovák élettársa, szlovák vagy kettős kötődésű gyermeke, meggyőzhető szlovák rokona? Valószínűleg minden kérdésre a válasz igen. A kérdés csak az, hogy mennyien vannak és egy-egy réteg mennyire kötődik a szlovákiai magyar pártok nemzeti és politikai álláspontjához, vagy éppen ellenkezőleg, mennyire kötődik politikailag országos szlovák pártokhoz.

Amennyiben a magyar nemzetiségű állampolgárok körét újabb és újabb réteggel bővítjük – hiszen ők is lehetséges voksolók –, sokkal több potenciális választót és jóval strukturáltabb választói bázist kapunk. Mivel a jelen tanulmány politikai adatokkal dol-

3 A Szlovák Statisztikai Hivatal választási adatbázisai 1990–2020

4 A Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai 1991

gozik, és politikai következtetéseket kíván levonni, ezért nem mélyedhetünk el a „ki a magyar nemzetiségű választó, ki a roma anyanyelvű magyar, ki a magyar anyanyelvű szlovák vagy szlovák anyanyelvű magyar, a kettős vagy hármas identitású, vagy csak sima szlovák választó?” típusú, rendkívül szerteágazó nemzetiségmeghatározó, soha véget nem érő vitában. Célcsoportunk ügyében más szempontok alapján kell eljárni.

Az kétségtelen, hogy 2009-ig minden vizsgált párt szlovákiai magyar párt, vagy szlovákiai magyar mozgalom volt (ha mellőzzük az Együttélés rövid életű törekvését Csehszlovákia összes kisebbségének képviselőjére 1990 és 1992 között). Önmagukat magyarként határozták meg, magyar volt a belső tárgyalási nyelvük, magyar volt az elnevezésük és magyarként tartotta őket számon a közvélemény is. Ők maguk is ezzel a vélekedéssel összhangban nyilvánultak meg. Kommunikációjuk alapvetően magyar médiumokban, magyarul történt, választási gyűléseiket ugyancsak magyarul tartották. Az őket támogató választók 2009-ig ennek minden bizonnyal maguk is tudatában voltak, ezért az 1990 és 2009 között meghozott választási döntéseiket magyar pártra leadott szavazatként kell értelmezni – függetlenül az akkori választó nemzetiségétől, anyanyelvétől, nyelvtudásától, etnikai hovatartozásától vagy rokoni kapcsolataitól. Más szóval: 2009-ig olyanok szavaztak a magyar pártokra, akiket elsősorban magyar nyelvű kommunikációval lehetett megszólítani. Természetesen hozzá kell tenni, hogy olyanok-ról van szó, akik egyben azonosultak a magyar pártok politikai tevékenységével is.

2009-ben egy látszólag új párt lépett a színre, a Híd. Ez, az alakulásakor még egyértelműen magyar párt⁵ egy idő után azt a célt tűzte ki maga elé, hogy addigi választói bázisát etnikai szlovák választókkal is bővítse.⁶ Ez a döntés részben érthető volt, hiszen nem volt biztos, hogy a nagy múltú MKP mellett ők is bejutnak. Ennek érdekében soraikat szlovák politikusokkal is bővítették, és az addig megszokottnál kissé intenzívebb szlovák kommunikációba is kezdtek. A Híd olyan választókat is próbált megszólítani, akiket 2009-ig magyar nyelven a magyar pártok nem tudtak elérni. Politikusai egy része ezt átmeneti, taktikai lépésnek, mások állandó irányváltotatásnak, haladó újdonságnak tekintették. 2010 után a párton belül ez utóbbiak kerültek többségbe és programszerű önszlovákosításba kezdtek. A Híd egyre intenzívebben Most-Híd szeretett volna lenni, és önmagát egy soha korábban nem volt, szinte messianisztikus kezdeményezésként határozta meg. Csak zárójelben említjük meg, hogy 1990-ben Duray Miklós Együttélése is hasonlóan egyedülálló elképzelésekkel indult, de ők Csehszlovákia összes kisebbségét szerették volna képviselni, a csehek és a szlovákok nélkül. Ezért volt az akkori névrövidítésük ESWS (Együttélés – Spoluzitie – Wspólnota – Soužití). Igaz, kimaradtak a németek, horvátok és a romák.

5 A Híd első szervezőbizottságának mind a nyolc tagja magyar volt (Bugár Béla, Bastrnák Tibor, Gyurovszky László, Gál Gábor, Nochta Edit, A. Nagy László, Simon Zsolt, Vörös Péter).

6 „Ez egy magyar párt lesz, mely megnyitja kapuit a szlovákok felé is” – nyilatkozta Bugár Béla az Új Szóban (2009. július 7.)

A 2009 utáni választási adatok elemzése lehetővé teszi a multietnikus, messianisztikus törekvések sikerességének vizsgálatát is. Ezt az elemzést elvégeztük és a tanulmány további részében bemutatjuk.

Az adatsorok tehát 2009 után minden település esetében tartalmazzák az MKP és a Most-Híd szavazatszámát, a település hivatalos választási részvételét, valamint az ezen adatok alapján kiszámított, akkor és ott maximális elérhető szavazatszámot. Ugyanúgy, mint a két évvel ezelőtti anyagban, újra le kell szögezni, hogy csak ilyen módon tudjuk egy alapra hozni és összehasonlítani az egyes eltérő választási részvételek eredményeit. Logikusan feltételezhető, hogy az adott településen a választópolgárok politikai és nemzetiségi különbözőségük ellenére hasonló mértékben vettek részt a választásokon. Elméletileg támaszkodhatnánk helyi szintű reprezentatív jellegű közvélemény-kutatásokra, vagy rendkívül intenzív, minden helyi választókörzetre kiterjedő, minden választáskor ugyanolyan metodikával elvégzett és később az objektív adatokkal korrigált exit pollokra. Sajnálattal kell azonban megállapítanunk, hogy ilyen módszerrel elvégzett, több választásra kiterjedő helyi felmérésekkel nem találkoztunk. Adatbázisunk egyik alappillére tehát a községi szintű részvételi arány politikailag és etnikailag azonos struktúrájú helyi érvényessége.

Amennyiben tehát az MKP 100 választóból 50 százalékos részvétel mellett 25 szavazatot szerzett, míg más pártok ugyanakkor szintén 25 szavazatot gyűjtöttek be, akkor számításaink szerint egy esetleges 100 százalékos részvétel mellett 50 szavazattal rendelkezne az MKP és 50 szavazattal a többi induló. Így juthatunk el tehát minden esetben az azonos alapú, 100 százalékos részvételre átszámolt végső, összehasonlítható adathoz.

Ezt a számot minden választás esetén kiszámoltuk mind az 536 településre, továbbá Pozsonyra és Kassára, valamint a többi járásra is, mivel a magyar jellegű pártok ott is szereztek szavazatokat. Ez a módszer lehetővé teszi összehasonlítani az egyes választásokat 1990-től napjainkig, majd pedig természetesen a jövőben következő időszakokban is. Az így kapott számsorok tehát minden esetben a választások százs százalékos részvételre átszámított adatai. Természetesen az adatbázisban ott van az eredeti szavazatszám és a községi részvételi arány minden esetben. Az anyag a Fórum Kisebbségkutató Intézetben hozzáférhető és szabadon kutatható.

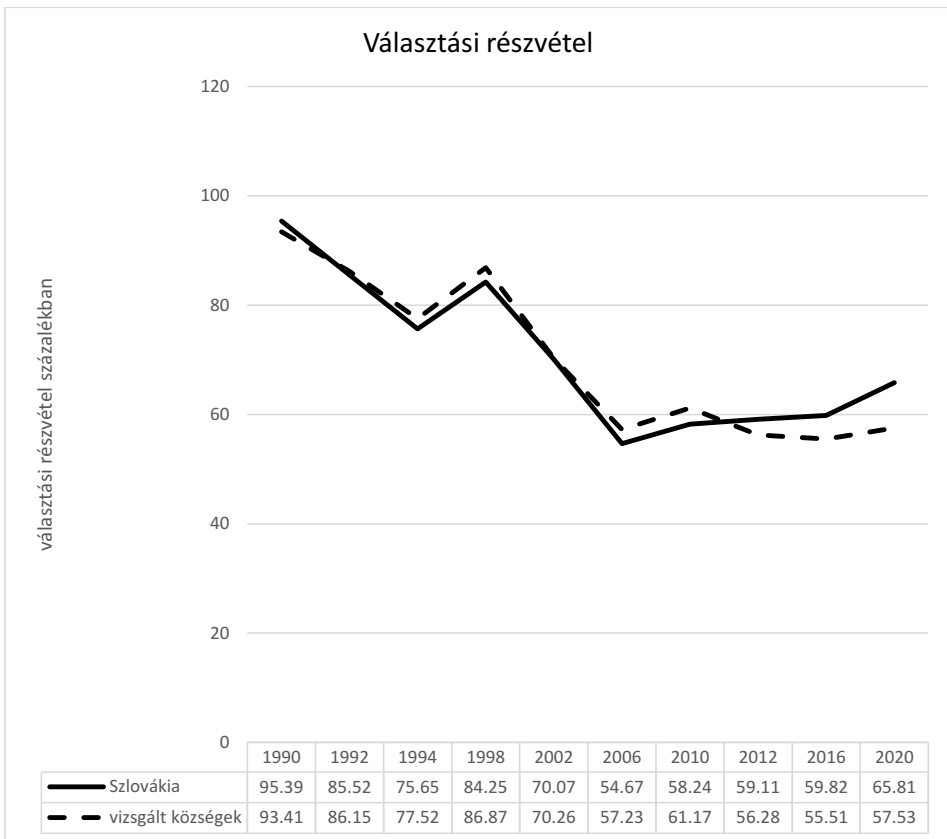
Választási részvétel és annak politikai következményei

Az elmúlt harminc év választási részvételeit áttekintve úgy tűnik, hogy az egyes régiók és települések választási részvételeinek főbb mutatói nem térnek el lényegesen az aktuális országos számoktól. Természetesen feljegyezhetünk néha jelentősebb más irányú mozgásokat is, de a trendek minden esetben ugyanazok, és az egyes eltérések logikusan magyarázhatók. Általánosságban, az eddigi szlovákiai választások is azt a vélekedést támasztják alá, hogy a választási részvétel elsősorban azt tükrözi, mennyire tartják a választópolgárok fontosnak az adott választást. Jelentős volt a különbség például az európai parlamenti választások, vagy éppen a Vladimír Mečiar leváltásáról

szóló parlamenti választások részvételi aránya között. Itt nincs számottevő különbség a szlovák és a magyar választók között.

A politikai és társadalmi események egy-egy ciklus alatt különböző mértékben érik el az egyes választói csoportok ingerküszöbét, s befolyásolják a választási kedvet. Ez a befolyásolás és ez a választási kedv időnként eltérő részvételt eredményez regionális, de etnikai, nemzetiségi téren is. Ezt tükrözi az adatbázis 1990 és 2020 közötti települési szintű választási részvételeinek változása is.

A községi szintű táblázat feltöltése adatokkal és választási részvétellel lehetővé tette, hogy ezeket összegezve, csoportosítva kiszámoljuk az egyes járások, az egyes település-csoportok, valamint a vizsgált pártok teljes bázisának választási részvételét. Az alábbiakban ezt az adatsort láthatjuk. A teljes vonal a szlovákiai országos átlagot mutatja, míg a másik az általunk vizsgált 536 (Pozsonyt és Kassát ide nem számoltuk be, mivel ott nagyon alacsony a választási eredmény) dél szlovákiai község adataiból kiszámolt specifikus választási részvételt képviseli. Ez, véleményünk szerint a vizsgált pártok választóinak jellemző részvételi aránya, vagyis kissé lazábban és felületesebben fogalmazva, a szlovákiai magyar választói bázis kiszámolt választási hajlandósága az adott választási évben.

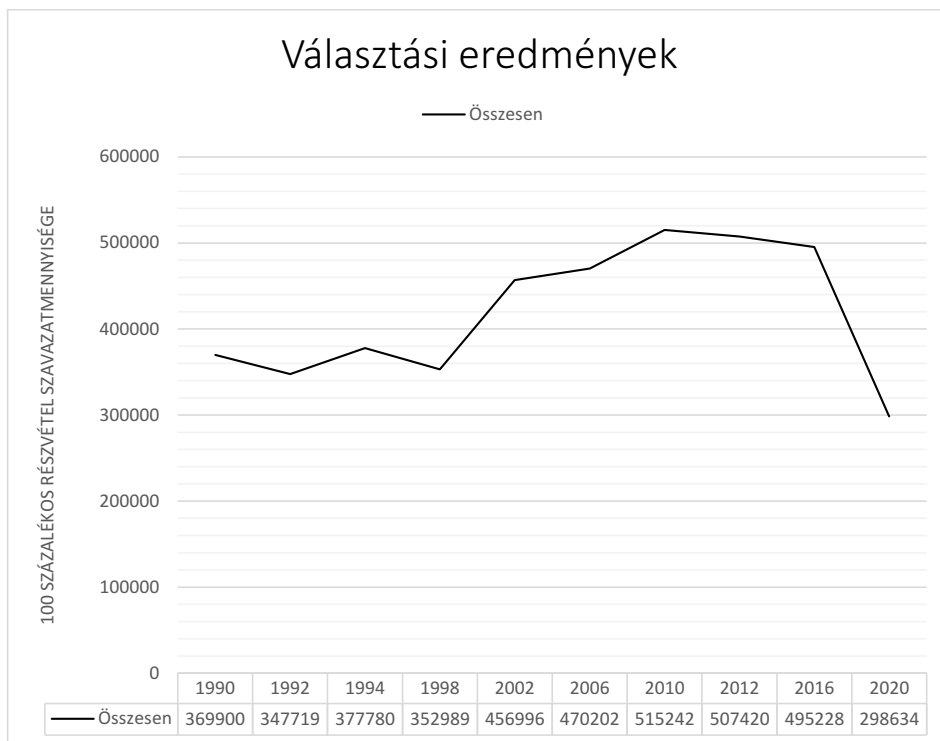

A kiindulópontnak tekintett 1990-es választás idején a különbség a vizsgált pártok és az országos adatok között nem volt számottevő. Ez az adat fokozatosan mozdult el a magyar jellegű pártok javára. A 2006-os választás során már +2,56% volt az eltérés, ez 2010-re +2,93%-ra nőtt. A csalódás és kiábrándultság jelei először 2012-ben jelentek meg, amikor két év alatt a választási kedv Dél-Szlovákiában a magas pozitív számok világból negatív tartományba került és 2,83%-ra volt az országos átlag alatt. Ez két év alatt 5,76 százalékos drámai zuhanást jelentett, mely tendencia sajnos 2016-ban is folytatódott. Ekkorra a vizsgált mutató már 4,31%-kal volt a szlovákiai átlag alatt. 2020-ra pedig a dél szlovákiai választási kedv 8,28 százalékkal maradt el az országos szinttől.

Tíz év alatt tehát a választási részvétel 11,21 százalékkal esett vissza, amit nehéz más szavakkal jellemezni, mint a politikai képviselet sorozatos politikai hibáinak eredménye és a választók lesújtó ítélete. Ez az egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen szám nem magyarázható sem demográfiai változásokkal, sem regionális különbsőségekkel. Az okokat a politikai képviselet viselkedésében, önmagában a képviseletben kell keresni. Az egyértelmű, hogy a választói bázisban egyre nőtt az elégedetlenség.

Választási eredmények

Nézzük ezek után az összesített választási eredményeket 1990-től 2020-ig:

A fenti grafikonból kitűnik, hogy 1998-ig a vizsgált pártok lehetséges választási csoportja 370 ezer fő környékén mozgott, míg 2002 és 2016 között több mint százezres nagyságú impozáns emelkedés következett be. Ez az adat 2020-ra sajnos 300 ezer alá csökkent. Ugyanúgy, mint a választási részvételnél, a szavazatok elvesztésénél sem találhatunk demográfiai vagy regionális jellegű okokat. A magyarázat itt is elsősorban a politikai képviseletben, a politikai kínálatban, illetve a politikai munkában található. Le kell azonban szögezni, hogy a számok alapján elsősorban a Most-Híd volt az, amely több okból kifolyólag szavazatokat veszett.

A képet némileg árnyalja, ha a 2010-től 2020-ig terjedő időszakra nézve figyelembe vesszük a Most-Híd új szlovák képviselőinek hozzájárulását a fenti szavazatmennyiségekhez. Elsősorban azt kell megvizsgálni, vajon a szlovák jelöltek szerepeltetése, illetve a multietnikus jelleg hangsúlyozása regionálisan és strukturálisan hol hozott és hol vitt el szavazatokat a 2006-ig terjedő időszakhoz viszonyítva. Ehhez rétegekre bontottuk a dél szlovákiai szavazatokat választási eredmény szerint, továbbá külön megnéztük a nagyvárosok (Pozsony, Kassa), valamint az északi területek számait. Kiindulópontunk itt is a 2006-os választás volt, mivel ez volt a korai MKP csúcsidőszaka, s itt érte el akkori támogatottságának maximumát. Azt vizsgáltuk tehát, hogy az egyes, rétegekre osztott választói csoportban az új eszme, a multikulturalizmus, a szlovák–magyar megbékélési és együttműködési szándék, a szlovák jelöltek, illetve a nemzeti eszmét kissé lenézően kezelő állampolgári elv mennyi pluszszavazót tudott megszólítani 2010-ben, majd tovább, egészen 2020-ig.

A viszonyítási dátum 2006. A számok a két, egymással versengő párt összesített eredményét tükrözik. Az MKP a tíz év alatt gyakorlatilag stagnáló számokat produkált, ezért a változások minden esetben a Most-Híd változásai.

Vegyük tehát először azokat a településeket, ahol az MKP 2006-ban több mint 70 százalékot ért el. Az első sorban az adott választási év megszerzett szavazatai találhatóak, alatta az előző választáshoz viszonyított változás, míg a harmadik sor mindig a 2006-os évet alapul véve állapítja meg a szerzett, illetve veszített szavazatokat.

1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Év
229 909	260 010	275 540	265 941	269 457	245 245	199 489	szavazat
0	+30 101	+15 530	-9599	+3516	-24 212	-45 756	változás
		0	-9599	-6083	-30 295	-76 051	összesítve

Látható, hogy a Most-Híd „új” eszméje és a megmaradt MKP együttesen ebben a települési kategóriában a vizsgált években egyszer sem tudtak több választót vonzani, mint amennyivel az MKP 2006-ban rendelkezett. A Magyar Koalíció Pártja legalább megtartotta választói bázisát, a Most-Híd azonban eleve kevesebbet szerzett, mint amennyire 2006-ból kiindulva lehetősége lett volna. A csökkenés konkrétan 2010-ben 3,48% volt, ez 2016-ra 10,09%-ra esett. Az utolsó eredmény a 2006-os számhoz viszonyítva már csak az akkori adat 72,40 százaléka. Ez tíz év alatt 27,6 százalék mínusz. Le kell ugyanakkor szögezni, hogy az MKP a Most-Hídtól eltávozott szavazókat egyetlen választás során sem tudta érezhetően megszólítani, vagyis az ő eredménye is csalódás. Nem

arról volt tehát szó, hogy az MKP változás nélkül folytatta 2006-os politikáját, hanem a 2010-es MKP lényegesen szűkebb választói rétegre figyelt oda és emellett nehezen érthető átváltozással leárlózta 2006-os választóinak többségét. A párt akkori elnöke egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy tisztességes ember nem szavaz a Most-Hídra. Nos, a politikatörténet arra tanít bennünket, hogy a fennhéjázás, a büszkeség és kiátkozás ritkán sikeres stratégia.

Most tehát nézzük azokat a községeket, ahol az MKP 2006-ban 40 és 70 százalék közötti támogatottságot ért el.

1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Év
69 540	92 564	94 786	89 591	89 638	79 785	55 159	Szavazat
0	+23 024	+2222	-5195	+47	-9853	-24 626	változás
		0	-5195	-5148	-15 001	-39 627	összesítve

A csökkenés itt is szignifikáns. 2010-ben 5,48%, 2016-ban 15,83%, míg 2020-ra elérte a 41,81 százalékot. Ebben a választói rétegben is egyértelmű, hogy az MKP kettészakadása és Most-Híd színrelépése inkább csökkentette a választói bázist, s nem láthatunk számottevő javulást egyik évben sem. Az MKP itt sem tudott javuló eredményt felmutatni, vagyis ezeket a választókat sem vonzotta magához.

A következő vizsgált csoport az, ahol az MKP 2006-ban 10 és 40 százalék közti szavazatot szerzett.

1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Év
29 948	48 467	48 567	46 807	45 391	39 253	18 160	Szavazat
0	+18 520	+100	-1760	-1416	-6138	-21 093	változás
		0	-1760	-3176	-9314	-30 407	összesítve

A 2010-es indulás azonnal 3,62 százalékos zuhanást eredményezett, ez 2016-ra 19,18%-ra növekedett, s 2020-ban 62,61%-on landolt. A jelentős magyar szavazatmennyiséggel rendelkező települések között itt már 2010-ben is egy nagymértékű elbizonytalanodás volt tapasztalható, mely fokozatosan szivárgott tovább a 2006-ban még domináns MKP többségű helységekre. Az MKP ezeket a szavazatokat sem tudta megszerezni.

Most vizsgáljuk meg a 2006-ban 10 százalék alatti dél-szlovákiai településeket:

1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Év
4435	8450	7967	16 043	13 280	15 802	5813	Szavazat
0	+4015	-483	+8076	-2763	+2522	-9989	változás
		0	+8076	+5313	+7835	-2154	Összesítve

Ráileltünk tehát az első olyan választói kategóriára, ahol a Most-Híd 2006-hoz viszonyítva növelni tudta a korábbi MKP választói eredményét. A három választás átlagos hozama 2010 és 2016 között kb. 7000. Ehhez a „sikerhez” némi sajnálattal csak annyit lehet hozzátenni, hogy ez a legkisebb vizsgált réteg. A dologhoz az is hozzátartozik, hogy kicsi a valószínűsége annak, hogy húsz évig rejtőzködő, új, magyar kötődésű sza-

vazókról van szó. Ezek nagyon nagy valószínűséggel már etnikailag szlovák politikai szavazatok.

Végül tekintsük át a két nagyváros, valamint az északi területek összesített eredményeit.

1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Év
19 117	47 415	43 333	96 864	89 609	115 142	20 013	Szavazat
0	+28 298	-4082	+53 531	-7255	+25 533	-95 129	változás
		0	+53 531	+46 276	+71 809	-23 320	összesítve

Pozsony, Kassa és az északi területek azok, ahol a Most-Híd 2006-hoz viszonyítva tényleges szavazatbővülést tudott kimutatni. Ez 2010-től, a három választás átlagát tekintve 57 ezer szavazatot jelentett. Az MKP eredménye itt tíz év alatt 8300-ról 5100-ra csökkent.

A fenti adatok tehát azt mutatják, hogy a korai MKP válsága, kettészakadása, majd a két párt egymás ellen indulása a 2006-ban még MKP-ra szavazó dél szlovákiai választók számának csökkenését eredményezte. Ugyanakkor az is látható, hogy az években ezt még ellensúlyozta az északi területek és a nagyvárosok szlovák politikai hozama, majd mindkettő bukórepülésben végezte.

Az alábbi táblázat első sora tehát azokat a szavazatokat összegzi, melyeket egyértelműen a Most-Híd szlovák képviselőjelöltjei, a multietnikus jelleg, az új eszme, a szlovák-magyar megbékélési narratíva hozott, s kiket a korábbi MKP 2006-ig nem tudott magyarul megszólítani. Mivel ezek a szavazatok egyértelműen szlovák közegből származnak, kijelenthetjük, hogy az új eszme új hívei nem a szlovákiai magyarság 2006-ig rejtőzködő, addig meg nem szólított rétegeiből származnak. Ezek kétségtelenül szlovák politikai szavazatok.

A második sor a 2006-os évből kiindulva a dél szlovákiai veszített szavazatokat összegzi, azzal, hogy az MKP szavazatszama lényegében stagnált. A harmadik sor a Most-Híd tevékenységének szavazatszerzési egyenlegét mutatja be. A kiindulás itt is 2006.

1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Év
0	0	0	61 607	45 704	86 471	29	hozott szavazat
			16 554	14 407	54 610	171 559	vesztett szavazat
			45 053	31 297	31 861	-	egyenleg
						171 530	

Ha tehát summázzuk a fenti számokat, elmondható, hogy a Most-Híd ugyan jelentős szavazatmennyiséget átvett az eredeti MKP-tól, azonban Dél-Szlovákiában a teljesen szórvány jellegű településeket leszámítva 2020-ig egyszer sem tudott új választói rétegeket megszólítani. Nem igazak tehát azok a korabeli megállapítások, melyek pozitívként tekintettek a vegyes jelleg mesterséges, ideologikus megjelenítésére és programszerű felvállalására. Nem volt a szlovákiai magyar választói rétegnek olyan szegmense, mely tartós emelkedéssel reagált volna. Ezen a területen tehát a politikai kínálat bővülése, az MKP kettészakadása az elején enyhe, később jelentős szavazatvesztést jelentett.

A Most-Híd szavazatbővülést csupán a nagyvárosokban és északon tudott elérni, de 2020-ra ez is eltűnt, a déli szavazatok többségével együtt. S végül összegezzük az

eddigyi táblázatokat a szlovákiai magyar kötődésű választókra való tekintettel. A két párt által elért eredményekből kivonjuk a 2010 és 2020 között megszerzett, majd elvesztett nagyvárosi és északi szavazatmennyiséget. Így megkapjuk a szlovákiai magyar pártok által megszerezhető magyar kötődéssel rendelkező szavazatmennyiség számait az adott választási években.

1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020	Év
352 949	456 996	470 202	455 922	458 114	408 758	298 609	Szavazat

A választási eredmények politikai értékelése

Amennyiben tehát behunyjuk szemünket és megérett jóindulattal közelítjük meg a kérdéskört, akkor elmondható, hogy a 2009-ben nemzeti irányba elmozduló MKP és a multietnikus ideológiát zászlajára tűző Most-Híd a 2010-es és 2012-es választásokon majdnem elérték a volt egységes MKP 2006-os szintjét. Más szóval a kettészakadás ugyan nem tudta jobban megszólítani az addig is megszólított választópolgárokat, de legalább nem okozott azonnali jelentős szavazatvesztésben mérhető tragédiát. Le kell szögezni, hogy a politikai kínálat nagyjából megfelelt a 2006-os MKP-nak. Mindkét pártnak megvolt a maga stabilnak tűnő bázisa, mely a korábbi MKP választóinak és politikusainak kettéoszlásából alakult ki. A pártok ugyan egymás ellen indultak, de összességében nem történt változás a szlovákiai magyar térfélen. Némi pluszt jelentett az 61 ezres új szlovák választóréteg, veszteséget pedig 16 ezer magyar.

Szemünket kinyitva és a dolgokat reálisabban nézve azonban látnunk kell, hogy a szlovákiai magyar parlamenti képviselő számára 2010-ben elveszett mintegy 200 ezer szavazat, és csaknem harmadára csökkent a magyar parlamenti képviselők száma. Ennek a politikai harcnak köszönhetően is 2012-ben Robert Fico egyedül tudott kormányt alakítani. Ha az MKP és a Most-Híd 2010 után, a választásokon a nép által megmérettetve, az eredményt alázattal elfogadva, lezárja a vitát, talán Szlovákia sorsa is kissé másként alakul. Amennyiben ugyanis együtt indultak volna, a parlamentben feltehetőleg újra 18–20 magyar képviselő lett volna, s a Smer nem tud egyedül kormányt alakítani. Sajnos az indulatok és az érzelmek győztek a racionalitással szemben – nem először és nem is utoljára. Így a 2020-ig várható volt 55-60 magyar képviselő helyett lett annak kevesebb mint egyharmada.

Amennyiben pedig illúziók nélkül vetjük össze a déli és az északi területek tizennégy éves egyenlegét, a kép még ennél is borúsabb. A két rivális párt alkotta politikai kínálat 2010-ben veszített 16 ezer déli szavazatot, míg nyert 61 ezer nagyvárosi és északi voksot. 2016-ra a déli szavazatvesztés meghaladta az ötvenötezeret, amit északon és a nagyvárosokban még 86 ezer új választó kompenzált. 2020-ra már mindkét területen katasztrófa állt be: délen a Most-Híd 2006-hoz viszonyítva elvesztette szavazóinak csaknem negyven százalékát, míg az északi és nagyvárosi bázisa teljesen eltűnt.

A másik oldalon pedig az MKP 10 év alatt gyakorlatilag senkit sem tudott megszólítani a leszakadó csoportokból, ami azt jelenti, hogy a mai MKP nem volt képes olyan politikát

folytatni és olyan képviselőket kínálni, mint 2006-ban. Ellenkezőleg, folyamatosan leáruította a 2006-os szavazóit és mindent megtett, hogy elriassa őket magától. Így mindkét párt válságba került. 2020-ra a két pártcsoportosulás a 14 évvel azelőtti eredménynek csupán a 63,5 százalékát érte el, miközben a választói kedv az országos átlagot két százalékkal meghaladó szintről tizenegy százalékot ment lefelé. Ez azt jelenti, hogy az amúgy is alacsony szavazatszám országos súlya ennyivel csökkent. Ezt hívják katasztrófának.

Nos, 2020-ra a szlovákiai magyar politikai képviselői romlását és a választópolgárok kiábrándultságát nehéz lenne leplezni. A számok egyértelműek. Hosszasan lehetne értekezni az egyes lépések hibás vagy szükségszerű voltáról, a politikusok gyarlóságairól, sorscsapásokról és egyéb történelmi összetevőkről. Az elemzés mindenképpen hasznos lenne, de talán történelmi megközelítésre és nagyobb időtávlatra volna szükség. Tanulmányunk szempontjából inkább csak olyan megállapításra szorítkoznánk, melyet számokkal tudunk alátámasztani. Azokkal a számokkal, melyekkel tanulmányunk is dolgozik.

Korábban megmutattuk, hogy a Most-Híd csupán a dél-szlovákiai vizsgált települések mennyiségileg legkisebb és legjelentéktelenebb kategóriájában tudott némi pluszszavazatot felmutatni, ez a szórvány vidék, s szinte bizonyos, hogy ezek is etnikai szlovák politikai szavazatok voltak. A többiben már 2010-ben is csökkenés volt látható. A Most-Híd 2010 és 2016 között átlagban 64 500 szavazatot tudott hozni a szórvány vidéken, valamint Pozsony, Kassa és az északi területek kategóriában. Ez a szlovákiai választópolgárok másfél százaléka. Ezek minden kétséget kizárólag etnikailag szlovák szavazatok, melyek a Most-Híd szlovák képviselőjelöltjeit, a párt megbékélési narratíváját és általános politikai profilját értékelhették. Ők 2020-ig fokozatosan eltávolodtak korábbi pártjuktól, s kevés az esélye annak, hogy újra lelkesedni fognak a régi eszme iránt. Ezek a szavazatok ma már a múlt szavazatai. Véleményünk szerint elhanyagolható annak az esélye, hogy visszaszerezhetők lennének.

A szlovákiai magyar választási bázis meghatározása

A korábban meghatározott szlovák politikai szavazatoktól való megtisztítás után fennmaradt egy nagy báziscsoport, mely az elmúlt harminc év alatt többé-kevésbé hű volt a szlovákiai magyar pártokhoz. Ők a vizsgált pártok tartós szavazói. Ez a réteg az, amely kisebb-nagyobb mértékben, de 1990 óta szlovákiai magyar pártokra és jelöltekre szavaz. Lakhelyét tekintve elsősorban Dél Szlovákiában, Pozsonyban és Kassán él. A harmincéves politikai tevékenység és a választók reakciói azt mutatják, hogy van közvetlen vagy közvetett, erősebb vagy gyengébb kötődése régiójához. Ugyancsak kétségtelen, hogy nem közömbös számára a magyarság és a szlovákiai magyarság problémaköre, a magyar kultúra, a magyar hagyományok és a magyar történelem témája. Identitásában fontos vagy észrevehető a magyar hatás. Vannak, akiket csupán rokoni, háztartási szál fűz ehhez a közösséghez, de tapasztaljuk, hogy még ez is megnyilvánulhat politikai szavazat formájában. S természetesen ez a csoport jól láthatóan, strukturált politikai meg-

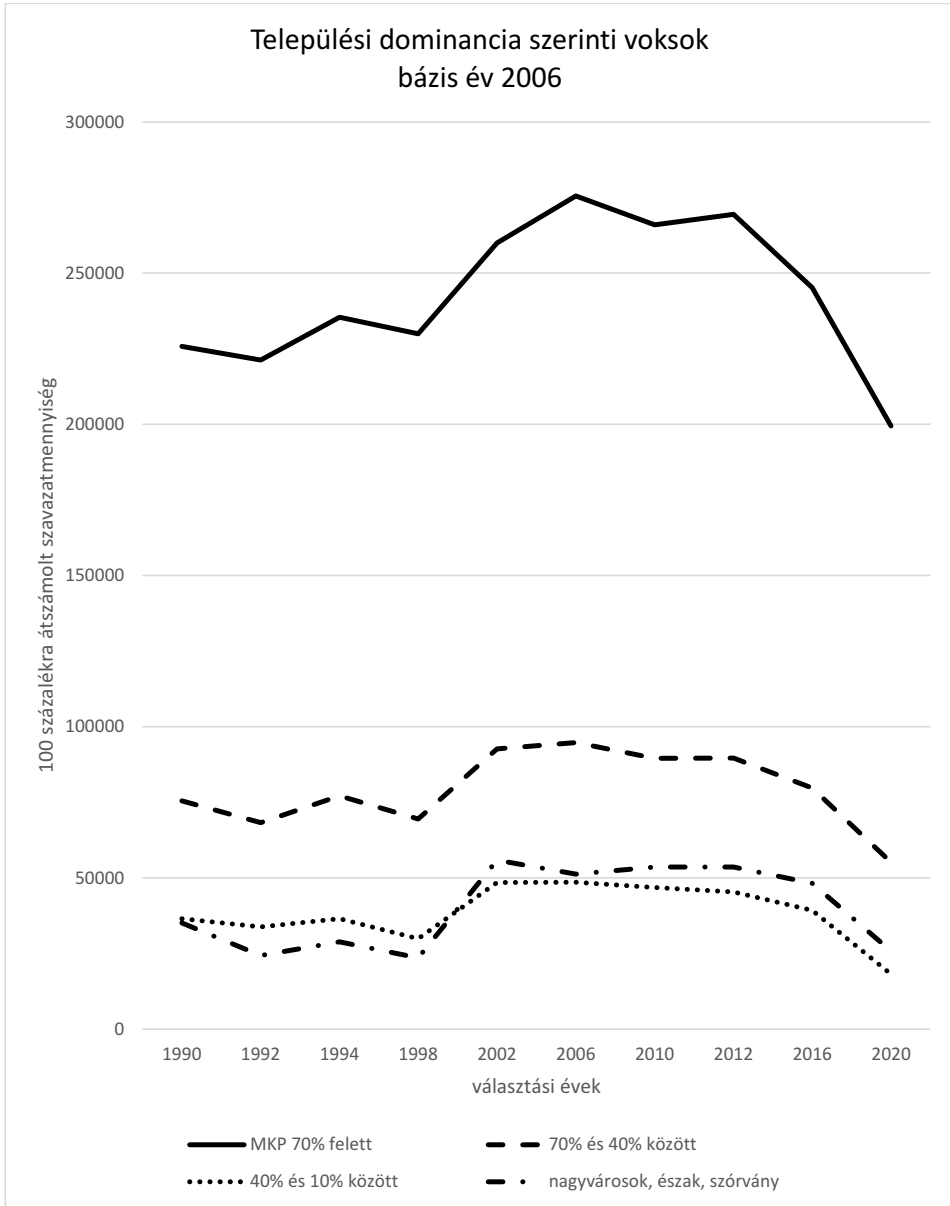
győződéssel és nemzeti identitással bír. Ez is jelentős szerepet játszik a szlovákiai magyar politikai pártokra leadott voksok során.

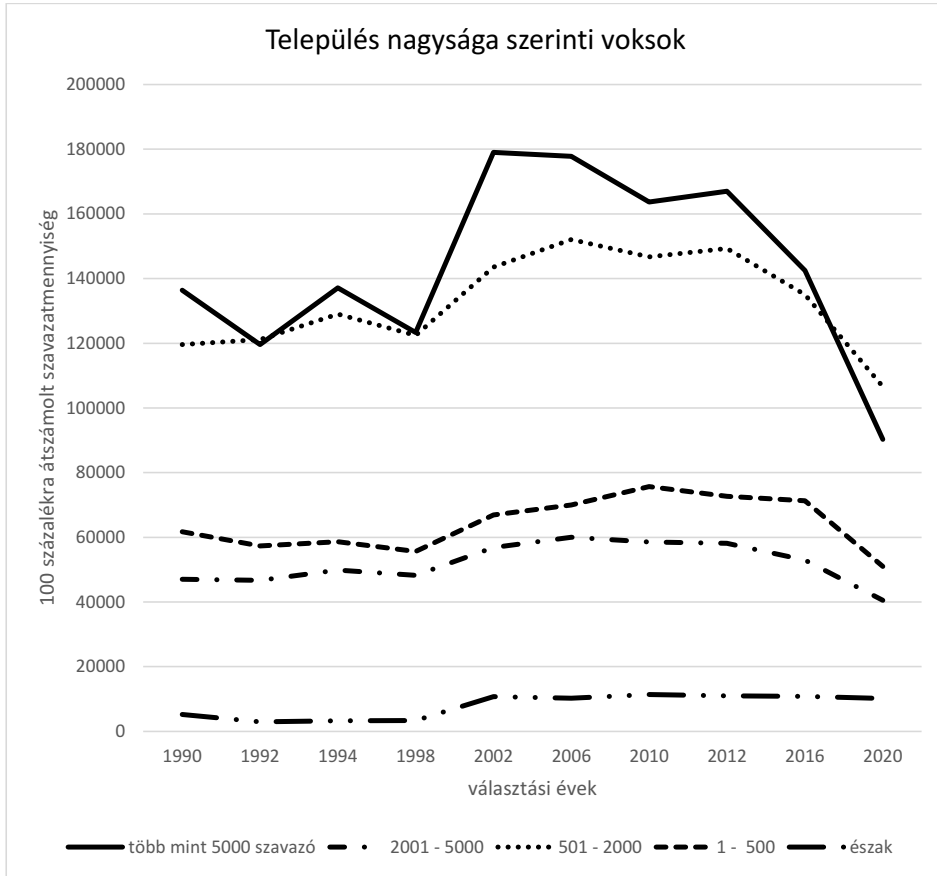
Nevezük ezt a közösséget a szlovákiai magyar választói csoportnak. E csoport létszáma, kiindulva a választások eredményeiből, valószínűleg nagyobb a felnőtt szlovákiai magyar nemzetiségű állampolgárok számánál és meghaladja a magyar anyanyelvű lakosok nagyságát is. Ha a kört tovább bővítjük az egyéb magyar kötődésű választókkal, megkapjuk azokat, akiket a magyar jellegű pártok elméletileg meg tudnak szólítani. Gyakorlatilag azonban a szlovákiai magyar pártok mindig csak egy részüket tudták a választások során elérni. Vizsgálatunk szempontjából elsősorban az a fontos, hogy közülük ki szólítható meg sikeresen a szlovákiai magyar pártok által. Másként fogalmazva azt is mondhatjuk, hogy a választók mennyire tudnak azonosulni a szlovákiai magyar pártok politikai, erkölcsi, nemzeti és politikusi kínálatával.

Vizsgálatunk szempontjából ez a báziscsoport nagyobb létszámban a 2890 szlovákiai település közül 538 településen található meg, tehát regionálisan is jól meghatározható. Az is jól látható jellemzője, hogy politikai identitásának kifejezését elsősorban szlovákiai magyar pártokban keresi. Ezt az igényét a szlovákiai magyar pártok az elmúlt harminc évben néha sikeresen, néha kevésbé elfogadhatóan elégítették ki. Ezt a folyamatot mutatja az alábbi négy grafikon, s a továbbiakban ennek a témának az elemzése áll előttünk.

Az első két grafikon kiindulópontja a 2006-os év. A számok alapján az MKP ebben az évben érte el legjobb eredményét, itt hozta ki magából az eddigi maximumot. Ezt az évet alapul véve négy politikai csoportra osztottuk a községeket: az elsőbe azok a települések tartoztak, ahol 2006-ban az MKP több mint 70 százalékos eredményt ért el. Itt nincs kétség a politikai és nemzeti dominancia felől, tehát a szlovákiai magyar pártok irányítják a települést. A második réteget a 40 és 70 százalékos elért falvak, városok jelentik. Ezekben az MKP, annak előd- és utódpartjai véleményünk szerint megkerülhetetlen politikai erő képviselnek, de helyenként némi kompromisszumot kell kötniük más politikai csoportokkal. A harmadik csoport a 10 és 40 százalékos eredmény. Itt az MKP még jelentős párt, de szövetségi rendszerben kell gondolkoznia és el kell kerülnie a vele szembeni koalíciók megkötését. A negyedik kategória már a szövetség, ahol az MKP esetleg a mérleg nyelve tud lenni.

A második grafikonban a településeket a magyar választópolgárok száma szerint kategorizáltuk. Szlovákiai viszonylatban az 5000 választót meghaladó községek már magukon viselik a városiasság jeleit. Ezek általában regionális központok, iskolákkal, iparral, szolgáltatásokkal, egészségügyi központokkal és vasúttal. A második csoportba a nagyközségek kerültek, 2000 és 5000 közötti választói réteggel. Őket követték az 500 és 2000 választóval bíró kisebb települések, ahol az iskolai, kulturális és ipari infrastruktúra már hiányosnak mondható, de általában még jelen van legalább egy része. Legvégül a kisközségek maradtak, ahol gyakorlatilag egy templom, egy óvoda és egy kocsmá jelenti a társasági életet – vagy már egyik sem. Nem szokatlanok a 30–60 fős öregedő, kiháló települések sem.

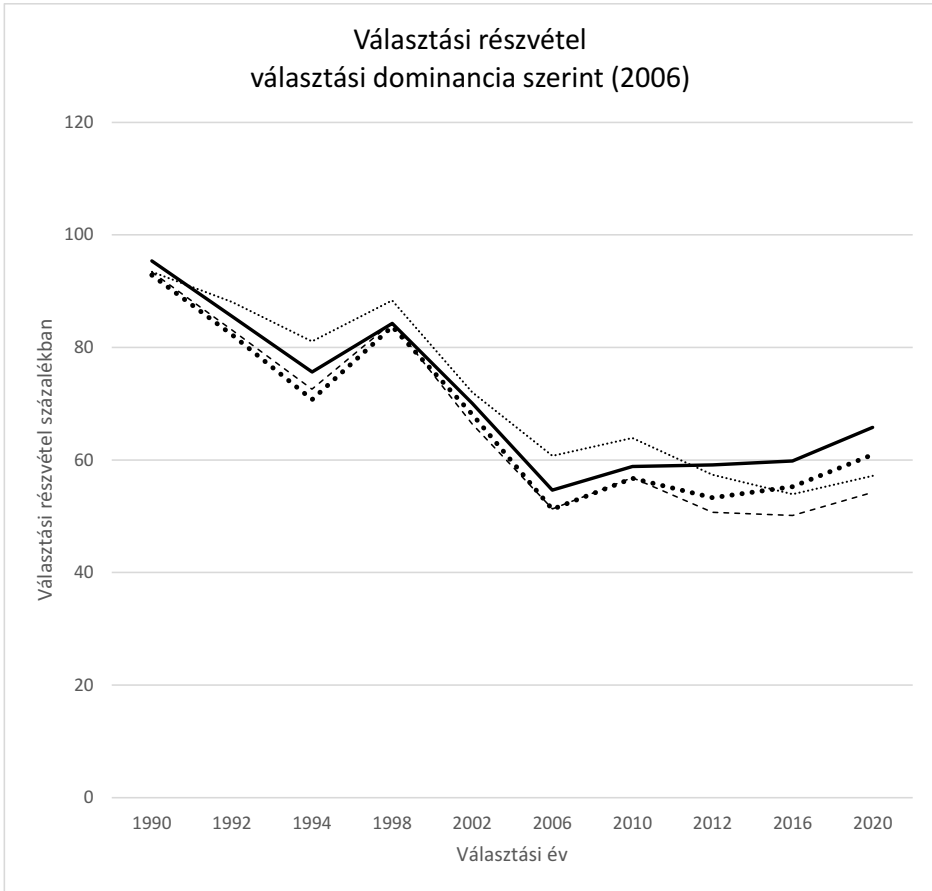

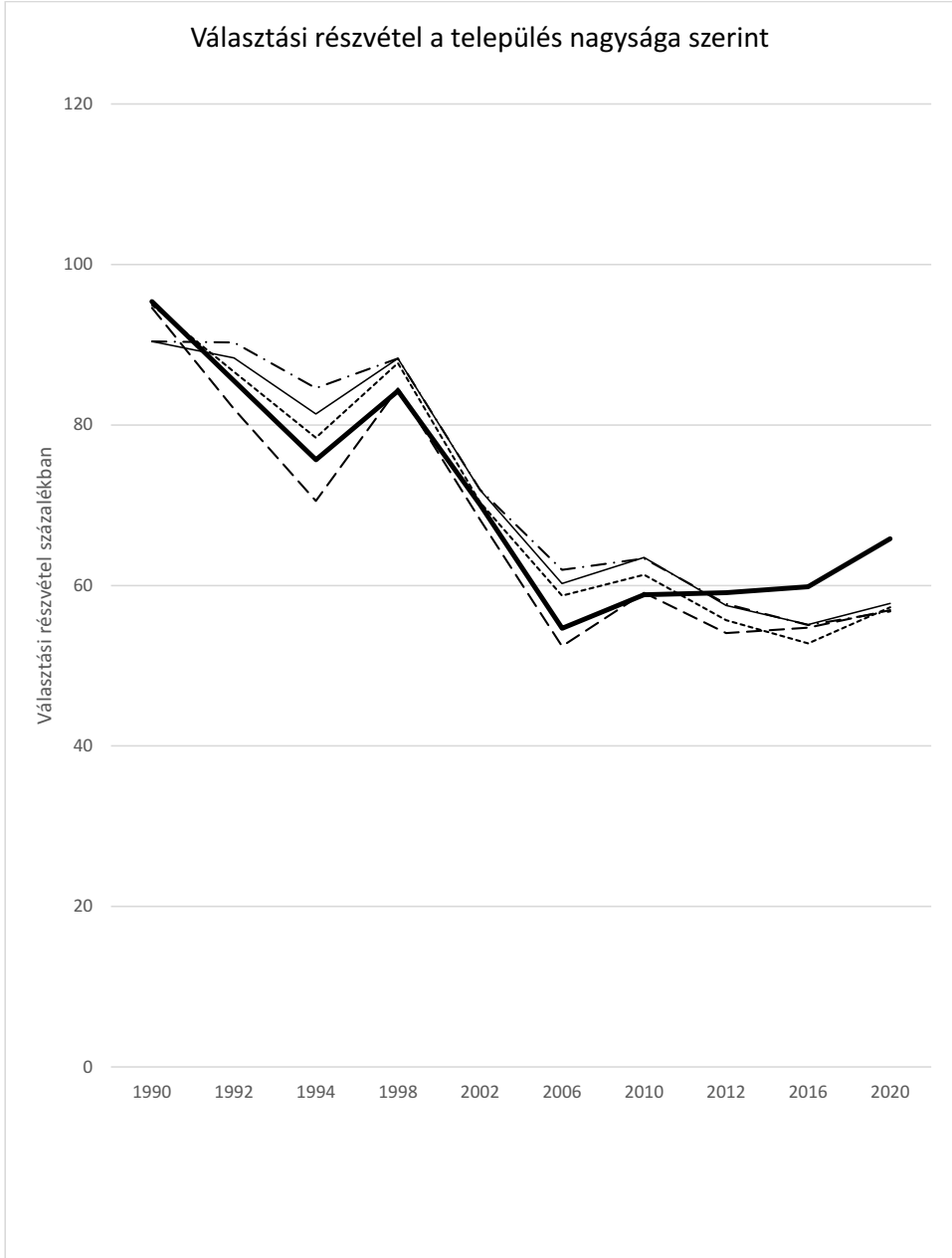

Az első grafikon világosan mutatja, hogy a szlovákiai magyar választók döntő többsége a jelentős magyar politikai dominanciát lehetővé tevő településen lakik, míg a kisebbségben levő és a szórvány községek, valamint a nagyvárosok a közösségnek csupán egynegyedét teszik ki. Mindez összhangban van a szlovákiai magyarság ismert településszerkezeti adataival.

A második grafikon szerint a bázisszavazók legnagyobb csoportját az 5000 választót meghaladó városias szavazók teszik ki. Szorosan mögöttük vannak a közepes nagyságú falvak, majd leszakadva a nagyobb községek és a kistelepülések. A két grafikon legjellemzőbb tulajdonsága, hogy minden kategória együtt, szinkronban mozog. Kisebbségben levő eltéréseket felfedezhetünk: ilyenek tekinthetjük például azt, hogy a városi választók, a szórványban és északon élők támogatása 1998 után az átlagot meghaladó mértékben nőtt. Persze az is igaz, hogy 2020-ra a csalódásuk is erősebb volt. Ezzel együtt azonban nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy a szlovákiai magyar választói bázis kompakt és konzekvens módon, közösségként értékelte a szlovákiai magyar pártok teljesítményét.

A következő két grafikon ugyanilyen felbontásban az egyes rétegek választási részvételi arányát térképezi fel.

Ezek a grafikonok szintén kétségtelen együttmozgást mutatnak, bár eltéréseket itt is találhatunk. Szembetűnő például a domináns magyar politikai többségű lakosság csüggedése 2012 után. Ez a csoport 1992 óta az országos átlagot jelentősen meghaladó mértékben járult az urnákhoz, de a 2012 utáni állapotok már növekvő csalódottságot jeleznek. Hasonló trendet láthatunk a 40 és 70 százalék közötti réteg választókedvében is. A települések nagyság szerinti megoszlása követi az országos választási részvétel egyik fontos változását, miszerint a századunk húszas éveiben megnőtt a városi lakosság szavazókedve, s csökkent a vidéki aktivitás. Sajnos ez csupán relatív győzelmet jelent a szlovákiai magyar bázisszavazatokon belül. 2020-ra ebben a felbontásban is állandósult a több mint nyolcszázalékos lemaradás az országos átlaghoz viszonyítva.

Csak érdekességként említjük meg, hogy a grafikonok tanúsága szerint a választási részvétel mindig olyankor ugrik meg, amikor a lakosság elégedetlen egy-egy diktatórikus, általában Nyugat-ellenes és oroszbarát húrokat is pengető jellegű országos vezetéssel. Így volt ez a rendszerváltáskor 1990-ben, 1998-ban Vladimír Mečiar, 2010-ben és 2020-ban pedig Robert Fico esetében. A demokrata, euroatlanti elkötelezettségű, piac- és nyugatorientált jobbközép pártok Szlovákiában általában a választási kedv lanyhulására fizetnek rá.

A szlovákiai magyar választási bázis és a pártok viszonya

Amennyiben tehát megpróbáljuk összegezni a fenti grafikonok tanulságait, a következő megállapítások tűnnek logikusnak:

A Most-Híd által rövid időre odavonzott szlovák politikai szavazatokat leszámítva a szlovákiai magyar szavazói bázis adott időben a magyar pártok által elérhető nagysága 470–500 ezer főre volt tehető 2002 és 2010 között. Újra megismételjük, hogy ez nem a szlovákiai magyar nemzetiségű felnőtt korú lakosság, sem a magyar anyanyelvű, sem pedig a magyar nyelvet aktívan vagy passzívan bíró szlovákiai állampolgárok csoportja. Ez a politikailag definiálható szlovákiai választóréteg, mely a szlovákiai magyar pártok által elméletileg megszólítható. Nyilván van egy olyan része is ennek a csoportnak, mely eleve szlovák pártokra szavaz. A választóréteg teljes nagyságát és annak struktúráját, valamint pontosabb számszerűsítését a tanulmány végén próbáljuk megállapítani.

Ez a választói bázis az elmúlt harminc év során három jól kivehető és elkülöníthető szakaszban, mindig más-más módon értékelte a pártok teljesítményét. 1990 és 2000 között az átlagos választói eredmény 360 ezer körül mozgott. Ebben az időszakban a három jelentős magyar párt hol egymás ellen, hol lazán összefogva politizált, az MPP két évig kormányzott, a többiek ellenzékben voltak, majd mindannyian Vladimír Mečiar ellen küzdöttek. Az MPP és az Együttélés a Liberális Internacionálé tagjai lettek, az MKDM néppártosodott, a politikusok jöttek-mentek, sokan kihullottak, egyszóval ez nem a stabilitás időszaka volt. Igaz, hogy 1998-ra a pártok az MKP-ban egyesültek és

kormányra léptek, ez azonban nem hozott azonnali támogatói változást. A harmincéves politikai tapasztalat azt mutatja, hogy a szlovákiai magyar választói réteg nagyjából két-három év alatt emészti meg a változásokat és alakítja ki újabb véleményét. Ezért ezt a 2000-ig tartó időszakot véleményünk szerint az útkeresés jellemezte. A szlovákiai magyar választóréteg kereste politikai képviselőjét és a politikusok keresték a hatékony, vonzó politika tartalmát.

A következő szakaszt 2000 és 2012 közé tehetjük. Az útkeresés itt egy időre véget ért. Az MKP 2006-ig kormányon volt, a Most-Híd 2010 és 2012 között szintén. Mindkét párt a konzervatív európai csoportosulás tagja lett, és az MKP európai parlamenti képviselőkkel is rendelkezett. A választók és a helyi képviselők megtapasztalták a kormánykapcsolatok előnyeit. A megyei közgyűlésekben az MKP többnyire hatalomra került, és jelöltjei fontos pozíciókat töltöttek be. A pártok polgármesterei kamatoztatni tudták saját kiépített, többször megvédett helyzetüket és kormányzati kapcsolataikat. Az akkori MKP összerakta regionális hálózatát, több mint tízezer tagja lett, és minden túlzás nélkül állítható, hogy szoros kapcsolatban volt a választóival. Mindennek együttesen tudható be a támogatottságának az első szakaszhoz viszonyított ugrásszerű növekedése. Az ebben az időszakban megrendezett négy parlamenti választáson a szlovákiai magyar választóréteg száma 470 ezer lett, ami mintegy százezres, 29 százalékos emelkedés. Az országos szintet nézve 1990 és 2000 között ez a választói réteg átlagosan 9,47% eredményt ért el. Ugyanez a szám 2000 és 2012 között már 10,71% volt. A félreértések elkerülése végett újra leszögezzük, hogy ezek a számok a Most-Híd által ideiglenesen odavonzott szlovák politikai szavazatok nélküli számok. Ezt az időszakot tehát véleményünk szerint az építkezés és egyben az eredmények jellemezték. Nem lehet nem észrevenni a választók elégedettségének emelkedését, mely a választói kedv emelkedését is magával hozta. A szakasz végén szintén tanúi lehetünk annak, hogy a belső konfliktusok és változások csak két-három év múlva jutnak el érezhető módon a választókhoz. A 2007-es elnökváltás, a 2010-es külön indulás először 2012-ben éreztették komolyabban a hatásukat.

A harmadik szakasz 2012 után kezdődött és a mai napig tart. Az MKP 2020-ig, mint már korábban említettük, begubózott a kizárólagos magyar etnikai politizálás burkába, sértegetéseket szórt korábbi választóira, miközben négy parlamenti és egy euro-parlamenti választáson futott neki fejjel a falnak. Ez idő alatt minden várakozással ellentétben semmi érdeklődést nem mutatott a Most-Hídat hullámokban elhagyó nagyszámú szlovákiai magyar választói csoportok irányában, hacsak nem számítjuk ide a rendszeres és rituális kiátkozásokat. Ezek intenzitása ugyan az idő előrehaladtával és a rendszeres választási pofonokat követően alábbhagyott, de az MKP továbbra is teljesen figyelmen kívül hagyta és idegennek tartotta a szlovákiai magyar valóság jelentős részét. Tette ezt ráadásul úgy, hogy ez a szlovákiai magyar valóság 2009-ig az MKP szerves része volt, a szavazói rá voksoltak és a párt őket is képviselte. Nem csoda, hogy az immár Magyar Közösség Pártja szinte senkit sem tudott megszólítani korábbi választóiból, akik pedig csalódottan faképnél hagyták a Most-Híd pártot. Az MKP 2010 és 2020 közötti legnagyobb hibája tehát egy teljes bemerevedés volt, mely abban nyilván-

nult meg, hogy szakított 2006-os önmagával, leszűkítette választói érdeklődését korábbi választóinak 35-40 százalékára és ezt tekintette normális állapotnak. Ebből kiindulva meg kell állapítanunk, hogy az újkori MKP egyszer sem értette meg, hogy mi is történt a múltban és mi történik napjainkban a szlovákiai magyar választói térfélen. Ők, akik a szlovákiai magyar közösséget kívánták képviselni, egy kirekesztő és leszűkített nemzetfelfogás rabjaivá váltak.

Maga a multietnikus párt a tíz év alatt véleményünk szerint két hatalmas hibát követett el. Először is, a kezdeti magyar jellegét egyre jobban feladva, egy „modern” szlovákiai, etnikailag semleges párt képét akarta felvenni. Ezért erősítette szlovák, ruszin, valamint roma jellegét, kommunikációjában modern világpolgári, európai jelzéseket küldött, próbálta elhalványítani magyar múltját. Ez a törekvés az addigi szavazók jelentős részéről nem talált megértésre. A szlovákiai magyar választók nagy része 2010-ben rájuk szavazott, az MKP azonnal lemondott róluk, a szlovák pártok pedig már régen feladták a reményt a megszólításukra. A Most-Híd egyedüli, polgári jellegű magyar pártként, szinte ellenfél nélkül képviselhetne volna őket elég hosszú ideig. Ezt a kényelmes pozíciót adták fel először egy bizonytalan, szlovák, ruszin és roma etnikai kaland reményében, majd 2016-ban a Smer és az SNS alkotta toxikus koalícióban való részvétellel. A szlovák, roma, ruszin irányba való elmozdulás a rájuk szavazó magyar rétegnek egy jelentős részét már 2012-ben is elriasztotta, mint ahogy fenti számaink is mutatják. A Most-Híd ennek ellenére folytatta programszerű szlovákosodását, polgári párttá változtatta magát, belső tárgyalási nyelve egyértelműen a szlovák lett, a magyar jelleg visszaszorult a nem formális találkozókon való magyar nótázás szintjére, majd több pártot is megjárta szlovák jobboldali ejtőernyős politikusokkal töltötte fel sorait.⁷ Ezek után nagy reményekkel, szlovák alapkampánnyal indultak a 2016-os választásokon és a volt SDKU-szavazatok begyűjtése által kétszámjegyű eredményt vizionáltak. Csalódnniuk kellett és szembesültek a rideg valósággal. Majdnem több magyar szavazatot vesztek délen, mint amennyit egy pénzügyileg nagyon megterhelő kampánnyal a nagyvárosokban és északon szerezni tudtak. Otthagya magyar választóikat, teljes mellszélességgel kiléptek a szlovák politikai piacra, ahol nem a gyengélkedő MKP, hanem más öt-hat agresszív szlovák párt lett az ellenfelük. Hibás koncepció, naiv stratégia. Ahogy mondani szokás, vajúdtak a hegyek és egeret szültek.

A Most-Híd második hibája ezt követően már teljesen végzetes lett, és megadta a kegyelemdőfést. A párt vezetése a balul elsült választás után, feladva a magyar pártok huszonöt éves demokratikus hagyományait, némi pártelnökségi kényszerrel bevezette a Most-Híd tagságát egy reménytelenül korrupció és vízió nélküli koalícióba. Ezt követően a párt helyi képviselői és a vezetés egy része vagy passzivitásba menekült, vagy mentették a menthetőt és posztjaikon minden tőlük telhetőt elkövettek a szlovákiai magyar-

7 Ekkor vették be többek között Lucia Žitňanská volt SDKU-politikust, aki azonnal alelnök lett, ekkor jött Peter Kresák volt SOP-képviselő és sokan mások.

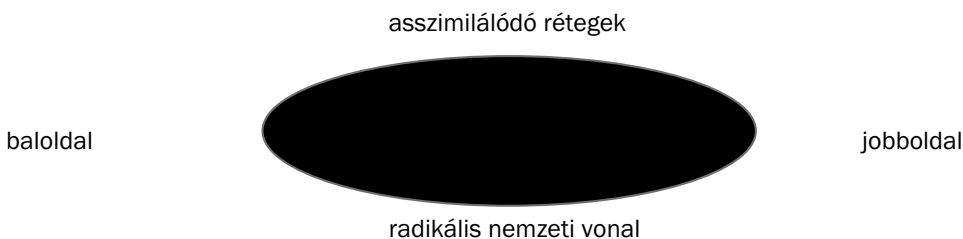
ság érdekvédelmében. A Most-Híd vezetői által a pártra égetett stigma azonban egyre nyilvánvalóbbá vált a politikai ellenfelek és a választók számára is. A Ján Kuciak gyilkosságát követő ellentmondásos kormányzati szerepük már csak az agónia része volt. A párt gyakorlatilag feladta a politikai harcot és már csak arra törekedett, hogy kitartsa a választási időszak végéig a megszerzett politikai posztokon. Népszerűségük látványosan csökkent és elvesztették korábbi belső energiájukat.

A harmadik szakasz végére a szlovákiai magyar választók parlamenti képviselő nélkül maradván a passzivitásba menekültek és délen drámai módon csökkent a választási részvétel.

A szlovákiai magyar választási bázis politikai irányultsága

A következő fontos téma magát a választóréteg és a szlovákiai magyar pártok politikai megnyilvánulásait érinti. A szóban forgó pártok egy rövid kezdeti liberális szakaszt leszámítva végig néppárt jellegűek voltak és politikailag végig a konzervatív európai családhoz tartoztak. Valószínűleg nem véletlen, hogy a szlovákiai magyar politikai térfelelén harminc év alatt egyetlen baloldali jellegű csoportosulás sem tudott politikailag legalább embrionális állapotba jutni. Az is egyértelműnek látszik, hogy az úgynevezett nemzeti oldalról nézve a radikális, harcias nemzeti politika iránti igény is minimális. A Most-Híd példája azt is mutatja, hogy a jelentős asszimiláció ellenére nem vonzó a multietnikus, kettős kötődésű narratíva sem. S ismét a Most-Híd bukása példázta azt is, hogy antidemokratikus, korrupcióra épülő erőkhöz lelkesebben beépülni, majd mindezt áldozathozatalként feltüntetni, nem imponál a szlovákiai magyar választóknak. Ha van, elfogadják, kihasználják, de nem kedvelik, és nem támogatják az irányváltás kigondolóit és végrehajtóit.

Amennyiben tehát összegezni kívánjuk a harminc év politikai tapasztalatait, vissza kell térnünk a két évvel ezelőtti írásban felvázolt négypólusú választói csoport képéhez.

Az eddigi harminc év politikai tapasztalata azt mutatja, hogy a maximális szavazatmennyiséget, az optimális vonzerőt az biztosítja a legjobban, ha a politikai képviselő tekintettel van a választóréteg nemzeti és politikai sajátosságaira és ugyanakkor nem állítja ezt a közösséget testvérharcos választási kényszer elé. Ez esetünkben azt jelenti,

hogy a pártoknak magyar jellegűnek kell lenniük, de nem mehetnek el túlságosan egy radikálisan nemzeti irányba. Nagyobb hangsúlyt kell helyezni a konzervatív és liberális eszmékre, ugyanakkor kevésbé kell hangsúlyozni, de nem szabad korlátozni a baloldali és szociáldemokrata gondolatokat sem. A pártoknak és a pártokon belül létező politikai csoportoknak nem szabad követni a Magyarországon eluralkodott kommunikációs háborús hangnemet, és együttműködésre kell törekedniük. A konfliktusokat nem élezní, hanem tompítani kell. A szlovákiai magyar választóréteg jelentős része láthatóan nem lelkesedik az ideológiai háború, a leszámolás, az ellenségkeresés, a máshol talán hatékony kommunikációs gumicsontokkal való foglalkozás és a szájkarate iránt. A politikai kínálatnak minderre tekintettel kell lennie és elfogadható kisebbségi célokat kell kitűznie. Egyszóval meg kell találni azt a kényes egyensúlyt, ahol a szlovákiai magyar politikai kínálat leginkább megfelel a választói bázis igényeinek.

A következő fontos feladat a Most-Hídtól fokozatosan eltávolodott választók visszaszerzése lenne. Látszik, hogy az MKP nem tudja és nem is nagyon akarja megszólítani a Most-Hídban csalódott magyar választókat. Ez a választói csoport politikai képviseletre vár, vagyis nagy szükség lenne egy nem multiethnikus és nem politikailag besározódott pártra, mely egy korai Híd jellegű politikát hitelesen tudna képviselni a mai politikai valóságban. A dologban az a szép, hogy itt még nem is nagyon kell senkivel harcolni. Elég tisztességesnek és hitelesnek lenni, persze mindezt láthatóan és politikai marketing szinten is kiválóan.

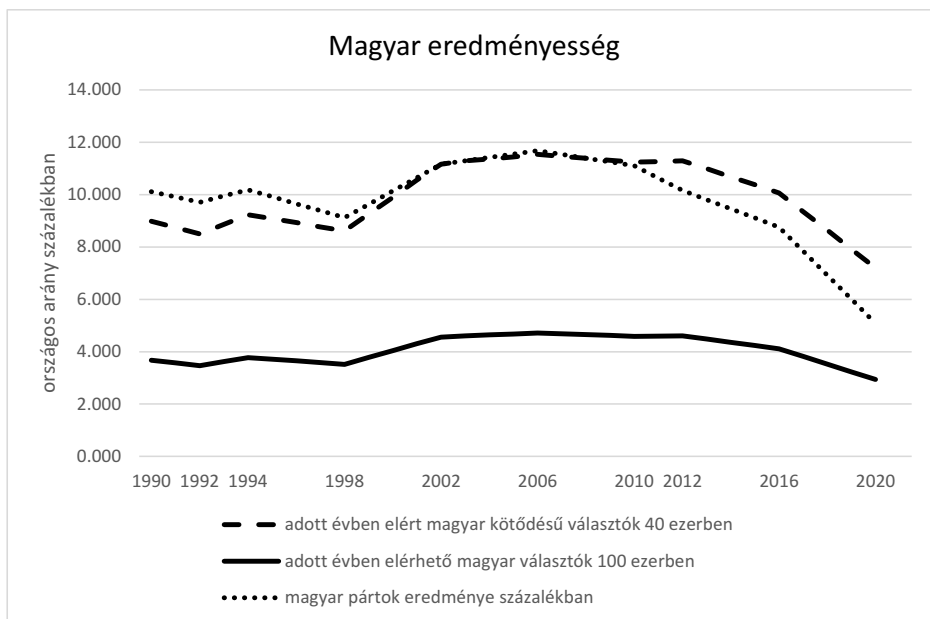
Összegezve, az elemzés e szintjén tehát a helyzet úgy néz ki, hogy a szlovákiai magyar választóréteg két jól elkülöníthető csoportra oszlik. Az elsőt aránylag jól képviseli a mai MKP, ahol kevésbé domináns a politikai jelleg, s jobban kidomborodik a „magyarok vagyunk” üzenet. A szembenállásból és a harcokból azonban ennek a csoportnak is elege van, ami megnyilvánul az egyre csökkenő részvételi aktivitásban. A másik választói réteg politikailag jobban értékorientált, tehát elsődlegesebb a jobboldali, liberális, vagy más politikai nézete, és ezt elsősorban magyar képviseletben kívánja megtalálni. A szlovák pártok általában csak második, harmadik választási lehetőségként jönnek számításba, de ott vannak a képen. Ez a csoport 2009 előtt még megtalálta a politikai képviseletét a korábbi, egységes MKP-ban, majd később az újonnan alakult Most-Hídban is. Későbbi eltávolodásuk egyik oka a szlovák jelleg erősítése lehetett, a másik pedig a Smer és az SNS koalíciójához való – korábban egyszerűen elképzelhetetlen – csatlakozás. A magyar pártok a rendszerváltás óta minden esetben a haladást, az euroatlanti orientációt, a demokratizálódást és a piacgazdasági irányultságot támogatták, s ellenfeleik Vladimír Mečiar, Ján Slota és Robert Fico voltak. A választók ezt helyesnek látták és ennek a politikai küzdelemnek a jegyében szocializálódtak. A Most-Híd szervilis csatlakozása a korrupcióra épülő Smer és a szintiszta nacionalizmust képviselő SNS csoportjához döbbenetet okozott. Mindezt tovább fokozta a Kuciak-gyilkosság utáni viselkedés többértelműsége, a mindig felbukkanó „harmadik” mondatok. A Most-Híd ezekkel a döntéseivel saját politikai sírját ásta meg. Ettől függetlenül azonban a korábbi választórétege, az a regionálisan és politikailag körülírható csoport, melyet 2006-ig az MKP, 2016-ig a Most-Híd elég jól képviselt, itt van. Ha az

egyesülő vagy közösen induló magyar pártok ezt a réteget is meg kívánják szólítani (márpedig nélküle nem jutnak be a parlamentbe), akkor nincs más megoldás, mint felvállalni a képviseletét, hasonló politikát folytatni, mint 2006 környékén az MKP egy része, majd 2012 idején a Most-Híd. Leszámítva persze a szlovák ejtőernyős politikusok irányában táplált irracionális és ritkán viszonzott politikai rokonszenv megnyilvánulásait, valamint a korrupciós kormányokba való lelkes beépülés eseteit.

Hosszú folyamatról lesz szó. A politikai pártok megmutatták, hol van a képviselet alja, most ismét rajtuk a sor. Amennyiben a fenti tanulságok figyelembevételével a következő választásokon sikerül bejutni a parlamentbe, akkor – remélhetőleg elkerülve a politikai zátonyokat és szirteket – talán a 2020-as évet követő új választáson, az évtized vége felé, egy újabb sikeres szakasz kezdetéről számolhatunk be.

A szlovákiai magyar pártok által elérhető választói bázis nagysága

A továbbiakban ejtsük meg még egy fontos kérdés vizsgálatát. Mekkora a szlovákiai magyar választóréteg mai és korábbi nagysága, illetve mekkora súlyt tud képviselni a szlovákiai választási, politikai porondon? Az alábbi grafikon két adatot mutat, ezekből egy a jobb láthatóság kedvéért két felbontásban: a magyar pártok által megszólítható választók számát 1990 és 2020 között abszolút értékben két grafikon mutatja (100 ezres és 40 ezres felbontásban) és a választási eredmény szlovákiai arányszámát – mindez megtisztítva a Most-Híd által 2010 és 2020 alatt ideiglenesen odavonzott szlovák politikai szavazatoktól.

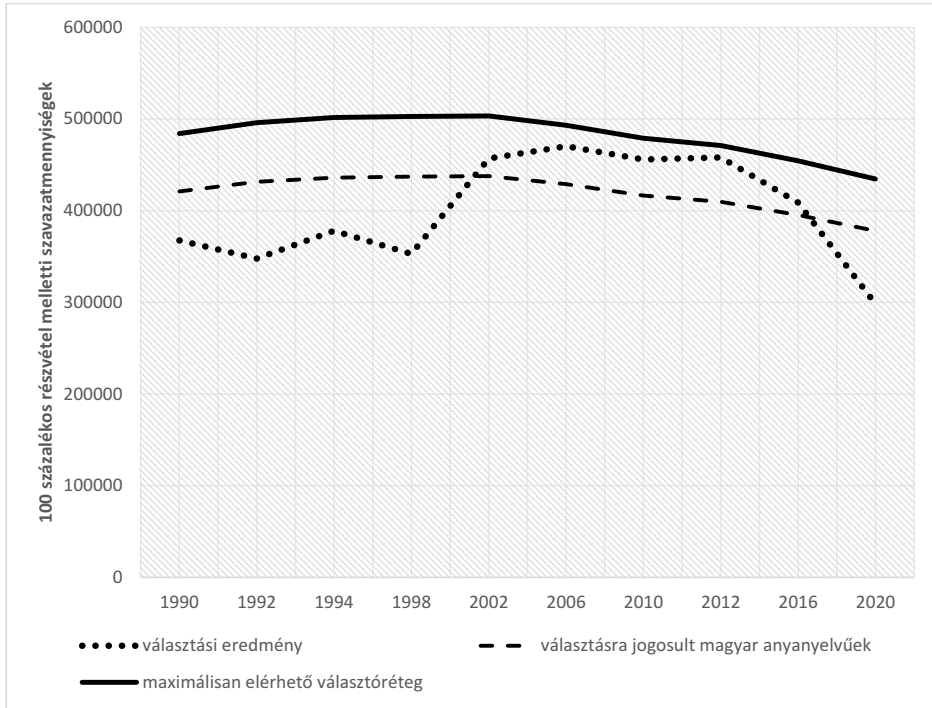

Az abszolút számokat, mint már említettük, a jobb összehasonlíthatóság érdekében két görbével is érzékeltetjük. A teli vonal az abszolút számokat jelzi 100 ezerben, tehát például 2002-ben az x tengelyen a 4 jelenti a négyszázezres szavazatmennyiséget, míg a másik, a szaggatott vonalon ugyanezt az eredményt a 10-es szám jelenti, vagyis 10x40 ezer az 400 ezer. Ezáltal válik jobban érzékeltethetővé a 2010-től lefelé induló választási kedv országos következménye. Addig, míg a szaggatott vonal, vagyis az abszolút számokban elért eredmény csak „enyhén” zuhan, addig a százalékos eredmény (pontozott vonal) esése ennél jóval meredekebb. Így jobban látható a csökkenő választási kedv, az apátia, a pesszimizmus politikai következménye. A csökkenő dél-szlovákiai választási részvétel csökkenti az amúgy is kiábrándult szlovákiai magyarság politikai súlyát az országon belül.

A fenti grafikonból látható, hogy 2002 és 2012 közé esnek a görbék legjobb számai, de a 2000 és 2016 közti eredmény sem elvetendő. Ezek voltak azok az időszakok, amikor az MKP, majd az MKP és Most-Híd Dél-Szlovákiában a legjobb eredményeket érték el. Ezek alapján tételezzük fel, hogy ekkor, 2006-ban, tudták a legteljesebben képviselni és megjeleníteni a szlovákiai magyar választók politikai és nemzeti elképzeléseit. Ismerjük tehát az akkori választási számokat. Az ebben az időben elért választási eredmény 470 ezer volt (újra leszögezzük, hogy ez a 100%-ra átszámolt eredmény).

A következő lépésben kiszámoljuk a népszámlálás szerinti magyar anyanyelvű lakosok számából kiindulva az abban az időszakban választásra jogosult magyar anyanyelvű polgárok számát. Ez a szám a népszámlálási adatok és a választásra jogosultak adatait figyelembe véve 428 ezerre tehető. Abban az időben, 2006-ban tehát számításaink alapján a 428 ezer szlovákiai magyar anyanyelvű választásra jogosult szlovákiai állampolgár adatával ellentétben 470 ezer szavazat jutott a szlovákiai magyar párt listájára. Ez azt jelenti, hogy az MKP további 42 ezer nem magyar anyanyelvű, de magyar kötődésű választópolgár szavazatát tudta megszerezni. Ez 10 százalékkal magasabb szám, mint a 428 ezer. Ebből kiindulva, a szlovákiai magyar választók maximális bázisát ideális esetben a mindenkori magyar anyanyelvű lakosság 110-115 százalékára tesszük. A számokra alapozott becslésünk szerint ekkora lehetett a magyar kötődéssel rendelkező szlovákiai választópolgárok száma, akik egy ideális esetben a magyar pártokra szavaznának.

Következő lépésben tehát kiszámoljuk a hivatalos népszámlálási adatokból kiindulva a lehetséges szlovákiai magyar választási bázis számait 1990 és 2020 között. A magyar anyanyelvű lakosok aránya a hivatalos népszámlálási adatok szerint 1991-ben 11,53%, 2001-ben 10,65%, 2011-ben 9,43% volt, míg 2021-re a becsült arány 8,43%. Az így kapott adatsorból tekintetbe véve kijön a mindenkori szlovákiai magyar anyanyelvű választásra jogosult polgárok adata. Ez a szaggatott vonal a következő grafikon első mutatója. Ebből kiindulva következik majd a már korábban megindokolt 10 százalékkal adatsor, mely a megemelt választási báziscsoport, s végül ide helyeztük a magyar pártokra leadott, az északi és nagyvárosi szlovák szavazatoktól megtisztított eredményt is.

Látható, hogy a kilencvenes években elért szavazatomennyiség az így kiszámolt magyar anyanyelvű választópolgárok száma alatt mozgott, míg 2002 és 2016 között felette. Számításaink szerint tehát a szlovákiai magyar választópolgárok elméletileg elérhető száma ekkor érte el a maximumát. Ez a szám, tehát mint már említettük, tíz, talán tizenöt százalékkal is nagyobb a hivatalos népszámlálási adatokban magyar anyanyelvűek feltüntetett választópolgárok számánál. Logikus tehát, hogy magába kell, hogy foglaljon egy nem magyar anyanyelvű, de aktív, vagy legalább passzív magyar nyelvtudással, esetleg csak magyar kötődéssel rendelkező réteget is. Ez az a teljes célcsoport, melyet a szlovákiai magyar pártok ideális esetben képesek megszólítani. Ez a választói bázis nemzeti öntudatban és politikailag is gazdagon rétegezett. Megszólításuk és bizalmuk elnyerése hosszantartó, bonyolult, de világos és szép feladat, mely tisztességes, kitartó politikai és emberi munkát igényel.

Hozzá kell ugyanakkor tennünk, hogy maga a teljes szlovákiai magyar választói báziscsoport még ennél is nagyobb, hiszen az MKP-nak és a Most-Hídnak sohasem sikerült teljes egészében megszerezni minden magyar kötődésű választópolgár szavazatát. Mindig volt egy jelentős réteg, mely vagy nem találta politikai pártját magyar oldalon, vagy más kötődés okán eleve szlovák pártra szavazott. Erről azonban egy későbbi fejezetben ejtünk szót.

Kiindulási adataink kritikai értékelése és újrendezése

Be kell vallanunk, hogy a fenti grafikon egyik adatsora minden eddigi elhatározásunk ellenére nem egyszerű szikár adat, hanem önbevallásos megállapítás. Ez a magyar anyanyelvűek száma. Ezért ezt a sort megpróbáljuk alátámasztani más, megkérdőjelezhetetlen adatok segítségével. A kérdés csupán az, hogy milyen adatok állnak rendelkezésünkre az elmúlt harminc évből. És itt többszörösen hangsúlyozzuk az adat kifejezést.

Az elmúlt húsz évben ugyanis a politikai elemzők egyre gyakrabban találkoztak a felmérések és az önbevallásos adatsorok eltéréseivel a későbbi vagy korábbi valóságos számoktól. Már taglaltuk a felmérések lehetséges torzulásait. A népszámlálás tartalmaz ezek közül is néhány elemet, de itt nyilván nem mintavételről van szó, hanem teljes spektrumról, vagyis a torzulások mértéke minden bizonnyal kisebb, mint egy laza telefonos felmérésnél. Ennek ellenére mégis úgy véljük, hogy a népszámlálás eredményeihez is érdemes fenntartásokkal közelíteni.

Először is, az önbevallás nem titkos módon történik. Másodszor régióink magyar lakossága rendelkezik időnkénti rossz történelmi tapasztalattal a bevallott nemzetiségi hovatarozással összefüggésben. S napjaink legmarkánsabb ellenérve a népszámlálási adatgyűjtés sziklaszilárd megbízhatóságával szemben a következő: a mai, az adatgyűjtésektől, telefonos és internetes felmérésektől, közvetlen eladási módszerektől, valamint GDPR rendeletektől zengő világhálós közegben a lakosok egyre bizalmatlanabbak az ilyen kérdésselvetésekkel szemben. Nem azt állítjuk, hogy a népszámlálási adatokat nem szabad komolyan venni, csupán annyit, hogy óvatosan kell kezelni eredményeiket. Vegyük figyelembe, hogy a lakosok egy nem egyértelműen barátságos aktus közepette intimnek számító adatokat közölnek egy történelmileg nem túl nyájas viselkedésű szlovák állammal. Itt nem egy érdekesítő elméleti kérdést boncolgatunk. A gyanakvás a lakosok egy csoportja részéről könnyen elképzelhető, és ez minden bizonnyal torzíja az eredményt. Ne feledjük, hogy a hivatalos népszámlálási adatok szerint az elmúlt hetven év során voltunk már 300 ezren és 600 ezren is. A mindenkori állam kisebb-nagyobb mértékű ellenséges megnyilvánulása, valamint a magyarok jelentős részének bizalmatlansága nehezen tagadható tény.

Ezért a népszámlálási adatokat összevetettük egy másik adatsorral. Ez, a szlovákiai magyar iskolába íratott gyerekek aránya az első osztályba íratott szlovákiai gyermeklétszámhoz viszonyítva. Összevetés céljából kikértük a szlovákiai iskolaügyi minisztériumból az elmúlt harmincéves időszak évenkénti iskolai beíratási adatait, külön a szlovák iskolákban, külön a magyar iskolákban és együtt. Hiszen ha a népszámlálási adatok alapján tízévente egy százalékkal csökken a magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakosok aránya, akkor van még bő nyolcvan évünk a megszűnésig. Ez az idő nem túl távoli. A várható élettartamot tekintetbe véve most kellene születniük az utolsó szlovákiai magyar csecsemőknek – hogy kissé eltúlozva érzékeltessük a népszámlálási adatokba vetett kritikátlan hit logikus következményét.

De komolyra fordítva a szót: ha a népszámlálási adatok igazat mutatnak, akkor ez alá kell, hogy támassza a 25–40 éves szülők és a hatéves gyerekek arányának csök-

kenése is. Íme, a táblázat, melynek forrása az iskolaügyi minisztérium (1990 és 2020 becsült adat).⁸ Ezek tehát a hivatalos adatok: az első sor tartalmazza az adott évben beíratott összes első osztályos számát, a második a szlovák, a harmadik pedig a magyar első osztályosok adata. S végül a negyedik sor a magyar iskolások aránya az országos számokon belül.

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
92 000	91 157	88 684	86 588	84 808	82 601	80 262	81 091	76 870	75 240
85 500	84 690	82 070	80 395	78 718	76 691	74 752	75 784	71 892	70 422
6500	6467	6614	6193	6090	5910	5510	5308	4978	4818
7,07%	7,09%	7,46%	7,15%	7,18%	7,15%	6,87%	6,55%	6,48%	6,40%

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
70 777	64 302	61 658	59 661	58 035	56 939	55 912	52 868	50 707	51 065
66 168	60 012	57 250	55 424	53 658	52 661	51 908	49 076	47 067	47 360
4609	4290	4408	4237	4377	4278	4004	3792	3640	3705
6,51%	6,67%	7,15%	7,10%	7,54%	7,51%	7,16%	7,17%	7,18%	7,26%

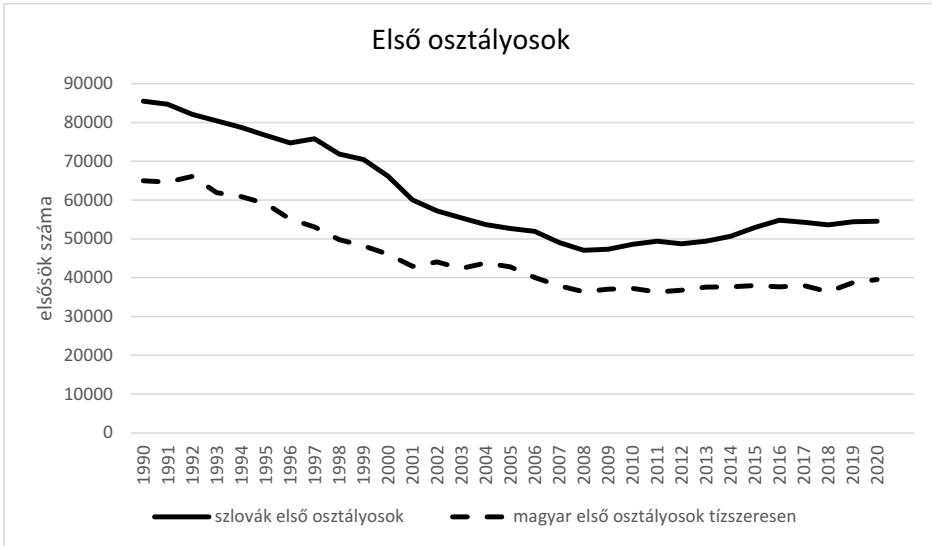
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
52 319	53 005	52 389	53 165	54 433	56 718	58 586	58 081	57 240	58 256
48 598	49 373	48 714	49 410	50 669	52 919	54 823	54 285	53 602	54 383
3721	3632	3675	3755	3764	3799	3763	3796	3638	3873
7,11%	6,85%	7,01%	7,06%	6,91%	6,70%	6,42%	6,54%	6,36%	6,65%

Talán nem is kell hangsúlyozni, hogy két magyar szülő összeházasodása, gyermekvállalása és csemetéjük legalább kilenc évre magyar iskolába íratása összehasonlíthatatlanul komolyabb és időállóbb döntés, mint a tízévente egyszer a számlalóbiztosnak bediktált anyanyelvi adat. Mi a magunk részéről inkább az iskolai adatot vennénk komolyan, hiszen az maga a valóság.

Úgy tűnik, hogy a csökkenés harminc év alatt körülbelül 0,4 százalék lehet. Érdeemes megfigyelni egyébként, hogy az MKP nyolcéves, majd a Most-Híd két éves kormányzati szerepvállalása és parlamenti sikerei mennyire megerősítették a fiatal szülők önbizalmát és megemelték a magyar iskolába íratottak arányát. Ezért is nagyon fájó politikusaink felelőtlen harakiri politikája. Saját maguk alatt vágják a fát.

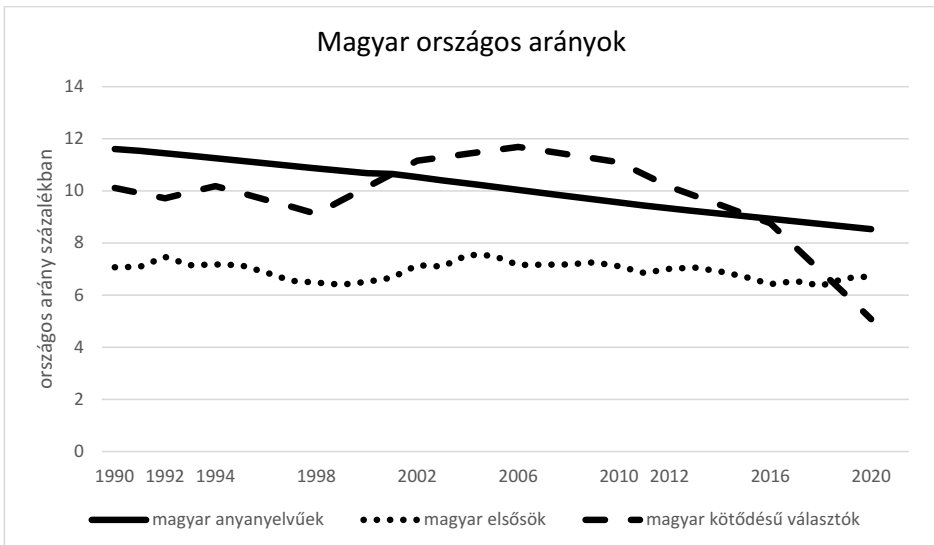
Hogy jobban lehessen látni a magyar első osztályosok trendmozgását az országos adatsorral összehasonlítva, ezért ez a görbe a valóságos adat tízszerese.

8 Adatközlés: 2020, Oktatásügyi Minisztérium

Látható, hogy a csökkenések és emelkedések összhangban vannak egymással. Nincs azonnal szemmel látható, drámai változás a szlovák iskolásokkal összevetve. A harminc év alatt a lényeges országos trendek ugyanazok. Némi csökkenés harminc év távlatában érzékelhető, de mértéke és intenzitása sem nem visszafordíthatatlan, sem nem letaglózó.

A következő grafikon tehát egymás mellé állítja az országos anyanyelvi arányszámokat a kisiskolások országos arányszámával, valamint a választásokon elért magyar kötődésű adatokat. Normális esetben mindháromnak azonos irányba kell mutatnia, s a kiskorúak esetében hatványozottan kellene jelentkeznie az asszimilációs folyamat következményeinek.

Látható, hogy a három egymás mellé állított aránymutató közül kettő 2016-ig nagyjából együtt mozog, míg a harmadik nem. Úgy néz ki, hogy a magyar pártok országos szintű kormányzati szerepvállalása és egyben a szlovákiai magyarság hiteles képvisellete bátorítja a magyar szülők beíratási hajlandóságát. A választásokon elért eredmények visszahatnak a beíratási kedvre. Ezért is nagy felelőtlenség volt a politikusok részéről az elmúlt tíz év öngyilkos politizálása, megtetézve a Robert Fico-féle kormányban való részvétellel. A magyar elsősök aránya hullámzik, de harminc év alatt 6,5 és 7,5 százalék között mozog. Annyit egyértelműen megállapíthatunk, hogy a választási adatok és az iskolai beíratások nem követik a hivatalos népszámlálási adatokat, vagyis nem csökkennek tízévente egy százalékot. Amennyiben a kisiskolások aránya követné a népszámlálási adatokat, abban az esetben a magyar kisiskolások aránya a szlovák iskolába íratott elsősökkel összehasonlítva a 2020-as valóságos és tényleges hat és fél százalék helyett ma öt százalékon volna. Ez akkora valóságos eltérés, amit nem lehetséges statisztikai hibákkal magyarázni. Másként szólva, nem lehet egyszerre igaz a választás, az elsősök száma és a népszámlálási adatok. A választási eredmény zuhanásának okait már körbejártuk, ennek nem demográfiai okai vannak.

Ha megnézzük a két számsor jellegét, vagyis a tízévente önbevallásos alapú magyar anyanyelvűek számát s az évente ismétlődő jellegű magyar iskolába íratott gyermekek számát, azonnal látható a különbség. Az első egy véleménynyilvánítás, a második pedig maga a valóságos élet. Biztosak vagyunk benne, hogy a magyarság megnyilvánulásának jelentősebb formája az iskolába íratott gyermekek száma, illetve azok aránya a szlovák iskolákba íratott gyerekekhez viszonyítva. Ezért a továbbiakban abból indulunk ki, hogy a hivatalos népszámlálási adatok nem fedik teljes mértékben a valóságot.

Amennyiben tehát a valóságos anyanyelvi százalék trendje követné az iskolai trendet, és kiindulópontként elfogadnánk a 1991-es népszámlálási adatokat, akkor ez a szám 2020-ban is 11 százalék körül lenne, a feltételezett nyolc helyett.

Számunkra, politikai elemzők számára ezen a ponton elég lenne megállapítani, hogy a hivatalos népszámlálási adatok nincsenek összhangban a magyar iskolába íratott gyerekek adataival, s ezért bizalmatlanságunk az eddigi népszámlálási adatok iránt indokoltnak tekinthető. Ennyivel azonban nem érhetjük be, tovább kell próbálkoznunk. A fenti adatok alapján biztos, hogy a népszámlálási adatok nincsenek összhangban két megkérdőjelezhetetlen számsorral. Az iskolai beíratások hivatalosan alátámasztott adatok, a választási eredmények változását pedig, úgy érezzük, alaposan megindokoltuk.

Természetesen nem állíthatjuk és nem is állítjuk, hogy a szlovákiai magyar választói bázison belül harminc év alatt semmilyen változás nem állt be. Valószínűsíthető, hogy az elmúlt harminc évben történt némi arányeltolódás a szlovákiai magyarok nemzeti önmeghatározásában, Szlovákia mint politikai közösség és Magyarország mint nemzeti közösség iránti viszonyukban. Joggal feltételezhető, hogy változott a szlovákiai magyar és magyar kötődésű polgárok viszonya a magyar nemzet fogalmához, a magyar kultúrához, a szlovák nemzethez és természetesen Európához is. Elég nagy bizonyossággal valószínűsíthető, hogy az etnikai arányok egész szlovákiai méretben lassan vál-

toznak a szlovák nemzet javára. Az iskolai beíratási számok és a titkos politikai választások összesített számai azonban nem támasztják alá a hivatalos népszámlálási adatok folyamatos és drámai zuhanását.

Munkánk során hosszasan kerestünk más, olyan megbízható számsorokat, melyek tovább segíthetnének eldönteni, alátámasztani vagy megcáfolni a két fentebb vázolt folyamat közötti eltérést. Nem voltunk sikeresek. Kutatásaink során nem találtunk más olyan jól ellenőrizhető, megkérdőjelezhetetlen adatsorokat e témában, mint a titkos választás és az iskolai arányok. Ezért a továbbiakban ezekre támaszkodva kell keresnünk a megoldásokat. Annyit azonban mindenképpen hozzá kell tenni ehhez a témához, hogy a megbízható adatok hiánya általánosságban véve nagyban hátráltatja az elemzést és a helyes döntések meghozatalát.

Ha tehát elfogadjuk, hogy két szilárd adatsor is ellentmond a hivatalos népszámlálási számoknak, akkor újra kell értelmeznünk a szlovákiai magyar választói réteg korábban becsült nagyságát. Ennek méretét nagyobbra és tartósabbra becsüljük, mint amilyenek az eddig látszott.

A szlovákiai magyar választási bázis nagysága és politikai szerkezete

A fenti eredmények és összefüggések értelmében más módon kell megközelítenünk a választási bázis nagyságának meghatározását. Jelentősen kell csökkentenünk a népszámlálásnak az elmúlt hetven évben tulajdonított értékét, hiszen az nagyon sok irracionális, bár persze mindig magyarázható hullámozást eredményezett. Ezzel szemben erősíteniünk kell a szilárd adatok súlyát.

Hipotézisünk a következő állításokból indul ki:

– 2002 és 2012 között a leadott magyar jellegű szavazatok jelentősen meghaladták az akkori – a népszámlálásból kiindulól – magyar anyanyelvű, 18 évesnél idősebb választók számát. Konkrétan ez öt választás alatt volt megfigyelhető: 2002, 2006, 2010, 2012 és 2016. Az átlagos különbség az öt választás alatt 34 473 szavazat volt. Ez azt jelenti, hogy amikor a szlovákiai magyar pártok leghatékonyabban politizáltak, szavazóik száma tartósan meghaladta a hivatalos népszámlálási adatokra támaszkodó lehetséges választói határt.

– a hivatalos iskolai adatok szerint 1990 és 2020 között nem változott tartósan a magyar kisiskolások aránya a szlovák iskolába íratott gyermekekéhez viszonyítva. Nehezen képzelhető el, hogy eközben, harminc év alatt, a szlovákiai magyarok létszáma több mint 25 százalékkal csökkent volna. Ugyanis ennyi csökkenés adódik az 1991-es 11,54% és a 2021-re várt 8,3% közötti mozgásból. Ellentétesként felmerülhet, hogy a szlovákiai magyar gyerekek jelentős része szlovák iskolába jár, tehát elkerülhetetlen a fokozatos asszimiláció. Anélkül, hogy vitába szállnánk ezzel az állítással, mindenképpen hozzá kell tennünk egy kérdést: akkor ez miért nem látszik a magyar iskolába íratott gyerekek harmincéves adatsorában? Úgy néz ki, hogy a szlovákiai magyar kötődésű

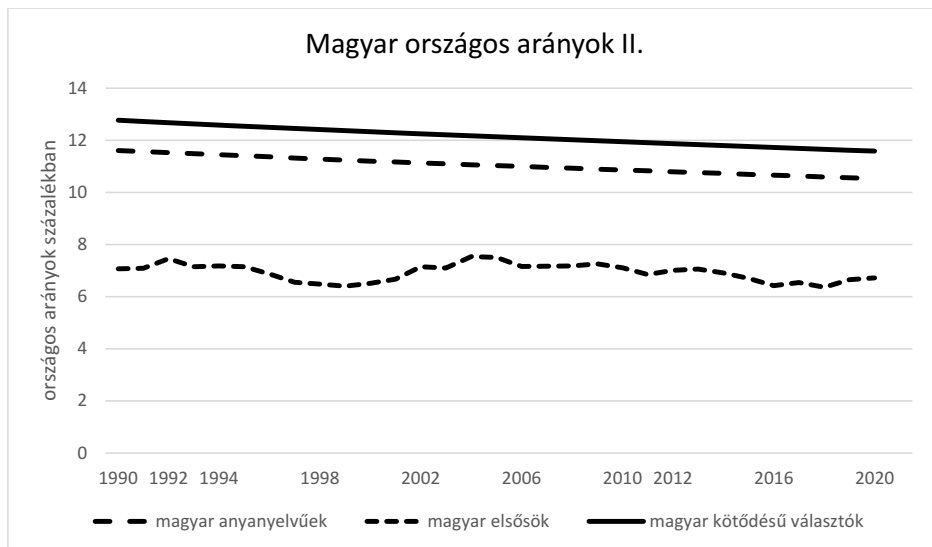
lakosok nemzeti, etnikai, nyelvi struktúrája harminc év alatt lényegesen nem változott, s ha igen, távolról sem olyan arányban, ahogy az a népszámlálásokon látszik.

– kiindulópontnak az 1991-es népszámlálási adatokat tekintjük, mivel 1989 előttről szabad választások híján nem rendelkezünk értékelhető választási adatokkal. Természetesen lehetséges lenne összeszedni például az 1950 és 1989 közötti beírási adatokat is, ez a kutatás azonban messze meghaladná tanulmányunk céljait és kereteit, s ez a feladat másokra vár. Ezért kiindulva 1990-ből az első két feltételezést tekintetbe véve a következőket rögzítjük: az iskolai beíratásokból leszűrhető kb. 0,4 százalékos harmincéves csökkenést az anyanyelvi arány vonatkozásában egy rendkívül pesszimista, már-már borúlátó hozzáállással több mint megdupláztuk, és egy százalékban állapítottuk meg. Így hipotézisünkben 1990-ben a szlovákiai magyar anyanyelvűek aránya 11,61%, 2000-ben 11,20%, 2010-ben 10,86% volt, míg 2021-ben 10,53% lesz. A hivatalos népszámlálási adatok valószínűleg más számokat hoznak majd ki 2021-ben, ezek megbízhatóságát azonban véleményünk szerint hitelt érdemlően megkérdőjeleztük.

– a szlovákiai magyar pártok valószínűleg még a legjobb éveikben sem tudtak megszólítani minden számba vehető magyar kötődésű választópolgárt. Minden, 2000 és 2012 közötti magyar jellegű közvélemény-kutatás talált 10-20 százaléknyi magyar nemzetiségű választót, akik szlovák pártokra adták volna szavazataikat. A szavazatok leadáskor ugyanis nem csupán etnikai szempontok játszanak szerepet. A választópolgárok politikai és személyiségi oldalról is értékelik a politikai kínálatot, vagyis hiba lenne a szlovákiai magyarságot egy idealizált, népviseletes, falusi közösségként látni, mely beszalonnázva, reggeli pálinkáját felhajtva, ünneplőben megy szavazni a magyarokra. A helyzet ennél sokkal strukturáltabb. Mindezt úgy véljük, hogy még 2002 és 2012 között is 15 százalékkal magasabb volt a szlovákiai magyar választói réteg az akkori eredményeknél.

– a 2006 és 2012 közötti három választás átlagosan elérhető szavazatszama 463 815 volt. Ezt 10-15 százalékkal megemelve 510–530 ezres nagyságot kapunk, ami a 2010-es választásra érvényes számítás. Ez az akkori országos szavazásra jogosult személyek legkevesebb 11,69 százaléka. Amennyiben tehát ezeket a számításokat a fenti gondolatmenet alapján kivetítjük 1990-re, 2000-re és 2020-ra, akkor a kiinduló és záró számok – tekintettel a mindenkori választásra jogosult szlovákiai állampolgárok adataiból – a következők: 1990-ben legkevesebb 12,36 százalék és 447 397 potenciális szavazó, míg 2020-ban legkevesebb 11,36% és 503 080 potenciális szavazó.

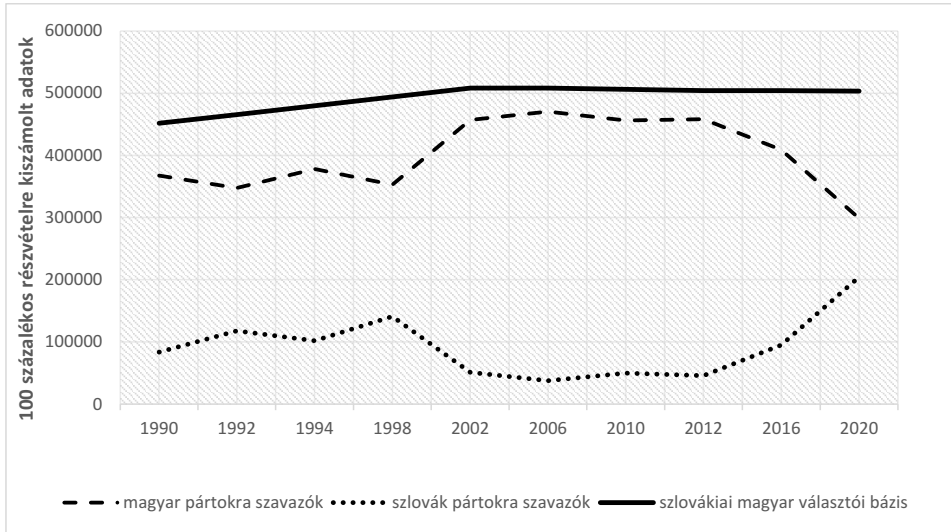
A fentiek figyelembevételével a Magyar országos arányok elnevezésű grafikon a következőképpen módosul, miközben a magyar kötődésű választók aránya a magyar anyanyelvűek 10 százalékkal megemelt adata:

– hipotézisünk utolsó eleme az, hogy a szlovákiai magyar választópolgárok rétegei mindig nemzeti, politikai és politikusi, vagy pontosabban személyiségi szempontok alapján döntenek egy-egy választás során, figyelembe véve az adott időszak politikai valóságát. Végző soron azonban vagy magyar pártra szavaznak, vagy szlovák pártra. Az elmúlt harminc év tapasztalata azt mutatja, hogy a döntés kulcsa a szlovákiai magyar politikai képviselet kezében van. Akkor, amikor képviselni akarta és képviselni is tudta a szlovákiai magyar választók majdnem teljes politikai spektrumát, abban az esetben élvezni tudta annak több mint 85-90 százalékos támogatottságát. Azokban az esetekben viszont, amikor mindezt figyelmen kívül hagyva csak egy-egy rétegérdek képviseletét vállalták fel nem teljesen megbízható politikusok, akkor a szlovákiai magyar választók akár 35-40 százaléka is szlovák pártokat választott. A politikailag és nemzetileg kirekesztő szlovákiai magyar politika nyomorgásra van ítélve.

A fentiek figyelembevételével tehát a következő grafikon ábrázolja a harminc év alatti időszakban a szlovákiai magyar választói bázis teljes nagyságát és szavazatmegoszlását.

A szlovákiai magyar választók struktúrája csak etnikai választás alapon

Látható, hogy a szlovákiai magyar választói csoport nagysága 1990-től abszolút számokban emelkedésnek indult, majd az elmúlt években félmillió környékén mozog. Döntő többsége mindig a magyar pártok politizálását támogatta, de 2016 után a már elemzett okok miatt egyre többen ábrándultak ki a Most-Hídból és Bugár Bélából, viszont nem csatlakoztak az etnikai politizálásba forduló MKP-hoz. Jelentős részük ott-hon maradt, mások szlovák pártokra szavaztak.

Következő grafikonunk a magyar pártokra szavazó választók struktúráját elemzi. 2010 és 2020 között ismert az MKP-ra és szövetségeseire szavazók száma, a többiek a Híd szavazói voltak. Ez az időszak egy aránylag kiegyensúlyozott MKP-szimpatizáns számsort eredményezett, ezért jó kiindulópontnak számít, hiszen politikailag változó közegben bizonyította stabilitását. Ebből nagy biztonsággal ki tudjuk számolni azon szavazók arányát, akik számára a „magyar vagyok” üzenet a domináns, ha a parlamenti választás során politikai pártot keres. A négy választás során az MKP-ra átlagban 189 895 szavazat jutott, ami a korábban felvázolt szlovákiai magyar választói csoport 38 százaléka. Ez a harmincnégy százalék a jelek szerint minden körülmény közepette kitar magyarsága mint domináns politikai faktor mellett. Lehet, hogy nem megy el szavazni, ha azonban igen, akkor a magyar pártra szavaz. Ez a mai MKP stabil bázisa, melynek egy része 2010-ben a Most-Hídra szavazott, de két év múlva visszatért. Ezért valószínűleg nem követünk el nagy hibát, ha ezt a százalékot visszavetítjük a múltba és állandó aránynak tekintjük. Ez tehát a következő grafikon első eleme. Ők a magyar nemzeti szavazók.

Korábbról már ismert a szlovák pártokra szavazók száma, mely segítségével ki tudjuk számolni azt a szavazatszámot, mely szinte soha nem voksol magyar pártokra. Ezt 2006-ból kiindulva tudjuk megtenni, akkor volt ugyanis ez a réteg a legkisebb.

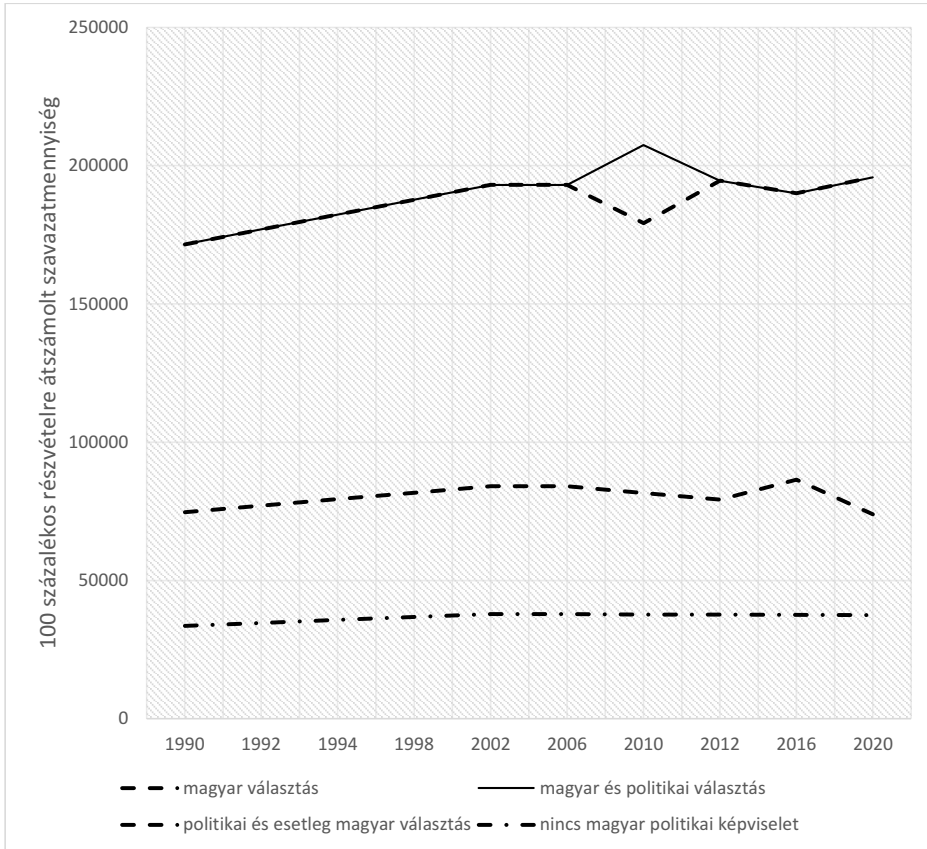
Feltehető, hogy egy részük baloldali, tekintélyelvű, esetleg oroszbarát, vagy Nyugat-ellenes irányt követ és ezért nem szavaznak a szlovákiai magyar pártokra. A dolgot leegyszerűsítve: nem találják politikai képviselőtüket a szlovákiai magyar politikai kínálatban. Más részük egyéni kötődés alapján szavaz szlovák pártokra. Ez a mindenkori szlovákiai magyar választói bázis nyolc százaléka, amennyiben az anyanyelvi arányokat 10 százalékkal megemelve számítjuk ki a szlovákiai magyar választói bázis mindenkori nagyságát. Ha a felső határt vesszük figyelembe, vagyis a 15 százalékos emelést, akkor ez a réteg valamivel nagyobb.

A harmadik egyenes azok a szavazók, akiket csak és kizárólag a politikai és személyiségi elemek segítségével lehet megszólítani. Számukra nem elég a magyar mivolt, és mivel egy részük tartósan szlovák pártokra szavaz, valószínű, hogy a szlovákiai magyar pártok politikai irányultsága nem mindig felel meg elképzeléseiknek. Ennek átlagos nagysága 16 százalék.

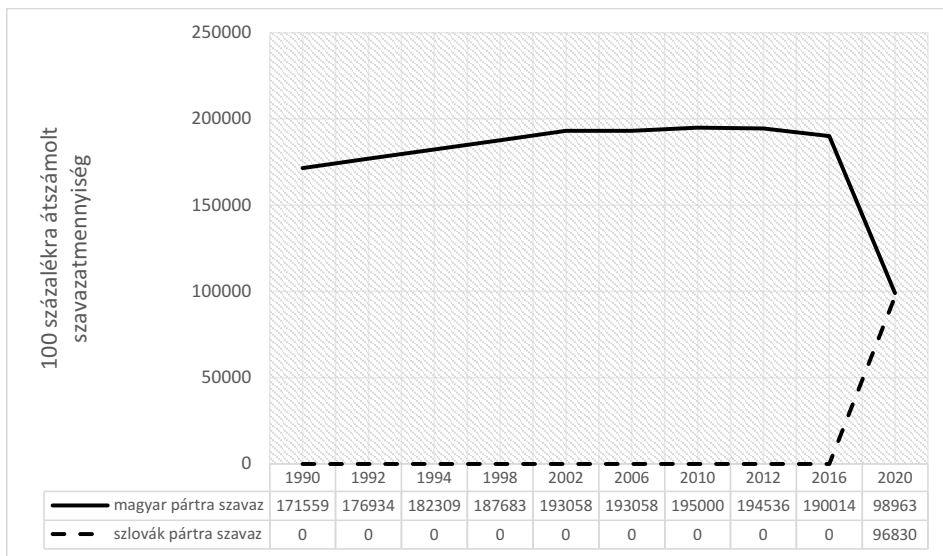
A fennmaradó százalék az, melynek fontos a magyar képviselő, de ezt markáns politikai és személyiségi igénnyel párosítja. Ők a politikai irányultság és politikusi személyiségek által megszólítható szlovákiai magyar választók, akik általában megtalálják politikai képviselőtüket a szlovákiai magyar pártok között, de ha nem, akkor vagy ott-hon maradnak, vagy szlovák pártokra szavaznak. Az ő nagyságuk megfelel az elsősorban magyar szempontból választóknak, vagyis szintén 38 százalék.

Tanulmányunk szempontjából a továbbiakban kihagyhatjuk a mindig szlovák pártokra és a mindig magyar pártokra szavazókat. A második és harmadik grafikon a két köztes réteg konkrét szavazatait ábrázolja, magyar, illetve szlovák pártra szavazás szempontjából.

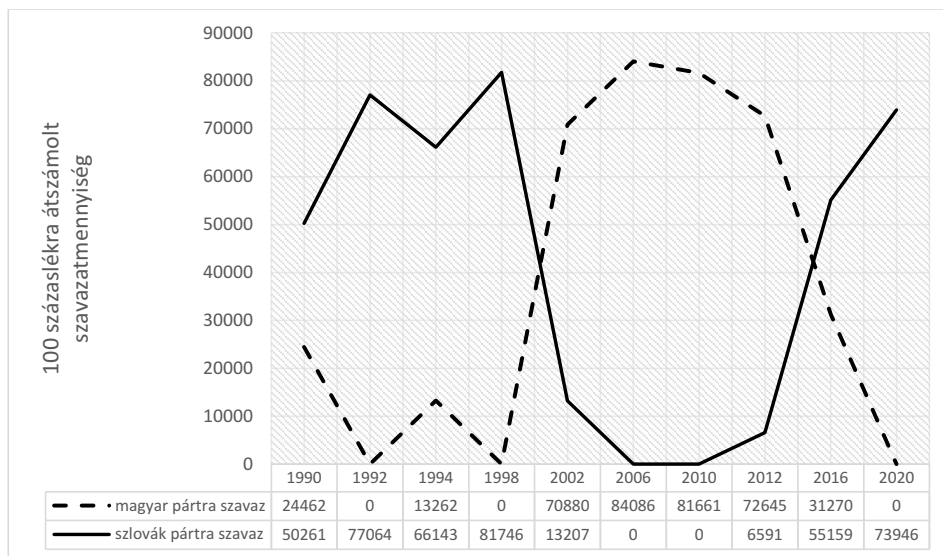
A szlovákiai magyar választók struktúrája politikai és etnikai szempontból

Magyar és egyben politikai választók szavazása

Politikai és esetleg magyar szempontú szavazók választása

A három grafikon közül az elsőn jól látszik, hogy a szilárd magyar meggyőződésű, politikailag talán kisebb intenzitással véleményt mondó polgárok stabilitást hoznak, és kiegyensúlyozottan, megingás nélkül támogatják a magyar eszmét. Az ő megnyerésüknek és felbuzdításuknak előfeltétele a magyar egység kinyilvánítása és megvalósítása. Nagyságuk, mint már említettük, körülbelül 38 százalék. Ez a magyar választás elnevezésű egyenes.

A második grafikon az erős magyar és egyben erős politikai meggyőződésű választók döntéseit érzékelteti. Azon választókról van szó, akik számára magyarságuk mellett nagyon fontos a magyar pártok politikai irányultsága és politikusi személyiségeinek hitelessége is. Ők egészen 2016-ig mindig megtalálták a maguk képviselőjét. 2006-ig az MKP-ban, 2016-ig a Most-Hídban. Igaz, hogy a vége felé, 2012 és 2016 tájáig egyre kedvetlenebbül, de ott voltak. 2016 után viszont nagy többségükön betelt a pohár, és tömegesen hagyták ott pártjukat. Ez az utolsó négy év a totális bizalomvesztés négy éve, és nem úgy tűnik, hogy véget ért. Ettől eltekintve azonban úgy tűnik, hogy a mai MKP-ra szavazó mintegy 190 ezer választóhoz hasonlóan ez a réteg is aránylag stabil. Nem annyira, mint az első csoport, de sokkal jobban, mint a harminc év alatt a szlovák pártokra is szavazók. Nagyságát a fenti grafikon és a táblázatok alapján szintén 38 százalékra becsüljük, de 2020-ban számuk megfelelő volt. Őket tisztességes jobb-közép politikával és vonzó, hiteles egyéniségekkel vissza lehet szerezni.

A harmadik grafikonból az is jól látszik, hogy a következő csoport, a gyakran szlovák pártokra szavazók társasága mutatja a legnagyobb ingadozást. Ezt a választói réteget a pártok leghatékonyabban 2000 és 2012 között tudták megszólítani. Ők 1998-ig szlovák pártokra szavaztak, ezt követően elismerték az MKP, majd a Most-Híd politikai teljesítményét, 2012 után pedig fokozatosan csalódva visszatértek a korábbi szlovák pártokra szavazáshoz. Az ő visszaszerzésük nehezebb feladat lesz. Feltételezéseink szerint ők győzhetők meg a legkevesbé és legutoljára. Nagyon stabil, sikeres, hosszantartó és meggyőző szlovákiai magyar politikai képviselő szükségeltetik ehhez. Az ő nagyságuk körülbelül 16 százalék. Őket eddig csak a 2002-es és 2006-os MKP, valamint a 2010-es és 2012-es Most-Híd tudta tartósabban magához vonzani.

A negyedik csoport az, amely politikailag nem találja magyar képviselőjét. Ez a szlovákiai magyar választói bázis 8 százaléka.

Napjainkban tehát egy csaknem félmillió szlovákiai magyar választói réteg vár politikai képviselőre. Ez a politikusok felelőssége és egyben lehetősége. Itt nem legyőzni kell egymást, hanem képviselni ezt a jobb sorsra érdemes közösséget. A számok elég nyilvánvalóan mutatják ennek a közösségnek a rétegeztségét politikai és nemzeti tudatosság szempontjából is. Ezt el kell fogadni és ennek kell megfelelni. Aki képviselni akarja a szlovákiai magyar kisebbséget, vagy annak egyes rétegeit, annak tisztában kell lennie ezzel. Csak úgy lehetséges a méltó és hatékony képviselő, ha ez világos. Akik leszűkítik ezt a kört, sikertelenségre vannak ítélve.

Összegzés és végső következtetések

Tanulmányunkban szerettük volna alaposan körüljárni az elmúlt harminc év parlamenti választási eredményeit, a szlovákiai magyar vagy legalább magyar gyökerű pártokra fókuszálva figyelmünket. Szerettük volna levonni a számszerűsített eredmények elemzése után a hasznosítható következtetéseket, ezzel is segíteni a politikai döntéshozókat és elemzőket, valamint a témával foglalkozó újságírókat, szakembereket. Legfontosabb célunk azonban egy olyan elemzés elkészítése volt, melyben meghatározzuk és számszerűsítjük a szlovákiai magyar pártok célcsoportját, a szlovákiai magyar választóréteget. A meghatározást követő szakaszban pedig szerettük volna részletesebben leírni a választói bázis struktúráját, egyrészt nemzeti, másrészt politikai szempontból is. S nem utolsósorban célul tűztük ki konkrét lépések javaslatát, melyek segítségével visszaszerezhető és megőrizhető a bizalom a pártok és a választók között.

Tanulmányunk kiindulópontjául egyértelműen a választási adatokat tekintettük, s arra törekedtünk, hogy csak a legszükségesebb esetben támaszkodjunk olyan számokra, melyek nem alátámaszthatók szilárd adatokkal. Nem foglalkoztunk tehát közvélemény-kutatásokkal, exit pollokkal és az ezeket körüljáró elemzésekkel. Nem azért, mintha ezeket nem tartanánk fontosnak, hanem azért, hogy tartsuk magunkat a koncepciónkhoz. Egyetlen esetben tettünk kivételt, ezek a népszámlálási adatok, azonban ezeket is kénytelenek voltunk megkérdőjelezni más, nem cáfolható adatok birtokában. Ezek a hivatalos iskolai beíratási adatok voltak, melyek nem igazolták a népszámlálási trendeket az utolsó harminc évben. Ezért korrigált adatokkal dolgoztunk, melyeket azonban hitelesen alá tudtunk támasztani.

Elemzésünk másik fontos alapja a különböző választási részvételekből fakadó különböző számok egy szintre hozása, amit úgy értünk el, hogy az összes adatot átszámoltuk egy elméleti, 100 százalékos részvételre. Ez tette lehetővé, hogy általánosságban véve nem volt az utóbbi időig semmi drámai eltérés az országos és a dél-szlovákiai választási részvétel között. Ezért nyugodtan kijelenthettük, hogy a részvételi hajlandóságok országos trendeket követnek s nem magyar-, vagy szlovák-specifikus jelenségek. Ennek birtokában létrehoztuk a szlovákiai magyar pártok részletes választási eredményeinek katalógusát, mely községi szintű adatokat, választási részvételeket és 100 százalékra átszámított számokat tartalmaz, valamint ezek járási és országos összesítését. Ez az adatbázis nyilvános és szabadon kutatható.

A fenti pontokra alapozva elvégeztünk egy elemzést, melynek segítségével meghatároztuk a szlovákiai magyar választói bázist. Ennek nagysága a felhasznált adatok fényében ma több mint félmillió választópolgár. Ők azok, akik kisebb-nagyobb mértékben rendelkeznek magyar kötődéssel, s akik a szlovákiai magyar pártok által megszólíthatóak. Rétegezetségüket illetően négy viszonylag stabil csoportot találtunk. A bázis 38 százaléka erős magyar kötődésű választó, akik minden körülmény közepette magyar pártokra szavaznak. A másik, ugyancsak 38 százalékos nagyságú réteg szintén elsősorban magyar pártoktól várja a képviseletét, azonban ezzel együtt erős elvárása

a jobbközép és centrista politikai irányultság, valamint a hiteles demokrata elkötelezettség. A harmadik csoport hasonló elvárásokkal rendelkezik, mint a második, azonban a magyar pártokkal szembeni nemzeti érzelmű kötődése lazább. Őket nehezebb meggyőzni, és támogatásuk nem tekinthető automatikusnak. Harcolni kell értük és hatékonyan, látványosan képviselni kell őket. Ennek a rétegnek a becsült nagysága 16 százalék. S legvégül található egy 8 százalékos csoport, mely ugyan magyar kötődésű, de nem találta és ma sem találja politikai megfelelőjét az eddigi magyar pártok profiljában.

Mindez kivetítve mai valóságunkra azt jelenti, hogy az első csoport képviselője a mai MKP, mely számukra hiteles képviselet, ugyanakkor pártjuk nem hajlandó és nem tud nyitni a magyarság további rétegei felé. A második csoport a 2006-os MKP-ban, majd a Most-Hídban találta meg képviseletét, mindig magyar pártokra szavazott, de napjainkra gyakorlatilag elvesztette pártját. 2020-ban jelentős részük mélységesen csalódva otthon maradt vagy szlovák pártokra szavazott. A harmadik réteg 1998-ig szlovák pártokra szavazott, 2000 és 2012 között az akkori MKP-t, majd a Most-Hídat támogatta, míg ma, megfelelő kínálat híján ismét szlovák pártokra szavaz. A negyedik csoport pedig politikailag máshol áll, mint amit a magyar pártok kínálni tudtak az elmúlt harminc évben.

Mindebből logikusan adódnak a tennivalók:

1. Az első, 38 százalék nagyságú csoport megtartását és felrázását illetően fontos létrehozni egy valódi közös politizálást, közös pártot, vagy egységes politikai platformot. Ők önmagukban nem elegendőek a parlamenti küszöb megugrásához, azonban nélkülük ez csak kivételesen sikeres esetekben lehetséges.
2. A második, ugyancsak 38 százalékos nagyságú réteg támogatását újra vissza kell szerezni. Ennek előfeltétele egy tisztességes jobbközép és centrista politika, hiteles és elfogadható politikussal. Ők ma politikai képviseletre várnak.
3. A harmadik, 16 százalék nagyságú csoport rövid távon a mai szlovákiai magyar politikai kínálattal nehezen megszólítható. Ez a réteg mindig szlovák és magyar pártok között válogat, s ma magyar oldalon nincs számukra intézményesített, formalizált párt, platform, csoport. Hosszú távon azonban újra meg kell és meg lehet nyerni a harmadik csoport bizalmát is, tartósan stabil, sikeres és hatékony politikai munkával.
4. A negyedik csoport megszerzéséhez politikai váltásra volna szükség, mégpedig baloldali, esetleg tekintélyelvű irányba. Ennek esélye ma csekély.
5. Csupán formálisan említjük meg a szlovák választók megszerzésének a lehetőségét, azonban a Most-Híd példája mutatja, hogy ez a legkevésbé megszerezhető és leghamarabb távozó választói csoport.

Mindettől ma még nagyon messze vagyunk. Ennek ellenére úgy véljük, hogy ez a jobb sorsra érdemes választói réteg várja a megfelelő politikai képviselet létrehozását és a rétegeztségének megfelelő kínálat megjelenését. Ehhez szerettünk volna hozzájárulni szerény eszközeinkkel.

Nem kívánhatunk magunknak többet, mint hogy a közzétett adatok a szakemberek között élénk vitát gerjessenek, és további elmélyült kutatást eredményezzenek. Reméljük, hogy a fenti elemzéssel hozzájárulunk egy szilárd alap kiépítéséhez, melyre támaszkodva a jövőben helyes politikai lépéseket és döntéseket lehet hozni.

A gödör alján nem ásni, hanem gondolkozni és építkezni kell.

Pozsony, 2021. március 15.

POPÉLY GYULA

A (cseh)szlovákiai
magyarság történeti
kronológiája 1914–1945

Fórum Kisebbségkutató Intézet

Jan Keller: Společnost věčného mládí. Praha, Sociologické nakladatelství, 2019, 264 p.

Korszerű témával, az ifjúságkultusszal foglalkozik Jan Keller, a neves morvaországi szociológus sokadik könyvében. Folytatnám is a mű ismertetésével, de már ez az első mondat kiegészítéseket kíván. Először is: miért írom azt, hogy morvaországi, miért nem cseh, hiszen a morva is az, utóvégre Morvaország Csehország része, nem így van? Nos, a válasz nem egymondatos. Morva szemszögből nézve a morva nem (mindig) teljesen ugyanaz, mint a cseh. De azt sem írhatom, hogy morva szociológus, mivel a „moravský” jelző, amivel őt illetik, morvaországit is jelent és morvát is, ugyanúgy, mint ahogy a „slovenský Maďar” fordítható szlovákiai magyarnak és szlovák magyarnak is. Azt, hogy Keller morvának tartja-e magát, nem tudom, de az biztos, hogy a morva országrészben született, s jelenleg is ott él, alkot és tanít az Ostravai Egyetemen. Másodsor: ami a neveltséget illeti, nem hinném, hogy van Csehországban és Szlovákiában magára valamit is adó szociológus, politológus és egyéb bölcsész „-us”, de még környezetvédő sem (mert e téren is sokat ténykedett), aki ne ismerné az ő nevét. Nem tartom kockázatosnak kijelenteni, hogy ha Keller professzor az angol nyelvterületen született volna, akkor a „neves” szó helyett most biztosan „világhírű”-t írhatnék, s a társadalomtudományokat hallgató ifjúság nem Giddens könyvéből tanulná a szociológia alapjait, hanem épp az ő tankönyveiből (és Andorka Rudolf több kiadást megélt vaskos kötetéből, feltéve persze, hogy ő sem Magyarországon született és élt volna). Harmadsor: a sokadik könyv pontatlan kifejezés, szívesebben írtam volna egy konkrét számot, de nem találtam meg Keller könyveinek számszerűen pontos jegyzékét. Én harmincháromról tudok – vannak köztük angol és német nyelvűek is –, s ez lenne a harminckettedik, de könnyen lehet,

hogy ennél több könyve van. Mindenesetre nagyon termékeny szerző. Persze a mennyiség nem jelent mindig minőséget, de Keller esetében a minőség sosem szenved kárt. Könyvei többsége a megjelenés után rövid időn belül hiánycikké válik. Például az utolsó könyve, a szerintem harmincharmadik, amely 2021-ben jelent meg, három hónap alatt elfogyott. Hm. Ez lenne a hármas szám mágiája?

Keller nem szereti a ködösítést, mindig pontosan fogalmaz. Lehet őt szeretni, szapulni, de egy biztos: a jelen kornak ő az egyik legnagyobb tudású és legeredetibben gondolkodó szociológusa, aki nemegyszer szembemegy az árral. Nem azért, mert izgága, kitűnni akaró alkat, hanem azért, mert nem egy előre meghatározott koncepció szerint szemléli a világot, hanem tényleg hagyja, hogy a jelenségek megismerése során felhalmozott tudás vezesse. Így van ez ebben a könyvében is. Amely nem pusztán az ifjúságkultusz leírása, hanem annak kialakulásával, ideológiai és gazdasági gyökereivel és következményeivel is foglalkozik (ez a negyedik kiegészítés az első mondat-hoz). Ismerve Kellert, garantált az izgalmas olvasmány.

A szerző a 264 oldalas könyvnek már az előszavában megadja az alaphangot. „A gondosan kiépített ifjúságkultusz felborítja a valós társadalmi viszonyokat. Teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy a tulajdonságok, amelyeket az ifjú nemzedéknek tulajdonít, és amelyeket az ő saját kezdeményezésük gyümölcsének tart, igazából a cégek, a politika és a média működésének logikája által életre hívott, kívülről jövő követelések. (...) Az ifjúságkultusz (...) segít elkendőzni a valós viszonyokat, amelyekben az új nemzedékek felnőnek, eltereli a figyelmüket a valódi problémákról, amelyekkel szembe kell nézniük.” (12. p.). Vagy ahogyan máshol írja: „Az ifjúság kultusza nem az ifjúságnak szól, hanem az összes nemzedéknek, mégpedig mint egy használati utasítás arra, hogyan maradjanak meg használhatónak a

gazdaság globalizációs, deregulációs és pénzközpontúvá váló fázisában.” (151. p.)

Szerkezetét tekintve, a könyv két részből áll. Az első rész címe „A posztmodern társadalom – az örök ifjúság mint eszmény”, a második részé „A hipermodern társadalom – az örök ifjúság mint sors”. Keller elsősorban a nyugat-európai viszonyok elemzéséből indul ki, azok közül is főleg a franciaországi szakirodalomból és reáliákból, de ahhoz nem fér kétség, hogy ha némi időeltolódással, de részben már mi, itt, Európának ebben a felében is a hipermodern társadalom korát éljük. S már maga az a megfogalmazás, hogy az eszmény a sorsunkká vált – nem pedig beteljesüléssé –, jelzi, hogy a szerző szerint ez a hipermodern korszak nem kecsegtet pozitív dolgokkal.

Keller szerint a posztmodern társadalom olyan, mint a kamasz, aki mindennel dacol, minden normát megkérdőjelez és felrúg. A posztmodern gondolkodás ennek a magatartásnak a karikatúrája. Jellemző rá a mindenfajta tekintélyre vonatkozó, szinte szélsőséges mértéket öltő szembenállás, a minden ellen való lázadás. Ezzel látszólag együtt jár a múlttal való radikális szakításnak, valamint annak az érzése, hogy az embernek – ha semmi mellett nem kötelezi el magát – korlátlan lehetőségek állnak rendelkezésére. Pedig mindez valójában csak illúzió, mítosz, ami oda vezetett, hogy időközben a múlthoz képest még szilárdabb, szigorúbb és kompromisszumot még kevésbé ismerő rend(szer) alakult ki, amely a hipermodern társadalom fő velejárója. Ebben a társadalomban számtalan ellentmondást fedezhetünk fel.

Az örök ifjúság társadalmában az ifjúság ünnepelet kategória. Ők a hősök, a haladás letéteményesei, akik garantálják, hogy a modernizációnak sosem lesz vége. Ugyanakkor Nyugat-Európában a fiatalok életkörülményei és életkilátásai stagnálnak, illetve romlanak. Például Franciaországban már a múlt század nyolcvanas éveitől kezdve a fiatalabb nemzedékek életkörülményei kimutathatóan rosszabbak az előző nemzedékek életkörülmé-

nyeinél. A hatvanas évek ifjúsága fellázadt a szülők merevnek tartott normái ellen. E szempontból gyermekeik és unokáik jóval toleránsabb világba születtek, viszont ez a világ gazdasági és szociális szempontból sokkal kevésbé toleráns és sokkal kíméletlenebb, mint amit lázadó elődeik valaha is tapasztalhattak. Mintha a hatvanas évek fiatal nemzedéke átruházta volna utódaira mindazt a kockázatot és bizonytalanságot, amitől saját magát megszabadította. Jó példa erre a munkaerőpiaci helyzet. Francia szerzőkre hivatkozva – olyanokra is, akiknek munkái csak franciául olvashatók – Keller leírja, hogy míg 1968-ban az iskola befejezése után két évvel 5 százalékos volt a fiatalok körében a munkanélküliség, 1994-ben már egyharmaduk munkanélküli, ugyanakkor a mai napig folyamatosan növekszik azon fiatalok aránya, akik függetlenül attól, hogy milyen az iskolai végzettségük, nem kapnak állandó munkalehetőséget. Csupán időszakos, kvalifikációjuknak nem megfelelő és ezáltal eleve alulfizetett munkákat végeznek. Ez a hátrány sokukat egész életükben elkíséri, és számtalan következménnyel jár, például nem tudnak önálló lakatháshoz jutni. Azonban az ifjúságkultusz ideológiájának köszönhetően sok fiatal észre sem veszi ezt a permanensen hátrányos helyzetet, mert abban a hamis illúzióban élnek, hogy ha az internet és a repülőjegyek olcsón hozzáférhetőek, akkor ők tényleg a korlátlan szabadság világának részesei.

Bár a társadalmi átalakulás történeti dimenziója követésére megfelelőnek mutatkozik a nemzedéki nézőpont, s részben Keller is él vele, elutasítja ezt a jelenkori szociológiára és politikatudományokra – de a gyakorlati politikára is – jellemző látásmódot, pontosabban, annak abszolutizálását. Ez a nézőpont abból indul ki, hogy a társadalom fejlődésének hordozói az egymás után következő nemzedékek. Mindegyik generáció megvalósítja a saját vágyait és még következetesebben rombolja a régi korlátok maradványait, mint az előző nemzedék. Ez érvényes volt az Egyesült Államok

ban a múlt század ötvenes éveitől, Nyugat-Európában pedig a hatvanas évek második felétől. Csakhogy a későbbi, s főleg a mai társadalmi valóság – például a fentebb említett munkaerőpiaci tendenciák, de nemcsak az – arról árulkodik, hogy az alapvető emberi vágyak beteljesítése egyre nehezebb. Tehát ez a fajta nemzedékalapú társadalomfejlődési diskurzus nincs összhangban a valósággal. De ez nem minden. Visszaadva a szót Kellernek: „a hatvanas évek radikalizmusának mítoszában és a szociológiában jelen levő generációs nézőpontban van valami közös. Mindkettő hozzájárul az ifjúságkultusz építkezéséhez. Politikai szemszögből nézve úgy tűnhet, hogy az életmód és az erkölcs liberalizálása alapvető, sőt forradalmi társadalmi változáshoz vezetett. A mai napig ebből a feltételezésből él az ún. új baloldal, amely teljes egészében aláztosan kopírozza a kapitalizmus logikáját, miközben azt hiszi magáról, hogy radikálisan meghaladta azt. Szociológiai szemszögből nézve a generációs nézőpont túlértékeli az értékorientációkban mutakozó különbségeket, és ezzel a nemzedékek közötti szakadék elmélyítését szolgálja. Ugyanakkor segít elkenődzni, hogy vannak ennél sokkal mélyebb társadalmi szakadékok, ellentmondások és konfliktusok, amelyek továbbra is léteznek és egyre inkább mélyülnek, de máshonnan erednek. (...) A generációs nézőpont megnehezíti annak megértését, hogy a társadalmi változásokat teljesen más tényezők váltják ki, nem az egyszerű nemzedékváltások.” (11. p.)

Keller szerint a hipermodern társadalom ideológiai alapjául szolgáló ifjúságkultusz ugyanúgy megfelel a baloldálnak, mint a jobboldalnak. A baloldali liberálisok az erkölcs deregulációja nevében, a jobboldali liberálisok a gazdaság deregulációja nevében hivatkoznak az ifjúságkultuszra. Együttesen arra buzdítják a fiatalokat – de valójában nemcsak őket, hanem mindenkit, aki a társadalom aktív szereplője akar lenni/maradni –, hogy azokat a tulajdonságokat, amelyeket az ifjúsághoz szokás kapcsolni, mint például a dinamizmus,

rugalmasság, kreativitás, kockázatvállalási készség, a gazdaság szolgálatába állítsák. Azt akarják velük elhitetni, hogy ők tulajdonképpen vállalkozók, saját maguk személyével vállalkoznak, pedig csak arról van szó, hogy nekik kell magukra vállalniuk mindazt a kockázatot, amit korábban a munkaadó vállalt magára. Ennek fejében örökké – vagy legalábbis a nyugdíjaskorukig – fiatalok maradhatnak. Ez az ideológia attól válik még veszélyesebbé, hogy korlátlan szabadságot és választási lehetőségeket ígérve örömtelibbnek, humánusabbnak tűnik fel, mint az ideológiák általában. Pedig „a mesterségesen ápolt ifjúságkultusz az összes nemzedéket könyörtelenül behajszolja a teljesítmény folyamatos növelésébe”. (12. p.)

Röviden összefoglalva, a könyv arról szól, hogy milyen mechanizmusok segítségével sikerül(t) vágyat fabrikálni egy alapvetően a társadalmi egyenlőtlenségek kiélezését, továbbá a társadalom működéséhez elengedhetetlenül szükséges intézmények tekintélyének kétségbevonását, majd lerombolásukat követő ideológiából. S nem utolsósorban arról is, hogy hova vezet ez az út és milyen következményei vannak s lehetnek az „egyszerű” állampolgárokra nézve. Függetlenül attól, hogy csecsemők-e, fiatalok vagy idősek.

Lampl Zsuzsanna

Fedinec Csilla–Cserniczkó István: Nyelvi Kirakós Kárpátaljáról. Történeti és politikai dimenziók (1867–2019). Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont–Gondolat Kiadó, 2020, 214 p.

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának és a Gondolat Kiadó gondozásában jelent meg Fedinec Csilla és Cserniczkó István közös munkája, amely a ma Kárpátaljaként ismert régió változatos nyelvi palettáját hivatott bemutatni, az alcímben is jelzett módon, törté-

neti és politikai dimenziók mentén. A szerzők korábbi írásait, tanulmányaikat is felhasználták a munka során.

A kötetet hagyományos bevezető helyett egy *Előszó helyett* című rész vezeti be, amit hét fő fejezet követ, amelyek további alfejezetekre tagolódnak. A fő fejezetek a régió történetének fontosabb állomásai mentén szerveződnek, időben az Osztrák–Magyar Monarchiától szinte a napjainkig tartó időszakot ölelik fel. A szerzők előrevetítik, hogy a könyv végén szándékosan nincs összefoglalás, hiszen az általuk bemutatott mozaik egy dinamikus, folyamatosan változó dolog, a kirakós egyes részeit megismerve pedig az olvasó maga is eljuthat bizonyos konklúziókhoz.

Az első fejezet az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetiségeit és változatos nyelvi palettáját mutatja be, amelyből kiderül, hogy a vidékre jellemző nyelvi és kulturális sokszínűséget a közigazgatási megosztottság konzerválta. A fejezet négy nemzetiségi csoportra tér ki részletesen, a szerzők a magyarok, ruszinok (rutének), zsidók és a cigányok (romák) monarchiabeli helyzetét mutatják be kitérve az adott etnikumok nyelvhasználati jellegzetességeire. Az egységes közigazgatás hiánya, valamint a színes nyelvi-kulturális közeg azt eredményezte, hogy a történeti Kárpátalján élő etnikumoknak nem volt egy olyan nyelvük, amelyet nemtől, kortól, iskolázottságtól, lakóhelytől vagy vallástól függetlenül mind beszéltek volna. A dualizmus időszakában a vidéken legnagyobb arányban a ruszinok (korabeli hivatalos névhasználat szerint rutének) és a magyarok képviseltették magukat, ez nem változott a 20. századra, csupán annyiban, hogy a ruszinok körében megjelent az ukrán politikai irányultság, így a 21. század elején már az ukránokat regisztrálták többségi nemzetnek a területen. A két legnagyobb létszámú nemzetiiség kölcsönös nyelvismeretét vizsgáló kutatásokból pedig az is kiderül, hogy napjainkban a helyi magyarok sokkal nagyobb arányban ismerik a másik közösség, az ukránok nyelvét, mint ahányan az ukránok közül megtanulnak

magyarul. Nem beszélhetünk azonban széles körben elterjedt kétnyelvűségről, hiszen a felmérések arra is rávilágítanak, hogy a kárpátaljai magyarok jelentős része csak abban az esetben és olyan mértékig sajátítja el az államnyelvet, amennyiben és amennyire erre szüksége van foglalkozásából adódóan vagy más okból kifolyólag.

A második fejezet Kárpátalja Csehszlovákia kötelékben eltöltött időszakának nyelvi kérdéseit tárgyalja. Az első Csehszlovák Köztársaság legszámosabb etnikumai a csehek, németek és szlovákok voltak, Észak-Magyarország és Kárpátalja Csehszlovákiához való csatlolásával pedig tovább színesedett az ország etnikai összetétele. A kárpátaljai ruszinokat a csehszlovák retorika a „pánszláv összetartozás” jegyében a szlovákokkal együtt kezelte, őket testvérnépként tartották számon. Az 1920-as évek során a helyi szláv népesség nyelvének közigazgatásban, hivatalokban, oktatásban való használatát törvényi úton biztosították. A helyi szláv lakosság nyelve azonban nem volt egységes, a ruszofil, ukranofil és ruszinofil irányzatok törekvései sok esetben eltértek egymástól. A prágai vezetés a Kárpátalján beszélt szláv nyelvváltozatokat az oroszhoz tartozónak tekintette, az oktatásban pedig az orosz és ukrán sztenderd párhuzamos használatában látta a vitás kérdések megoldását. A ruszin irányzat hívei azonban önálló népnek tekintették magukat, a ruszin nyelvet pedig nem csupán egy nyelvváltozatként, önálló nyelvként tartották számon. Az irányzat egyértelmű törekvése a saját irodalmi nyelv kialakítása és kodifikálása volt. A nyelvi polémia egyik sarkalatos pontja az oktatásban használt grammatika kérdése volt, hiszen az ukranofilek az ukrán, a ruszofilek az orosz irodalmi nyelv mellett érveltek, míg a ruszinofilek a saját irodalmi nyelvük kialakításában látták a kérdés megoldását.

Az 1938–39-es revíziós időszak nyelvi jellegzetességeit tárja az olvasó elé a harmadik fejezet, mely időszakban előbb Kárpátalja többségében magyarok lakta déli sávja, majd

később a ruszinok lakta hegyvidék területe is visszakerült a Magyar Királyság kötelékébe. A magyar állam tervei szerint közigazgatási autonómiát kapott volna a terület, ám ez az önrendelkezés nem valósult meg. Bevezetésre került azonban a hivatali kétnyelvűség, a magyar nyelvpolitika pedig három szláv irányzat közül a ruszint támogatta leginkább. A hivatalnokoknak meg kellett tanulniuk a szláv államnyelvet is, amit megkönnyítendő nyelvkönyv és egyéb kiadványok jelentek meg, s 1939-től nyelvtanfolyamok indultak a hivatalnokok és csendőrök számára. Nem csupán pozitív impulzusok érték azonban a ruszinokat nyelvhasználati jogaik terén, egy 1939-es belügyminiszteri rendelet például magyarosította több település nevét, ami a helyi ruszin lakosság felháborodását vonta maga után. Előrelépés is történt a korszakban a ruszin nyelv ügyében, elkészült ugyanis egy középszintű oktatási intézményeket célzó nyelvkönyv, amelynek voltak ugyan hiányosságai, de megjelenését követően már ez szolgált alapul a helyi ruszin nyelven készülő hivatali szövegek megalkotásánál. Meghatározó volt még nyelvi szempontból a korszakban a Kárpátaljai Tudományos Társaság működése, akik szintén az egységes ruszin irodalmi nyelv kidolgozása és kodifikálása jegyében tevékenykedtek.

A negyedik fejezet a vidék történetének következő állomását, a szovjet időszakot dolgozza fel, továbbá bemutatja annak nyelvi, nyelvpolitikai jellegzetességeit. A szovjet nyelvpolitika támogatta a tagköztársaságok nyelvének fejlesztését, ami kedvezően hatott az ukrán nyelv fejlődésére is. A Szovjetuniónak hivatalos államnyelve sem volt, elméleti síkon minden nyelv egyenlő jogokkal rendelkezett az országban, ám a nemzetek közötti érintkezés orosz nyelven zajlott. Annak ellenére, hogy a magánéletben minden nemzetnek és nemzetiiségnek joga volt az anyanyelve használatához, egyes mai elemzők erőszakos oroszosításként tartják számon a szovjet nyelvpolitikát. Kárpátalján a nyilvános tér többnyelvűsége volt jellemző a szovjet időszakban, a kétnyelvű fel-

iratok leginkább propagandacéllal, falragaszokon jelentek meg, de különösen a falvakban nem volt ritka az sem, hogy egyes intézmények homlokzatán magyar felirat volt látható. Valamelyest beszűkült a magyar nyelv használata ebben az időszakban, de továbbra is jelen volt a nyilvános térben.

A kötet ötödik fejezete az 1991-ben függetlenné váló Ukrajna nyelvi kérdésekhez való viszonyát tárja fel, amire a kezdeti időszakban nagyfokú tolerancia volt jellemző. Ukrajna nemzetiségei számára törvény adta jog biztosította a lehetőséget az anyanyelvük használatára a társadalmi élet minden területén. Ehhez képest éles váltást hozott az ukrán nyelvpolitikában a 21. század, az ún. narancsos forradalom révén hatalomra jutó politikusok az ukrán nyelv helyzetét kívánták erősíteni, leginkább az orosz nyelvvel szemben. 2012-ben hatályba lépett egy több szempontból is nagy vihart kavart nyelvtörvény, melynek a 7. cikkelye a regionális és kisebbségi nyelveket anyanyelvként beszélők nyelvi jogait hivatott védeni. Az elkövetkező években több alkalommal tettek kísérletet a törvény hatályaon kívül helyezésére, melyek közül egyik sem járt sikerrel, majd a 2014-es politikai események véget is vetettek a próbálkozásoknak. Az elkövetkező időszakot nyelvi szempontból az államnyelv helyzetének erősítése jellemezte, amivel párhuzamosan hátrányosabb helyzetbe kerültek az ország területén élő nemzetiségek, a felsőoktatásba való bejutást például sikeres emelt szintű ukrán nyelvi érettségihez kötötték. A 2017-es oktatási kerettörvény folytatta ezt a tendenciát, hiszen a különböző strukturális változások mellett módosításokat irányozott elő a nemzetiségi iskolákban folyó oktatás nyelvvel kapcsolatban is, ami kedvezőtlenül érinti egyebek között a magyar tannyelvű iskolák működését is.

A kötet hatodik fejezete az országban érvényben levő, a nyelvhasználat szabályozását célzó törvényeket és rendeleteket foglalja össze, különös figyelmet szentelve a nyelvtörvények és a különböző kisebbségi nyelvek összefüggéseire. A szerzők külön alfejezetben

térnek ki a filmtörvényre, amely kötelezővé teszi a külföldi filmek államnyelven való szinkronizálását vagy feliratozását, valamint az oktatás ügyére, amely kapcsán kifejtik, hogy a 2017-es oktatási törvényig az állampolgároknak joguk volt az oktatás nyelvének megválasztásához. Az új oktatási kerettörvény azonban megszüntette az állampolgárok csupán anyanyelven folyó oktatáshoz való jogát. A sokat vitatott kerettörvény alkotmányosnak minősítésében, illetve a következtében előállt helyzet kezelésében kulcsszerepet játszott az ukrán Alkotmánybíróság.

A kötet hetedik és egyben utolsó fejezete felvázolja Ukrajna 2014-es eseményeket követő politikai tendenciáit. A szerzők kifejtik, hogy az országot a Szovjetunió felbomlása óta egyfajta megosztottság jellemzi azt illetően, hogy inkább elindul az európai integráció útján, vagy, egyes posztszovjet államokhoz hasonlóan, inkább marad Oroszország közelében. A 2014-ben bekövetkező fordulat egyértelműen az előbbiben jelöli ki Ukrajna fejlődésének útját, ennek a jegyében pedig átalakult az ukrán emlékezetpolitika, új lendületet vett az ország területén még megmaradt Lenin-szobrok eltávolítása. 2015-ben elkészült egy lista arról, kik azok a személyek, akikről nem lehet közterületet elnevezni Ukrajnában, s ennek hatására Kárpátalján is átnevezésre került két település és számos közterület. A kommunizmustalanítás jegyében hozott újítások nem jártak sikerrel az ország egyesítését illetően, a változások erősen megosztották az ország társadalmát. A szerzők rávilágítanak, hogy az orosz múlttól való elhatárolódás egyik legfőbb szimbólumává az orosz nyelvtől való elhatárolódás vált Ukrajnában.

Fedinec Csilla és Cserniczkó István munkájukban Kárpátalja nyelvi jellegzetességeit, sokszínűségét mutatják be, rávilágítva az azokat alakító társadalmi és politikai mozgatórugókra a vidék történetének egyes állomásai mentén.

Míg közigazgatás-történeti értelemben gyakorta – igen helyesen – elhangzik az, hogy

Kárpátalja csupán 1919-től létezik egységes régióként, a köztes terület múltjával és jelenével számos munkában foglalkozó szerzőpáros kiváló érzékkel ragadta meg a történeteknek azt a fonálát, mely a közigazgatási egységesítést jóval megelőzően is közös meghatározója a területnek. A többnemzetiségű régió természetes állapota a különböző nyelvet beszélő emberek egymás mellett élése. A könyvből jól megismerhető, hogy nem ez a történetileg kialakult multietnikus egymás mellett élés az, ami a régió történetének kulcskérdésévé teszi a nyelvkérdést, hanem az épp aktuális államhatalom (nyelv)politikai szándékai. Az államalakulatok különböző megítélés alá eső nyelvpolitikai és a mindennapok nyelvhasználati gyakorlatának sajátos kölcsönhatásban leírt százötven év hosszú kárpátaljai spirálját mutatja be ez a könyv, amelyet az államfordulatok alakítottak, és pillanatnyi nézőpontunkból nem belátható, hol szakad majd vége. Az eddig történtek megismerésére viszont kifejezetten izgalmas lehetőséget biztosít Fedinec Csilla és Cserniczkó István könyve.

Mádi Gabriella

Papp Klára–Püski Levente–Novák Ádám (szerk.): A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai, 2019, 426 p. /Speculum Historiae Debreceniense, 26./

Vaskos kötetet tarthat a kezében az az olvasó, aki akár tudományos elhivatottságból, akár „céhen kívüli” érdeklődőként szeretne többet tudni a mindenkori magyar főrendek életéről, tevékenységéről. A szerkesztők által jegyzett előszó felvázolja, milyen pillérek nyugszik e kiadvány létrejötte. Az egyik pillér a Debreceni Egyetem szellemiségétől nem idegen társadalomtörténeti érdeklődés, a másik pedig az a könyvsorozat, amelyben már több, az arisztok-

rácia szerepét tárgyaló munka is napvilágot látott. Szintén fontos alapot jelent a 2014-ben létrejött Nemzetközi Inter-regionális Társadalomtörténeti és Néprajzi Kutatóközpont, amely lehetővé teszi a nemzetközi történelmi együttműködést. E hármaskonstellációnak köszönhetően konferenciákon és publikációkban adhatják közre kutatási eredményeiket a történészek. Ilyen jellegű megnyilatkozási fórum volt a Debreceni Egyetemen 2018 októberében megrendezett konferencia is, s az ott elhangzott előadások szerkesztett változatát olvashatják e kötetben az érdeklődők. Összesen 25 tanulmány kapott helyet ebben a gyűjteményben, amelyek mind időhatárai, mind tematikája meglehetősen széles. A kora újkortól egészen a második világháború utáni időszakig ível az időkeret, a témák között pedig helyet kap a diplomáciatörténet, a művelődéstörténet, a társadalomtörténet, de a gazdaságtörténet is. A tanulmányok földrajzi értelemben szinte az egész történelmi Magyarországot felölelik: a ma Magyarországhoz tartozó területek mellett számos írás szól a Felvidék vagy Erdély főnemeseiről is. A szerzők életkora is meglehetősen tág határok között mozog, ugyanis éppúgy akad közöttük pályakezdő PhD-hallgató, mint már komoly szakmai pályafutással bíró muzeológus vagy professor emeritus. A kiadvány megjelentetése egyúttal tisztelgés is volt két jeles személyiség előtt: az egyikük Egyed Ákos akadémikus, aki 2019-ben ünnepelte 90. születésnapját; a másik a 2015-ben elhunyt Papp Imre (egyebek között a konferenciának is helyet adó intézmény egykori oktatója), aki 2018-ban töltötte volna be a 70. életévét.

A 25 szerző nevének, illetve a tanulmányok címének már a felsorolása is hosszadalmas lenne, ezért kényszerűségből is csupán általánosabb jellegű gondolatok megfogalmazására nyílik itt lehetőség (noha szinte mindegyik írást ki lehetne emelni valamilyen szempontból). Az arisztokráciakutatás a második világháborút követő kényszerű hallgatás után az 1980-as évek végétől fokozatosan újjáéledt

Magyarországon, s az immár több évtizedes fejlődés remek iskolapéldája lett a szóban forgó kötet is. A kiadvány értéke abban (is) áll, hogy egyrészt utat mutat a tekintetben, hogyan lehet interdiszciplináris eszközökkel közelíteni a címben említett – és egyébként rendkívül összetett – kérdésekhez, másrészt több tanulmány szemléletbeli, módszertani újdonságokkal is szolgál. Az ismertebb történelmi személyiségek mellett helyet kapnak a mindenkori arisztokrácia „második vonalához” tartozó aktorok is, s miközben sok tanulmány szól például a főrendi mecénatúráról, a mágnási réteg társadalmi elhivatottságáról és kötelességtudatáról, addig olyan témák is megjelennek a tanulmányokban, mint a hatalmi reprezentáció, a mágnási rendhez tartozó nők szerepvállalásai, vagy éppen az alvilági életbe sodródó fiatal arisztokraták sorsa. A kirajzolódó portrék érdekes egyéni sorsokat villantanak fel: akadnak olyanok (mint pl. Egyed Ákos tanulmányában Mikó Imre, vagy Kertész Tünde Fruzsina írásában Kállay Miklós), akik nagyjából a hagyományos főrendi éthoszt képviselték, és a „klasszikus” pályát futották be, de olyanok is (erre lehet példa Egyed Emese közleménye Fekete Jánosról, vagy Püski Levente tanulmánya Károlyi Gyuláról), akik valamilyen formában eltértek ettől a tipikusnak mondható arisztokrata életstílustól.

A debreceni konferencián előadó – illetve e kötetben publikáló – történészek (Keményfi Róbert esetében néprajztudós) eltérő szemléletmódjának hála a kiadvány gondolatisága túllép a hagyományos vizsgálati kereteken, és míg a magyar történettudományban gyakran az arisztokrácia genealógiájára vagy a gazdálkodásra, esetleg az életmódra szűkül a kutatás köre, jelen esetben ennél jóval tágabb a látóhatár. A szóban forgó kötet ugyan nem ad képet „az” arisztokráciáról (s a dolgok mikéntjéből fakadóan nem is lehet célja egy ilyen tanulmánygyűjteménynek, hogy szintetizáló ismeretekkel lássa el az olvasót), az itt olvasható dolgozatok mégis plasztikus képet rajzol-

nak a különböző korokban élt mágnásszemélyekről. A kiadvány címe által jelzett tematika persze szinte a végtelenségig tágítható a különböző módszertani, szemléletbeli stb. sokszínűség okán is, s később remélhetőleg azt is elmondhatjuk, hogy – akár e kötet hatására is – folytatódta az arisztokráciát érintő kutatások.

Bodnár Krisztián

Orosz István: Tanulmányok az Alföld mezőgazdaságáról. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai, 2020, 348 p. /Speculum Historiae Debreceniense, 30./

Orosz István, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének professor emeritusa, akadémikus sokak számára „ismeretlen ismerős” lehet, hiszen aki akár csak átlagemberként is érdekli Magyarországnak agrártörténete iránt, az óhatatlanul is találkozik a professzor úr nevével és műveivel. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy Orosz István munkássága megkerülhetetlen és egyben felbecsülhetetlen értékű. A nagy történésznezmedék egyik utolsó élő tagja ő, számtalan monográfia és még több tanulmány, recenzió, konferencia-előadás fűződik nevéhez. Műveit nem csupán az általuk átadott hatalmas ismeretanyag okán tarthatjuk értékesnek, hanem azért is, mert a történelem komplex szemléletét közvetítik. Az agrárium, a társadalom és a földrajz szoros összetartozását hirdetik a professzor munkái (nem utolsósorban egyetemi órái is), amelyek nezmedékek sorának szemléletét formálták. Ebből a gazdag életműből ad válogatást a szóban forgó kötet.

A szerző által írott előszóból megtudhatjuk, hogy az 1963 és 2015 között született írásokból kapunk egy csokorra valót, tehát elmondható, hogy időben szinte a teljes tudományos életpályát lefedi ez az antológia. Összesen 12 olyan tanulmányt kap az olvasó

terjedelmes kötettel, amelyeket korábban már máshol olvashatott. Egy közlemény itt olvasható első ízben magyar nyelven (az eredetit a szerző németül publikálta), egy másik pedig szintén itt jelenik meg először teljes terjedelmében. Orosz István arra is magyarázatot ad, hogyan és miért kezdett érdeklődni az Alföld iránt. Jóllehet a hegyaljai Mád községből származik, Debrecenben végezte el az egyetemet, s ott is telepedett le. Így óhatatlanul is az Alfölddel kezdett foglalkozni, amelyről itt, a kötet előszavában kifejti, hogy habár Magyarország legnagyobb tájegysége, a tájtörténeti kutatásokban mégis viszonylag kevés figyelmet kapott. És bár ezt az előszó nem említi, a kiadványt akár ünnepi tisztelegsként is felfoghatjuk, hiszen Orosz professzor úr 2020-ban ünnepelte a 85. születésnapját.

A kiadvány első írása (*Az alföldi agrárfejlődés történeti útja*) voltaképpen egy rövid áttekintés arról, milyen sajátosságokkal bír ez a tájegység, hogyan alakult ki a vidék gabonatermelő jellege, illetve hogy az Alföld mennyire tudott alkalmazkodni a különböző szerkezetváltásokhoz. E „bevezető”, átfogó jellegű tanulmány után nagyjából időrendbe állítva sorakozik a többi közlemény. A 14–15. századtól egészen a 20. század elejéig rajzolható meg a vizsgált időhatár, s általánosságban az is elmondható, hogy az egyes írások zömmel maguk is a diakrón szemléletet képviselik; nem kimerevített képeket adnak, hanem folyamatokban vizsgálják az eseményeket. Általában néhány évtized vagy egy-két évszázad történéseit mondják el, miközben plasztikusan láttatják a lejáratott változásokat. Földrajzi lépéseküket tekintve is változatosak: némelyikük az Alföld egy-egy nagyobb szegmensét mutatja be, vagy összefoglalóan szól a mezővárosokról, más tanulmányok pedig egy konkrét településről mesélnek.

A *Mezővárosi fejlődés a 14–15. században a Felső-Tisza vidékén* című írás nyolc település kapcsán értekezik e terület késő középkori mezővárosi hálózatáról, s feltérképezi azokat a tényezőket, amelyek szerepet játszott

tak a falvak mezővárossá válásának folyamatában. Lényegében véve ezt a tematikát viszi tovább a következő írás, ezúttal egyetlen település sorsára összpontosítva (*Böszörmény mezőváros 1410–1609*). A szerző Hajdúböszörmény városának történetét követi nyomon az első írásos említéstől a hajdúk letelepítéséig, s arra keresi a választ, miként reagált a település a különböző kihívásokra, hogyan sikerült élnie a lehetőséggel, hogy már a 14. századtól megvoltak a mezővárossá válás alapjai.

Az ezt követő közlemény – *Parlagoló földművelés az Alföldön* – ismét kitér a határokat mind időben, mind térben. A szerző újfent az Alföld egészét vizsgálja, s rámutat arra a tényre, hogy a tanulmány címében említett földhasználati mód sok helyen hosszú évszázadokon át (egészen a 19. századig) fennmaradt. Az elemzés fő forrásbázisát az 1715. évi adóösszeírás adja, és Orosz István egyik nagyon fontos konzekvenciája az, hogy a parlagoló földművelés okán nem lehet az Alföldet elmaradott vidéknek tartani, hiszen ez a földhasználati rendszer még a korabeli Nyugat-Európában is ismert volt. Részben szintén az 1715. évi országos adóösszeírásra támaszkodik a *Változások a földművelés rendszerében az Érmelléken és a Sárréten 1715–1728 között* című tanulmány, de merít a Mária Terézia-kori paraszti vallomásokból és az 1828. évi országos összeírásból is. Orosz professzor megállapítja, hogy e kistájak körülhatárolása nagyon bonyolult, s hogy a címben vizsgált rövid időszak során is történtek ott változások. A soron következő írás – *Mátészalka újkori történelme a jobbágyfelszabadításig* – egészen mikroszintre, egyetlen településre szűkíti le a vizsgálat térbeli kereteit, ezzel látványos válik az újkori témákat összefogó blokk fokozatosan lecsökkentő felfogása. A szerző a mezőváros történetét taglalva rávilágít arra, hogy míg a természeti körülmények a 19. század közepéig nagyjából állandóak maradtak, Mátészalka politikai helyzete hol jobb, hol rosszabb volt az évszázadok során.

Orosz professzor a település életében három jelentősebb korszakot különböztet meg: az 1498-ban mezővárosi jogot kapó Mátészalka az 1526–1711 közötti időszakban katonailag és társadalmilag is békétlen évtizedeket élt át. A Rákóczi-szabadságharc leverése és 1848 között megmerevedett a város társadalmi struktúrája, de lassú fejlődés indult el. A jobbágyfelszabadítást követően folytatódtak ugyan a gazdasági változások, de a társadalom polgári jellegű átalakulása elmaradt.

A *dinnyés kertekről* egy rövidebb írás, amely szintén nagyobb időtávlatot fog át. Ebben a szerző kimutatja, hogy az alföldi településeken egészen a 19. század második feléig megmaradtak a külső határban lévő ún. mezei kertek, amelyek szintén nem tudtak kimaradni az Alföld gabonatermelő vidékké válásának következményeiből, s lehanyaglott például a dinnye vagy a kender ilyen jellegű termelése. Ezt követően ismét egy konkrét település kerül a vizsgálat középpontjába (*Berettyóújfalu agrárviszonyai a 17–19. században*). A szerző itt azt kutatja, miért maradt meg ezen a településen a 20. század elejéig a hagyományos társadalomszerkezet, és miért maradt el Berettyóújfalu várossá alakulása. Az újkori történeti egységet záró tanulmány – *A „rideg” tanya* – a belterjesedést megelőző időszak eseményeit térképezi fel, és a 15. századtól kezdődően mutatja be a prédiások fejlődését.

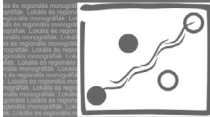
A kötet utolsó három közleménye a legújabb korba, a 19. század végére és a 20. század elejére röpi vissza az olvasót. Az elsőben (*Az Alföld mezőgazdasága és a Tisza-szabályozás*) szó esik arról, milyen volt az alföldi mezőgazdaság a folyószabályozást megelőzően, és hogyan függ össze egymással az ottani mezőgazdaság 19. századi átalakulása és a Tisza megregulázása. Egy másik tanulmány – *A szabad gazdálkodás elterjedése Északkelet-Magyarországon a 19. század végén* – szintén nagyobb földrajzi léptékben vizsgálódik, és több megye járásából addig felhasználatlan források alapján ad képet a nyomásos és a

szabad gazdálkodás övezeteiről. A kiadványt záró, *Mándok birtokviszonyainak változásai 1870–1909* című írás mikroszintre tekint ki, és a kataszteri iratok segítségével kutatja a település néhány évtizedének történetét. Orosz professzor e tanulmányában azt a kérdést veszi górcső alá, miért nem tudott a helyi parasztság áttérni a fejlődés tőkés útjára.

A fentiek alapján is látható, hogy a szóban forgó kötet mind a tematikát, mind az időhatárokat tekintve mennyire széles spektrumú. A szerző otthonosan mozog mind a kora újkori, mind a legújabb kori problémákban, és imponáló mennyiségű forrásanyagot használt fel az évtizedek során e tanulmányok megírásához. Jóllehet a kiadvány valójában tanulmánygyűjtemény, mégis olvasható akár monográfiaként is. Hiszen ha az első írástól kezdve, folyamatában olvassuk végig a kötetet, akkor kirajzolódik egyfajta történeti ív. A 14–15. századtól eljutunk a 20. század elejéig, és ha az alföldi

mezőgazdaság teljes történetének megírása hatalmas feladat lenne is egyetlen ember számára, e kiadvány a mozaikszerű összeállítással mégis valamiféle képet ad az évszázadok során lezajlott eseményekről. A szöveget több tanulmány esetében térképek egészítik ki, ezzel is segítve a mondanivaló befogadását. A kötet használatát viszont némileg megnehezíti, hogy a felhasznált művek egy része teljes bibliográfiai leírással szerepel a lábjegyzetekben, míg a gyakrabban idézett munkák csupán rövidítve, és a rövidítések feloldása a kiadvány végén található. Összességében véve egy adatokban gazdag, mélyre ásó, sokféle témával foglalkozó művet vehet a kezébe az olvasó, amely a későbbi korok kutatói számára is fontos támpont lehet a saját vizsgálódásaik megindításához.

Bodnár Krisztián

Fórum
Kisebbségkutató
Intézet
Etnológiai
Központ

Lokális és regionális monográfiák 9.

Gecse Annabella

Gömör szíve

Tanulmányok a dél-szlovákiai Gömör népi vallásosságáról

Fórum Kisebbségkutató Intézet

FÓRUM Társadalomtudományi Szemle, XXIII. évfolyam 2021/2, Somorja

Számunk szerzői

Baki Attila (1978)
történész (Terbegec, Szlovákia)

Bodnár Krisztián (1984)
történész, segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár, Sátoraljaújhely, Magyarország)

Dudás Róbert Gyula (1978)
tudományos tanácsadó (Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác, Magyarország),
történészhallgató (Kodolányi János Egyetem, Budapest, Magyarország)

Fülöp László (1944)
nyelvész (Kaposvári Egyetem, Kaposvár, Magyarország)

Godzsák Attila (1990)
történész, doktorandusz (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, Magyarország)

Gyurovszky László (1959)
politikus, villamosmérnök, vállalkozó (SAM Shipbuilding and Machinery, Pozsony, Szlovákia)

Kara Anna (1962)
levéltáros (Gödöllői Premontrei Apátság, Gödöllő, Magyarország)

Lampl Zsuzsanna (1959)
szociológus, író, újságíró (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, Szlovákia)

Liszka József (1956)
etnológus (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Mádi Gabriella (1986)
doktorandusz (Pannon Egyetem, Veszprém, Magyarország), tanársegéd (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, Ukrajna)

Mierka Dóra (1986)
doktorandusz (Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Simon Attila (1966)
történész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)